OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH
DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOM-VERBRUIK EN ONDERHOUD

REEDS ZIJN IN WERKING OVER DE GEHEELE WERELD MEER DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(HIERONDER ZIJN NIET GEREKEND DE SPIJSLIFTEN)

FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 745 - 7. TEL. 237 N.
AMSTERDAM

COETERIER & LADIGES
AANNEMERS EN MAKELAARS
TELEFOON
518

BLOEMGRACHT 119
AMSTERDAM

CENTRALE VERWARMING — W & Zn — SANITAIRE INRICHTINGEN

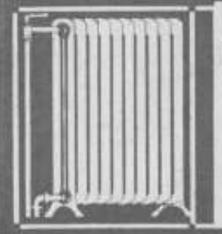

HEEREN ARCHITECTEN
HET IS VOOR U EEN GROOT GEMAK, BIJ HET MAKEN VAN ONTWERPEN, PLANNEN EN BEGROOTINGEN TEGELIJKERTIJD MET ONS DE AANLEG VAN DE SANITAIRE-INSTALLATIES, ENZ. MET AAN- EN AFVOERLEIDINGEN TE BESPREKEN. DAARMEE KAN DAN BIJ DEN BOUW DADELIJK REKENING WORDEN GEHOUDEN EN BEHOEFT ER LATER NIET GEHAKT TE WORDEN.
SEDERT LANG ZIJN WIJ SPECIALITEIT IN HET AANLEGGEN VAN SANITAIRE INSTALLATIES, WARM- EN KOUDWATERVOORZIENINGEN, CENTRALE VERWARMING, ENZ.
BESPREKINGEN ZONDER VERPLICHTING

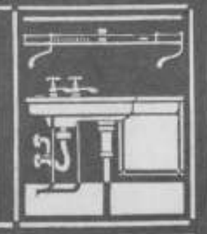

W. SLOTBOOM & ZN DEN HAAG WAGENSTR 96.

WENDINGEN

1

MAANDBLAD · VOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN · ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

HOOFDREDACTEUR ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT 50, AMSTERDAM, TELEF. Z. 6616
LEDEN DER COMMISSIE VAN REDACTIE: J. G. BOTERENBROOD — H. A. VAN DEN EIJNDE — J. F. STAAL — P. L. KRAMER — J. L. M. LAUWERIKS — J. B. VAN LOGHEM EN R. N. ROLAND HOLST
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE EN ENGELSCHE TALEN EN SOMS IN FRANSCH OF DUITSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR DE N. V. UITGEVERS MIJ „DE HOOGE BRUG" AMSTERDAM
GEDRUKT TER N. V. ELECTRISCHE DRUKKERIJ VOLHARDING CEINTUURBAAN 250-252 AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS: KEIZERSGR. 431 A'DAM, TEL. N. 3806 OF BIJ DEN BOEKHANDEL

No 1

DIT BOEK IS NO. 1 VAN DEN 5DEN JAARGANG (1923) EN GEWIJD AAN DE GLAS IN LOOD RAMEN DIE DOOR R. N. ROLAND HOLST WERDEN ONTWORPEN EN GESCHILDERD VOOR DE AULA VAN HET LYCEUM TE AMSTERDAM EN VOOR HET TRAPPENHUIS VAN HET POSTKANTOOR TE HAARLEM. DE INLEIDING WERD GESCHREVEN DOOR DR. R. W. VAN ROYEN. DE OMSLAG (CLICHÉDRUK) NAAR EEN TEEKENING VAN JAC JONGERT FOTO'S BERNARD EILERS

WENDINGEN

T. H. S. BIBLIOTHEEK DELFT

GLAS IN LOOD

NAAR ONTWERPEN VAN R. N. ROLAND HOLST

BIJ DE VENSTERS DOOR ROLAND HOLST IN MCMXXII GEMAAKT EN IN DIT NUMMER WEERGEGEVEN DOOR J. F. VAN ROYEN

THE ONE REMAINS, THE MANY CHANGE AND PASS;
HEAVEN'S LIGHT FOR EVER SHINES, EARTH'S SHADOWS FLY;
LIFE, LIKE A DOME OF MANY-COLOURED GLASS,
STAINS THE WHITE RADIANCE OF ETERNITY ..... SHELLEY

Bouwmeesters, opperste werkers, zooals uw eerenaam van ARCHITECT U noemt, is U één kunst door alle tijden liever geweest, dan die het levenwekkende licht binnen de ruimten bracht, welke uw geest te midden der onbegrensde Ruimte schiep? Uw geest doorschreed in lengte en breedte het nog ongemetene, uw oogen maten met een scheppend opzien den opstand van de wanden en in U leefde de nieuwe schepping in de harmonie uwer eigen maten.

Maar onzichtbaar en duister bleef zij voor ons, zoolang Gij haar niet hadt gesteld in de werkelijkheid dezer wereld en niet den vloed van het licht hadt ingelaten. Als blijde visschen in hun element, spoedden nu onze oogenstralen door uw hallen, door uw gangen, uw zalen, uw koepels, om uit te vieren in verwondering voor de hooge poorten hunner verrukking. Gij hebt hen omtooverd met ruimte en licht, Gij hebt hen omsloten binnen de mysterieuze sluizen, die Gij vensters noemt en wij doorvoelen plots door uw magische beperking, ons diepst en heimelijkst verlangen, beseffen onze herkomst uit eeuwige verten.

En gij, toovenaars, dat wetende, doet uw vensters dekken met kunstige geometrie. Gij lokt de kunstenaars, die uw vensters befloersen met de sluiers van hún verlangen, en wij erkennenden, glimlachen U beiden aan, voelende onzen pijnigenden drang door uw schoonheid tot weemoed verstild.

Zoo weet Gij ook, dat weleer uwe bouwwerken met zoetste liederen van het licht werden gevuld, toen over onze wereld het hevigst de heilige onrust voer, en de middeleeuwsche mensch, in de begrenzing van zijn heiligdom, de verlossing naar het eeuwige afsmeekte. Daar schouwden op hem neer de groote heiligen, en deden de koeling van hun sober kleurenleven naar zijn smachtende oogen dalen; daar straalden in het geheiligde rood en blauw troostende tafereelen van lijden en verlossing, namen de rijzende lijnen zijn geest opwaarts mede naar de kroning in het licht van den heiligen geest. Maar toen het eeuwigheidsbesef verminderde, en er verlangens waren, die al ter ruste gingen in de genietingen dezer wereld, toen, bouwmeesters, zong het niet meer door uw werken als een zang van zuiveren toon om toon, maar was er bravour van wereldsche vaardigheid, stijlloos omdat het zielsverlangen zweeg.

Wij wenden ons van deze versterving af, die ijdellijk zich met den naam van wedergeboorte tooide. Want waarlijk, o, bouwmeesters van nu, weet dat om òns wéér de gloeiing is van het hemelrood, dat opvlamt naar den nieuwen dag. Hunkerend staan wij, nog rakend de asch onzer verdwazing, rekkend naar den gloed, die onze zielen zal verzadigen. Als de jonge wijn in oude zakken zwellen ons verlangen en ons willen buiten de boeien van dezen tijd. In ons rumoert de roep om de onverwinnelijke smetteloosheid, waarvan het witte licht de verre komst klaroent. Maar o, als wij haar vonden zouden wij sterven, maar ook, als wij op deze wereld geen stokers hebben, die òns vuur willen rakelen, zullen wij verkillen. Gij zijt die opperste stokebranden. Omsluit ons weer met uw begrenzingen, die de oneindigheid vertolken, omtoover ons weer met de bloeiende kleuren, die gevoed van het witte licht, in ons door hunne innigheid tot smetteloosheid worden. Kiest voor uw vensters de kunstenaars, die het teedere geluid van den jongen zielevogel kennen, en in hun ontfermend hart de wijsheid dragen voor hun groote taak, een worstelend zielevolk het schoon verhaal van het leven zingen: van het tjuikend kind-zijn, lichtend als de glans-huid van een appel, het donker zwellen van de krachten, den weemoed van het onbestemde in 't eenzame geluk van jonge menschen, den jubel van het vereenigd samenzijn, waarin het lot met forscher hand nu gestalten van het leven schept, totdat na bloesem-, bloei- en vruchten-dracht der levenslanden, het zielvol lied ten afscheid zingt.

Zegenrijk is hun taak en machtiger dan ooit tevoren, omdat zij geen wereld verachten, geen wereld aanbidden, maar in de aardsche verschijning de werkelijkheden als hemelsche wonderen van den geest verklaren; omdat zij zijn de zangers, die met waaiingen van licht ons 't roepen uit de verte brengen, waaraan onze ziel haar antwoord geven zal; de opgetogen feesters, met hun bokaal ons reikend den wereldwijn, opdat wij de vervoering drinken van het bevrijde Zijn.

Vereend Gij de vertolkers van het volmaakte Leven zijt, dat als een dom van kleurdoorvloten glas ons overglanzend, straalbreekt het wit der Eeuwigheid.

TER VERKLARING DOOR R. N. R. H.

De afbeeldingen die nu volgen — echter met inbegrip ook van de reproductie op pag. 2 — zijn gemaakt naar gebrandschilderde ramen, bestemd voor de traphal van het postkantoor te Haarlem, dat naar de ontwerpen van den architect Crouwel is gebouwd. Op de eerste verdieping dezer traphal bevinden zich tien ramen, op de volgende twee verdiepingen telkens acht, in dubbele rijen van vijf en vier. Terwijl hoog onder den nok van de traphal nog twee lichtopeningen geplaatst zijn, die door sterornamenten in glas zullen worden gevuld. Daar de kozijnen ter plaatse naar buiten gewelfd zijn, was het raadzaam het figuratieve deel van ieder raam in het midden te plaatsen, om storende verkortingen te vóórkomen. Het onderste en het bovenste raam van ieder dezer dubbele rijen vensters, wordt gevuld met ornamentaal glasmozaïek, terwijl alleen de daartusschen gelegen ramen, voor figuratieve composities bestemd bleven. De veertien ramen zijn gebruikt, om in een klimmende en dalende reeks van zeven, „de Trap des Levens" in beeld te brengen, aldus gerangschikt, dat 's levens aanvang naast 's levens einde komt te staan, en ieder verder stadium van jeugd tot rijpheid, geflankeerd wordt door de verbeelding van het levensstadium dat dieper tot het einde neigt.
De ornamentale omsluiting van ieder raam is gehouden in donkere en gesloten kleuren, terwijl in het midden veel blank glas is verwerkt, om meer licht door te laten, en de verticale werking te versterken.
De twaalf afbeeldingen die aan deze uitéénzetting voorafgaan, zijn gemaakt naar glasmozaïeken die eveneens in 1922 zijn ontworpen en voltooid.
Zij geven het beeld van de zes vensters afzonderlijk, waaruit ieder raam bestaat.
Deze twee ramen, vormen met het reeds in 1920 geplaatste raam, het voltooide deel, van een nog onvoltooid geheel van zeven ramen.
Waar dus nog vier ramen ontbreken, zou iedere uitwijding over het algemeen verband ontijdig zijn, te meer daar de wijsheid gebiedt, over nog onvoltooiden arbeid te zwijgen.
Wel kan het van belang zijn nog iets over de afmetingen mede te deelen.
In een reeks reproducties, als hier geboden wordt, bepaald de grootte van het boek, de afmeting der platen. Voor hen die de glasramen niet hebben gezien, zou het daardoor schijnen, of alle figuren van gelijke afmeting waren.
Dit is echter niet het geval. De ramen voor de traphal van het postkantoor te Haarlem zijn slechts zestig centimeter hoog, zoodat de figuren in geen enkel geval den halven meter overschreiden. De figuren van den anderen cyclus, zijn echter meer dan dubbel zoo hoog, zij vullen in de meeste gevallen het geheele vlak, dat één meter twintig meet.

N.V. NEDERLANDSCHE IJZERGIETERIJ
„VULCANUS" EN MACHINEFABRIEK
V/H JAN HAMER & Co
FREDERIKSPLEIN 6 & 8 AMSTERDAM

INSTALLEERDE REEDS MEER DAN
5000
LIFTEN IN KONINKLIJKE-, RIJKS-, PROVINCIALE-, GEMEENTE-, SPOORWEG-, FABRIEKS- EN PARTICULIERE GEBOUWEN ALLEEN IN NEDERLAND

ELECTRISCHE-, HYDRAULISCHE-, TRANSMISSIE- EN HANDLIFTEN

MELMGO
TECHNISCH BUREAU
VOOR DE BOUWBEDRIJVEN

LEVERING
PARKET
EN
RUBBER
VLOERBEDEKKING

PALLISSTRAAT 17
AMSTERDAM
TELEFOON CENTRUM 4124

MACHINALE HOUTBEWERKING
ONDERHOUD EN ASSURANTIE VAN GEBOUWEN

PH. A. WARNERS
EN ZOON

AANNEMERS
MAKELAARS

OVERTOOM 213
AMSTERDAM

TELEFOON
ZUID 3653

N.V. AMSTERDAMSCHE STEENHOUWERIJ

DIRECTEUR:
W. F. GNIRREP Jr.
AMSTERDAM AMSTEL 107-111
TEL. NOORD 159
HILVERSUM - LIEBERGERWEG 12
TELEFOON 948

GRANIET-HARDSTEEN-ZANDSTEEN — EN MARMERWERKEN
VOOR GEBOUWEN EN GRAFMONUMENTEN

N.V. DE HONSEL
PYROCHROME GLAS
DECORATIEF GEBRAND GLAS
VOOR RAMEN EN IN HET BIJZONDER VOOR VERLICHTINGS DOELEINDEN
VERLICHTINGS ORNAMENTEN
MET VOLLEDIGE BIJLEVERING VAN ALLE METAALEN HOUTWERKEN, OOK NAAR OVERGELEGDE ONTWERPEN

AANVRAGEN ENZ. TE RICHTEN:
DEN HAAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 220
TELEFOON MARNIX 3236

G. W. C. PAARDEKOOPER
BOEKBINDER - KEIZERSGR. 489
TEL. CENTR. 4395 - AMSTERDAM
ALBUMS, PORTE-FEUILLES, ARTISTIEK BINDWERK

GEPANTSERDE BRANDDEUREN EN BRANDSCHUIVEN

GEBrs GORTER
WORMERVEER

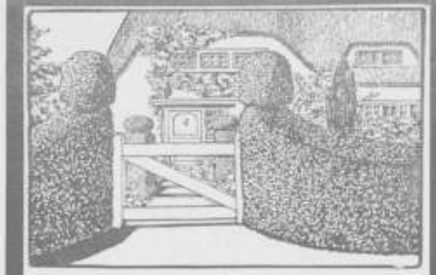

GROENBLIJVENDE HAGEN
VRAAGT PRIJS PER 10 M.
AANEENGESLOTEN HAAG

JAC. SMITS & Co.
BOOMKWEEKERIJEN • NAARDEN

GIDDING & ZONEN
DECORATIEF SCHILDERWERK
GLAS IN LOOD

130 AERT VAN NESSTRAAT
ROTTERDAM

CHRISTOPH UND UNMACK
NIESKIJ, SILEZIË

SILEZISCHE HUIZEN

HET PERZISCH
TAPIJTHUIS
E. PEREZ
SINGEL 480-482
BIJ HET KONINGSPLEIN
TELEFOON 6662
AMSTERDAM

STEEDS GROOTE KEUZE VOORRADIG VAN GEGARANDEERD ECHTE PERZISCHE TAPIJTEN

C. L. DE RIJK &
A. FIENEE
AMSTERDAM ▫ TELEF Z 7561
KANTOOR EN WERKPLAATS
1e JAN VAN DER HEIJDENSTRAAT 141

ALLE WERKEN IN
GEWAPEND BETON
ADVIEZEN EN BEGROOTINGEN GRATIS

A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 44-46
TELEF 3047 ROTTERDAM

GLAS IN LOOD

GEËTST GLAS

„BU ST. LAURENS"
WIMKEL
SCHEEPS EN HAMER
BETIMMERINGEN
UITMUNTEND
DOOR
STUL EN TOON
DIR: C. BREEDVELD
ROTTERDAM
ROCHUSSEMSTR. TEL. 4831

N.V. PAERELS'
MEUBILEERING-
MAATSCHAPPIJ
AMSTERDAM TELEFOON INTERC. NOORD 4541
ROKIN 128-130

PARKET
VLOEREN
N.V. HOUTHANDEL
VOORHEEN
TH. R. VAN EPEN & Co.
GROOTE BICKERSTR 46
AMSTERDAM
PARKET VLOEREN
IN ALLE GENRES IN
PRIMA EIKEN-EN
BEUKENHOUT
EENVOUDIG EN BILLIJK
GESCHIKT VOOR WONINGBOUW — KANTOORLOKALEN
ENZ ALSMEDE VOOR
LUXE VLOEREN

GROOTE SORTEERING
DESSINS — PRIJSOPG. WORDT
OP AANVRAAG VERSTREKT

LUXE
VLOEREN

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

LOU
ASPERSLAGH

ATELIERS VOOR
KUNSTNIJVERHEID

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS IN LOOD

TOLLENSSTRAAT 18–26
DEN HAAG TELEF. M. 4611

Binnenarchitecteur.
Nusink & Zn.
Loiterstraat 41. Amsterdam.

MEUBILEERINGEN

N.V.
STOOMMEUBELFABRIEK
W.ED A. KRAAK A.ZN
AMSTERDAM
VOSELGR. 28

BETIMMERINGEN

BOUW- EN SIER-
SMEEDWERK
IJZERCONSTRUCTIES

NAAML VENN
GROF- EN KUNSTSMEDERIJ
V/H H. J. LIGTERMOED
O Z VOORBURGWAL 96 INT TEL
ST ANNENSTRAAT 30-32 N 3204
AMSTERDAM

CORN. VERSCHOOR
DECORATIESCHILDER
AMSTERDAM
RUSTENBURGERSTR 274

PLAFOND EN WAND
DECORATIE AL FRESCO

▼ ▼ ▼

SPATWERK EN ANDERE
CASSAINVERF-TECHNIEKEN

G. WILLEMSE
& ZOON
UTRECHT
VROUWJUTTENSTR. 4

ATELIERS
VOOR MODERN EN AR-
TISTIEK GLAS IN LOOD
OOK VOLGENS TEEKENING
VAN HEEREN ARCHITECTEN

N. E. G.
DIR. F. KOSTER
GRONINGEN
HEEREBINNENSINGEL 11
TELEF. 2270

GLAS
SLIJPERIJ - VERZILVERING
IN LOOD - ETSEN - HANDEL
KUNSTINRICHTING

BESCHIKBAAR

STEENHOUWERIJ
G. W. HARMSEN
AMSTELVEENSCHEWEG 50/56
AMSTERDAM
GOEDKOOPE
WANDBEKLEEDING

LIBERTY

MODERNE
MEUBELSTOFFEN
STAALBOEKEN
OP AANVRAAG
PERZISCHE TAPIJTEN

METZ & CO's MAGAZIJNEN
AMSTERDAM - 'S GRAVENHAGE

Fabriek van Machinale Houtbewerking „De Mark"
Jacq. van Groenendael, Breda
Alle Timmerwerken, speciaal in Eikenhout,
Kerkbanken, Kerkstoelen, Schoolbanken, enz.

A. J. M. KEMPER
V/H N. LAMME
ALBERT CUYPSTRAAT 243
TELEFOON ZUID 5936
AMSTERDAM

UITVOERING
VAN ALLE
SCHILDERWERKEN

GRANIVER

EEN AESTHETISCHE
VLOER EN WAND
BEDEKKING

GESCHIKT VOOR MOZAIEKWERK

GLASFABRIEK "LEERDAM"
TE LEERDAM

G. V. GELDERMALSEN
1E WEENASTRAAT 14B
ROTTERDAM

EENVOUDIG
EN = GEBRAND
GLAS IN LOOD
UITVOERINGEN
NAAR ONTWERPEN
VAN = TRUUS VAN
GELDERMALSEN
EN COR ALONS
EN VERDER VOL-
GENS TEEKENING

J. DE WAAL & ZOON
UTRECHT
GROOTHANDEL
IN SPIEGELGLAS
VENSTERGLAS
EN VERFWAREN
OPGERICHT 1692

TELEF. INTERC. 787

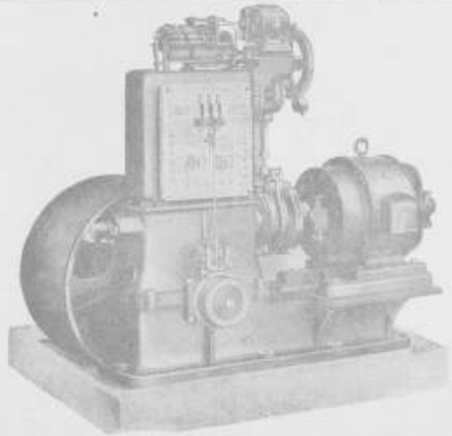

N.V. TECHNEMA
ROTTERDAM
V/H INGENIEURSBUREAU
FR. ERIKSSON

MSN

LIFTEN

GEGARANDEERD STOOTVRIJ
GERUISCHLOOS BEDRIJF

TRAMREMISE DER HAAGSCHE TRAMWEG MAATSCHAPPIJ TE RIJSWIJK, WAARVAN DE HELLENDE DAKEN EN DE GOTEN DOOR ONS WERDEN AFGEDEKT MET

„RUBEROID"-DAKBEDEKKING

EN DE VLAKKE DAKEN MET „RUBEROID"-CEMENT-DAKBEDEKKING TOT EEN GEZAMENLIJKE OPPERVLAKTE VAN PLUS MINUS 2100 M².

AMERIKAANSCH EN „RUBEROID" DAKBEDEKKING VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN BIJNA 2.000.000 M². IN NEDERLAND GEDEKT

„RUBEROID"-CEMENT-DAKBEDEKKING VOOR AFDEKKING VAN VLAKKE DAKEN - TEERVRIJ - ELASTISCH ISOLEEREND - GEBRUIK VAN ZINK EN LOOD VOOR DEKRANDEN ENZ. OVERBODIG - LANGDURIGE GARANTIE PRIJSOPGAVE EN INLICHTINGEN KOSTELOOS

VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN BIJ

GEBRS KRAMER - ROTTERDAM

TELEFOON INTERC. 11257-11258-11259-11260

TELEGRAM-ADRES: „RUBEROID"

NV. NIJMEGSCHE C.A. HOOGTERP RIGENBURG KUNSTTEENWERKEN — NIEUW-BY-NIJMEGEN

DORPSTRAAT 30, HEES BIJ NIJMEGEN
TELEFOON NIJMEGEN 1766—1844

BOUWARTIKELEN IN
KUNSTSTEEN EN TARRAZO
SCHOORSTEENMANTELS
IN EDELBETON
GEVELBEPLEISTERINGEN
TERRAZZOVLOEREN

DRAAI-DEUREN

UITVOERING
NAAR
TEEKENING

R. CRUIJFF & ZN

AMSTERDAM TELEF. N. 2701
CONCURREERENDE PRIJZEN

SULZER

EERSTE DOOR ONS
UITGEVOERDE CEN-
TRALE VERWARMING
GYMNASIUM
WINTERTHUR
IN HET JAAR
1841-1842

TOT 1922 GELEVERD
MEER DAN
26.000
CENTRALE VERWAR-
MINGS-INSTALLATIES

HET TOTAAL DER TOT EINDE 1921 UITGEVOER-
DE CENTRALE VERWARMINGS-INSTALLATIES

80-JARIGE ONDERVINDING
OP HET GEBIED VAN
CENTRALE VERWARMING

SULZER-
VERWARMING
TIMSTOOM

3E SCHINKELSTR. 35 - AMSTERDAM
TEL.-ADRES: TIMSTOOM TELEF. Z. 1918 - 9348

VEREENIGING
VAN NEDERLANDSCHE
SCHELPKALKFABRIKANTEN
APOTHEKERSDUK 34 LEIDEN

HOLLAND BOUWT ZICH OP UIT DE ZEE

RUBBIN-RUBBER
EN
RUBBER VLOEREN
WORDEN UITSLUITEND
ONDER GARANTIE
GELEVERD DOOR

JACS S. WAISVISZ & CO
DEN HAAG
167 WAGENSTRAAT = TELEFOON 1119

GEBROEDERS MERENS
HAARLEM

FABRIEK VAN TECHNISCHE
RUBBER-, ASBEST- EN
EBONIET-ARTIKELEN
LEVERING VAN
RUBBER VLOEREN
IN EFFEN TINTEN,
DIVERSE KLEUREN,
EN AAN TE GEVEN
ONTWERPEN

TELEGRAMADRES: DOMFABRIEK TELEFOON No. 102

GRANIET
VOOR GEBOUWEN, KUNSTWERKEN ENZ.
IN ALLE KLEUREN EN BEWERKINGEN
GROENE SYENIT
ZEER DECORATIEF

HARDSTEEN = ZANDSTEEN
MARMER = TURFSTEEN
BASALTLAVA - SCHOOR-
STEENMANTELS ENZ.
JOHANNES POLET
NATUURSTEENHANDEL
SARPHATISTRAAT 175 - AMSTERDAM
TELEFOON NOORD 6624
OPSLAGPLAATS EN STEENHOUWERIJ,
ZEEBURGERPAD 37 - TELEF. N. 1764

Bakhuis
& van Beek
LANGE BEESTENMARKT 14
TELEF 3618 DEN HAAG
CLICHÉ'S

FIRMA H. FERMIN
DEN HAAG
N. HAVENSTR. 36-38
TELEFOON H. 5623

BRONS- EN KOPERWERKEN
CISELEER-
GRAVEER- EN EMAILLEERWERK
FIJNGIETWERK
VERLICHTINGS-ORNAMENTEN
NAAMPLATEN

N.V. HANDELMAATSCHAPPIJ
WAALSTEEN
NIJMEGEN
STARINGSTR. 9

MONSTERKAMER, WAARIN TYPESTEENEN VAN ALLE AANGESLOTEN FABRIEKEN,
AAN H. H. ARCHITECTEN WORDT VRIJE BEZICHTIGING EN KEUZE AANGEBODEN.
ALLE MET WAALSTEENEN BEREIKBARE TINTEN EN NUANCEERINGEN ZIJN VERTEGENWOORDIGD.
BINNENMUUR- EN FUNDEERINGSTEENEN WORDEN TEGEN
STERK VERLAAGDE PRIJZEN VERKRIJGBAAR GESTELD.
GEBRUIK VAN BUITENLANDSCHE STEENEN IS NU NIET VOORDEELIGER MEER.

MEUBEL- EN TIMMERFABRIEK

J. L. CONIJN

's-GRAVENHAGE

FABRIEK EN KANTOOR:
V. D. NEERSTRAAT 66—68
TELEF. N. 2900 · POSTREKENING 44088

PRIMA MATERIALEN
EERSTE KLAS AFWERKING

SPECIAAL ADRES VOOR BETIMMERINGEN VAN
WINKELS - MAGAZIJNEN
KAMERS - SCHEPEN ENZ.
STOFDICHTE VITRINES

TEGELHANDEL

N. WAFELBAKKER & Co.

AMSTERDAM

KANTOOR EN MONSTERKAMER: 212 SPUISTR.
TELEFOON INTERC. 6422 NOORD
MAGAZIJN EN FABRIEK: TE KERKSTRAAT
TELEFOON 7046 NOORD

CÉRAMIQUE
VLOERTEGELS
HOLLANDSCHE TEGELS
FAYENCE TEGELS
(WIT, GEKLEURD EN VERSIERD)

UITVOERINGEN NAAR ONTWERP IN GLANS-, MAT- EN KUNSTGLAZUUR
FABRIKANTEN VAN TERRAZZO-, MOSAIK- EN HOUT-GRANIETVLOEREN

N.V. FABRIEK VAN

SANITAIRE VLOEREN

V/H VOLKING & Co.

KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM

LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
CARRELIN
IMITATIERUBBER

VLOEREN

ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

CHRISTAAN TEDERS

ARTISTIEKE MEUBILEERING
IN EERSTE KLASSE UITVOERING
OOK VOLGENS SPECIALE ONTWERPEN

KORTE LEIDSCHEDWARSSTRAAT
AMSTERDAM
47 - 49 - 49 A

ZWERFBLOKKEN ALS NAAMSTEENEN
BIJ DEN INGANG VAN LANDHUIZEN LEVERT
IN VERSCHILLENDE AFMETINGEN AL OF NIET
MET INSCHRIFT: DE NEDERLANDSCHE
NATUURSTEENHANDEL, P.J.M. v. STOKKUM
KANTOOR EN MONSTERZALEN STATIONSWEG 5 - SCHOTTERDAM

N.V. KONINKL. NEDERL. GLASFABRIEK

J. J. B. J. BOUVY

DORDRECHT
AMSTERDAM
ROTTERDAM
UTRECHT

GLAS IN LOOD
GESCHILDERD
GEBRAND GLAS

KUNST BRONS- EN METAAL-GIETERIJ
„DE KROON"
HAARLEM, HOUTMARKT 23
TELEFOON 3999

AFGEELING KUNSTGIETWERK IN ZAND EN ZIEE-PERDU, MONUMENTEN, BUSTEN, GROEPEN, PLAQUETS, KRANSEN, LETTERS ENZ. - MEDAILLES EN SPORTPRIJZEN - EIGEN GRAVEERINRICHTING SPECIAAL MACHINEWERK EN IEDERE LEGEERING BEWERKT EN ONBEWERKT AFDEELING KUNST-SIERSMEEDWERK EN DRUIPWERK, LAMPEN, HAARDEN, BRONZEN, DEUREN, HEKKEN - PENDULES IN ELKE UITVOERING NAAR EIGEN EN GEGEVEN ONTWERPEN - PATINEEREN EN OPMAKEN VAN ALLE BRONS- EN KOPERWERKEN - EIGEN SLIJP- EN POLIJSTINRICHTING

TECHNISCH HANDELSBUREAU FA:
v. BILDERBEEK & JONKERS
FREDERIC HENDRIKLAAN 230
DEN HAAG - TEL. S. 3425

HEF- EN TRANSPORT-WERKTUIGEN
CONSTRUCTIEWERK
SIERRASTERWERK
SMEEROLIËN - IJZEREN RAMEN
POMPINSTALLATIES
V.H. FABRIKAAT ZSCHOCKE-WERKE
MAAL- EN BREEKWERKTUIGEN
V.H. FABRIKAAT CHRISTY & NORRIS
SCHOORSTEENEN
STOOMKETEL-INMETSELING
V.H. FABRIKAAT ALPHONS CUSTODIS
PAKKINGMATERIAAL
GEPANTSERDE SLANGEN
V.H. FABRIKAAT TUCK & CO.

„TIGLIA" TEGELEN IMBURG
HANDVORM STEENEN IN ELK FORMAAT• PROFIELSTEENEN• HANDVORM-ORNAMENTWERK VOOR GEVELVERSIERING• VERGLAASDE HANDVORM• ALLES VOLGENS ONTWERP VAN HH. ARCHITECTEN• PRACHTKLEUR• GEGARAND• KWALITEIT•

MEN BEZICHTIGE ENKELE DER UITGEVOERDE WERKEN
MARINIERSKAZERNE . . . . . AMSTERDAM
KOLONIAAL MUSEUM . . . . . „
GEBOUW HAAGSCHE COURANT . . . 'S-GRAVENHAGE
LEVENSVERZEKERING-MIJ. „DORDRECHT" DORDRECHT

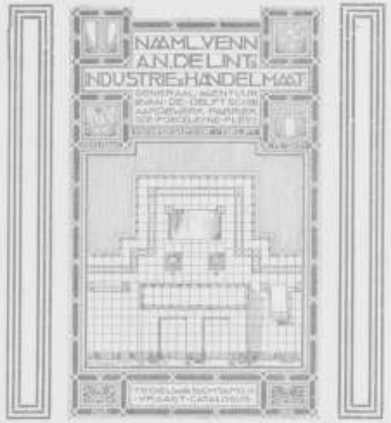

TIMMERFABRIEK
„TRIO"
WIJNANDS & Co.
BUSSUM
ALLE TIMMERWERKEN IN ELKE HOUTSOORT PRIMA UITVOERING BILLIJKE PRIJZEN VRAAGT PRIJSOPGAAF

A. C.
VAN DEN HOEK
TELEFOON No. 3
BUSSUM
SPECIALITEIT IN TEGELS, WAALSTEEN ALGEMEENE HANDEL IN BOUWMATERIALEN
SCHERP CONCURREERENDE PRIJZEN

MARMER-WERKEN
D. WEEGEWIJS
RAPENBURG 14
AMSTERDAM
STEENHOUWERIJ

HAARLEMSCHE
KUNSTSTEENFABRIEK
V/H DE HOOGE BERG

TUIN- EN
PARKSIERADEN

Ornamentwerk voor gevelversiering
SIERSTEENEN - LICHTRAMEN
RELIEFS - BALUSTRADES
Uitvoering naar ontwerpen van H.H. Architecten in Zandsteen-, Terra-Cotta- of gewenschte steenkleur

SCHOORSTEENMANTELS
in Kunstgraniet

TOONZAAL EN TERREINEN:
Pijlslaan, Haarlem
Rechts langs de spoorlijn Haarlem-Leiden

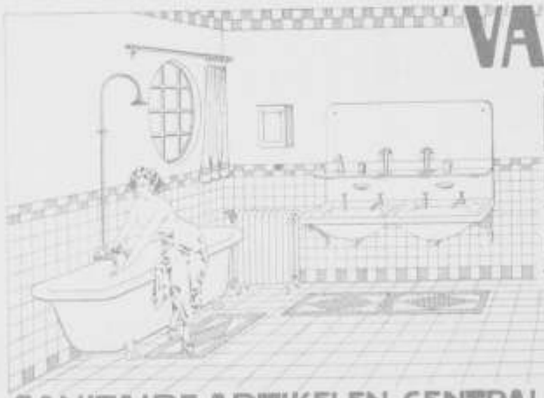

VALKENIER
&
DE HAAS
ROTTERDAM
TECHNISCH BUREAU
MAURITSWEG 48
TELEFOON - 4769

SANITAIRE ARTIKELEN-CENTRALE VERWARMING

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN
LIFTEN

HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

BOUWHANDEL
MAATSCHAPPIJ
v/h MARTIN & Co

FABRICAGE
GROOTHANDEL
EXPORT

U. J. VLOERTEGELS
MODERNE WANDBEKLEEDING
IN ONZE GROOTE MONSTERZALEN DIVERSE
NIEUWE TOEPASSINGEN VAN TEGELWERK
BUREAUX:
ACHTER-OOSTEINDE 2-6 - A'DAM

N. V. WAGENINGSCHE
MACHINALE DAKPANNEN
FABRIEK
VOORH. RIJK DE VRIES
26 NUDE 26
WAGENINGEN

STEEDS VOORHANDEN ALLE SOORTEN DAKPANNEN MET
HULPSTUKKEN EN ESTRIKKEO IN ROOD, BLAUW EN
VERGLAASD. - GROOTE VOORRAAD. - MOOIE KLEUREN

WENDINGEN

WENDINGEN

OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH
DE EERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STOOM-
VERBRUIK EN ONDERHOUD

REEDS ZIJN IN WERKING OVER OF GEHEEL
WERELD MET N. DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(HIERONDER ZIJN NIET BEGREPEN DE SPIJSLIFTEN)

FRED. STIELTJES EN Co
KEUTERSGRACHT 745 7. TEL. 237 N.
AMSTERDAM

COETERIER
& LADIGES
AANNEMERS EN MAKELAARS
TELEFOON
518

BLOEMGRACHT 119
AMSTERDAM

CENTRALE VERWARMING W S SANITAIRE INRICHTINGEN

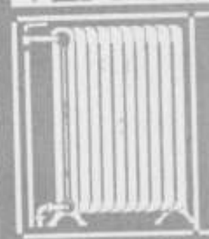

HEEREN ARCHITECTEN
HET IS VOOR U EEN GROOT GEMAK, BIJ HET MAKEN VAN ONTWERPEN, PLANNEN EN BEGROOTINGEN TEGELIJKERTIJD MET ONS DE AAN- EN AFVOERLEIDINGEN TE BESPREKEN. DAARMEE KAN DAN BIJ DEN BOUW DADELIJK REKENING WORDEN GEHOUDEN EN BEHOEFT ER LATER NIET GEHAKT TE WORDEN.
SEDERT LANG ZIJN WIJ SPECIALITEIT IN HET AANLEGGEN VAN SANITAIRE INSTALLATIES, WARM- EN KOUDWATERVOORZIENINGEN, CENTRALE VERWARMING, ENZ.
BESPREKINGEN ZONDER VERPLICHTING

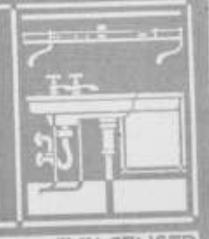

W. SLOTBOOM & ZN DEN HAAG WAGENSTR 96

WENDINGEN

MAANDBLAD · VOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN · ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

HOOFDREDACTEUR ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT 50, AMSTERDAM, TELEF. Z. 6616
LEDEN DER COMMISSIE VAN REDACTIE: J. G. BOTERENBROOD — H. A. VAN DEN EIJNDE — J. F. STAAL — P. L. KRAMER — J. L. M. LAUWERIKS — J. B. VAN LOGHEM EN R. N. ROLAND HOLST
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE EN ENGELSCHE TALEN EN SOMS IN FRANSCH OF DUITSCH.
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR DE N. V. UITGEVERS MIJ „DE HOOGE BRUG" AMSTERDAM
GEDRUKT TER N. V. ELECTRISCHE DRUKKERIJ VOLHARDING CEINTUURBAAN 250-252 AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS: KEIZERSGR. 431 A'DAM, TEL. N. 3808 OF BIJ DEN BOEKHANDEL

DIT BOEK IS NO. 2 VAN DE 5DE JAARGANG (1923) EN IS GEWIJD AAN RECLAME BILLETTEN VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS DE BEGELEIDENDE TEKST DOOR JAC. JONGERT DE OMSLAG (STEENDRUK) NAAR EEN TEEKENING VAN JAN SLUIJTERS DIT IS HET 2DE BOEK VAN ONS TIJDSCHRIFT WAARIN EEN SERIE AFFICHES WORDT GEPUBLICEERD. HET EERSTE VERSCHEEN ALS NO. 5 VAN DEN 2DEN JAARGANG

WENDINGEN

OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH
DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOM
VERBRUIK EN ONDERHOUD

REEDS ZIJN IN WERKING OVER DE GEHEELE WERELD MEER DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(HIERONDER ZIJN NIET GEREKEND DE SPOOLIFTEN)

FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 145 / TEL. 237 N.
AMSTERDAM

COETERIER & LADIGES
AANNEMERS EN MAKELAARS
TELEFOON
518

BLOEMGRACHT 119
AMSTERDAM

CENTRALE VERWARMING — W. & Zn — SANITAIRE INRICHTINGEN

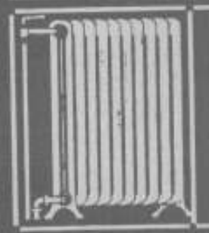

HEEREN ARCHITECTEN
HET IS VOOR U EEN GROOT GEMAK, BIJ HET MAKEN VAN ONTWERPEN, PLANNEN EN BEGROOTINGEN TEGELIJKERTIJD MET ONS DE AANLEG VAN DE SANITAIRE-INSTALLATIES, ENZ. MET AAN- EN AFVOERLEIDINGEN TE BESPREKEN. DAARMEE KAN DAN BIJ DEN BOUW DADELIJK REKENING WORDEN GEHOUDEN EN BEHOEFT ER LATER NIET GEHAKT TE WORDEN.
SEDERT LANG ZIJN WIJ SPECIALITEIT IN HET AANLEGGEN VAN SANITAIRE INSTALLATIES, WARM- EN KOUDWATERVOORZIENINGEN, CENTRALE VERWARMING, ENZ.
BESPREKINGEN ZONDER VERPLICHTING

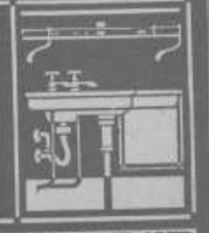

W. SLOTBOOM & ZN DEN HAAG WAGENSTR 96

1923

WENDINGEN

MAANDBLAD · VOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN · ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

HOOFDREDACTEUR ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT 50, AMSTERDAM. TELEF. Z. 6616
LEDEN DER COMMISSIE VAN REDACTIE: J. G. BOTERENBROOD — H. A. VAN DEN EIJNDE — J. F. STAAL — P. L. KRAMER — J. L. M. LAUWERIKS — J. B. VAN LOGHEM EN R. N. ROLAND HOLST
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE EN ENGELSCHE TALEN EN SOMS IN FRANSCH OF DUITSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR DE N. V. UITGEVERS MIJ „DE HOOGE BRUG" AMSTERDAM
GEDRUKT TER N. V. ELECTRISCHE DRUKKERIJ VOLHARDING CEINTUURBAAN 250-252 AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS: KEIZERSGR. 431 A'DAM, TEL. N. 3808 OF BIJ DEN BOEKHANDEL

NO 2

DIT BOEK IS NO. 2 VAN DE 5DE JAARGANG (1923) EN IS GEWIJD AAN RECLAME BILLETTEN VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS DE BEGELEIDENDE TEKST DOOR JAC. JONGERT DE OMSLAG (STEENDRUK) NAAR EEN TEEKENING VAN JAN SLUIJTERS DIT IS HET 2DE BOEK VAN ONS TIJDSCHRIFT WAARIN EEN SERIE AFFICHES WORDT GEPUBLICEERD. HET EERSTE VERSCHEEN ALS NO. 5 VAN DEN 2DEN JAARGANG

WENDINGEN

LITHOGRAF. AFFICHE IN TWEE KLEUREN (ZWART EN GOUD) DOOR R. N. ROLAND HOLST (58 X 90 c.M.)

AFFICHES VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS

RECLAME DOOR JAC. JONGERT

De reclame is oppermachtig. De reclame steekt de wereld in het nieuwe kleed. Het zijn de reclame en de handelsreiziger, die onze beschaving over de wereld verbreiden, tot in de meest afgelegen hoekjes. De snit van ons kleed, de inrichting van ons huis, het wordt alles voorgeschreven door de reclame. Het modieuze, eendagskleedje zegeviert zoo volkomen over de soliede dracht onzer grootouders, door goedgevoerde reclame en welbespraakte handelsreizigers. Zij zijn het, die het denken der kleine burgers hebben omgekeerd als een blad aan den boom. Het zijn wonderlijke lieden, die handelsreizigers, geslepen diplomaten. Het is hun werk, de verouderde opvattingen in onze kleeding, voeding en ontspanning op te ruimen, en baan te maken voor hun artikel, dat is van dezen dag en daardoor bekoort. De soliede burger ziet in den totalen ommekeer van gewoonten en neigingen het werk van den man met kleine hoorntjes en bokspooten.

Deze booze is de keurige, goedbespraakte handelsreiziger, gewapend met weldoordachte reclame.

De reclame doortrekt ons leven, zooals het water het gansche organisme van de wereld. Het vult de zee en de rivieren, het zweeft hoog in de lucht, diep in de aarde, Het is een hoofdbestanddeel van ons dagelijksch voedsel. Het water heeft honderd verschijningsvormen en treedt te voorschijn op een oneindig aantal manieren; het doet ontluiken en het vernietigt. Zonder deze werking was de aarde woest en ledig.

Reclame is de ons allen omvattende begeerte naar groei, naar een steeds andere ontwikkeling en altijd meer volmaakten vorm van samenleving. En omdat het zoo één is met den almachtigen levenswil borrelt het op, op altijd weer nieuwe plaatsen en in steeds andere vormen, juist zooals het water ontspringt, plotseling en geheimzinnig en soms te midden van zandwoestijnen.

Wij moeten de reclame indeelen in de meer zakelijke en de ideëele. De zakelijke is de handelsreclame, in haar verschijning alleen op eigen baat belust. Hiernaast bestaat de reclame voor humane begrippen en die voor hooge idealen. Allen, hetzij personen of groepen, allen die iets te zeggen hebben, bedienen zich op hun tijd van de openbaringsmacht van de reclame.

De ambtenaars-organisatie voor salarisverhooging, de geheelonthouders om den drank te bestrijden, de staatsman, die zijn partij wil doen uitgroeien, de vrouwen, die begeerig zijn de heerschappij met den man te deelen, allen, duizend en één soort van menschelijke begeerten, grijpen, indien het hun ernst wordt, naar de reclame.

Het is de meest succesvolle manier, onze gedachten of onzen wil bij de menschen ingang te doen vinden.

De geestelijke inzichten en materieele begeerten dezer verschillende groepen mogen geheel ongelijk zijn, de verschijningsvorm der reclame is in wezen één. Eén, zooals al het water één is, maar gescheiden in groepen, als zeewater en rivierwater, bron- en regenwater. Het water is een wonderlijke kracht en onmisbaar, het vult de bloemenvaas op onze tafel en is gemengd in de verf van het schilderij, zoowel als in de geurende koffie. Zoo ook is de reclame aanwezig in de hoofdartikelen van ons nieuwsblad, ingeweven in het verhaal, en leeft het in de leslokalen van onze kinderen.

Het spreekt vanzelf, dat wij iets wat zoo in ons leven is ingeweven, niet zonder aandacht kunnen passeeren. De reclame wordt aangeroepen, aangebeden, maar ook verguisd. De reclame is nog niet geknecht, niet gekneveld in een keurslijf van officieele vormen. De reclame is vrij, zooals het water, slechts hier en daar bedwongen, maar steeds

LITHOGRAFISCHE AFFICHE IN ZWART EN GOUD DOOR R. N. ROLAND HOLST (94 X 65 c.M.)

LITHOGRAFISCHE AFFICHE IN GEEL ROOD, ORANJE EN GRIJS DOOR TJERK BOTTEMA (70 X 114 c.M.)

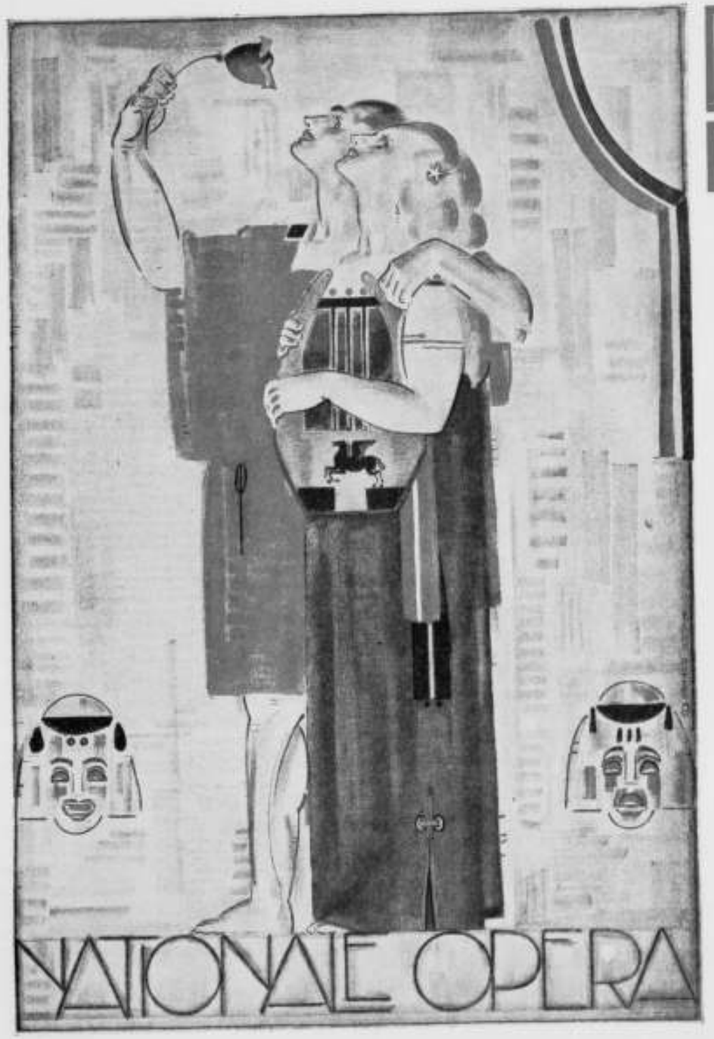

LITHOGRAFISCHE AFFICHE IN ZWART, BLAUW EN ORANJE GROOT 80 X 110 c.M. DOOR R. N. ROLAND HOLST

LITHOGRAFISCHE AFFICHE IN GEEL EN ZWART GROOT 75 X 105 c.M. DOOR ADR. VAN DER HORST JR.

weer doorbrekende en overspoelende de afpalingen.
Er zijn veel reclamebureau's om de reclame te knevelen, maar hun oogmerk is grof, hun hebzuchtige verlangen te duidelijk.
Officieel is men zich de macht, uitgaande van reclame, nog niet bewust. Een enkele poging is ook hier te lande gedaan om de reclame op te nemen in het programma der handelshoogescholen. Feitelijk heeft men het laten vallen, nog voordat er met een enkel woord over gesproken was. Het is waar, dat nobele redenen sommigen tegen deze plannen zich deden kanten. Zoo kan het zijn de vrees, onbevoegden een scepter in handen te spelen of minderwaardigen met een aureool van gewichtigheid te omgeven. En toch, stel eens, dat van een land de reclame schoon en doeltreffend was georganiseerd, dan zou deze nieuwe koers wel eens sterker kunnen blijken te zijn dan oude handelsverdragen.
De reclame sluipt door allerlei gangen, treedt op in velerlei gedaante, nu eens gebiedend als een vorst, dan lokkend als een minnares. Bedenk eens hoe machtig dit middel is, uw wil te kunnen suggereeren in de straten der stad, op de huizen, overvullend de winkels, de tram, de trein, in schouwburgen en concertzalen, langs het water, in de lucht.
Het postkantoor en de school, de postzegels en de tramkaartjes, alles is er in gedrenkt.
En dat alles wordt ongebreideld afgestroopt door allerlei avonturiers.
Het is een niet te weerstaan middel, zoowel in gewenschten als ongewenschten zin.

LITHOGRAFISCHE AFFICHE IN ZWART EN WIT GROOT 77 X 107 c.M. DOOR ERNST LEYDEN

LITHOGRAFISCHE AFFICHE IN ZWART EN ROOD GROOT 80 X 109 c.M. DOOR TINE BAANDERS

Heeft men dat wel voldoende doordacht? In officieele kringen zeker niet.
De invloed van de reclame is langdurender dan die van ons onderwijs, nog geen derde van ons leven vullen de leerjaren, tot onzen dood werkt de suggestie van de reclame, en dat terwijl ze grootendeels in handen is van onbevoegden. Het is ontstellend, te zien hoe de misdaad en de ontucht aan den openbaren weg worden gepropageerd door de reclame.
Heeft de kunstenaar iets te wachten van deze groote maatschappelijke kracht?
Het antwoord op deze vraag is aan de toekomst. Zeker is het, dat reeds jaren de kunstenaars, en waarlijk niet de geringsten, werkten voor de reclame. De Fransche kunstenaars Steinlen, Chéret, e.a. behooren waarschijnlijk tot de eersten, die probeerden deze macht aan de handen van onbekwamen te ontwringen.
Sedert dien is de band tusschen kunst en reclame vaster geworden.
In de reclame openbaren zich heden al de stroomingen, die het kunstleven verdeelen. In de reclame komen tot uitdrukking de gedachten van hen, die het mondaine leven liefhebben, zoowel als de hooge verlangens van den priester-kunstenaar of de hartstochtelijke begeerten van den revolutionair.
Een onverstaanbaar betoog is 'n onding voor hen, die een wel omschreven doel voor oogen hebben, ook al wordt dit gelezen in de zangerige taal der dichters.
De reclame richt zich voor alles naar een goede samenwerking van klaarheid en verrassende ideeën.

LITHOGRAFISCHE AFFICHE IN ZWART EN ROOD · JAC. JONGERT (74 X 104 c.M.)

LITHOGRAFISCHE AFFICHE IN 2 KLEUREN (ZWART EN WIT) DOOR JAC. JONGERT (75 X 117 c.M.)

LITHOGRAFISCHE AFFICHE IN ZWART EN WIT
GROOT 67 X 100 c.M. DOOR WILLEM KLIJN

LITHOGRAFISCHE AFFICHE IN ZWART - BLAUW EN
PAARS GROOT 57 X 74 c.M. DOOR BIELING

De reclame verlaat nooit de aarde, maar de sfeer dien zij om het aardsche toovert herinnert vaak aan het allerhoogste. De geestelijke vlucht, die zij inhoudt hangt geheel af van de persoon, die haar dient. De reclame is voor alles 'n materieele macht, en een, die dit karakter nooit laat varen. Zij heeft altijd 'n materieel succes tot achtergrond. De groote Russische kop met het woord Relsky heeft een grooten omzet van jenever tot doel, en de fijne plaat voor de Bosboom-tentoonstelling een veelvuldig bezoek aan de expositiezaal. Toch is deze begeerte geen beletsel geweest, dit laatste werk op te voeren tot een fijn kunstwerk, blijvend, als paneelen der 17e eeuw.

De reclame eischt van den kunstenaar véél, eigenlijk alles, zijn ongebroken belangstelling en geheele werkkracht. De reclame eischt, meer als eenige andere tak van kunsthandwerk, dat de kunstenaar jong blijft in zijn werk, zich zelf steeds herschept en nooit rust bij behaald succes. Hij mag niet stil staan in zijn ontwikkeling, niet zich zelf herhalen.

De eigenwaarde van de reclame als kunstwerk is geboren met de erkenning van de decoratieve kunst. De reclame-plaat is geen slecht schilderij of een ornamentje met opgedrukte letters.

Text en voorstelling moeten elkaar in bedoeling schragen en de geheele plaat één compositie zijn, beelding van één karakter.

Beiden, voorstelling en text, moeten duidelijk zijn en vlug te overzien, dat wil dus zeggen eenvoudig. Deze eenvoud mag geen leegheid zijn. Een reclame-plaat moet

LITHOGRAFISCHE AFFICHE IN ZWART EN ROOD
GROOT 80 X 118 c.M. DOOR JAN SLUIJTERS

LITHOGRAFISCHE AFFICHE IN ZWART EN ROOD
GROOT 65 X 111 c.M. DOOR ALEX ASPERSLAGH

belangrijkheid genoeg bevatten om lang te blijven boeien. Die belangrijkheid is de groote gave van den kunstenaar aan de reclame. De winst hiervan wordt ingehaald door die Vereenigingen of Firma's, welke hun reclame aan den kunstenaar opdragen. Goede platen stralen lang omdat het bezielend vermogen der kunst eeuwig is, en daarom wordt geborgen en behoed door kunstvrienden en vereerders.

Het spreekt voor zichzelf dat een werk, hetwelk zoolang een suggestieve werking kan verrichten, alleen maar kan ontstaan, wanneer de maker over rijkdom van vormen kan beschikken en over een schier onbegrensde fantazie. Om vormen en fantazie doeltreffend te kunnen gebruiken is noodig een langdurige studie van het vlak, zijn wiskunstige en aesthetische eischen, en een langdurig experimenteeren met de eigenschappen van grondvormen tot elkaar. In de verschijningsvormen der levende natuur zal de jonge kunstenaar steeds de oneindigheid van vormcombinaties voor oogen hebben en altijd weer opnieuw verrukt zijn over den juisten vorm voor een bepaalde functie. Het vrije tableau, aan niets gebonden, zonder omschreven doel, kon door allerlei theorieën tot on-

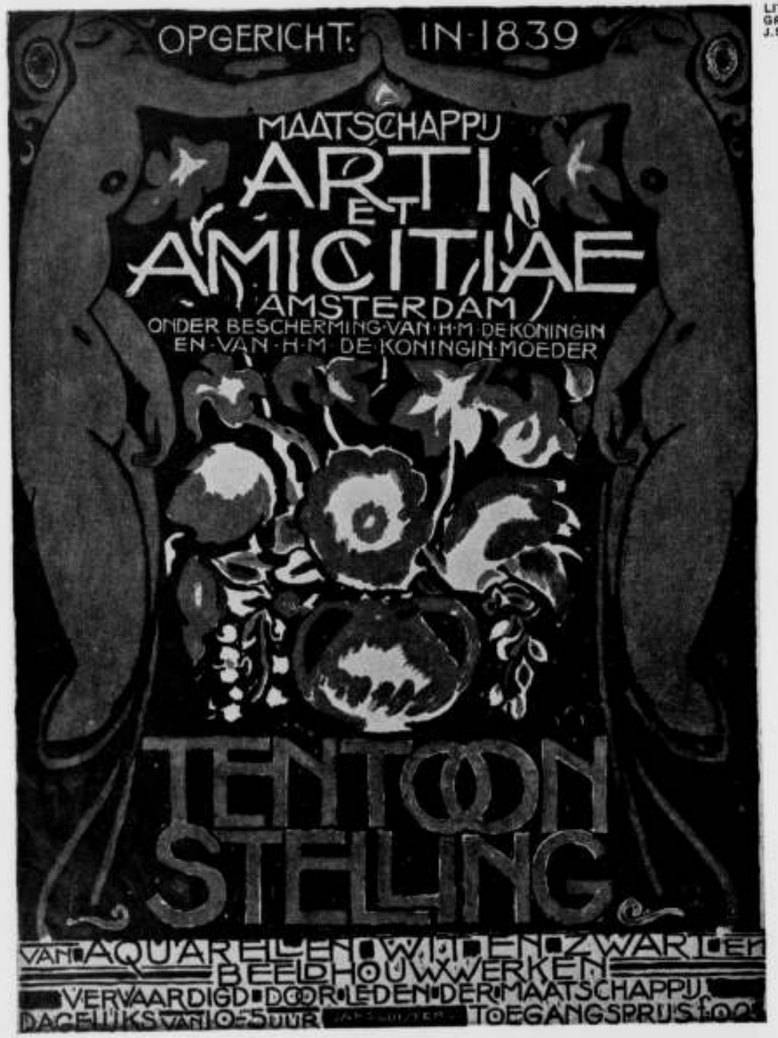

LITH. AFFICHE IN ZWART GROEN, BLAUW EN ROOD J. SLUIJTERS (75 X 103 c.M.)

LITHOGRAFISCHE AFFICHE IN ZWART ROOD, ORANJE, GEEL EN GROEN DOOR JAN SLUIJTERS (77 X 121 c.M.)

LITHOGRAFISCHE AFFICHE IN ZWART EN GOUD-BRUIN GROOT 55 X 80 c.M. DOOR W. ARONDEUS

LITHOGRAFISCHE AFFICHE IN ZWART EN ORANJE GROOT 57 X 83 c.M. DOOR OTTO VAN TUSSENBROEK

verklaard, onbegrijpelijk gestamel worden afgevoerd. In het tableau verschenen zoowel de vormlooze kleurvlekken van het blinde toeval als de afgetelde kleurvlekjes der stylisten.
De reclame gaat zoolang met al deze verschijningsvormen van kunst mee als ze verstaanbaar blijven, zoolang ze een duidelijke taal spreken.
Om te komen tot een samengaan op groote schaal van kunstenaar en industrieel zullen beiden nog een langen lijdensweg dienen af te leggen. De industrieel zal moeten krijgen vertrouwen in den kunstenaar, maar de kunstenaar zal moeten inzien de redelijkheid van vele eischen, die het leven aan de industrie stelt.

Deze beide zoo noodige begrippen kunnen alleen dan tot vruchtbare ontplooiïng komen, indien industrieel en kunstenaar in doorloopend contact met elkander staan. Noch de kunstenaar noch de industrieel moeten zich eenige illusie maken over de werking van 'n enkele daad, die ze samen tot stand brengen. Het is ook hier „gestadig druppelen holt den steen".
De industrieel moet overtuigd zijn, dat buiten samenwerking met den kunstenaar geen goede reclame mogelijk is; dat de meer of minder goede platen en reclame's in de laatste jaren uitsluitend de vrucht zijn van die samenwerking, meer of minder hecht met den kunstenaar.
De tijd is gunstig, om deze nieuwe wegen in te slaan. De

AFFICHE IN PAARS EN BRUIN GROOT 77 X 113 c.M. LINOLEUMSNEDE DOOR H. TH. WIJDEVELD

industrieel en koopman hebben frissche krachten noodig om zich in den onderlingen strijd staande te kunnen houden. Men concurreert niet alleen tegen gelijke firma's, maar de algemeene bezuiniging noodzaakt de wapens op te nemen naar elken kant, zooals de uitgevers ons nog laatst hebben doen zien. Naast dit verlangen naar nieuwe aankondigingsvormen bij den handel, groeiden bij den kunstenaar de begeerten, deel te mogen hebben aan het werkelijke leven, en een lid te mogen zijn van het leger van voortbrengende arbeiders.
Er is misschien niets zoo begeerenswaard in dezen tijd als de wetenschap, noodig te zijn in het productie-proces.

AFFICHE VOOR DE INTERNAT. THEATER-TENTOONSTELLING IN HET STEDELIJK MUSEUM TE AMSTERDAM. LINOLEUM SNEDE GROOT 55 X 135 c.M. DOOR H. TH. WIJDEVELD

LITHOGRAFIE IN BRUIN, ZWART, ROOD, BLAUW, GEEL EN GROEN, DOOR SCHWARZ (100 X 150 c.M.)

LITHOGRAFISCHE AFFICHE IN ZWART EN ROOD DOOR H. TH. WIJDEVELD (80 X 117 c.M.)

RECLAME-BLAD VOOR AUTOMATISCHE STUWSLUIZEN - TEEKENING DOOR N. J. v. d. VECHT

RECLAME-BLAD VOOR DE „AVANCE" ELECTRO-MOTOREN - TEEKENING DOOR N. J. v. d. VECHT

TYPOGRAFISCHE AFFICHES DOOR H. TH. WIJDEVELD GROOT 84 X 116 c.M. INEENGEZET MET BESTAANDE LETTERS EN BANDEN EN GEDEELTELIJK GEBRUIK VAN LINOLEUMSNEDE

TYPOGRAFISCHE AFFICHE DOOR C. DE HAAS (GROOT 80 X 113 c.M.)

TYPOGRAFISCHE AFFICHE (INEENGEZET MET BESTAANDE LETTERS EN BANDEN) GROOT 90 X 115 c.M. KLEUR: ZWART OP ROOD PAPIER DOOR C. DE HAAS - UTRECHT

N.V. NEDERLANDSCHE IJZERGIETERIJ
„VULCANUS" EN MACHINEFABRIEK
V/H JAN HAMER & Co
FREDERIKSPLEIN 6 & 8 AMSTERDAM

INSTALLEERDE REEDS MEER DAN
5000
LIFTEN IN KONINKLIJKE-, RIJKS-, PROVINCIALE-, GEMEENTE-, SPOORWEG-, FABRIEKS- EN PARTICULIERE GEBOUWEN ALLEEN IN NEDERLAND

ELECTRISCHE-, HYDRAULISCHE-, TRANSMISSIE- EN HANDLIFTEN

HELMGO TECHNISCH BUREAU VOOR DE BOUWBEDRIJVEN

AFDEELING
PARKET
EN
RUBBER
VLOERBEDEKKING

PALEISSTRAAT 17
AMSTERDAM
TELEFOON CENTRUM 4124

MACHINALE HOUTBEWERKING
ONDERHOUD EN ASSURANTIE VAN GEBOUWEN

PH. A. WARNERS
EN ZOON

AANNEMERS
MAKELAARS

OVERTOOM 213
AMSTERDAM

TELEFOON
ZUID 3653

N.V. AMSTERDAMSCHE STEENHOUWERIJ

DIRECTEUR:
W. F. GNIRREP Jr.
AMSTERDAM AMSTEL 107-111
TEL NOORD 159
HILVERSUM-LIEBERGERWEG 12
TELEFOON 648

GRANIET-HARDSTEEN-ZANDSTEEN — EN MARMERWERKEN
VOOR GEBOUWEN EN GRAFMONUMENTEN

N.V. DE HONSEL
PYROCHROME GLAS
DECORATIEF
GEBRAND GLAS
VOOR RAMEN EN IN HET BIJZONDER VOOR VERLICHTINGS DOELEINDEN
VERLICHTINGS ORNAMENTEN
MET VOLLEDIGE BIJLEVERING VAN ALLE METAALEN HOUTWERKEN. OOK NAAR OVERGELEGDE ONTWERPEN
▼ ▼ ▼

AANVRAGEN ENZ. TE RICHTEN:
DEN HAAG
GROOT HERTOGINNELAAN 220
TELEFOON MARNIX 3236

G. W. C. PAARDEKOOPER
BOEKBINDER - KEIZERSGR. 485
TEL. CENTR. 4395 AMSTERDAM
ALBUMS, PORTE-FEUILLES, ARTISTIEK BINDWERK
▼

GEPANTSERDE BRANDDEUREN EN BRANDSCHUIVEN

GEBrs GORTER
WORMERVEER

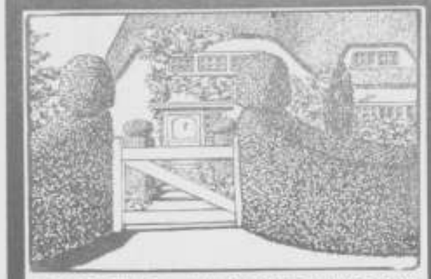

GROENBLIJVENDE HAGEN

VRAAGT PRIJS PER 10 M.
AANEENGESLOTEN HAAG

JAC. SMITS & Co.
BOOMKWEEKERIJEN • NAARDEN

GIDDING & ZONEN
DECORATIEF SCHILDERWERK
GLAS IN LOOD

130 AERT VAN NESSTRAAT
ROTTERDAM

CHRISTOPH UND UNMACK
NIESKIJ, SILEZIË

SILEZISCHE HUIZEN

HET PERZISCH
TAPIJTHUIS
E. PEREZ
SINGEL 480-482
BIJ HET KONINGSPLEIN
TELEFOON 6662
AMSTERDAM

STEEDS GROOTE KEUZE VOORRADIG VAN GEGARANDEERD ECHTE PERZISCHE TAPIJTEN

C. L. DE RIJK &
A. FIENEE
AMSTERDAM ▫ TELEF Z 7561
KANTOOR EN WERKPLAATS
1e JAN VAN DER HEIJDENSTRAAT 141

ALLE WERKEN IN
GEWAPEND BETON
ADVIEZEN EN BEGROOTINGEN GRATIS

A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 44-46
TELEF 3047 ROTTERDAM

GLAS IN LOOD

GEËTST GLAS

„BIJ ST. LAURENS"
WINKEL
SCHEEPS EN KAMER
BETIMMERINGEN
UITMUNTEND
DOOR
STUL EN TOON
DIR: C. BREEDVELD
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. TEL. 4671

N.V. PAERELS'
MEUBILEERING-
MAATSCHAPPIJ
AMSTERDAM
ROKIN 128-130
TELEFOON INTERC. NOORD 4541

PARKET
VLOEREN
N.V. HOUTHANDEL
VOORHEEN
TH. R. VAN EPEN & Co.
GROOTE BICKERSTR 46
AMSTERDAM
PARKET VLOEREN
IN ALLE GENRES IN
PRIMA EIKEN - EN
BEUKENHOUT
EENVOUDIG EN BILLIJK
GESCHIKT VOOR WONINGBOUW — KANTOORLOKALEN
ENZ ALSMEDE VOOR
LUXE VLOEREN

GROOTE SORTEERING
DESSINS — PRIJSOPG. WORDT
OP AANVRAAG VERSTREKT

LUXE
VLOEREN

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

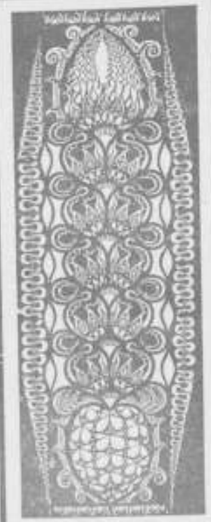

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

LOU
ASPERSLAGH

ATELIERS VOOR
KUNSTNIJVERHEID

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS IN LOOD

TOLLENSSTRAAT 18–26
DEN HAAG TELEF. M. 4611

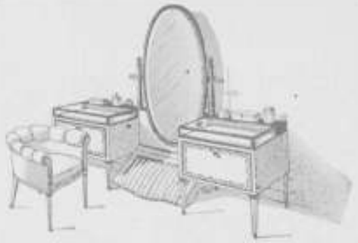

Binnenarchitecteur.
Nusink & Zn.
Loosterstraat 61. Amsterdam.

MEUBILEERINGEN

N.V.
STOOMMEUBELFABRIEK
WED. A. KRAAK. A ZN
AMSTERDAM
VYZELER: 28

BETIMMERINGEN

BOUW- EN SIER-
SMEEDWERK
IJZERCONSTRUCTIES

NAAML VENN
GROF- EN KUNSTSMEDERIJ
V/H H. J. LIGTERMOED
O Z VOORBURGWAL 96 INT TEL
ST ANNENSTRAAT 30-32 N 3204
AMSTERDAM

FLA. E. LÖHRER

STATIONSPLEIN 17 UTRECHT
TELEF: 3479 STAALLOOD

G. WILLEMSE
& ZOON
UTRECHT
VROUWJUTTENSTR. 4

ATELIERS
VOOR MODERN EN AR-
TISTIEK GLAS IN LOOD
OOK VOLGENS TEEKENING
VAN HEEREN ARCHITECTEN

N. E. G.
DIR. F. KOSTER
GRONINGEN
HEEREEINNENSINGEL 11
TELEF. 2270

GLAS
SLIJPERIJ - VERZILVERING
IN LOOD - ETSEN - HANDEL
KUNSTINRICHTING

J. C. VAN STRAATEN
PRINSEGRACHT 184-184A
's-GRAVENHAGE

LIFTEN
VOOR ALLE DOELEINDEN
1100 REFERENTEN
IJZEREN
BRANDTRAPPEN

BESCHIKBAAR

STEENHOUWERIJ
G. W. HARMSEN
AMSTELVEENSCHEWEG 50/56
AMSTERDAM
GOEDKOOPE WANDBEKLEEDING

LIBERTY

MODERNE
MEUBELSTOFFEN
STAALBOEKEN
OP AANVRAAG
PERZISCHE TAPIJTEN

METZ & CO's MAGAZIJNEN
AMSTERDAM - 'S GRAVENHAGE

Fabriek van Machinale Houtbewerking „De Mark"
Jacq. van Groenendael, Breda
Alle Timmerwerken, speciaal in Eikenhout,
Kerkbanken, Kerkstoelen, Schoolbanken, enz.

A. J. M. KEMPER
V.H. N. LAMME
ALBERT CUYPSTRAAT 243
TELEFOON ZUID 5936
AMSTERDAM

UITVOERING
VAN ALLE
SCHILDERWERKEN

GRANIVER

EEN AESTHETISCHE
VLOER EN WAND
BEDEKKING

GESCHIKT VOOR MOZAIEKWERK

GLASFABRIEK "LEERDAM
TE LEERDAM

G. V. GELDERMALSEN
1E WEENASTRAAT 14B
ROTTERDAM

EENVOUDIG
EN = GEBRAND
GLAS IN LOOD
UITVOERINGEN
NAAR ONTWERPEN
VAN = TRUUS VAN
GELDERMALSEN
EN COR ALONS
EN VERDER VOL-
GENS TEEKENING

J. DE WAAL & ZOON
UTRECHT
GROOTHANDEL
IN SPIEGELGLAS
VENSTERGLAS
EN VERFWAREN
OPGERICHT 1692

TELEF. INTERC. 787

FIRMA
J. G. DEKKER
HILVERSUM
STEENHOUWERIJ
FABRIEK VAN MARMERWERKEN

GEBOUWWERKEN IN ALLE
NATUURSTEENSOORTEN

GROENE SYENIET
DIRECT UIT VOOR-
RAAD LEVERBAAR

VOOR SCHOORSTEENMANTELS
SCHERP CONCURREERENDE PRIJZEN

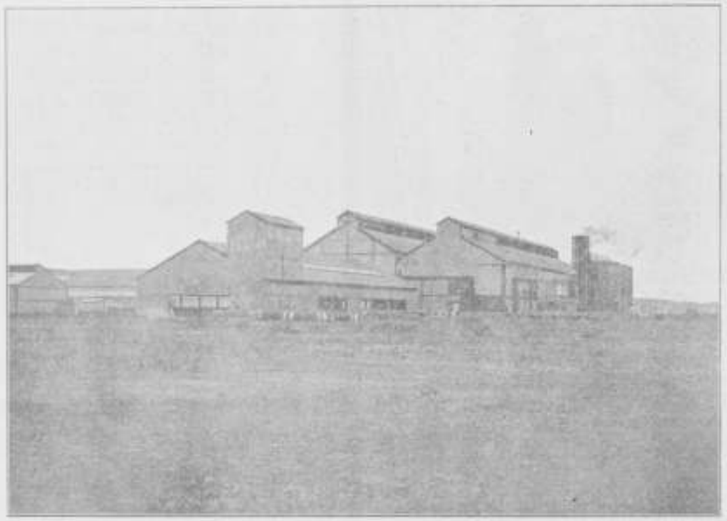

FABRIEKSGEBOUWEN DER N.V. LEVER'S ZEEP MAATSCHAPPIJ, (SUNLIGHT ZEEP CO.) TE VLAARDINGEN, IN 1915 DOOR ONS AFGEDEKT MET

„RUBEROID"-DAKBEDEKKING

OPPERVLAKTE ± 7000 M²

„RUBEROID"-CEMENT IS BESTAND TEGEN STERKE ZUREN, LOGEN EN GASSEN WORDT NIET AANGETAST DOOR ZWAVELDAMPEN UIT FABRIEKSSCHOORSTEENEN

AMERIKAANSCHE „RUBEROID" DAKBEDEKKING VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN BIJNA 2.000.000 M². IN NEDERLAND GEDEKT

„RUBEROID"-CEMENT-DAKBEDEKKING VOOR AFDEKKING VAN VLAKKE DAKEN - TEERVRIJ - ELASTISCH ISOLEEREND - GEBRUIK VAN ZINK EN LOOD VOOR DEKRANDEN ENZ. OVERBODIG - LANGDURIGE GARANTIE PRIJSOPGAVE EN INLICHTINGEN KOSTELOOS

VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN BIJ

GEBRS KRAMER - ROTTERDAM

TELEFOON INTERC. 11257-11258-11259-11260 TELEGRAM-ADRES: „RUBEROID"

NYMEEGSCHE C. A. HOOGTERP - INGENIEUR KUNSTSTEENFABRIEK — HEES-BY-NYMEGEN

DORPSTRAAT 55, HEES BIJ NIJMEGEN
TELEFOON NIJMEGEN 1766—1048

BOUWARTIKELEN IN KUNSTSTEEN EN TARRAZO
SCHOORSTEENMANTELS IN EDELBETON
GEVELBEPLEISTERINGEN
TERRAZZOVLOEREN

DRAAI-DEUREN

UITVOERING NAAR TEEKENING

R. CRUIJFF & ZN

AMSTERDAM TELEF. N. 2701
CONCURREERENDE PRIJZEN

SULZER

EERSTE DOOR ONS UITGEVOERDE CENTRALE VERWARMING
GYMNASIUM WINTERTHUR
IN HET JAAR
1841-1842

TOT 1922 GELEVERD
MEER DAN
26.000
CENTRALE VERWARMINGS-INSTALLATIES

HET TOTAAL DER TOT EINDE 1921 UITGEVOERDE CENTRALE VERWARMINGS-INSTALLATIES

80-JARIGE ONDERVINDING OP HET GEBIED VAN CENTRALE VERWARMING

SULZER-VERWARMING

TIMSTOOM

3E SCHINKELSTR. 35 - AMSTERDAM
TEL.-ADRES: TIMSTOOM TELEF. Z. 1916 - 9348

VEREENIGING
VAN NEDERLANDSCHE
SCHELPKALKFABRIKANTEN
APOTHEKERSDIJK 34 LEIDEN

HOLLAND BOUWT ZICH OP UIT DE ZEE

RUBBIN-RUBBER
EN
RUBBER VLOEREN
WORDEN UITSLUITEND
ONDER GARANTIE
GELEVERD DOOR

JACS. S. WAISVISZ & CO.
DEN HAAG
167 WAGENSTRAAT = TELEFOON 1119

GEBROEDERS MERENS
HAARLEM

FABRIEK VAN TECHNISCHE
RUBBER-, ASBEST- EN
EBONIET-ARTIKELEN
LEVERING VAN
RUBBER VLOEREN
IN EFFEN TINTEN,
DIVERSE KLEUREN,
EN AAN TE GEVEN
ONTWERPEN

TELEGRAMADRES: GOMFABRIEK TELEFOON No. 103

GRANIET
VOOR GEBOUWEN, KUNSTWERKEN ENZ.
IN ALLE KLEUREN EN BEWERKINGEN
GROENE SYENIT
ZEER DECORATIEF

HARDSTEEN = ZANDSTEEN
MARMER = TURFSTEEN
BASALTLAVA - SCHOOR-
STEENMANTELS ENZ.
JOHANNES POLET
NATUURSTEENHANDEL
SARPHATISTRAAT 175 - AMSTERDAM
TELEFOON NOORD 8624
OPSLAGPLAATS EN STEENHOUWERIJ:
ZEEBURGERPAD 37 - TELEF. N. 1764

FIRMA H. FERMIN
DEN HAAG
N. HAVENSTR. 36-38
TELEFOON H. 5623

BRONS- EN KOPERWERKEN
CISELEER-
GRAVEER- EN EMAILLEERWERK
FIJNGIETWERK
VERLICHTINGS-ORNAMENTEN
NAAMPLATEN

N.V. HANDELMAATSCHAPPIJ
WAALSTEEN
NIJMEGEN
STARINGSTR. 9

MONSTERKAMER, WAARIN TYPESTEENEN VAN ALLE AANGESLOTEN FABRIEKEN.
AAN H. H. ARCHITECTEN WORDT VRIJE BEZICHTIGING EN KEUZE AANGEBODEN.
ALLE MET WAALSTEENEN BEREIKBARE TINTEN EN NUANCEERINGEN ZIJN VERTEGENWOORDIGD.
BINNENMUUR- EN FUNDEERINGSTEENEN WORDEN TEGEN
STERK VERLAAGDE PRIJZEN VERKRIJGBAAR GESTELD.
GEBRUIK VAN BUITENLANDSCHE STEENEN IS NU NIET VOORDEELIGER MEER.

MEUBEL- EN TIMMERFABRIEK

J. L. CONIJN

's-GRAVENHAGE

FABRIEK EN KANTOOR:
V. D. NEERSTRAAT 66—68
TELEF. M. 2555 · POSTREKENING 44089

PRIMA MATERIALEN
EERSTE KLAS AFWERKING

SPECIAAL ADRES VOOR BETIMMERINGEN VAN
WINKELS - MAGAZIJNEN
KAMERS - SCHEPEN ENZ.
STOFDICHTE VITRINES

GLAS IN LOOD
GEBRANDSCHILDERD GLAS
AMSTERDAM
A.J. LINDEMAN N.V.

TEGELHANDEL

N. WAFELBAKKER & Co.

AMSTERDAM

KANTOOR EN MONSTERKAMER: 212 SPUISTR.
TELEFOON INTERC. 6422 NOORD
MAGAZIJN EN FABRIEK: 78 KERKSTRAAT
TELEFOON 7046 NOORD

CÉRAMIQUE
VLOERTEGELS
HOLLANDSCHE TEGELS
FAYENCE TEGELS
(WIT, GEKLEURD EN VERSIERD)

UITVOERINGEN NAAR ONTWERP IN GLANS-, MAT- EN KUNSTGLAZUUR
FABRIKANTEN VAN TERRAZZO-, MOSAIK- EN HOUT-GRANIETVLOEREN

N.V. FABRIEK VAN

SANITAIRE VLOEREN

V/H VOLKING & Co.

KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM

LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
CARRELIN
IMITATIERUBBER

VLOEREN

ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

CHRISTAAN TEDERS

ARTISTIEKE MEUBILEERING
IN EERSTE KLASSE UITVOERING
OOK VOLGENS SPECIALE ONTWERPEN

KORTE LEIDSCHEDWARSSTRAAT
AMSTERDAM
47 - 49 - 49 A

HH. ARCHITECTEN

UWE WERKTEEKENINGEN VOOR DE GROEVE
VERVAARDIGT ZONDER PRIJSVERHOOGING
DE NEDERLANDSCHE
NATUURSTEENHANDEL P.J.M.v.STOKKUM
KANTOOR EN MONSTERDALEN STATIONSWALLEN ROTTERDAM

L. VAN GENT

ARCHIPELSTRAAT 5
NIJMEGEN

GRANIET
HARDSTEEN
VOOR GEBOUWEN
DIRECT VAN BELGISCHE GROEVEN

KUNST BRONS- EN METAAL-GIETERIJ
„DE KROON"
HAARLEM, HOUTMARKT 23
TELEFOON 3899

AFDEELING KUNSTGIETWERK IN ZAND EN ZIRE-PERDU, MONUMENTEN, BUSTEN, GROEPEN, PLAQUETS, KRANSEN, LETTERS ENZ. - MEDAILLES EN SPORTPRIJZEN - EIGEN GRAVEERINRICHTING SPECIAAL MACHINEWERK EN IEDERE LEGEERING BEWERKT EN ONBEWERKT AFDEELING KUNST SIERSMEEDWERK EN DRIJFWERK. LAMPEN, HAARDEN, BRONZEN, DEUREN, HEKKEN - PENDULES IN ELKE UITVOERING NAAR EIGEN EN GEGEVEN ONTWERPEN — PATINEEREN EN OPMAKEN VAN ALLE BRONS- EN KOPERWERKEN - EIGEN SLIJP- EN POLIJSTINRICHTING

TECHNISCH HANDELSBUREAU FA:
v. BILDERBEEK & JONKERS
FREDERIK HENDRIKLAAN 230
DEN HAAG - TEL. S. 3425

HEF- EN TRANSPORT-WERKTUIGEN
CONSTRUCTIEWERK
SIERRASTERWERK
SMEEROLIËN - IJZEREN RAMEN
POMPINSTALLATIES

MAAL- EN BREEKWERKTUIGEN
V.H FABRIKAAT CHRISTY & NORRIS
SCHOORSTEENEN
STOOMKETEL-INMETSELING
V.H FABRIKAAT ALPHONS CUSTODUS
PAKKINGMATERIAAL
GEPANTSERDE SLANGEN
V.H FABRIKAAT TUCK & CO.

„TIGLIA" TEGELEN
IMBURG
HANDVORM STEENEN IN ELK FORMAAT· PROFIELSTEENEN· HANDVORM-ORNAMENTWERK VOOR GEVELVERSIERING· VERGLAASDE HANDVORM· ALLES VOLGENS ONTWERP VAN HH· ARCHITECTEN· PRACHTKLEUR· GEGARANDEERDE KWALITEIT·

MEN BEZICHTIGE ENKELE DER UITGEVOERDE WERKEN

MARINIERSKAZERNE	AMSTERDAM
KOLONIAAL MUSEUM	"
GEBOUW HAAGSCHE COURANT	'S-GRAVENHAGE
LEVENSVERZEKERING-MIJ. „DORDRECHT"	DORDRECHT

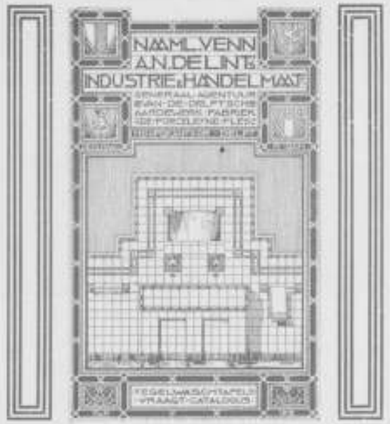

TIMMERFABRIEK
„TRIO"
WIJNANDS & Co.
BUSSUM

ALLE TIMMERWERKEN IN ELKE HOUTSOORT
PRIMA UITVOERING
BILLIJKE PRIJZEN
VRAAGT PRIJSOPGAAF

A. C.
VAN DEN HOEK
TELEFOON No. 3
BUSSUM

SPECIALITEIT IN TEGELS, WAALSTEEN
ALGEMEENE HANDEL IN BOUWMATERIALEN
SCHERP CONCURREERENDE PRIJZEN

MARMER-WERKEN
D. WEEGEWIJS
RAPENBURG 14
AMSTERDAM
STEENHOUWERIJ

GLAS IN LOOD
GLASFABRIEK
DEGENS
ROTTERDAM
GEBRANDGLAS

HAARLEMSCHE
KUNSTSTEENFABRIEK
V/H DE HOOGE BERG

TUIN- EN
PARKSIERADEN

Ornamentwerk voor gevelversiering
SIERSTEENEN - LICHTRAMEN
RELIEFS - BALUSTRADES
Uitvoering naar ontwerpen van N.H. Architecten in Zandsteen-, Terra-Cotta- of gewenschte steenkleur

SCHOORSTEENMANTELS
in Kunstgraniet

TOONZAAL EN TERREINEN:
Pijlslaan, Haarlem
Rechts langs de spoorlijn Haarlem-Leiden

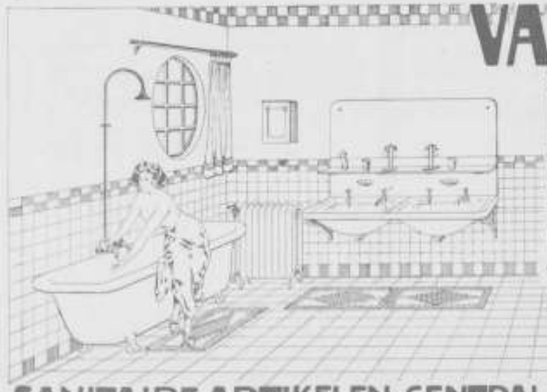

VALKENIER
e.
DE HAAS
ROTTERDAM
TECHNISCH BUREAU
MAURITSWEG 48
TELEFOON - 4769

SANITAIRE ARTIKELEN-CENTRALE VERWARMING

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN
LIFTEN

HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

BOUWHANDEL
MAATSCHAPPIJ
v/h MARTIN & Co

FABRICAGE
GROOTHANDEL
EXPORT

U. J. VLOERTEGELS
MODERNE WANDBEKLEEDING
IN ONZE GROOTE MONSTERZALEN DIVERSE
NIEUWE TOEPASSINGEN VAN TEGELWERK
BUREAUX:
ACHTER-OOSTEINDE 2-6 - A'DAM

N. V. WAGENINGSCHE
MACHINALE DAKPANNEN
FABRIEK
VOORH. RIJK DE VRIES
26 NUDE 26
WAGENINGEN

STEEDS VOORHANDEN ALLE SOORTEN DAKPANNEN MET
HULPSTUKKEN EN ESTRIKKEO IN ROOD, BLAUW EN
VERGLAASD. - GROOTE VOORRAAD. - MOOIE KLEUREN

WENDINGEN

GLAS IN LOOD
GLASFABRIEK
DEGENS
ROTTERDAM
GEBRANDGLAS

HAARLEMSCHE
KUNSTSTEENFABRIEK
V/H DE HOOGE BERG

TUIN- EN
PARKSIERADEN

Ornamentwerk voor gevelversiering
SIERSTEENEN - LICHTRAMEN
RELIEFS - BALUSTRADES
Uitvoering naar ontwerpen van H.H. Architecten in Zandsteen-, Terra-Cotta- of gewenschte steenkleur

SCHOORSTEENMANTELS
in Kunstgraniet

TOONZAAL EN TERREINEN:
Pijlslaan, Haarlem
Rechts langs de spoorlijn Haarlem-Leiden

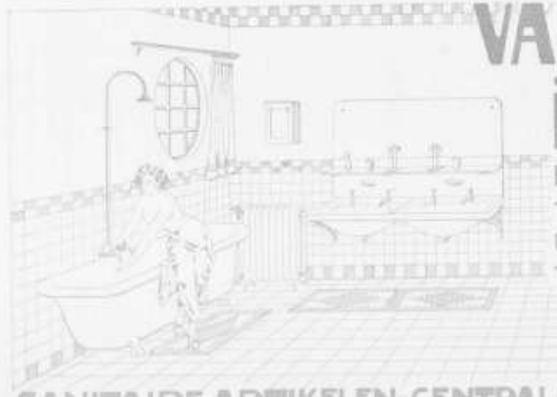

VALKENIER
&
DE HAAS
ROTTERDAM
TECHNISCH BUREAU
MAURITSWEG 48
TELEFOON - 4769

SANITAIRE ARTIKELEN-CENTRALE VERWARMING

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN
LIFTEN

HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

BOUWHANDEL
MAATSCHAPPIJ
v/h MARTIN & Co

FABRICAGE
GROOTHANDEL
EXPORT

U. J. VLOERTEGELS
MODERNE WANDBEKLEEDING
IN ONZE GROOTE MONSTERZALEN DIVERSE NIEUWE TOEPASSINGEN VAN TEGELWERK
BUREAUX:
ACHTER-OOSTEINDE 2-6 - A'DAM

N. V. WAGENINGSCHE
MACHINALE DAKPANNEN
FABRIEK
VOORH. RIJK DE VRIES
26 NUDE 26
WAGENINGEN

STEEDS VOORHANDEN ALLE SOORTEN DAKPANNEN MET HULPSTUKKEN EN ESTRIKKEO IN ROOD, BLAUW EN VERGLAASD. - GROOTE VOORRAAD. - MOOIE KLEUREN

WENDINGEN

WELOVNGE

OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH
DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOM-VERBRUIK EN ONDERHOUD

REEDS ZIJN IN WERKING OVER DE GEHEELE WERELD MEER DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(HIERONDER ZIJN NIET GEREKEND DE SPIJSLIFTEN)

FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 745–7. TEL. 237 N.
AMSTERDAM

COETERIER & LADIGES
AANNEMERS EN MAKELAARS
TELEFOON
518

BLOEMGRACHT 119
AMSTERDAM

CENTRALE VERWARMING & SANITAIRE INRICHTINGEN

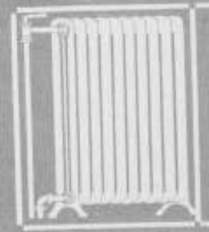

HEEREN ARCHITECTEN
HET IS VOOR U EEN GROOT GEMAK, BIJ HET MAKEN VAN ONTWERPEN, PLANNEN EN BEGROOTINGEN TEGELIJKERTIJD MET ONS DE AANLEG VAN DE SANITAIRE INSTALLATIES, ENZ. MET AAN- EN AFVOERLEIDINGEN TE BESPREKEN, DAARMEE KAN DAN BIJ DEN BOUW DADELIJK REKENING WORDEN GEHOUDEN EN BEHOEFT ER LATER NIET GEHAKT TE WORDEN.
SEDERT LANG ZIJN WIJ SPECIALITEIT IN HET AANLEGGEN VAN SANITAIRE INSTALLATIES, WARM- EN KOUDWATERVOORZIENINGEN, CENTRALE VERWARMING, ENZ.
BESPREKINGEN ZONDER VERPLICHTING

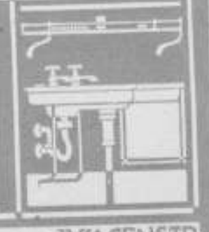

W. SLOTBOOM & ZN DEN HAAG WAGENSTR 96

WENDINGEN

MAANDBLAD · VOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN · ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

HOOFDREDACTEUR ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT 50, AMSTERDAM. TELEF. Z. 6616
LEDEN DER COMMISSIE VAN REDACTIE: J. G. BOTERENBROOD — H. A. VAN DEN EIJNDE — J. F. STAAL — P. L. KRAMER — J. L. M. LAUWERIKS — J. B. VAN LOGHEM EN R. N. ROLAND HOLST
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE EN ENGELSCHE TALEN EN SOMS IN FRANSCH OF DUITSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR DE N. V. UITGEVERS MIJ „DE HOOGE BRUG" AMSTERDAM
GEDRUKT TER N. V. ELECTRISCHE DRUKKERIJ VOLHARDING CEINTUURBAAN 250-252 AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS: KEIZERSGR. 431 A'DAM. TEL. N. 3808 OF BIJ DEN BOEKHANDEL

DIT IS HET 3DE NUMMER VAN DE 5DE SERIE (1923) EN GEWIJD AAN DE ONTWERPEN VAN DIE HOOGE GEBOUWEN IN DE HANDELS-CENTRA VAN EUROPA EN AMERIKA, WAAR GEBREK AAN VOLDOENDE KANTOORRUIMTEN ZICH STERK DOET VOELEN. DE ILLUSTRATIES ZIJN NAAR ONTWERPEN VAN EUROPEESCHE EN AMERIKAANSCHE ARCHITECTEN. DE TEKST IS VAN H. TH. WIJDEVELD EN DR. A. BEHNE. DE OMSLAG (LITHO) VAN JOHAN POLET

WENDINGEN

„WOOLWORTH BUILDING" HET HOOGSTE TORENHUIS VAN NEW-YORK (244 METER HOOG — 55 VERDIEPINGEN)

TORENHUIZEN

TER OPLOSSING VAN HET KANTOOR- EN WONING-VRAAGSTUK

INLEIDING VOOR DE TORENHUIS-PROJECTEN DOOR ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD

Al zien wij dat de wereld-beheerschende regeeringen der Europeesche en Amerikaansche volken in afgunst en onderlingen strijd, pogingen in het werk stellen om door het uitbreiden van het oude systeem der stedenbouw, voor de meer aanwassende bevolking der wereld, de benoodigde woonruimte te verzekeren, wij weten, dat het millioenen-woning-vraagstuk, en de groote oplossing van den nieuwen stedenbouw, een quaestie is, die onze tijd niet meer op afdoende wijze zal oplossen. Deze taak is weggelegd voor den staatsvorm der toekomstige maatschappij.

De samenvloeiing der gemeenschappelijke belangen in een waarachtige „volkshuishouding", die uit een natuurlijk instinct en juist inzicht zal handelen en de economische verhoudingen der levensvraagstukken van het geheele menschdom zal vinden in een gezamenlijk oplossen van Alles in Allen, om Allen in Alles, zal moeten volgen op het conglomeraat van duizende belangen, waarop onze huidige samenleving berust.

En mocht het voor velen onduidelijk zijn, langs welke lijnen deze ontwikkeling zal plaats hebben, allen zijn wij het er over eens, dat het keerpunt nabij en de golf op zijn hoogst gestegen is;.... de neerslag moet onvermijdelijk volgen. En in het donderend geraas van deze komende neertuimeling, uit ongetwijfeld groote hoogte, voorvoelen velen alleen het tragische einde eener overgroeide cultuur. Voor hen is hierdoor het fatum dezer en toekomstiger tijden gesproken.... en in pessimisme, of wel in stille berusting, zien zij het onvermijdelijke einde naderen.

Maar anderen zijn er, die te midden van den doodstrijd dezer tijden, als in onbewust aanvoelen, reeds de symptonen van een nieuwe geboorte speuren. Voor sommigen is de komst van den winter de dood, voor anderen is hij tevens de voorbode van een nieuwe lente. Het berust alles op de scherpte van ons geestesoog.... Ligt voor ieder de horizon wel even ver? Wij jongeren zijn het, die in het komende Einde reeds de sidderingen en trillingen voelen van dat andere, dat verre, dat Nieuwe.

Wij gevoelen ons de bouwers der Nieuwe menschheid. Wij zijn het, die in onze voortdurende gespannen aandacht op de horizon der tijden, zoo nu en dan, onze reeds vroege, wellicht onrijpe pogingen wagen, om uit het stervende, het levende op te bouwen; en voortdragen wat anderen op onze schouders leggen,.... onversaagd en onverschrokken. En al moge het zonderling klinken; ook in het symbool der „skyscrapers", die de geldmagnaten en Trusts en Banken in Amerika deden opgroeien, ligt voor ons, naast de stuiptrekking der periode van kapitalistischen glans, reeds de voorbode van dat andere leven, dat komende is.

Nooit is een cultuur geeindigd, zonder de symptomen van den komenden opbloei in zich te dragen. En wie zal zeggen, of die ten hemel stijgende Torenhuizen, die nu alleen handel en geld dienen, niet opgroeien om de menschheid in afzienbare toekomst tot woning te dienen? Zij zullen echter niet verrijzen omdat gebrek aan plaats hun bestaan noodig maakt, doch uit het gevoel, dat door concentratie van technische, van volkshuishoudkundige eischen, de meest economische oplossing zal gevonden worden voor de bescherming der steeds grooter wordende aard-bevolking, tegen de aanvallen der natuur.

De familie-woning is slechts een cel, een atoom in het stelsel der millioenen-woningen der toekomst. En al mag de toekomst-Cultuur de steden, de Metropolen zooals zij nu zijn, willen wegvagen, al verwijdert het menschdom zich van de overspanningen van het menschelijk denken en weten, al verguist het de duizende uitvindingen der techniek; de millioenen, de milliarden menschen m o e t e n wonen, werken, rusten, lijden.... en genieten! En in de samenscholingen van het menschdier vindt het steeds meer, als door instinct gedreven, in tijden van Grootheid, de juiste sfeer, den juisten stijl, de juiste aanpassing, de juiste economie. Zij zal zich niet blijvend verstrikken in het net van individualistisch zoeken.

Of echter de geestelijke rust zal gevonden worden in de woning, die tot in de Wolken zal oprijzen, die de oconomie in zich draagt, die grootheid van gedachte paart aan ruimte van geest, die vrijheid van handelen en leven verzekert, temidden der banden van eendracht, die lucht en licht en zon voor a l l e n biedt, die den grond vrijgeeft voor hare vruchtbaarheid, die tuinen en parken en boomen en bloemen biedt over heel de omgeving?.... Wie zal zeggen, of dit der toekomst woning is?

Maar aandacht zullen wij haar schenken, want wij gevoelen in haar iets van de nieuwe Levenstrilling.

Het is daarom, dat dit nummer van Wendingen opent met de eerste technische meesterwerken, maar esthetische gedrochten, van den Amerikaanschen handelsgeest; het is daarom, dat het sluit met de utopische projecten, instinctieve uitingen voor den toekomstigen stedenbouw... en daar tusschen ligt het mengelmoes van een langen lijdensweg.

GEZICHT OP DE TORENHUIZEN VAN NEW-YORK, IN HET MIDDEN ALS HOOGSTE BOUWWERK „THE WOOLWORTH BUILDING"

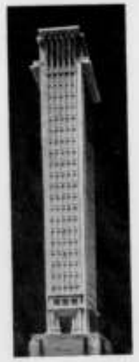

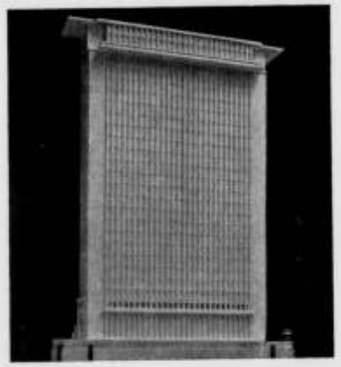

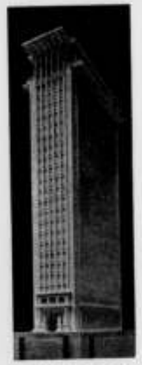

ONTWERP VOOR EEN TORENHUIS TE SAN-FRANCISCO ◻ ARCHITECT FRANK LLOYD WRIGHT, AMERIKA

GEZICHT OP HET RAADHUIS VAN NEW-YORK MET 34 VERDIEPINGEN EN 8 IN DEN TOREN

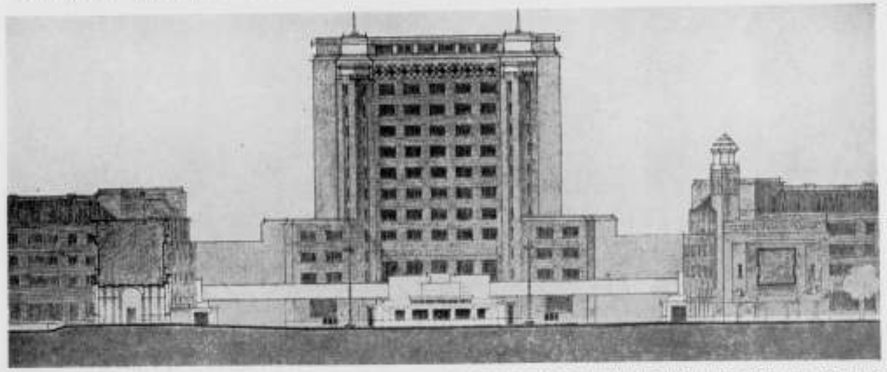

ONTWERP VOOR EEN KANTOORGEBOUW AAN HET HOFPLEIN TE ROTTERDAM ◻ ARCHITECT DR. H. P. BERLAGE, HOLLAND

PRIJSVRAAG-ONTWERP VOOR DE „CHICAGO TRIBUNE"
ARCHITECT D. F. SLOTHOUWER, HOLLAND

PRIJSVRAAG-ONTWERP VOOR DE „CHICAGO TRIBUNE"
ARCHITECT D. ROOSENBURG, HOLLAND

PLATTEGROND D. F. SLOTHOUWER

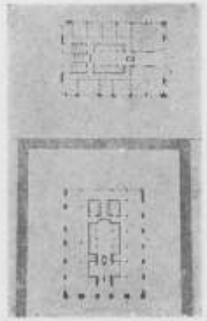

PLATTEGROND ROOSENBURG

PRIJSVRAAG-ONTWERP VOOR DE „CHICAGO TRIBUNE"
ARCHITECT H. F. MERTENS, HOLLAND

PRIJSVRAAG-ONTWERP VOOR DE „CHICAGO TRIBUNE"
ARCHITECT J. M. LUTHMANN, HOLLAND

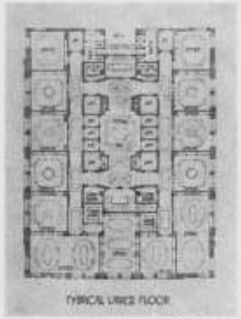

PLATTEGROND H. F. MERTENS

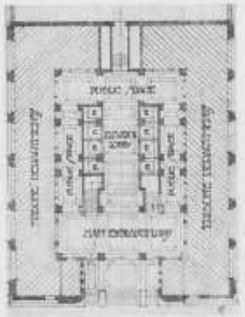

PLATTEGROND J. M. LUTHMANN

PRIJSVRAAG-ONTWERP VOOR DE „CHICAGO TRIBUNE"
ARCHITECT WALTER GROPIUS, DUITSCHLAND

PRIJSVRAAG-ONTWERP VOOR DE „CHICAGO TRIBUNE"
(2DE PRIJS) ◻ ARCHITECT ELIEL SAARINEN, FINLAND

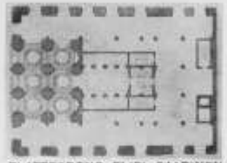

PLATTEGROND ELIEL SAARINEN

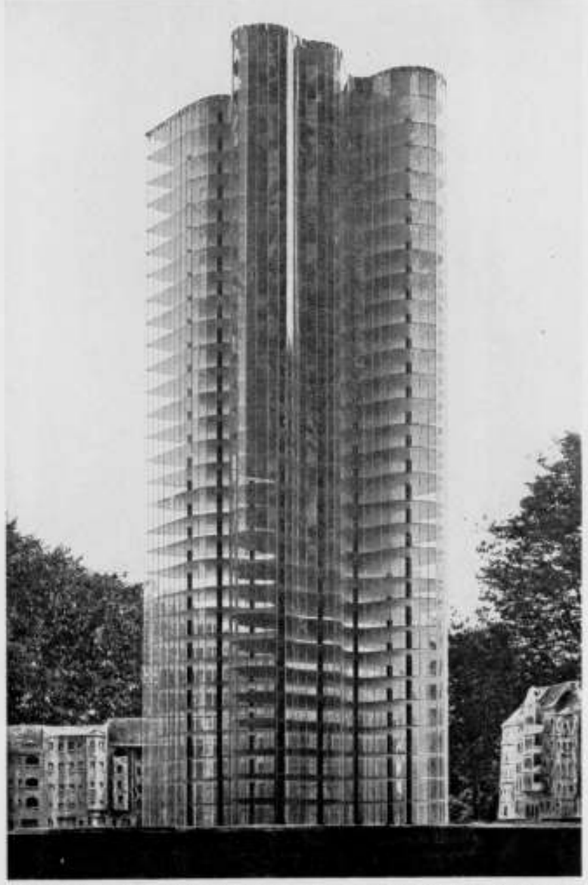

MODEL VOOR EEN TORENHUIS IN GLAS TE BERLIJN ◻ ARCH. L. MIES v. d. ROHE, HOLLAND

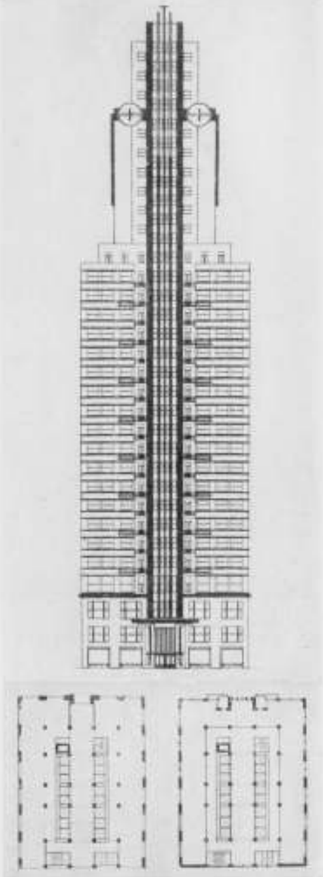

PRIJSVR.-ONTWERP VOOR DE CHICAGO TRIBUNE
ARCHITECT K. LEONBERG—HOLM, DENEMARKEN

PLATTEGROND L. MIES v. d. ROHE

PRIJSVRAAG-ONTWERP VOOR EEN TORENHUIS „FRIEDRICH-STRASSE" BERLIJN ◻ ARCH. LUDWIG MIES v. d. ROHE HOLLAND

PRIJSVRAAG-ONTWERP VOOR EEN TORENHUIS KÖNIGSBERG ARCHITECTEN M. STAM EN W. v. WALTHAUSEN, DUITSCHLAND

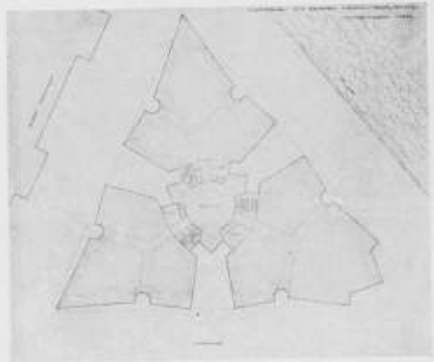

PLATTEGROND ARCHITECT LUDWIG MIES VAN DER ROHE

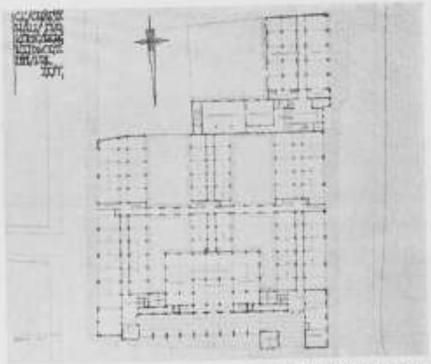

PLATTEGROND ARCH. MART STAM EN W. VON WALTHAUSEN

PRIJSVRAAG-ONTWERP VOOR EEN TORENHUIS „FRIEDRICH-STRASSE" BERLIJN ◻ ARCHITECT HANS POELZIG, DUITSCHLAND

PRIJSVRAAG-ONTWERP VOOR TORENHUIS „FRIEDRICHSTRASSE" BERLIJN ◻ ARCH. H. W. KRUEGER, H. A. ZESS, DUITSCHLAND

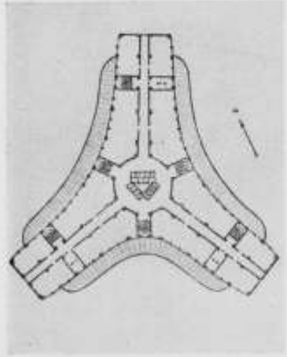

PLATTEGROND ARCHITECT HANS POELZIG

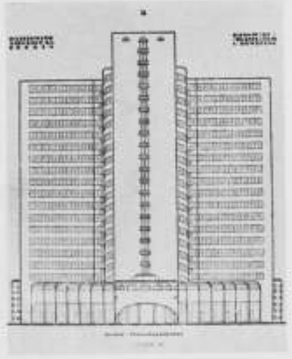

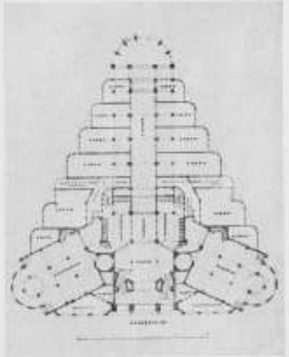

PLATTEGRONDEN ARCHITECTEN H. W. KRUEGER EN H. A. ZESS

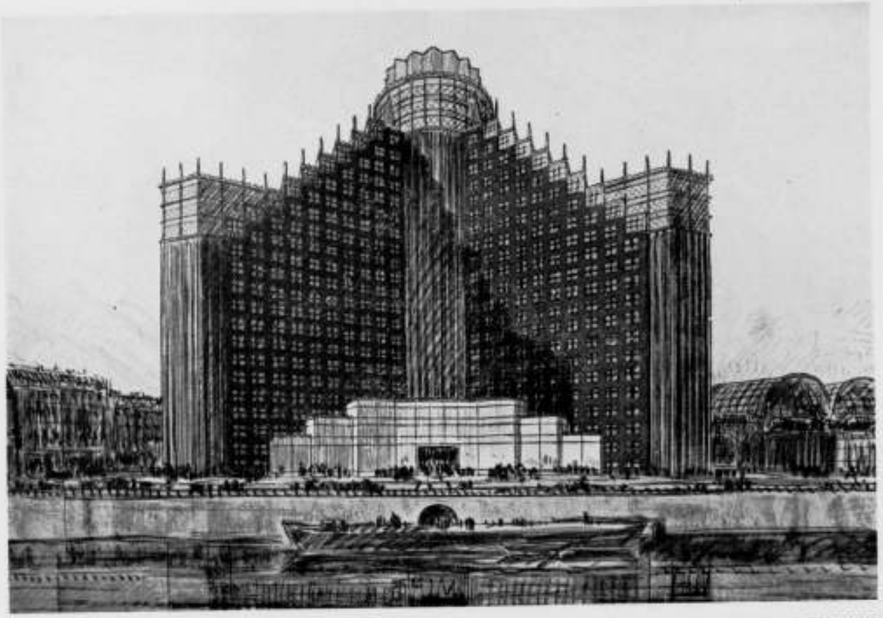

PRIJSVRAAG-ONTWERP VOOR EEN TORENHUIS „FRIEDRICHSTRASSE" BERLIJN ◻ ARCHITECT WALTER FISCHER, DUITSCHLAND

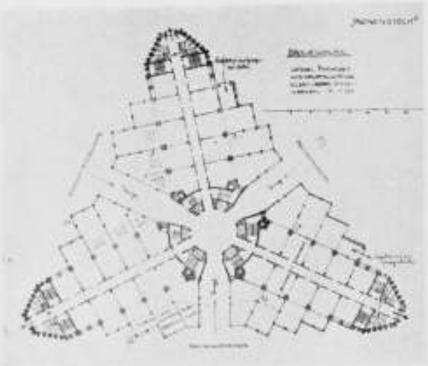

PLATTEGROND BEGANE GROND ARCHITECT WALTER FISCHER

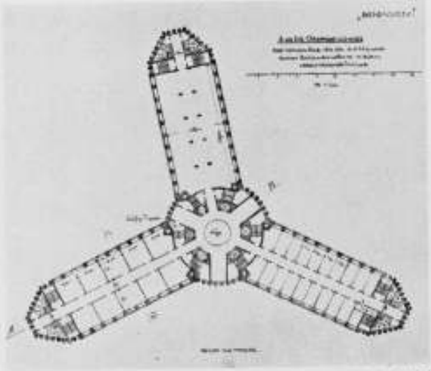

PLATTEGROND VERDIEPING ARCHITECT WALTER FISCHER

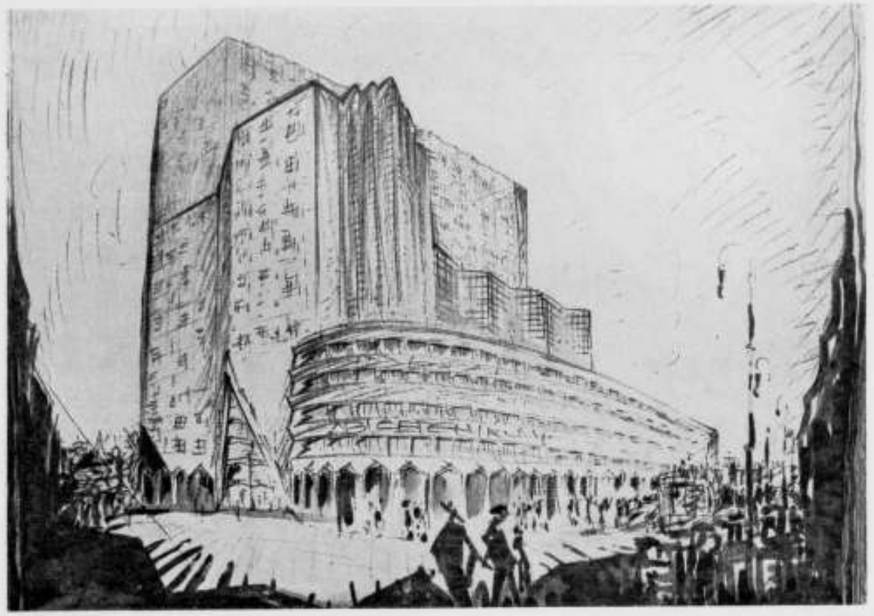

PRIJSVRAAG-ONTWERP VOOR EEN TORENHUIS „FRIEDRICHSTRASSE" BERLIJN ◻ ARCHITECT HANS SCHAROUN, DUITSCHLAND

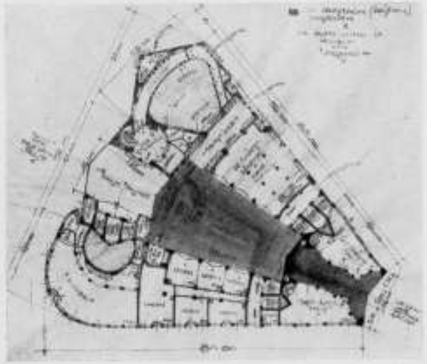

PLATTEGROND ARCHITECT HANS SCHAROUN

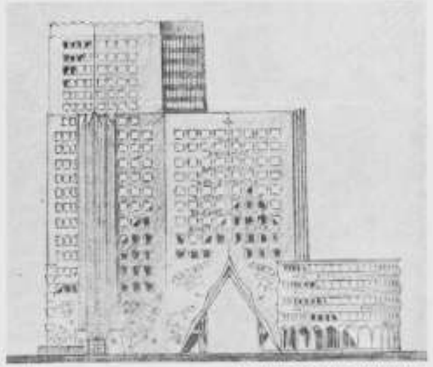

GEVEL ARCHITECT HANS SCHAROUN

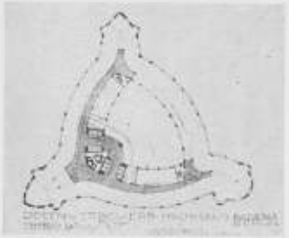

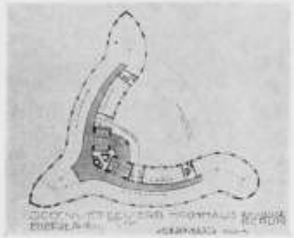

PRIJSVRAAG-ONTWERP VOOR EEN TORENHUIS ◻ ◻ „FRIEDRICHSTRASSE" BERLIJN
PERSPECTIEF, GEVEL EN PLATTE GRONDEN ◻ ARCHITECT HUGO HÄRING, DUITSCHLAND

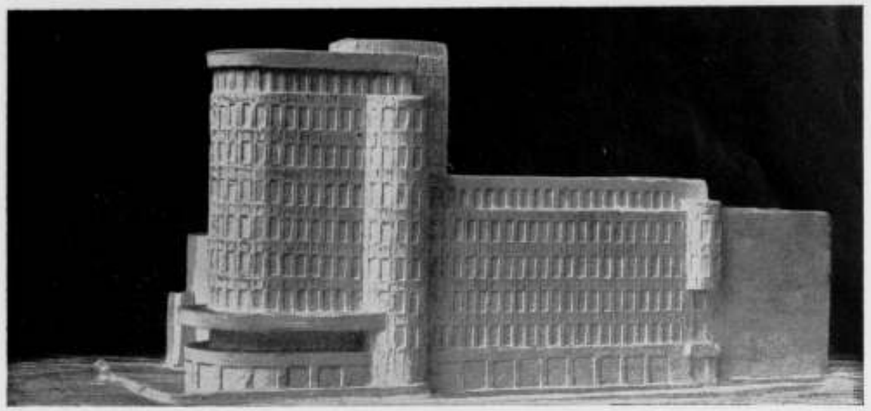

BESLOTEN PRIJSVRAAG-ONTWERP VOOR EEN KANTOORGEBOUW „KEMPERPLATZ" BERLIJN ◻ ARCH. PETER BEHRENS, DUITSCHLAND

DE DUITSCHE TORENHUIS BOUW DOOR DR. A. BEHNE (BERLIJN)

Reeds voor den oorlog werd van tijd tot tijd het toelaten van Wolkenkrabbers voor het handelscentrum der Duitsche steden verlangd. Een dwingende noodzakelijkheid bestond toen echter niet. Berlijn geloofde, dat het zijn Wolkenkrabber moest hebben — eerzucht der wereldstad! De omstandigheden, die in New-York tot het type van de Wolkenkrabbers leidden, bestaan voor Duitschland niet. Hier bestaat de onmogelijkheid niet, de City buiten een bepaalden en begrensden omvang uit te breiden, evenmin kennen wij de enge concentratie van het groothandelsverkeer. Ons handelscentrum kenmerkt zich door de combinatie van groothandel en kleinhandel. In New-York liggen de groothandelszaken voor eene bepaalde koopwaar — volgens de oude ondervinding, dat concurrenten elkander aantrekken — in kleine ruimten bij elkaar en komen in haar eigen belang, zoowel als in dat van haar afnemers overeen, een gemeenschappelijk kantoor te bouwen, waarin dan alle belangrijke firma's voor dien bepaalden tak van handel ondergebracht zijn. In Duitschland zou de gang van zaken zoo zijn, dat een ondernemer een Wolkenkrabber met 100—200 kantoren bouwde, en dat, afhangend van de huurders, op iedere verdieping 10 verschillende branches vertegenwoordigd werden. De vroegere plannen voor Wolkenkrabbers ontstonden eigenlijk uit den drang tot navolging. Eenigzins anders was de situatie na afloop van den oorlog. De woningnood deed zich al heel sterk gevoelen, toen de installatie van de nieuwe regeering, en meer nog de onderbrenging van talrijke buitenlandsche commissies, een enorm aantal woningen aan haar oorspronkelijke bestemming onttrok, en in kantoren veranderde. Toen kreeg onder de voorgestelde oplossingen, het idee van Wolkenkrabbers weer nieuwe reden van bestaan. Iedere voor kantoor bestemde Wolkenkrabber zou een aanzienlijk aantal woningen aan haar bestemming teruggeven, niettemin bleef een groot gedeelte van de toen in groote getale verschijnende „Torenhuis-projecten" verdacht. Men voelt te duidelijk dat het vooruitzicht „monumentaal" te kunnen zijn, voor vele der nieuwe „Torenhuis-specialiteiten" den doorslag gaf. Onder een zakelijk voorwendsel vervolgde men eigenlijk slechts de gigantomanie van het „Bismarck-Turm"-tijdperk, die vreeselijke periode van kunstnijverheids-monumentaliteit. Men voelde zich hierbij al zeer modern, als men geen zuilen aanbracht, merkte echter niet, dat het (van zelf sprekende) afzien van decoratieve details nog niet noodzakelijk het opgeven van het decoratieve karakter beteekent. De behandeling der massa's was in bijna al deze projecten bekrompen, benauwd — en decoratief. Dat het nieuwe van het probleem de architecten prikkelde, laat zich gemakkelijk begrijpen, maar het op ieder groot, vrij plein bij wijze van monument een „Torenhuis" zetten, was geen verwezenlijking van het nieuwe probleem.

De behandeling van het vraagstuk kwam in een verder ontwikkelingsstadium, toen eenige concrete plannen te voorschijn kwamen. Dergelijke plannen werden uitgewerkt voor Danzig, Frankfort a.d. Main en in de twee groote prijsvragen voor Berlijn (Torenhuis Friedrichstrasse) en Koningsbergen (Torenhuis voor hotel en kantoren). Van het Torenhuis te Danzig is niets meer gehoord, het Frankforter ontwerp is meer en meer ingekrompen, en of de prijzen voor bouwmaterialen het aanvangen der werkzaamheden in Berlijn en Koningsbergen werkelijk zullen toelaten, moeten we nog afwachten. Voor Berlijn zou het onuitgevoerd blijven van den bouw bij het station Friedrichstrasse, uit kunst-oogpunt, zeer welkom zijn. Want het ontwerp Möhring- Kraffert- Kohtz, dat voor uitvoering werd aangewezen, niettegenstaande de gehouden prijsvraag, evenals die voor den bouw aan de

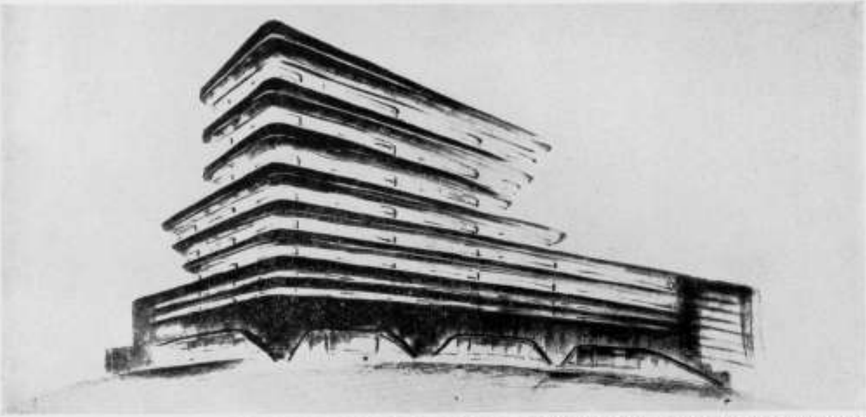

BESLOTEN PRIJSVRAAG-ONTWERP VOOR EEN KANTOORGEBOUW „KEMPERPLATZ" BERLIJN ◻ ARCH. E. MENDELSOHN, DUITSCHLAND

Kemperplatz, beter werk had opgeleverd, is zeer zwak. Het schijnt dat de geheele Torenhuis-beweging voorloopig tot geene practische resultaten zal leiden. Niettemin is het werk niet voor niets geweest, de beide groote prijsvragen brachten materiaal bijeen, dat, zonder uitzondering van jongere architecten afkomstig, als gezonde basis voor lateren arbeid gebruikt kan worden, en schiepen de gelegenheid, eenige, nog onbekende architecten te leeren kennen. Het zal den ingewijde in prijsvragen niet verbazen, dat de beste werken bij de jury's weinig belangstelling hebben gevonden. — Dat de arbeid van de jongere generatie zich bewust instelde op de stedebouwkunst, mag hoopvol stemmen. Hieruit blijkt duidelijk, dat het Torenhuis in de Europeesche wereldsteden het Amerikaansche voorbeeld niet blindelings herhalen kan. Het Amerikaansche Torenhuis houdt geen rekening met stedebouwkundige elementen, en wij moeten niet over het hoofd zien, dat de geweldige indrukken, de ongelooflijke vitaliteit der Amerikaansche city, met het negeeren van stedebouwkundige overwegingen onverbrekelijk verbonden is. Wanneer wij het Torenhuis aanvaarden, moeten wij van bepaalde werkwijzen, die juist grooten indruk maken, bewust afstand doen. Zoo komen de dicht bij elkaar staande

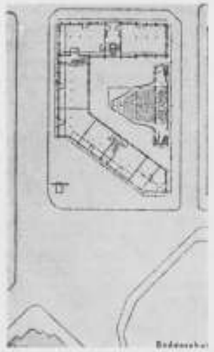

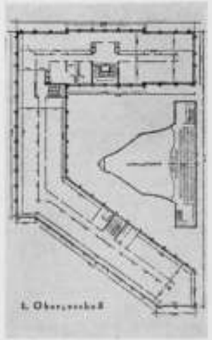

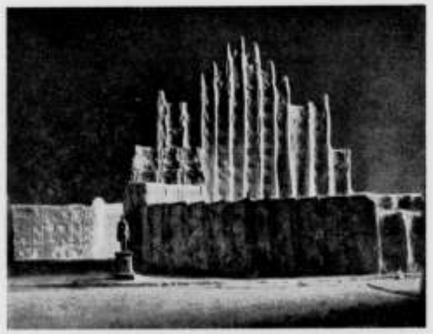

PROJECT MET PLATTE GRONDEN: KANTOORGEBOUW „KAISER WILHELMPLATZ" MAGDEBURG ◻ ARCH. BRUNO TAUT, DUITSCHLAND

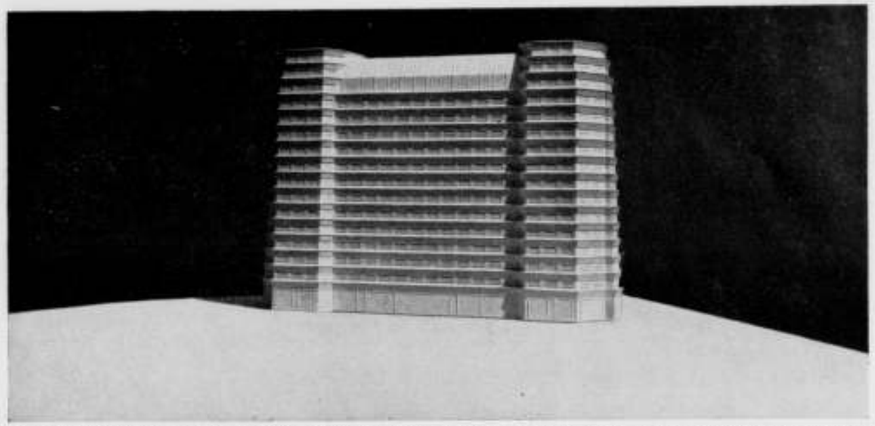

PRIJSVRAAG-ONTWERP VOOR EEN TORENHUIS „FRIEDRICHSTRASSE" BERLIJN ◻ ARCHITECTEN H. EN W. LUCKHARDT, DUITSCHLAND

groepen evenwijdig oprijzende reuzenlichamen voor ons niet in aanmerking. Wij moeten dus op onze hoede zijn voor een romantiek, ook wanneer die zich verbergt onder het kleed van hyper-Amerikaansche nuchterheid. Ongetwijfeld zal het oprichten van Amerikaansche Goliaths in onze steden. . . een verbluffende werking hebben; maar dit ernstig overwegen, zou stedebouwkundige romantiek zijn. Dat beteekent echter niet, dat wij afzien van het middel van het Torenhuis voor de betere constructieve indeeling van onze steden, welke ongetwijfeld uit aesthetisch oogpunt zeer wenschelijk blijft. Dit middel is zelfs zeer welkom, en wij kunnen op eenige punten in Berlijn, daar, waar op hoekhuizen van ongeveer vier verdiepingen, twee of drie nieuwe étages opgetrokken worden, zien hoe uitstekend het resultaat voor de geslotenheid en eenheid van het plein kan zijn. Eerste vereischte blijft voor ons echter steeds de zuivere aandacht voor de stedebouwkundige verantwoordelijkheid van het geheel! Dat het zich hierop instellen niet in elk geval tot compromissen noodzaakt, bewijst het plan van Richard Döcker en Keuerleber, dat voor Stuttgart door de opname van verscheidene Torenhuizen in het meer en meer vervloeiende stadsbeeld, dit wederom tot vastheid en klaarheid dwingt. De waarde van deze belangrijken arbeid bestaat echter juist hierin, dat geen aesthetische romantiek aan het werk is, doch een stedebouwkundige discipline.

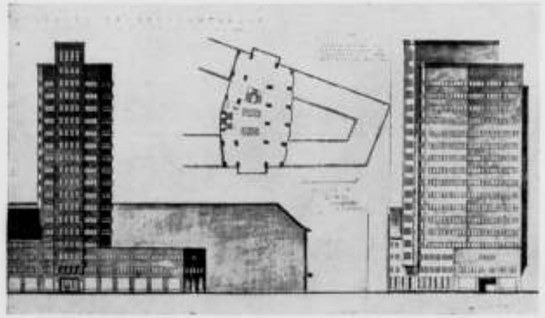

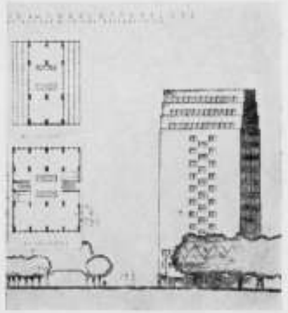

IDEEËN VOOR EEN TORENHUIS AAN DE FRIEDRICHSTRASSE EN OP DE CHARLOTTENPLATZ TE STUTTGART. FRAGMENTEN UIT EEN STEDEBOUWKUNDIG WERK: „HOCHHÄUSER FÜR STUTTGART" ◻ ARCH. RICHARD DÖCKER EN HUGO KEUERLEBER, DUITSCHLAND

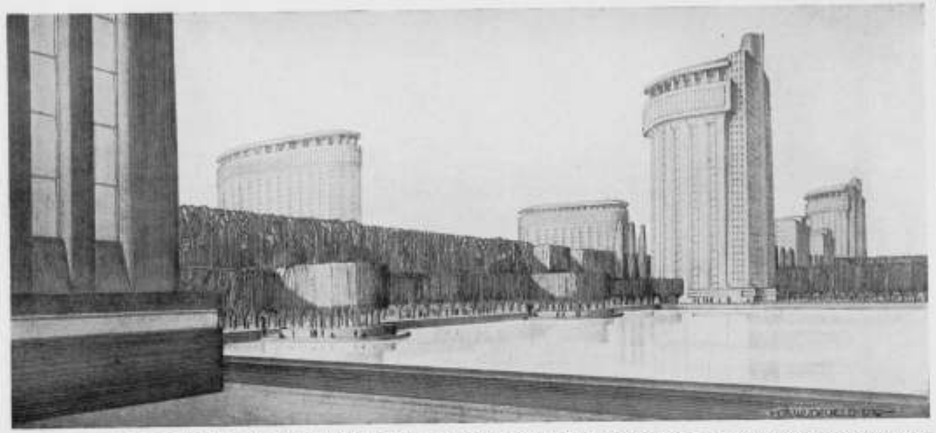

EEN ONTWERP VOOR DE VERGROOTING EN OMWERKING VAN HET VONDELPARK TE AMSTERDAM ◻ ARCH. H. TH. WIJDEVELD, HOLLAND 1919

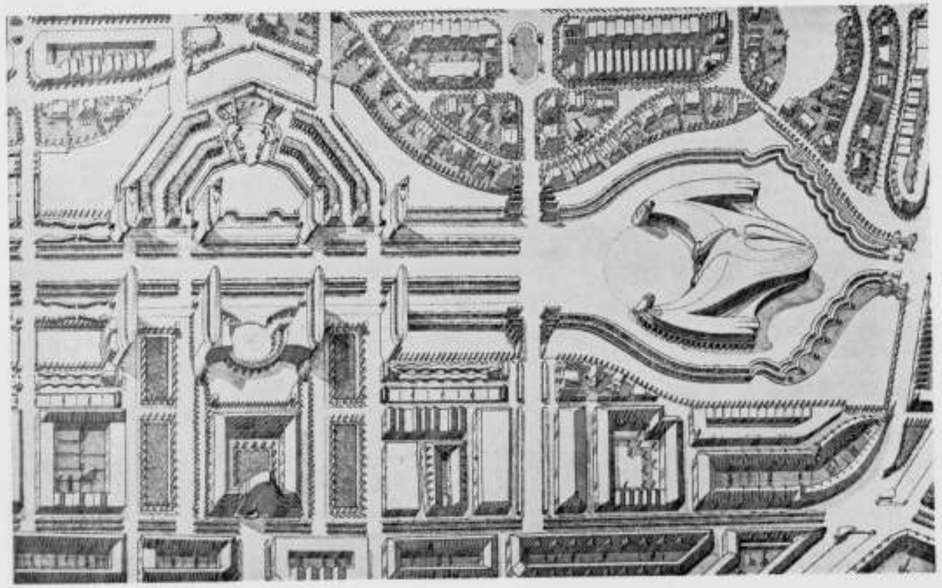

EEN ONTWERP VOOR DEN AANLEG VAN EEN NIEUWE STAD IN NOORD-FRANKRIJK ◻ ARCHITECT LE CORBUSIER FRANKRIJK 1922

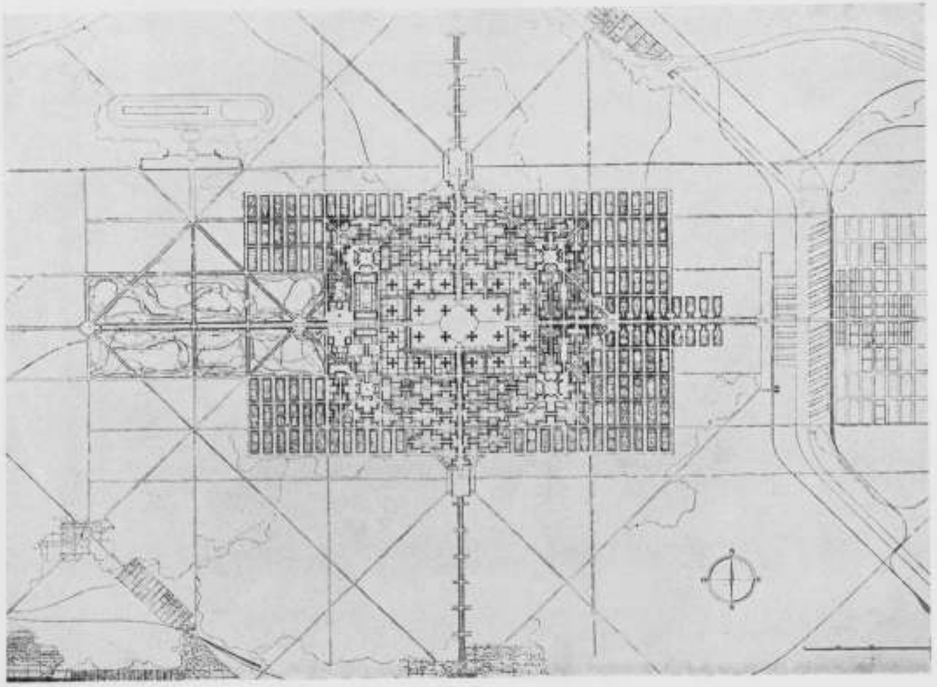

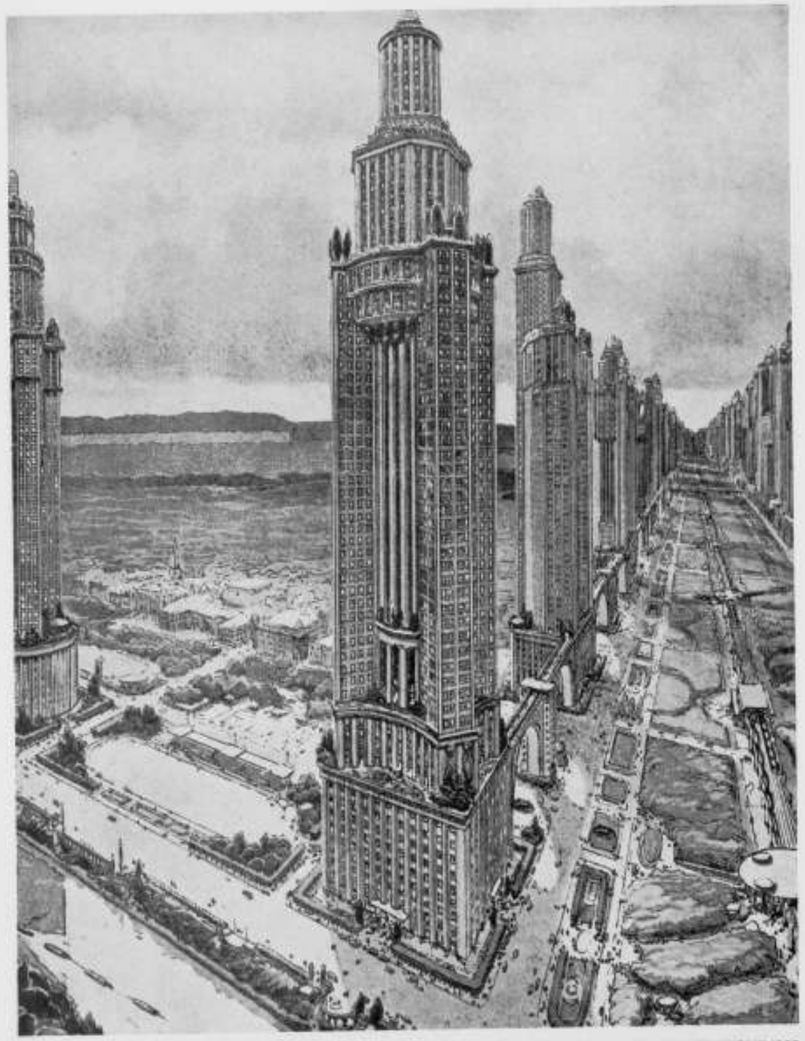

EEN ONTWERP VOOR DEN BOUW VAN TORENHUIZEN IN DE OMGEVING VAN PARIJS ◻ ARCH. A. PERRET FRANKRIJK 1922

N.V. NEDERLANDSCHE IJZERGIETERIJ
„VULCANUS" EN MACHINEFABRIEK
V/H JAN HAMER & Co
FREDERIKSPLEIN 6 & 8 AMSTERDAM

INSTALLEERDE REEDS MEER DAN
5000
LIFTEN IN KONINKLIJKE-, RIJKS-, PROVINCIALE-, GEMEENTE-, SPOORWEG-, FABRIEKS- EN PARTICULIERE GEBOUWEN ALLEEN IN NEDERLAND

ELECTRISCHE-, HYDRAULISCHE-, TRANSMISSIE- EN HANDLIFTEN

HELMGO TECHNISCH BUREAU VOOR DE BOUWBEDRIJVEN

AFDEELING
PARKET
EN
RUBBER
VLOERBEDEKKING

PALEISSTRAAT 17
AMSTERDAM
TELEFOON CENTRUM 4124

N.V. AMSTERDAMSCHE STEENHOUWERIJ

DIRECTEUR:
W. F. GNIRREP JR
AMSTERDAM AMSTEL 107-111
TEL. NOORD 159
HILVERSUM-LIEBERGERWEG 12
TELEFOON 946

GRANIET-HARDSTEEN-ZANDSTEEN — EN MARMERWERKEN
VOOR GEBOUWEN EN GRAFMONUMENTEN

N.V. DE HONSEL
PYROCHROME GLAS
DECORATIEF GEBRAND GLAS
VOOR RAMEN EN IN HET BIJZONDER VOOR VERLICHTINGS DOELEINDEN
VERLICHTINGS ORNAMENTEN
MET VOLLEDIGE BIJLEVERING VAN ALLE METAALEN HOUTWERKEN, OOK NAAR OVERGELEGDE ONTWERPEN

AANVRAGEN ENZ. TE RICHTEN:
DEN HAAG
GROOT HERTOGINNELAAN 220
TELEFOON MARNIX 3236

LOU ASPERSLAGH

ATELIERS VOOR KUNSTNIJVERHEID

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS IN LOOD

TOLLENSSTRAAT 18–26
DEN HAAG TELEF. M. 4611

GEPANTSERDE BRANDDEUREN EN BRANDSCHUIVEN

GEBRS GORTER
WORMERVEER

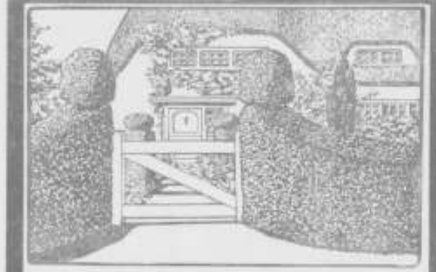

GROENBLIJVENDE HAGEN

VRAAGT PRIJS PER 10 M.
AANEENGESLOTEN HAAG

JAC. SMITS & Co.
BOOMKWEEKERIJEN • NAARDEN

GIDDING & ZONEN
DECORATIEF SCHILDERWERK
GLAS IN LOOD

130 AERT VAN NESSTRAAT
ROTTERDAM

„BIJ ST. LAURENS"
WINKEL
SCHEEPS EN KAMER
BETIMMERINGEN
UITMUNTEND
DOOR
STIJL EN TOON
DIR: C. BREEDVELD
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. TEL: 4871

HET PERZISCH
TAPIJTHUIS
E. PEREZ
SINGEL 480-482
BIJ HET KONINGSPLEIN
TELEFOON 6662
AMSTERDAM

STEEDS GROOTE KEUZE VOORRADIG VAN GEGARANDEERD ECHTE PERZISCHE TAPIJTEN

C. L. DE RIJK &
A. FIENÉE
AMSTERDAM ▫ TELEF Z 7561
KANTOOR EN WERKPLAATS
1e JAN VAN DER HEIJDENSTRAAT 141

ALLE WERKEN IN
GEWAPEND BETON
ADVIEZEN EN BEGROOTINGEN GRATIS

A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 44-46
TELEF 3047 ROTTERDAM

GLAS IN LOOD

GEËTST GLAS

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

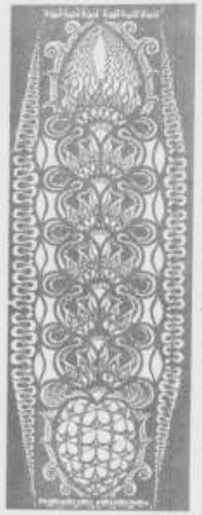

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

G. W. C. PAARDEKOOPER
BOEKBINDER - KEIZERSGR. 485
TEL. CENTR. 4085 — AMSTERDAM
ALBUMS, PORTEFEUILLES, ARTISTIEK BINDWERK

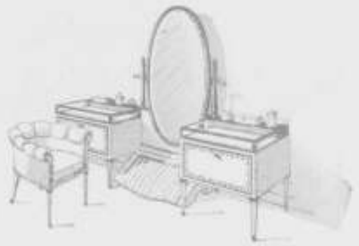

Binnenarchitectuur
Nusink & Zn.
Lutherstraat 61 Amsterdam

G. WILLEMSE
& ZOON
UTRECHT
VROUWJUTTENSTR. 4

ATELIERS
VOOR MODERN EN ARTISTIEK GLAS IN LOOD
OOK VOLGENS TEEKENING
VAN HEEREN ARCHITECTEN

BOUW- EN SIER-
SMEEDWERK
IJZERCONSTRUCTIES

NAAML. VENN.
GROF- EN KUNSTSMEDERIJ
V/H H. J. LIGTERMOED
O. Z. VOORBURGWAL 96 INT. TEL.
ST. ANNENSTRAAT 30-32 N. 3204
AMSTERDAM

PARKET
VLOEREN
N.V. HOUTHANDEL
VOORHEEN
TH. R. VAN EPEN & Co.
GROOTE BICKERSTR 46
AMSTERDAM
PARKET VLOEREN
IN ALLE GENRES IN
PRIMA EIKEN-EN
BEUKENHOUT
EENVOUDIG EN BILLIJK
GESCHIKT VOOR WONING-
BOUW — KANTOORLOKALEN
ENZ ALSMEDE VOOR
LUXE VLOEREN

GROOTE SORTEERING
DESSINS — PRIJSOPG. WORDT
OP AANVRAAG VERSTREKT

LUXE
VLOEREN

STEENHOUWERIJ
G. W. HARMSEN
AMSTELVEENSCHEWEG 50/56
AMSTERDAM
GOEDKOOPE
WANDBEKLEEDING

LIBERTY
PERZISCHE TAPIJTEN
MODERNE STOFFEN
MEUBELEN

INDIEN ONZE CLIËNTEN BIJ HET
KOOPEN IN ONZE MAGAZIJNEN ZICH
LATEN VOORLICHTEN DOOR EEN
EIGEN GEKOZEN AESTHETISCH
ADVISEUR VERGOEDEN WIJ DE
HONORARIUMREKENING
TOT 10 %
VAN DEN KOOPSOM
HETZ & Co's MAGAZIJNEN
AMSTERDAM : GRAVENHAGE

Fabriek van Machinale Houtbewerking „De Mark"
Jacq. van Groenendael, Breda
Alle Timmerwerken, speciaal in Eikenhout,
Kerkbanken, Kerkstoelen, Schoolbanken, enz.

A. J. M. KEMPER
V/H N. LAMME
ALBERT CUYPSTRAAT 243
TELEFOON ZUID 5936
AMSTERDAM

UITVOERING
VAN ALLE
SCHILDERWERKEN

D'SPAAN & Zn
AMSTERDAM
SIERGROESMEDEN
METALENRAMEN

GRANIVER

EEN AESTHETISCHE
VLOER EN WAND
BEDEKKING

GESCHIKT VOOR MOZAIEKWERK

GLASFABRIEK "LEERDAM"
TE LEERDAM

G. V. GELDERMALSEN
1E WEENASTRAAT 14B
ROTTERDAM

EENVOUDIG
EN = GEBRAND
GLAS IN LOOD
UITVOERINGEN
NAAR ONTWERPEN
VAN = TRUUS VAN
GELDERMALSEN
EN COR ALONS
EN VERDER VOL-
GENS TEEKENING

N. E. G.
DIR. F. KOSTER
GRONINGEN
HEEREBINNENSINGEL 11
TELEF. 2270

GLAS
SLIJPERIJ - VERZILVERING
IN LOOD - ETSEN - HANDEL
KUNSTINRICHTING

J. C. VAN STRAATEN
PRINSEGRACHT 184-184A
's-GRAVENHAGE

LIFTEN
VOOR ALLE DOELEINDEN
1100 REFERENTEN
IJZEREN
BRANDTRAPPEN

MEUBILEERINGEN

N.V.
STOOMMEUBELFABRIEK
WED A. KRAAK A ZN
AMSTERDAM
VSZELCR. 24

BETIMMERINGEN

FIRMA
J. G. DEKKER
HILVERSUM
STEENHOUWERIJ
FABRIEK VAN MARMERWERKEN

GEBOUWWERKEN IN ALLE
NATUURSTEENSOORTEN

GROENE SYENIET
DIRECT UIT VOOR-
RAAD LEVERBAAR

VOOR SCHOORSTEENMANTELS
SCHERP CONCURREERENDE PRIJZEN

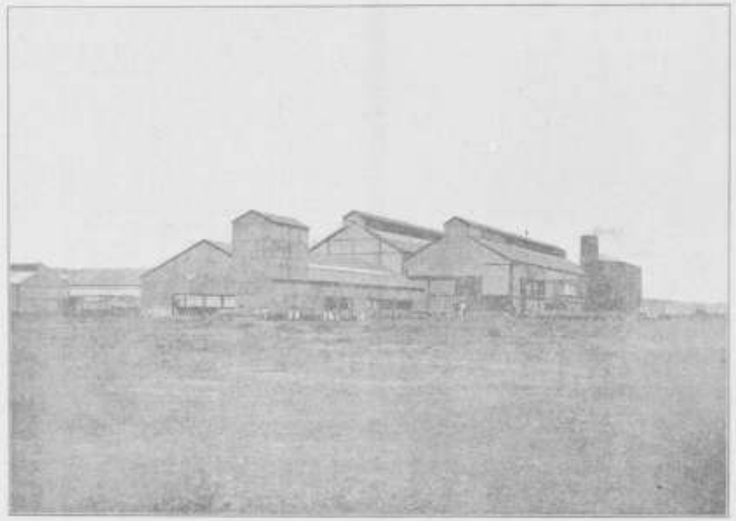

FABRIEKSGEBOUWEN DER N.V. LEVER'S ZEEP MAATSCHAPPIJ, (SUNLIGHT ZEEP CO.) TE VLAARDINGEN, IN 1915 DOOR ONS AFGEDEKT MET

„RUBEROID"-DAKBEDEKKING

OPPERVLAKTE ± 7000 M².

„RUBEROID"-CEMENT IS BESTAND TEGEN STERKE ZUREN, LOGEN EN GASSEN WORDT NIET AANGETAST DOOR ZWAVELDAMPEN UIT FABRIEKSSCHOORSTEENEN

AMERIKAANSCHE „RUBEROID" DAKBEDEKKING VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN BIJNA 2.000.000 M². IN NEDERLAND GEDEKT

„RUBEROID"-CEMENT-DAKBEDEKKING VOOR AFDEKKING VAN VLAKKE DAKEN - TEERVRIJ - ELASTISCH ISOLEEREND - GEBRUIK VAN ZINK EN LOOD VOOR DEKRANDEN ENZ. OVERBODIG - LANGDURIGE GARANTIE PRIJSOPGAVE EN INLICHTINGEN KOSTELOOS

VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN BIJ

GEBRS KRAMER - ROTTERDAM

TELEFOON INTERC. 11257-11258-11259-11260 TELEGRAM-ADRES: „RUBEROID"

NIJMEEGSCHE C.A. HOOGTERP - INGENIEUR KUNSTTEENFABRIEK — HEES - BY - NIJMEGEN

DORPSTRAAT 86, HEES BIJ NIJMEGEN
TELEFOON NIJMEGEN 1748 - 1849

BOUWARTIKELEN IN
KUNSTSTEEN EN TARRAZO
SCHOORSTEENMANTELS
IN EDELBETON
GEVELBEPLEISTERINGEN
TERRAZZOVLOEREN

DRAAI-DEUREN

UITVOERING
NAAR
TEEKENING

R. CRUIJFF & ZN
AMSTERDAM TELEF. N. 2701
CONCURREERENDE PRIJZEN

SULZER

EERSTE DOOR ONS UITGEVOERDE CENTRALE VERWARMING
GYMNASIUM WINTERTHUR
IN HET JAAR
1841-1842

TOT 1922 GELEVERD
MEER DAN
26.000
CENTRALE VERWARMINGS-INSTALLATIES

HET TOTAAL DER TOT EINDE 1921 UITGEVOERDE CENTRALE VERWARMINGS-INSTALLATIES

80-JARIGE ONDERVINDING OP HET GEBIED VAN CENTRALE VERWARMING

SULZER-VERWARMING
TIMSTOOM

3E SCHINKELSTR. 35 - AMSTERDAM
TEL. ADRES: TIMSTOOM TELEF. Z. 1818 - 9349

VEREENIGING
VAN NEDERLANDSCHE
SCHELPKALKFABRIKANTEN
APOTHEKERSDIJK 34 LEIDEN

HOLLAND BOUWT ZICH OP UIT DE ZEE

GERESERVEERD
VOOR
F^s. E. FELIX - AMSTERDAM

GEBROEDERS MERENS
HAARLEM

FABRIEK VAN TECHNISCHE
RUBBER-, ASBEST- EN
EBONIET-ARTIKELEN
LEVERING VAN
RUBBER VLOEREN
IN EFFEN TINTEN,
DIVERSE KLEUREN,
EN AAN TE GEVEN
ONTWERPEN

TELEGRAMADRES: GOMFABRIEK TELEFOON No. 103

GRANIET
VOOR GEBOUWEN, KUNSTWERKEN ENZ.
IN ALLE KLEUREN EN BEWERKINGEN
GROENE SYENIT
ZEER DECORATIEF

HARDSTEEN — ZANDSTEEN
MARMER — TURFSTEEN
BASALTLAVA - SCHOOR-
STEENMANTELS ENZ.
JOHANNES POLET
NATUURSTEENHANDEL
SARPHATISTRAAT 175 - AMSTERDAM
TELEFOON NOORD 8624
OPSLAGPLAATS EN STEENHOUWERIJ:
ZEEBURGERPAD 37 - TELEF. N. 1764

J. DE WAAL & ZOON
UTRECHT
GROOTHANDEL
IN SPIEGELGLAS
VENSTERGLAS
EN VERFWAREN
OPGERICHT 1692

TELEF. INTERC. 787

N.V. HANDELMAATSCHAPPIJ
WAALSTEEN
NIJMEGEN
STARINGSTR. 9

MONSTERKAMER, WAARIN TYPESTEENEN VAN ALLE AANGESLOTEN FABRIEKEN,
AAN H. H. ARCHITECTEN WORDT VRIJE BEZICHTIGING EN KEUZE AANGEBODEN.
ALLE MET WAALSTEENEN BEREIKBARE TINTEN EN NUANCEERINGEN ZIJN VERTEGENWOORDIGD.
BINNENMUUR- EN FUNDEERINGSTEENEN WORDEN TEGEN
STERK VERLAAGDE PRIJZEN VERKRIJGBAAR GESTELD.
GEBRUIK VAN BUITENLANDSCHE STEENEN IS NU NIET VOORDEELIGER MEER.

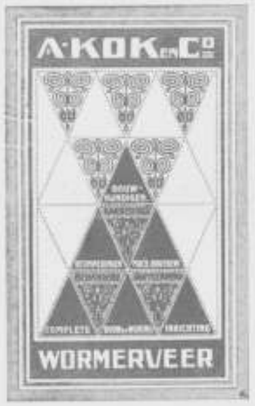

MEUBEL- EN TIMMERFABRIEK

J. L. CONIJN

's-GRAVENHAGE

FABRIEK EN KANTOOR:
V. D. NEERSTRAAT 66—68
TELEF. N. 2999 - POSTREKENING 44099

PRIMA MATERIALEN
EERSTE KLAS AFWERKING

SPECIAAL ADRES VOOR BETIMMERINGEN VAN
WINKELS - MAGAZIJNEN
KAMERS - SCHEPEN ENZ.
STOFDICHTE VITRINES

TEGELHANDEL

N. WAFELBAKKER & Co.

AMSTERDAM

KANTOOR EN MONSTERKAMER: 212 SPUISTR.
TELEFOON INTERC. 6422 NOORD
MAGAZIJN EN FABRIEK: 79 KERKSTRAAT
TELEFOON 7046 NOORD

CÉRAMIQUE
VLOERTEGELS
HOLLANDSCHE TEGELS
FAYENCE TEGELS
(WIT, GEKLEURD EN VERSIERD)

UITVOERINGEN NAAR ONTWERP IN
GLANS-, MAT- EN KUNSTGLAZUUR
FABRIKANTEN VAN TERRAZZO-, MOSAIK-
EN HOUT-GRANIETVLOEREN

N.V. FABRIEK VAN

SANITAIRE VLOEREN

V/H VOLKING & Co.

KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM

LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
CARRELIN
IMITATIERUBBER

VLOEREN

ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

CHRISTAAN TEDERS

ARTISTIEKE MEUBILEERING
IN EERSTE KLASSE UITVOERING
OOK VOLGENS SPECIALE ONTWERPEN

KORTE LEIDSCHEDWARSSTRAAT
AMSTERDAM
47 - 49 - 49 A

FIRMA H. FERMIN

DEN HAAG

N. HAVENSTR. 36-38
TELEFOON H. 5623

BRONS- EN KOPERWERKEN
CISELEER-
GRAVEER- EN EMAILLEERWERK
FIJNGIETWERK
VERLICHTINGS-ORNAMENTEN
NAAMPLATEN

L. VAN GENT

ARCHIPELSTRAAT 5

NIJMEGEN

GRANIET HARDSTEEN

VOOR GEBOUWEN

DIRECT VAN BELGISCHE GROEVEN

KUNST BRONS- EN METAAL-GIETERIJ
„DE KROON"
HAARLEM, HOUTMARKT 23
TELEFOON 3899

AFDEELING KUNSTGIETWERK IN ZAND EN ZIRE-PERDU, MONUMENTEN, BUSTEN, GROEPEN, PLAQUETS, KRANSEN, LETTERS ENZ. - MEDAILLES EN SPORTPRIJZEN - EIGEN GRAVEERINRICHTING SPECIAAL MACHINEWERK EN IEDERE LEGERING BEWERKT EN ONBEWERKT AFDEELING KUNST SIERSMEEDWERK EN DRIJFWERK, LAMPEN, HAARDEN, BRONZEN, DEUREN, HEKKEN - PENDULES IN ELKE UITVOERING NAAR EIGEN EN GEGEVEN ONTWERPEN - PATINEEREN EN OPMAKEN VAN ALLE BRONS- EN KOPERWERKEN - EIGEN SLIJP- EN POLIJSTINRICHTING

GLAS IN LOOD
GLASFABRIEK
DEGENS
ROTTERDAM
GEBRANDGLAS

TIGLIA" TEGELEN
IMBURG
HANDVORM STEENEN IN ELK FORMAAT· PROFIELSTEENEN· HANDVORM-ORNAMENTWERK VOOR GEVELVERSIERING· VERGLAASDE HANDVORM· ALLES VOLGENS ONTWERP VAN HH· ARCHITECTEN· PRACHTKLEUR· GEGARAND· KWALITEIT·

MEN BEZICHTIGE ENKELE DER UITGEVOERDE WERKEN

MARINIERSKAZERNE	AMSTERDAM
KOLONIAAL MUSEUM	"
GEBOUW HAAGSCHE COURANT	'S-GRAVENHAGE
LEVENSVERZEKERING-MIJ. „DORDRECHT"	DORDRECHT

TIMMERFABRIEK
"TRIO"
WIJNANDS & Co.
BUSSUM

ALLE TIMMERWERKEN IN ELKE HOUTSOORT
PRIMA UITVOERING
BILLIJKE PRIJZEN
VRAAGT PRIJSOPGAAF

A. C.
VAN DEN HOEK
TELEFOON No. 3
BUSSUM

SPECIALITEIT IN TEGELS, WAALSTEEN
ALGEMEENE HANDEL IN BOUWMATERIALEN
SCHERP CONCURREERENDE PRIJZEN

MARMER-WERKEN
D. WEEGEWIJS
RAPENBURG 14
AMSTERDAM
STEENHOUWERIJ

GERESERVEERD
VOOR
N.V. WERKMETAAL
V/H ING.-BUREAU H. W. BRAKEL & ZN.
'S-GRAVENHAGE

HAARLEMSCHE
KUNSTSTEENFABRIEK
V/H DE HOOGE BERG

TUIN- EN
PARKSIERADEN

Ornamentwerk voor gevelversiering
SIERSTEENEN - LICHTRAMEN
RELIEFS - BALUSTRADES
Uitvoering naar ontwerpen van H.H. Architecten in Zandsteen-, Terra-Cotta- of gewenschte steensoort

SCHOORSTEENMANTELS
in Kunstgraniet

TOONZAAL EN TERREINEN:
Pijlslaan, Haarlem
Rechts langs de spoorlijn Haarlem-Leiden

VALKENIER
&
DE HAAS
ROTTERDAM
TECHNISCH BUREAU
MAURITSWEG 48
TELEFOON - 4769

SANITAIRE ARTIKELEN-CENTRALE VERWARMING

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN
LIFTEN

HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

N. V. WAGENINGSCHE
MACHINALE DAKPANNEN
FABRIEK
VOORH. RIJK DE VRIES
26 NUDE 26
WAGENINGEN

STEEDS VOORHANDEN ALLE SOORTEN DAKPANNEN MET HULPSTUKKEN EN ESTRIKKEO IN ROOD, BLAUW EN VERGLAASD. - GROOTE VOORRAAD. - MOOIE KLEUREN

WENDINGEN

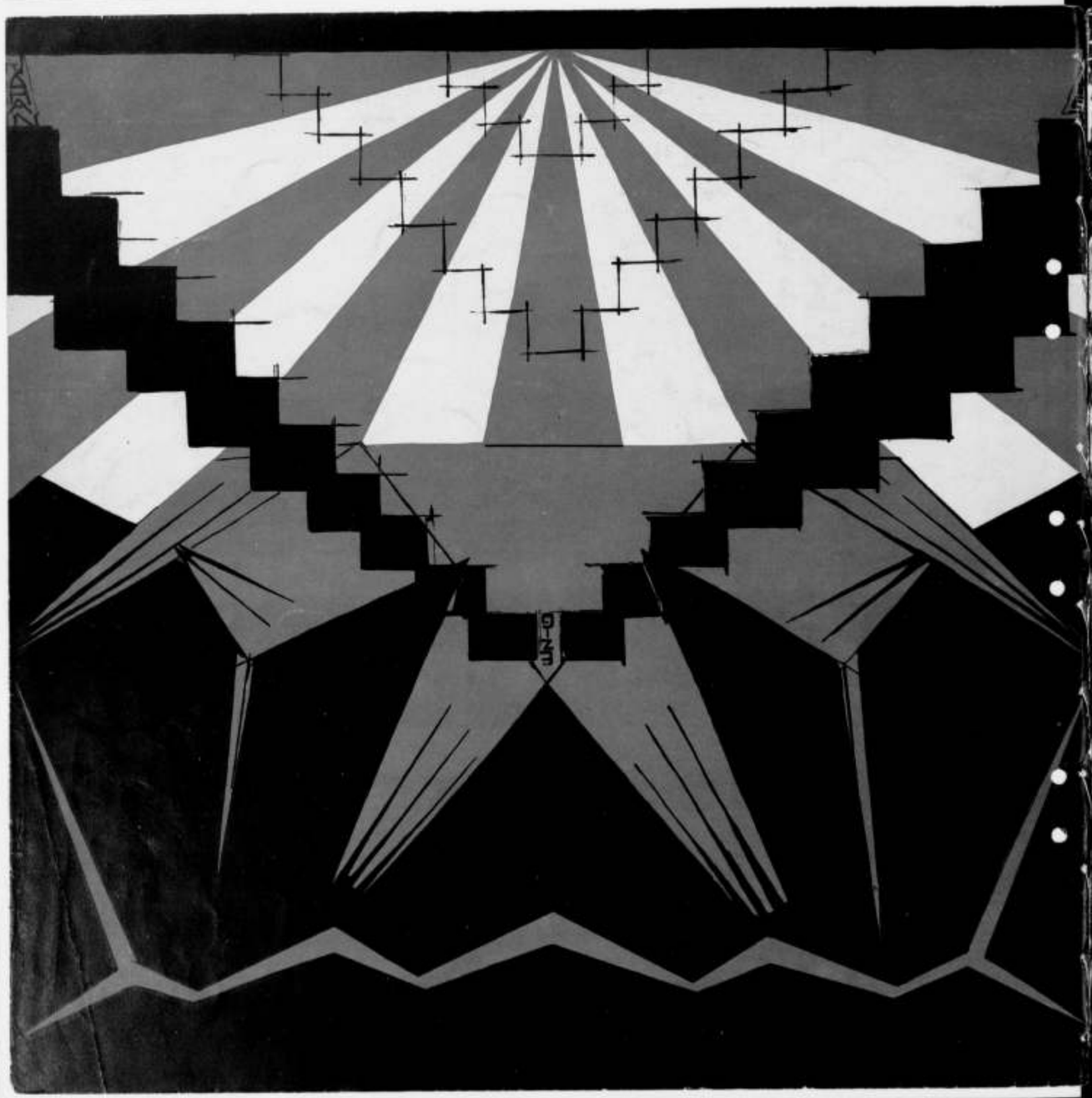

WENDINGEN
ALB. KLUN

OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH

DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOM-
VERBRUIK EN ONDERHOUD

REEDS ZIJN IN WERKING OVER DE GEHEELE
WERELD MEER DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(HIERONDER ZIJN NIET GEREKEND DE SPIJSLIFTEN)

FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 745—7, TEL. 237 N.
AMSTERDAM

KUNST BRONS- EN
METAAL-GIETERIJ
„DE KROON"
HAARLEM, HOUTMARKT 23
TELEFOON 3899

AFDEELING KUNSTGIETWERK IN ZAND EN ZIRE-PERDU, MONUMENTEN, GUSTEN, GROEPEN, PLAQUETS, KRANSEN, LETTERS ENZ. - MEDAILLES EN SPORTPRIJZEN - EIGEN GRAVEERINRICHTING SPECIAAL MACHINEWERK EN IEDERE LEGEERING BEWERKT EN ONBEWERKT AFDEELING KUNST SIERSMEEDWERK EN DRIJFWERK, LAMPEN, HAARDEN, BRONZEN, DEUREN, HEKKEN - PENDULES IN ELKE UITVOERING NAAR EIGEN EN GEGEVEN ONTWERPEN - PATINEEREN EN OPMAKEN VAN ALLE BRONS- EN KOPERWERKEN - EIGEN SLIJP- EN POLIJSTINRICHTING

CENTRALE VERWARMING — SANITAIRE INRICHTINGEN

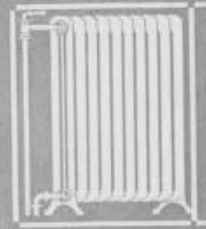

HEEREN ARCHITECTEN
HET IS VOOR U EEN GROOT GEMAK, BIJ HET MAKEN VAN ONTWERPEN, PLANNEN EN BEGROOTINGEN TEGELIJKERTIJD MET ONS DE AANLEG VAN DE SANITAIRE-INSTALLATIES, ENZ. MET AAN- EN AFVOERLEIDINGEN TE BESPREKEN. DAARMEE KAN DAN BIJ DEN BOUW DADELIJK REKENING WORDEN GEHOUDEN EN BEHOEFT ER LATER NIET GEHAKT TE WORDEN.
SEDERT LANG ZIJN WIJ SPECIALITEIT IN HET AANLEGGEN VAN SANITAIRE INSTALLATIES, WARM- EN KOUDWATERVOORZIENINGEN, CENTRALE VERWARMING, ENZ.
BESPREKINGEN ZONDER VERPLICHTING

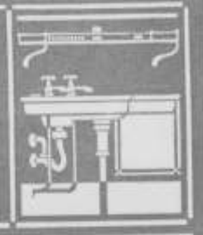

W. SLOTBOOM & ZN DEN HAAG WAGENSTR 96

WENDINGEN

MAANDBLAD · VOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN: ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

HOOFDREDACTEUR ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT 50, AMSTERDAM. TELEF. Z. 6616
LEDEN DER COMMISSIE VAN REDACTIE: J. G. BOTERENBROOD — H. A. VAN DEN EIJNDE — J. F. STAAL — P. L. KRAMER — J. L. M. LAUWERIKS — J. B. VAN LOGHEM EN R. N. ROLAND HOLST
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE EN ENGELSCHE TALEN EN SOMS IN FRANSCH OF DUITSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR DE N. V. UITGEVERS MIJ „DE HOOGE BRUG" AMSTERDAM
GEDRUKT TER N. V. ELECTRISCHE DRUKKERIJ VOLHARDING CEINTUURBAAN 250-252 AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS: KEIZERSGR. 431 A'DAM, TEL. N. 3808 OF BIJ DEN BOEKHANDEL

DIT BOEK IS NO. 4 VAN DEN 5DEN JAARGANG (1923) EN GEWIJD AAN DEN, DOOR DE STAAT GESUBSIDIEERDE, MIDDENSTANDSWONINGBOUW IN HET UITBREIDINGSPLAN „ZUID" TE AMSTERDAM. DE BEGELEIDENDE TEKST WERD GESCHREVEN DOOR J. P. MIERAS. DE OMSLAG (LITHOGRAFIE) DOOR ALBERT KLIJN. DE FOTO'S ZIJN GEMAAKT DOOR MARTELHOFF

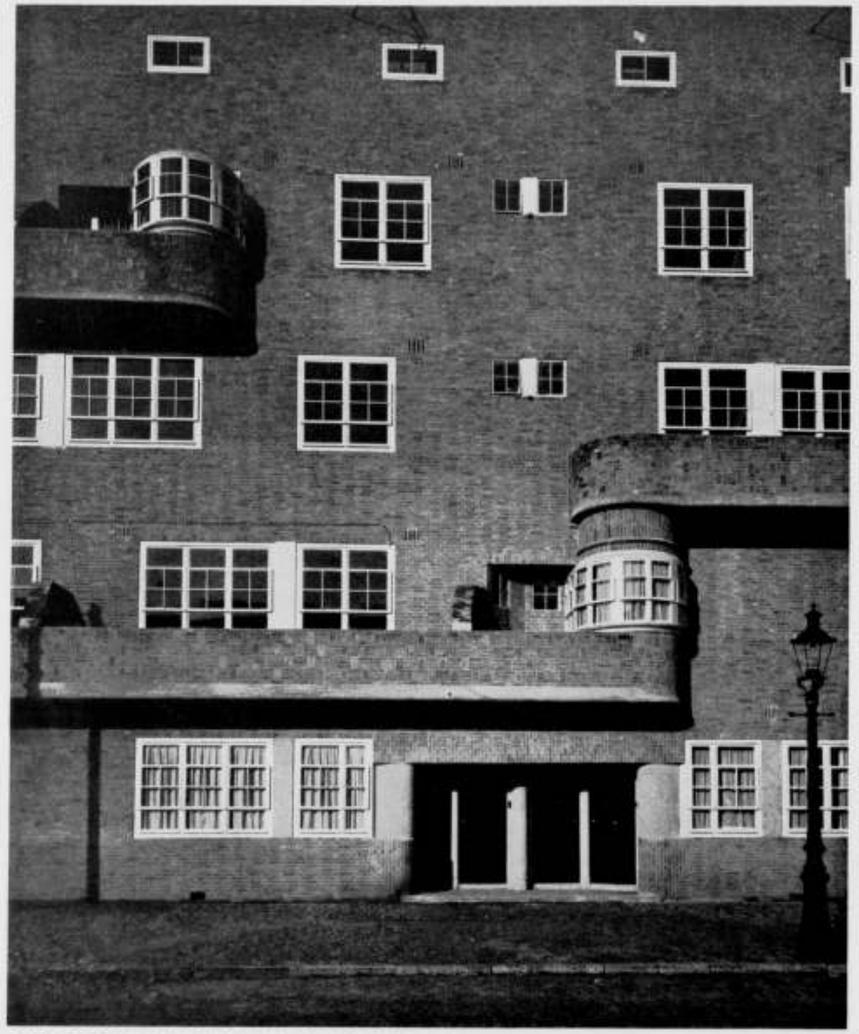

GEVEL-DETAIL VAN DE WONINGEN AAN DE AMSTELLAAN IN PLAN „ZUID" ▫ ARCHITECT M. DE KLERK

ARCHITECTUUR IN UITBREIDING „ZUID" TE AMSTERDAM

INLEIDING DOOR J. P. MIERAS

Men heeft — zoo over 't geheel — een grief tegen de architectuur van de bouwblokken, die hier zijn afgebeeld. Men beoordeelt haar niet naar haar verschijning, die — dit zij terloops gezegd — sommigen wat uit hun humeur brengt, maar naar de omstandigheid, dat, wat achter de gevels zit niet van de architecten is, die de gevels ontwierpen. En het ongeluk wil nu, dat bovendien op wat achter de mooie muren zit terecht eenige aanmerking gemaakt kan worden. Toetsing aan de Wet, waar deze genereus spreekt van „verbetering der volkshuisvesting", vergt voor deze huizen wat welwillende lankmoedigheid. Ook schijnt het den bewoners opgelegd van den Semperschen nood, die een naad was, een deugd te moeten maken.

Maar.... is het billijk, de architecten de omstandigheid, dat wat-er-achter-zit niet van hen zelf is en daarbij niet first class, nu zoo streng aan te rekenen?

Natuurlijk, men mag eischen, dat de architecten gevels en romp beide ontwerpen, en dat de gevels met hetgeen zij omsluiten, wat kunstgehalte betreft, equivalent zijn. Legt men in de geschiedenis dezen maatstaf bij de bouwkunst aan, dan neemt men hem niet te bekrompen. Of dan echter van Campen, Post en Vingbooms om van zoovele andere hier niet te spreken, ridders zullen blijven zonder blaam, het staat te bezien. Neen, de grief is onredelijk. Zij is een vooroordeel over iets, wat in het oordeel over de aesthetische beteekenis van dit werk niet gemengd mag worden. Men moet hier den schijn beoordeelen, den schijn die hier het zoenoffer is. Één simpele vraag toch beheerschte dit bouwplan, n.l. deze: „Wat is beter, slechte huizen met slechte gevels, of slechte huizen met goede gevels". En nooit heeft men, óók niet ter wille van de Waarheid zelfs, bij de keus die deze vraag stelt, den schoonen schijn opgeofferd. Nu zegt men wel, al krijgt een aap een gouden ring, hij is en blijft een leelijk ding. Zeker, maar het waren dan toch de architecten die hier het goud gaven. Hun offer aan den schijn is hier hun eer. De architecten, die hun medewerking verleenden aan dezen schijn, hebben daarmede niets van hun kunstenaars-eer verspeeld. En niet alleen verspeelden zij niet hun eer, velen van hen, wisten bij dit werk door hun ongemeene prestatie aan hun naam nieuwen luister bij te zetten. Want ongemeen is de kunst om, voor zulk een weinig organischen samenhang van vloeren en zolders en kamers en trappen, gevels te ontwerpen, die door hun monumentale grootheid fascineeren, door hun krachtig rythme spreken of door hun schilderachtigheid boeien. Onder de waakzaamheid van de leidende „Commissie van Vier", vierden de architecten — op de hoeken en kruispunten na, als gevaarlijk voor het aesthetisch verkeer! — hun eigen lusten vrijelijk bot, sommige uitbundig, andere meer binnen grenzen, weer andere ingetogen, deftig zelfs en naar behooren. Daardoor is er haast geen andere stad waar U — zooals hier — binnen de eenheid van uitdrukking, zulk een veelheid van stemming tegenstraalt. Zulk een maskaradebouw, vóór den ruwen, onbeteekenenden vorm aangebracht, zulk een schijnarchitectuur, werkt als de ciseluur, die de zware logge bronzen klompen polijst en weet te verheffen tot glimmend en glinsterend lichtend leven.

Voorwaar, de moderne bouwkunst heeft in dezen grootsch opgezetten maskaradebouw één harer beste uitingen, al zijn haar architecten slechts binnenhuis-kunstenaars geweest in de open lucht..

Geen artistieke drijfveer brengt den architect in deze positie. Onze tijd en de maatschappelijke constellatie vraagt hem, er zich toe te leenen. Maar men moet aannemen, dat de bouwmeester een ander ideaal nastreeft.

Het antwoord op de vraag of dit ideaal bereikt kan worden door den weg op te gaan, waarop Amstels Bouwvereeniging thans de eerste schrede heeft gezet, raakt onze levensbeschouwing dieper dan sommige optimisten, die de zaak „praktisch" aanpakken, ons willen laten gelooven. Het zichtbare succes en de kans op grooter in de toekomst neemt den grond voor scepticisme niet weg. Het antwoord op de aangeroerde vraag raakt zeker de fundamenten van ons zedelijk denken en gevoelen.

Ik geloof, dat de innerlijke drijfveer, die het particulier initiatief tot den woningbouw brengt, zóó verschilt van de verlangens, waaruit een waarachtige bouwkunst geboren wordt, dat het voortschrijden in de thans ingeslagen richting nooit één stap nadering tot het doel kan zijn. En in deze overtuiging vind ik het bewandelen van dezen weg niet heelemaal zonder gevaar.

Men zou het goede spoor eens bijster kunnen worden.

GEVEL-DETAIL VAN DE WONINGEN AAN DE HOLENDRECHTSTRAAT ▫ ARCHITECTE MARGARET KROPHOLLER

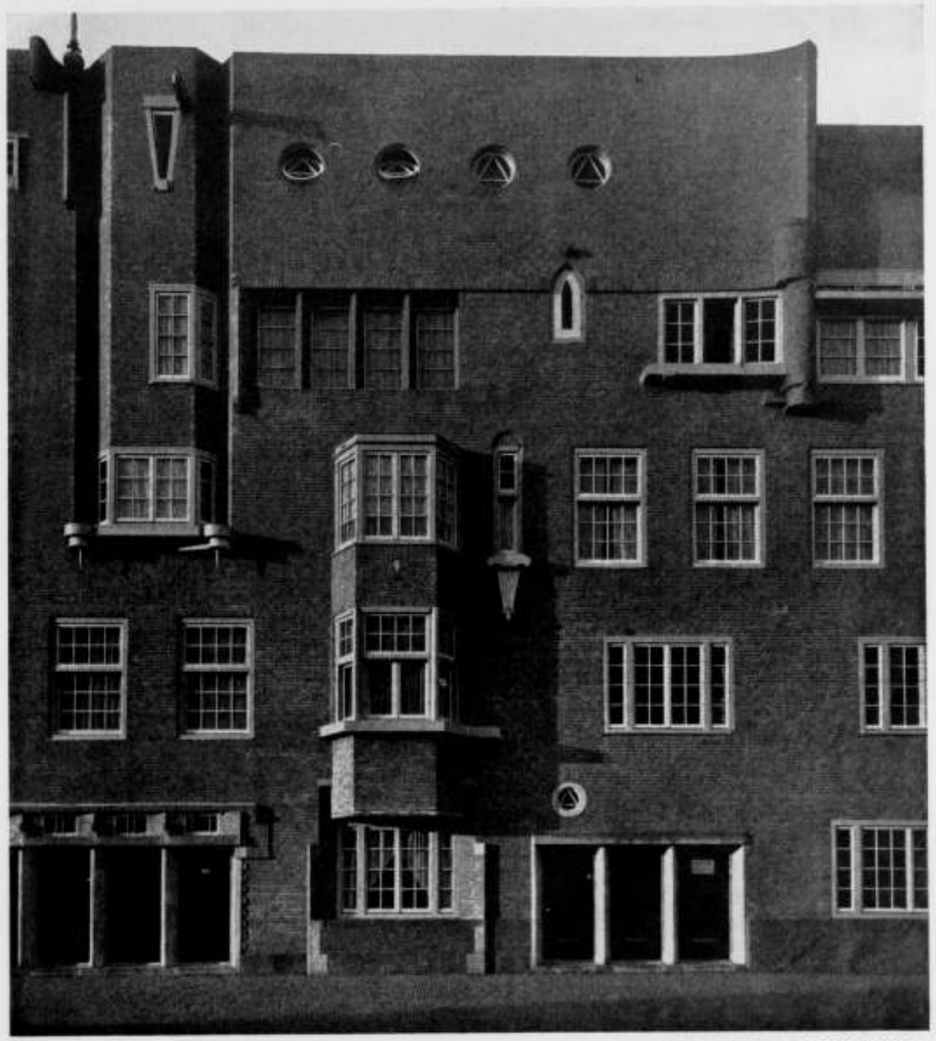

GEVEL-DETAIL VAN DE WONINGEN AAN DE RIJNSTRAAT ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ARCHITECT J. BOTERENBROOD

HOEK-BEBOUWING RIJNSTRAAT ◻ ◻ LINKS ARCHITECT D. GREINER ◻ ◻ RECHTS ARCHITECT J. BOTERENBROOD

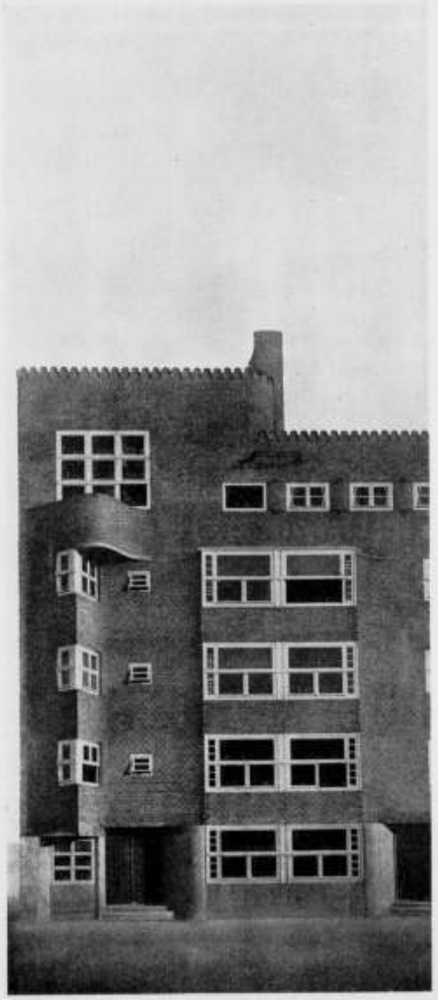

DETAIL-BEBOUWING AMSTELLAAN ◻ ARCHITECT P. KRAMER

BEBOUWING AMSTELKADE ◻ ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD

HOEKBEBOUWING AAN DE MEERHUIZEN- EN HOLENDRECHTSTRAAT ▫ ▫ ▫ ARCHITECT W. LANSDORP

GEVEL-DETAIL VAN DE WONINGEN AAN DE AMSTELKADE EN DE RIJNSTRAAT ▫ ▫ ARCHITECT G. J. RUTGERS

HOEKBEBOUWING VAN DE HOLENDRECHT- EN BORSSENBURGSTRAAT ▫ ▫ ARHITECT H. TH. WIJDEVELD

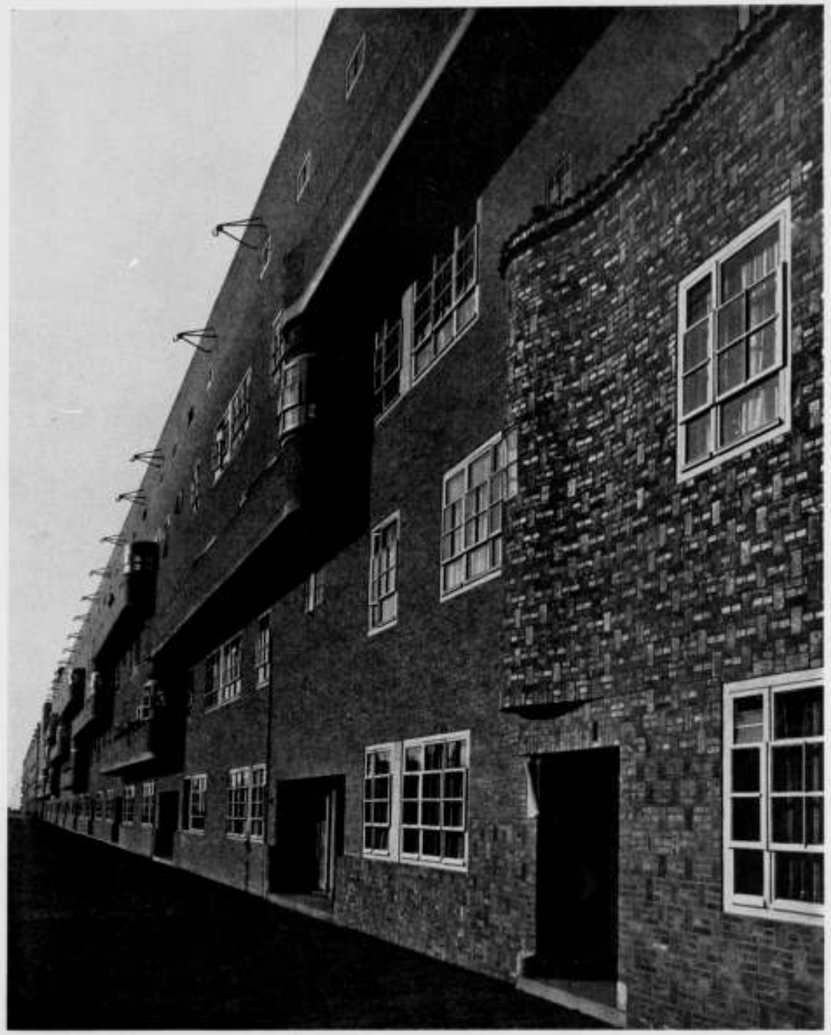

BEBOUWING AAN DE AMSTELLAAN IN PLAN „ZUID" TE AMSTERDAM ▫ ARCHITECT M. DE KLERK

BEBOUWING AAN DE AMSTELLAAN IN PLAN „ZUID" TE AMSTERDAM ▫ ARCHITECT P. L. MARNETTE

BEBOUWING AAN DE AMSTELLAAN IN PLAN „ZUID" TE AMSTERDAM ▫ ARCHITECT P. KRAMER

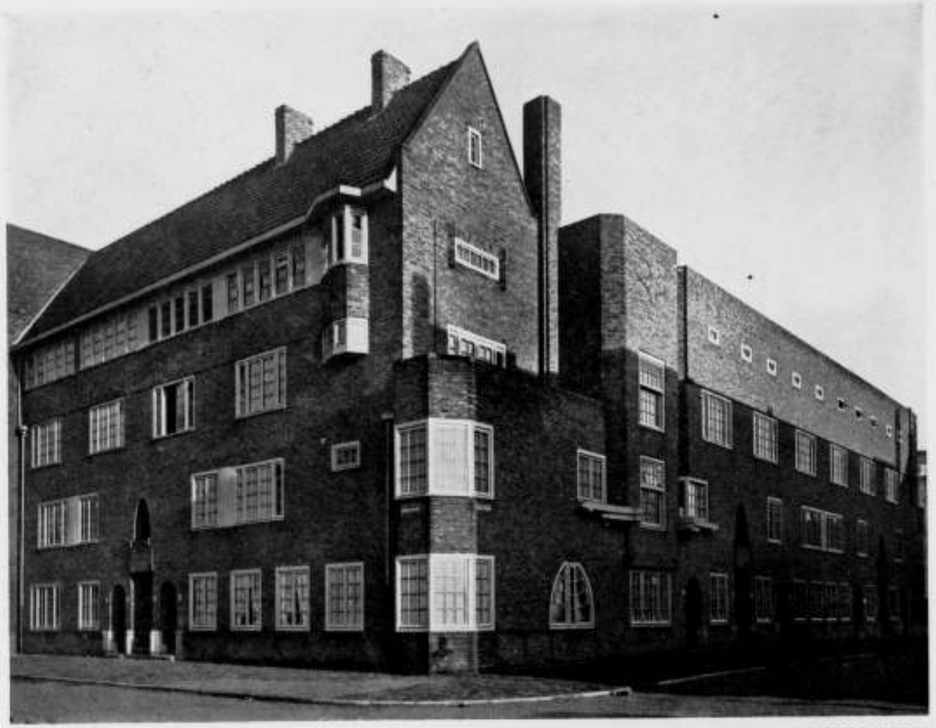

HOEKBEBOUWING VAN DE WONINGEN AAN DE BERKELSTRAAT IN PLAN „ZUID" ◻ ARCHITECT J. BOTERENBROOD

BEBOUWING AAN DE AMSTELLAAN ◻ LINKS ARCHITECT J. ZIETSMA ◻ RECHTS ARCHITECT M. DE KLERK

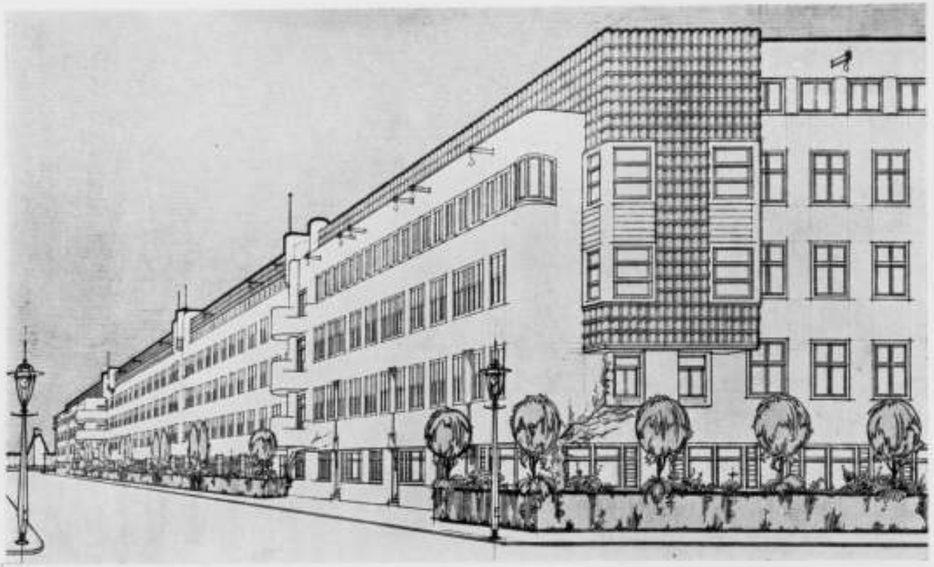

PERSPECTIEF HOLENDRECHTSTRAAT ◻ ◻ ARCHITECTE MARGARETE KROPHOLLER ◻ ◻ TEEKENING DOOR A. J. WESTERMANN

GEVEL-DETAILS BEBOUWING VAN DE HOLENDRECHTSTRAAT EN AMSTELKADE ◻ ◻ ◻ ARCHITECTE MARGARETE KROPHOLLER

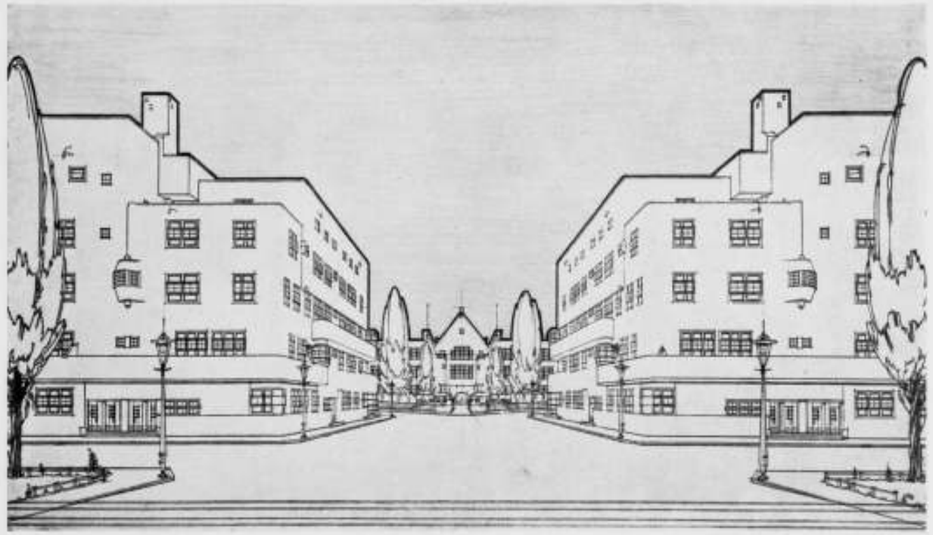

PERSPECTIEF HOEKBEBOUWING AMSTELLAAN—KROMME MIJDRECHTSTRAAT ◻ ARCH. M. DE KLERK ◻ TEEKENING A. J. WESTERMANN

BEBOUWING AAN DE AMSTELLAAN IN PLAN „ZUID" TE AMSTERDAM ◻ ARCHITECT M. DE KLERK

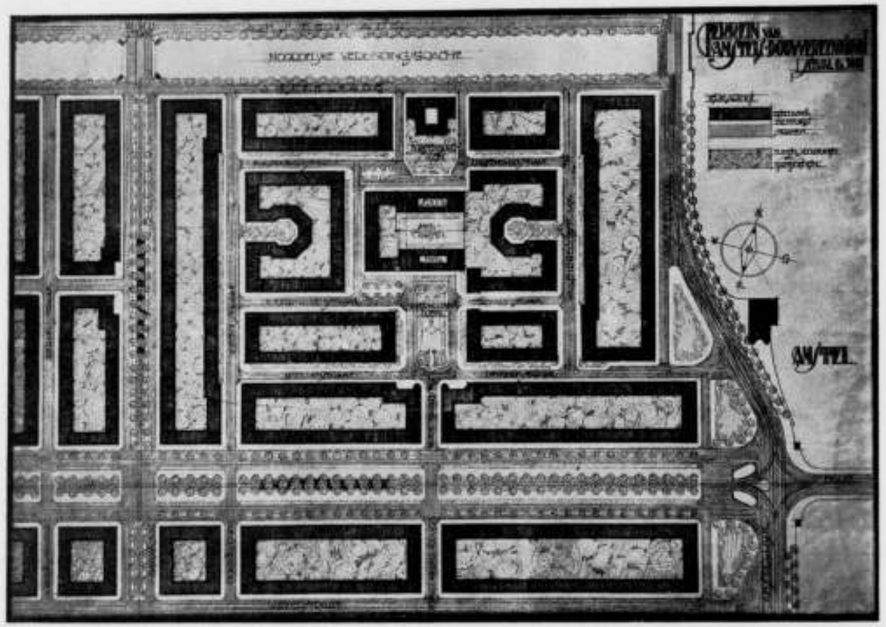

SITUATIE DER TERREINEN VAN AMSTELS BOUWVEREENIGING TE AMSTERDAM ZUID

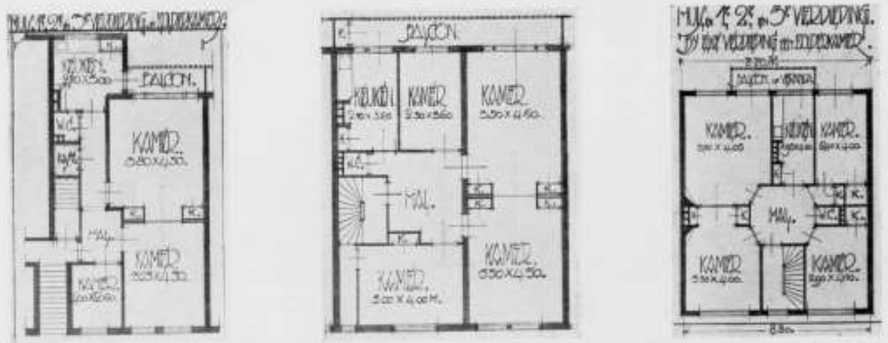

EENIGE TYPEN VAN WONING-INDEELING VASTGESTELD DOOR DE BOUWONDERNEMERS

N.V. NEDERLANDSCHE IJZERGIETERIJ
„VULCANUS" EN MACHINEFABRIEK
V/H JAN HAMER & Co
FREDERIKSPLEIN 6 & 8 AMSTERDAM

INSTALLEERDE REEDS MEER DAN
5000
LIFTEN IN KONINKLIJKE-, RIJKS-, PROVINCIALE-, GEMEENTE-, SPOORWEG-, FABRIEKS- EN PARTICULIERE GEBOUWEN ALLEEN IN NEDERLAND

ELECTRISCHE-, HYDRAULISCHE-, TRANSMISSIE- EN HANDLIFTEN

HELMGO TECHNISCH BUREAU VOOR DE BOUWBEDRIJVEN

AFDEELING
PARKET
EN
RUBBER
VLOERBEDEKKING

PALEISSTRAAT 17
AMSTERDAM
TELEFOON
CENTRUM
4124

N.V. AMSTERDAMSCHE STEENHOUWERIJ

DIRECTEUR:
W. F. GNIRREP Jr.
AMSTERDAM AMSTEL 107-111
TEL. NOORD 169
HILVERSUM - LIEBERGERWEG 12
TELEFOON 948

GRANIET-HARDSTEEN-ZANDSTEEN — EN MARMERWERKEN
VOOR GEBOUWEN EN GRAFMONUMENTEN

N.V. DE HONSEL
PYROCHROME GLAS
DECORATIEF GEBRAND GLAS
VOOR RAMEN EN IN HET BIJZONDER VOOR VERLICHTINGS DOELEINDEN
VERLICHTINGS ORNAMENTEN
MET VOLLEDIGE BIJLEVERING VAN ALLE METAALEN HOUTWERKEN, OOK NAAR OVERGELEGDE ONTWERPEN

AANVRAGEN ENZ. TE RICHTEN:
DEN HAAG
GROOT HERTOGINNELAAN 220
TELEFOON MARNIX 3236

LOU ASPERSLAGH

ATELIERS VOOR KUNSTNIJVERHEID

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS IN LOOD

TOLLENSSTRAAT 18–26
DEN HAAG TELEF. M. 4611

GEPANTSERDE BRANDDEUREN EN BRANDSCHUIVEN

GEBRS GORTER
WORMERVEER

MEUBILEERINGEN

BETIMMERINGEN

GIDDING & ZONEN

DECORATIEF SCHILDERWERK

GLAS IN LOOD

130 AERT VAN NESSTRAAT
ROTTERDAM

„BU ST. LAURENS"
WINKEL
SCHEEPS EN HAMER
BETIMMERINGEN
UITMUNTEND
DOOR
STUL EN TOON
DIR: C. BREEDVELD
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. TEL. 4871

FIRMA
J. G. DEKKER
HILVERSUM
STEENHOUWERIJ
FABRIEK VAN MARMERWERKEN
GEBOUWWERKEN IN ALLE NATUURSTEENSOORTEN
GROENE SYENIET DIRECT UIT VOORRAAD LEVERBAAR
VOOR SCHOORSTEENMANTELS
SCHERP CONCURREERENDE PRIJZEN

A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 44-46
TELEF 3047 ROTTERDAM
GLAS IN LOOD
GEËTST GLAS

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS
GLAS IN LOOD

G. W. C. PAARDEKOOPER
BOEKBINDER - KEIZERSGR. 483
TEL. CENTR. 4366 - AMSTERDAM
ALBUMS, PORTEFEUILLES, ARTISTIEK BINDWERK

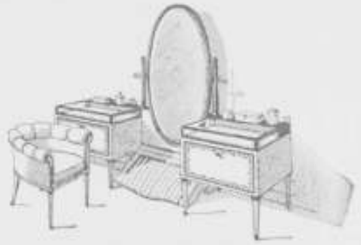

Binnenarchitecten
Nusink & Zn.
Leidsegracht 41, Amsterdam

G. WILLEMSE
& ZOON
UTRECHT
VROUWJUTTENSTR. 4

ATELIERS
VOOR MODERN EN ARTISTIEK GLAS IN LOOD
OOK VOLGENS TEEKENING
VAN HEEREN ARCHITECTEN

J. C. VAN STRAATEN
PRINSEGRACHT 184-184^A
's-GRAVENHAGE

LIFTEN
VOOR ALLE DOELEINDEN
1200 REFERENTEN
IJZEREN
BRANDTRAPPEN

PARKET
VLOEREN
N.V. HOUTHANDEL
VOORHEEN
TH. R. VAN EPEN & Co.
GROOTE BICKERSTR 46
AMSTERDAM
PARKET VLOEREN
IN ALLE GENRES IN
PRIMA EIKEN - EN
BEUKENHOUT
EENVOUDIG EN BILLIJK
GESCHIKT VOOR WONINGBOUW — KANTOORLOKALEN
ENZ ALSMEDE VOOR
LUXE VLOEREN

GROOTE SORTEERING
DESSINS — PRIJSOPG. WORDT
OP AANVRAAG VERSTREKT

LUXE
VLOEREN

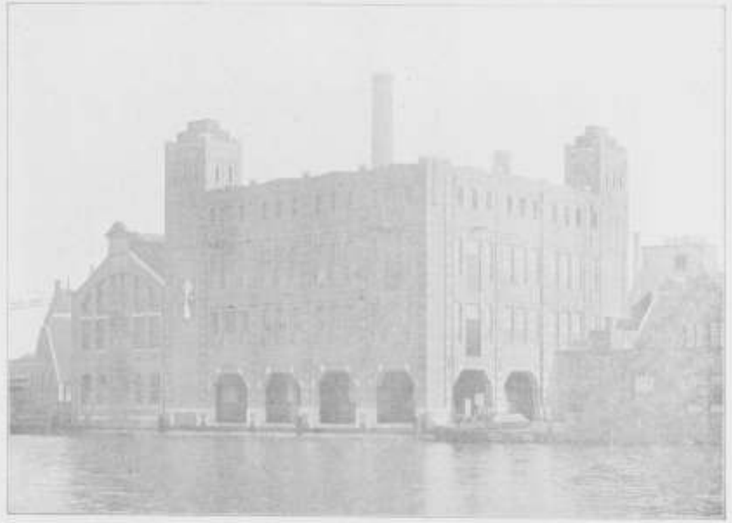

FABRIEKSGEBOUW DER FIRMA „DROSTE'S CACAO- EN CHOCOLADEFABRIEKEN" TE HAARLEM (GEBOUWD IN 1922 ONDER ARCHITECTUUR VAN DEN WELED. HEER J. J. VAN NOPPEN, HAARLEM) AFGEDEKT MET

„RUBEROID-CEMENT" DAKBEDEKKING

OPPERVLAKTE ± 540 M².

„RUBEROID"-CEMENT-DAKBEDEKKING VOOR AFDEKKING VAN VLAKKE DAKEN - TEERVRIJ - ELASTISCH ISOLEERENDE - GEBRUIK VAN ZINK EN LOOD VOOR DEKRANDEN ENZ. OVERBODIG - LANGDURIGE GARANTIE PRIJSOPGAVE EN INLICHTINGEN KOSTELOOS

AMERIKAANSCHE „RUBEROID"-DAKBEDEKKING VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN BIJNA 2.000.000 M². IN NEDERLAND GEDEKT

VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN ZOOMEDE REFERENTIES BIJ

GEBRS KRAMER - ROTTERDAM

TELEFOON INTERC. 11257-11258-11259-11260 TELEGRAM-ADRES: „RUBEROID"

A. J. M. KEMPER
v/h N. LAMME
ALBERT CUYPSTRAAT 243
TELEFOON ZUID 5936
AMSTERDAM

UITVOERING
VAN ALLE
SCHILDERWERKEN

GRANIVER
TEGELS
VOOR
VLOER
EN WAND
BEKLEEDING
GESCHIKT VOOR MOZAIEKWERK
GLASFABRIEK
"LEERDAM"
TE LEERDAM

G. V. GELDERMALSEN
1E WEENASTRAAT 14B
ROTTERDAM

EENVOUDIG
EN = GEBRAND
GLAS IN LOOD
UITVOERINGEN
NAAR ONTWERPEN
VAN = TRUUS VAN
GELDERMALSEN
EN COR ALONS
EN VERDER VOL-
GENS TEEKENING

NYMEEGSCHE C. A. HOOGTERP - INGENIEUR
KUNSTSTEENFABRIEK — HEEL-BY-NYMEGEN
DORPSTRAAT 35, HEES BIJ NIJMEGEN
TELEFOON NIJMEGEN 1768 – 1848

BOUWARTIKELEN IN
KUNSTSTEEN EN TARRAZO
SCHOORSTEENMANTELS
IN EDELBETON
GEVELBEPLEISTERINGEN
TERRAZZOVLOEREN

DRAAI-
DEUREN

UITVOERING
NAAR
TEEKENING

R. CRUIJFF & Zn
AMSTERDAM TELEF. N. 2701
CONCURREERENDE PRIJZEN

SULZER

EERSTE DOOR ONS
UITGEVOERDE CEN-
TRALE VERWARMING
GYMNASIUM
WINTERTHUR
IN HET JAAR
1841-1842

TOT 1922 GELEVERD
MEER DAN
26.000
CENTRALE VERWAR-
MINGS-INSTALLATIES

HET TOTAAL DER TOT EINDE 1921 UITGEVOER-
DE CENTRALE VERWARMINGS-INSTALLATIES

80-JARIGE ONDERVINDING
OP HET GEBIED VAN
CENTRALE VERWARMING
SULZER-
VERWARMING
TIMSTOOM

3E SCHINKELSTR. 35 - AMSTERDAM
TEL.-ADRES: TIMSTOOM TELEF. Z. 1816 - 9348

VEREENIGING
VAN NEDERLANDSCHE
SCHELPKALKFABRIKANTEN
APOTHEKERSDIJK 34 LEIDEN

HOLLAND BOUWT ZICH OP UIT DE ZEE

GEBROEDERS MERENS
HAARLEM

FABRIEK VAN TECHNISCHE
RUBBER-, ASBEST- EN
EBONIET-ARTIKELEN
LEVERING VAN
RUBBER VLOEREN
IN EFFEN TINTEN,
DIVERSE KLEUREN,
EN AAN TE GEVEN
ONTWERPEN

TELEGRAMADRES: GOMFABRIEK TELEFOON No. 103

GRANIET
VOOR GEBOUWEN, KUNSTWERKEN ENZ.
IN ALLE KLEUREN EN BEWERKINGEN
GROENE SYENIT
ZEER DECORATIEF

HARDSTEEN — ZANDSTEEN
MARMER — TURFSTEEN
BASALTLAVA - SCHOORSTEENMANTELS ENZ.
JOHANNES POLET
NATUURSTEENHANDEL
SARPHATISTRAAT 175 - AMSTERDAM
TELEFOON NOORD 8624
OPSLAGPLAATS EN STEENHOUWERIJ:
ZEEBURGERPAD 37 - TELEF. N. 1764

J. DE WAAL & ZOON
UTRECHT
GROOTHANDEL
IN SPIEGELGLAS
VENSTERGLAS
EN VERFWAREN
OPGERICHT 1692

TELEF. INTERC. 787

N.V. HANDELMAATSCHAPPIJ
WAALSTEEN
NIJMEGEN
STARINGSTR. 9

MONSTERKAMER, WAARIN TYPESTEENEN VAN ALLE AANGESLOTEN FABRIEKEN.
AAN H. H. ARCHITECTEN WORDT VRIJE BEZICHTIGING EN KEUZE AANGEBODEN.
ALLE MET WAALSTEENEN BEREIKBARE TINTEN EN NUANCEERINGEN ZIJN VERTEGENWOORDIGD.
BINNENMUUR- EN FUNDEERINGSTEENEN WORDEN TEGEN
STERK VERLAAGDE PRIJZEN VERKRIJGBAAR GESTELD.
GEBRUIK VAN BUITENLANDSCHE STEENEN IS NU NIET VOORDEELIGER MEER.

MEUBEL- EN TIMMERFABRIEK
J. L. CONIJN
's-GRAVENHAGE
FABRIEK EN KANTOOR:
V. D. NEERSTRAAT 66—68
TELEF. N. 2969 - POSTREKENING 44099
PRIMA MATERIALEN
EERSTE KLAS AFWERKING

SPECIAALADRES VOOR BETIMMERINGEN VAN
WINKELS - MAGAZIJNEN
KAMERS - SCHEPEN ENZ.
STOFDICHTE VITRINES

TEGELHANDEL
N. WAFELBAKKER & Co.
AMSTERDAM
KANTOOR EN MONSTERKAMER: 212 SPUISTR.
TELEFOON INTERC. 6422 NOORD
MAGAZIJN EN FABRIEK: 78 KERKSTRAAT
TELEFOON 7048 NOORD

CÉRAMIQUE
VLOERTEGELS
HOLLANDSCHE TEGELS
FAYENCE TEGELS
(WIT, GEKLEURD EN VERSIERD)

UITVOERINGEN NAAR ONTWERP IN GLANS-, MAT- EN KUNSTGLAZUUR
FABRIKANTEN VAN TERRAZZO-, MOSAIK- EN HOUT-GRANIETVLOEREN

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM

LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
CARRELIN
IMITATIERUBBER
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

CHRISTAAN TEDERS

ARTISTIEKE MEUBILEERING
IN EERSTE KLASSE UITVOERING
OOK VOLGENS SPECIALE ONTWERPEN

KORTE LEIDSCHEDWARSSTRAAT
AMSTERDAM
47 - 49 - 49 A

FIRMA H. FERMIN
DEN HAAG
N. HAVENSTR. 36-38
TELEFOON H. 5623

BRONS- EN KOPERWERKEN
CISELEER-
GRAVEER- EN EMAILLEERWERK
FIJNGIETWERK
VERLICHTINGS-ORNAMENTEN
NAAMPLATEN

L. VAN GENT
ARCHIPELSTRAAT 5
NIJMEGEN

GRANIET
HARDSTEEN
VOOR GEBOUWEN
DIRECT VAN BELGISCHE GROEVEN

TIMMERFABRIEK
"TRIO"
WIJNANDS & Co.
BUSSUM

ALLE TIMMERWERKEN IN
ELKE HOUTSOORT
PRIMA UITVOERING
BILLIJKE PRIJZEN
VRAAGT PRIJSOPGAAF

H.A. C. LOHRER

STATIONSPLEIN 17 UTRECHT
TELEF: 3479 STAALLOOD

A. C.
VAN DEN HOEK
TELEFOON No. 3
BUSSUM

SPECIALITEIT IN
TEGELS, WAALSTEEN
ALGEMEENE HANDEL
IN BOUWMATERIALEN
SCHERP CONCURREERENDE PRIJZEN

STEENHOUWERIJ
G. W. HARMSEN
AMSTELVEENSCHEWEG 50/56
AMSTERDAM
GOEDKOOPE WANDBEKLEEDING

LIBERTY
PERZISCHE TAPIJTEN
MODERNE STOFFEN
MEUBELEN

INDIEN ONZE CLIENTEN DU HET KOOPEN IN ONZE MAGAZIJNEN ZICH LATEN VOORLICHTEN DOOR EEN EIGEN GEKOZEN AESTHETISCH ADVISEUR VERGOEDEN WIJ DE
HONORARIUMREKENING
TOT 10 % VAN DE KOOPSOM
HETZ & Co's MAGAZIJNEN
AMSTERDAM & GRAVENHAGE

Fabriek van Machinale Houtbewerking „De Mark"

Jacq. van Groenendael, Breda

Alle Timmerwerken, speciaal in Eikenhout,
Kerkbanken, Kerkstoelen, Schoolbanken, enz.

KUNSTENAAR EN SAMENLEVING

DE PLAATS VAN DEN KUNSTENAAR IN ZIJN VOLK EN ZIJN TIJD VAN 500 VOOR CHRISTUS TOT OP ONZE DAGEN DOOR

C. S. ADAMA VAN SCHELTEMA

MET ZES HOUTSNEDEN VAN B. ESSERS

BANDSTEMPEL VAN S. H. DE ROOS

568 PAG. 8° (22 BIJ 14 c.M.)

PRIJS f 8.50

GEBONDEN IN LINNEN MET GOUDSTEMPEL f 10.50

W. L. EN J. BRUSSE'S UITG.-MAATIJ ROTTERDAM

GLAS IN LOOD

GLASFABRIEK DEGENS ROTTERDAM

GEBRANDGLAS

"TIGLIA" TEGELEN LIMBURG

HANDVORM STEENEN IN ELK FORMAAT· PROFIELSTEENEN· HANDVORM-ORNAMENTWERK VOOR GEVELVERSIERING· VERGLAASDE HANDVORM· ALLES VOLGENS ONTWERP VAN HH· ARCHITECTEN· PRACHTKLEUR· GEGARAND·KWALITEIT·

MEN BEZICHTIGE ENKELE DER UITGEVOERDE WERKEN

MARINIERSKAZERNE	AMSTERDAM
KOLONIAAL MUSEUM	
GEBOUW HAAGSCHE COURANT	'S-GRAVENHAGE
LEVENSVERZEKERING-MAATSCHAPPIJ „DORDRECHT"	DORDRECHT
H. B. E. BEUKELSDIJK	ROTTERDAM
SEMINARIE HAGEVELD	HEEMSTEDE
ST. FRANSISCUSKERK	HEERLEN

N. E. G.

DIR. F. KOSTER GRONINGEN

HEERSBINNENSINGEL 11 TELEF. 2270

GLAS

SLIJPERIJ · VERZILVERING IN LOOD · ETSEN · HANDEL

KUNSTINRICHTING

MARMER-WERKEN

D. WEEGEWIJS

RAPENBURG 14 AMSTERDAM

STEENHOUWERIJ

FIRMA E. FELIX AMSTERDAM

CENTRALE VERWARMING VENTILATIE

WARMWATER-VOORZIENING

KLUISDEUREN VOOR f 310.– PER STUK

DAGMAAT 190 X 80 c.M. GEGARANDEERD BRANDVRIJ

DE AANGEWEZEN DEUR VOOR KANTOORKLUIZEN, WAARIN BERGING VAN BOEKEN EN ADMINISTRATIE

NADERE INLICHTINGEN WORDEN GAARNE VERSTREKT DOOR

N.V. DE HAAS' BRANDKASTEN FABRIEK - ROTTERDAM

BESCHIKBAAR

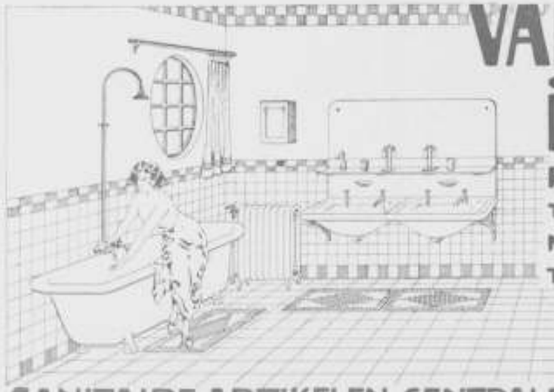

VALKENIER & DE HAAS
ROTTERDAM
TECHNISCH BUREAU
MAURITSWEG 48
TELEFOON - 4769

SANITAIRE ARTIKELEN-CENTRALE VERWARMING

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN
LIFTEN

HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

TUIN- EN PARKSIERADEN:
ZONNEWIJZERS - BANKEN - VAZEN - FONTEINEN

Ornamentwerk voor gevelversiering
SIERSTEENEN - LICHTRAMEN
RELIEFS - BALUSTRADES
Uitvoering naar ontwerpen van H.H. Architecten in Zandsteen-, Terra-Cotta- of gewenschte steensoort

TOONZAAL EN TERREINEN:
Pijlslaan, Haarlem
Rechts langs de spoorlijn Haarlem-Leiden

N. V. WAGENINGSCHE
MACHINALE DAKPANNEN
FABRIEK
VOORH. RIJK DE VRIES
26 NUDE 26
WAGENINGEN

STEEDS VOORHANDEN ALLE SOORTEN DAKPANNEN MET HULPSTUKKEN EN ESTRIKKEO IN ROOD, BLAUW EN VERGLAASD. - GROOTE VOORRAAD. - MOOIE KLEUREN

WENDINGEN

WENDINGEN

OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH
DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOMVERBRUIK EN ONDERHOUD

REEDS ZIJN IN WERKING OVER DE GEHEELE WERELD MEER DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(HIERONDER ZIJN NIET GEREKEND DE SPUISLIFTEN)

FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 745-7, TEL. 237 N.
AMSTERDAM

KLUISDEUREN
VOOR ƒ 310.– PER STUK

DAGMAAT 190 X 80 c.M.
GEGARANDEERD BRANDVRIJ

DE AANGEWEZEN DEUR VOOR KANTOORKLUIZEN, WAARIN BERGING VAN BOEKEN EN ADMINISTRATIE

NADERE INLICHTINGEN WORDEN GAARNE VERSTREKT DOOR
N.V. DE HAAS' BRANDKASTEN FABRIEK - ROTTERDAM

DE CLICHÉ'S VOOR DIT NUMMER
ZIJN VERVAARDIGD DOOR
L. VAN LEER & Co.
AMSTERDAM

WENDINGEN

MAANDBLAD · VOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN: ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

HOOFDREDACTEUR ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT 50, AMSTERDAM. TELEF. Z. 6616
LEDEN DER COMMISSIE VAN REDACTIE: J. G. BOTERENBROOD — H. A. VAN DEN EIJNDE — J. F. STAAL — P. L. KRAMER — J. L. M. LAUWERIKS — J. B. VAN LOGHEM EN R. N. ROLAND HOLST
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE EN ENGELSCHE TALEN EN SOMS IN FRANSCH OF DUITSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR DE N. V. UITGEVERS MIJ „DE HOOGE BRUG" AMSTERDAM
GEDRUKT TER N. V. ELECTRISCHE DRUKKERIJ VOLHARDING CEINTUURBAAN 250-252 AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS: KEIZERSGR. 431 A'DAM, TEL. N. 3808 OF BIJ DEN BOEKHANDEL

No 5 en 6

DIT IS HET 5DE EN 6DE NUMMER VAN DE 5DE SERIE (1923) EN GEWIJD AAN HET WERK VAN DEN NEDERLANDSCHEN BEELDHOUWER DR. J. MENDES DA COSTA. DE INLEIDING EN BEGELEIDENDE TEKST IS VAN M. W. VAN DER VALK EN VAN H. C. VERKRUIJSEN. DE OMSLAG (CLICHÉDRUK) NAAR EEN TEEKENING VAN DR. J. MENDES DA COSTA. DE FOTO'S ZIJN VAN BERN. F. EILERS EN VAN A. VAN BLITZ & ZN

WENDINGEN

BEELD BOVEN DEN INGANG VAN HET GEBOUW DER MIJ. „UTRECHT" TE AMSTERDAM ◻ BRONS HOOGTE VAN HET BEELD 1 METER. ◻ ◻ ARCHITECTEN J. KROPHOLLER EN J. F. STAAL

MENDES DA COSTA

NEDERLANDSCH BEELDHOUWER

MENDES DA COSTA DOOR M. W. VAN DER VALK

Toen mij gevraagd werd iets te schrijven in dit nummer, meende ik eerst dat niet te moeten doen omdat ik mij niet bevoegd voelde iets te zeggen over een beeldhouwer, al had ik het geluk reeds jaren lang één van Mendes' vrienden te zijn. Maar zooals ik zijn werk, dat is hem zelf, zie staan in dezen tijd, is dat een zoo zuiver beeld van wat een kunstenaar en zijn werk moeten zijn, en daardoor van zoo ruime beteekenis, ook buiten de enger technische kant om, dat ik in dankbaar herdenken, in algemeene trekken iets wil weergeven van wat ik voor zoo groot deel door hemzelf leerde zien en begrijpen. Geen kritiek dus, maar enkele beschouwingen die in eene uitgave als deze misschien wel op hun plaats kunnen zijn.

De waarde van een kunstwerk ligt in zijn, hem door den kunstenaar geschonken leven, in de macht die het bezit den toeschouwer dat te doen meeleven, want elken keer dat het aanschouwd wordt, wordt het opnieuw geboren. Het kunstwerk is de stofwording van de gedachte van den kunstenaar en dus moet er een gelijkwaardigheid bestaan tusschen hem en den beschouwer, om den laatsten in staat te stellen het kunstwerk in zijn geheel te doen leven, dat is het geheel te begrijpen.
Zooals een kunstenaar zichzelf geeft in zijn werk, zoo geeft de beschouwer zichzelf in zijn begrijpen. In hoeverre het kunstwerk de macht bezit ons te ontroeren, dat is, ons te dwingen tot meeleven, de diepte en de rijkdom daarvan, hangen af van de persoonlijkheid van den kunstenaar, van den omvang van zijn begrijpen, zijn kunnen en zijn werkkracht. Begrijpen en doen zijn één. Zonder begrip geen daad, zonder daad geen begrijpen, die beiden onafscheidelijk elkaar altijd aanvullend, verder en hooger voerend. Maar dit begrijpen, dit kennen, niet enkel als wetenschappelijk ontleden en verdeelen in materieele feiten, niet als ontbinden in ontelbare onderdeelen, in steeds kleinere en onbeduidender feitjes, die eindelijk het onderwerp zelf doen vervagen en verdwijnen, maar als helderder en duidelijker zien van het verband van alle dingen, hun plaats in de eeuwigheid, in ruimte- en tijdloosheid, het zien ervan als deel van God zelf. Want wat beduidt het of iemand al de haren geteld heeft van een mensch, al zijn spieren en zenuwen en beenderen kent, de functies van zijn hart en zijn nieren en hersenen, en hij ziet hem niet als werkend en levend deel van al het bestaande om hem heen.

En het kunnen niet alleen als handigheid om een gegeven materiaal met de juiste werktuigen te gebruiken, maar dat materiaal en die werktuigen te zien als levende krachten die als vertrouwde vrienden helpen in den arbeid die het leven is.
Dan zullen begrijpen, kunnen en werken één zijn, onverbrekelijk, alle beter begrip zal leiden tot volkomener werk, altijd dóór, zonder wanhoop over het niet bereikte, omdat wie zoo zijn weg gaat zich niet bekommert over het einde, want dat gaan zelf is zijn leven.
Dan vindt de arbeid en het doel ervan zijn eenheid in het leven en is het leven, als deel van het oneindige, in zichzelven volkomen. Is niet een hand volkomen in zichzelf en toch deel van het lichaam?
Dan wordt de stof beheerscht omdat ze in haar wezen begrepen wordt, niet tiranniek misbruikt, tegen haar aard in en leeft ze in den vorm waarin de kunstenaar haar gebruikte even goed als hij zelf leeft in het werk dat hij schiep, en is het wonder volbracht dat het onstoffelijke, de idee, de voorstelling en saamvatting van het begrip, geboren wordt en wij die kunnen benaderen voorzoover we daartoe instaat zijn.
De weg om zoover te komen is lang en zwaar.
Voor een mensch als éénling lang, want voor hem is dat de worsteling van elken dag met de stof om die te kneden naar zijn wil, het verlangen van zijn ziel om God te begrijpen, de zware arbeid om dat begrijpen te zeggen in zijn werk zóó eenvoudig en zóó helder dat hij zijn innerlijk leven vóór zich ziet in zijn werk als in een spiegel en wie wil en kan het mee doorleven moet. Lang en zwaar, want als hij begint ziet hij een doel ver en ver voor zich uit, en is elke stap die hij doet zoo weinig vergeleken bij de mijlen die hij afleggen moet. Maar hoe langer hij gaat hoe meer hij gewaar wordt dat dat gaan zelf van den weg dien hij altijd door duidelijker voor zich ziet, zijn eigentlijke werk is, dat een doel, als bereikt eindpunt, niet bestaat, want dat het ligt in de eeuwigheid en hij voelt zich telkens meer een deel van het eindeloos gebeuren en weet dat hij zijn werk kan overgeven aan wie verder gaat, ja dat elken dag en elk uur al doet omdat hij den weg gevonden heeft. Dan is elk werk dat hij maakt een geheel op zichzelf, maar toch een deel van zijn levenswerk omdat het er niet apart in staat, maar steeds groeit uit wat vooraf ging. Zoo zal het werk van zijn leven op den eeuwigen weg zijn als een korreltje zand óf een vaste brug die twee verre oevers verbindt al naar de waarde van zijn eigen innerlijk bestaan.

TERRA COTTA

TERRA COTTA

Dit dacht ik bij het zien van den omslag van dit blad waar Mendes wel niet geheel hetzelfde, maar toch zoo ongeveer en zooveel beknopter heeft willen zeggen.
De mensch, naakt, dat is ontdaan van alles, alléén met zijn eigen ziel begint zijn weg waar moeite en druk van niet weten en niet kunnen als zware dieren hem belemmeren tot hij zich daaraan en aan die daaronder ontworstelend, komt tot de klare onbewogenheid van de drie wijzen daarboven. Niet de onbewogenheid door onverschilligheid maar doôr het zien van de dingen in het licht van de eeuwigheid, door het wijze begrijpen dat op dien langen weg verkregen is. Zoo zie ik zijn leven vòòr mij, vanaf het begin in de steenhouwerij van zijn vader hard werkend, gootsteenen en grafzerken hakkend, en de gewoonste dingen in dat vak, daar den grond leggend voor zijn kennen van materie en hare behandeling, tot de de Wet en de St. Jan, die als het ware de vergeestelijking zijn geworden van de stof, die, boven de personen uit, geven bij den eenen de hoogste uiting van het gevoel van plicht, het zichzelf geheel geven voor de zaak die hij recht acht, de ander geheel geworden de stem, de roeper die wijst naar het heil dat komen zal, naar hem die grooter zal zijn dan hijzelf, dat is naar de verlossing door de waarheid, die eeuwig komend is. Daartusschenin al die phazen van zijn werk, de mijlpalen op zijn weg, de kleinere en grootere werken aan gebouwen. Utrecht en de Studentensocieteit, dat mooie beeld aan het archief-gebouw, de leeuwen van Soerabaya, de beelden op het Damrak. En niet enkel die.
Met felle liefde en rusteloozen drang om leven te geven aan al wat in hem was, de vormen er voor te vinden en de stof het leven te doen leven die dat het beste uitdrukken kon, nam hij het aloude werk van den pottebakker op met de draaischijf en den vurigen oven.
Toen ontstonden die kleurige schalen en bloempotten en klokken en allerlei gebruiksvoorwerpen met prachtige kleuren, het grès céràme, die heerlijke stof met de karaktervolle dieren, de typen uit de Jodenbuurt van zoo buitengewone uitbeelding van de kleine levens in hun dagelijksche zijn.
Bovenal de figuren uit den Bijbel en de legende, gezien en saamgevat in de grootschheid die de tijd hen geeft. En éénheid in die veelzijdigheid omdat elke groep weer een verdieping was van hetzelfde begrip, de eenheid van materie en geest, het korte, klare zeggen van de diepste ontroering van zijn ziel die groeide in zelfkennis en bewustheid, geschraagd door een ontzaggelijke werkkracht en een niet te v e r m o e i e n geest. Wie het gegeven is daarbuiten op de Veluwe, op een helderen zonnedag het monument voor de Wet te zien op die ruime, vlakke hei met de fijne sterke lijnen van de zandheuvels en de bosschen er achter, die weet dat daar een werk staat zooals er in dezen tijd misschien nog niet gemaakt is van beheersching van de stof en zuiver verzinnelijken

TERRA COTTA

TERRA COTTA

van een groote gedachte, bewust aanpassen aan de ruimte waarin het staat, die zal heengaan sterker en beter dan toen hij kwam, omdat hij iets van het onzienlijke heeft gezien en beleefd en iets heeft meegenomen van de kracht van den maker die het beste van zijn werkzaam leven erin heeft kunnen leggen.
Zoo staat dat werk als een rots in dezen tijd door de harmonische ontwikkeling van hand en geest. De werkman en de denker zijn samen hun weg gegaan tot ze één geworden zijn in hun werk, en dat is van zoo groote opvoedende beteekenis nu er zoo velen grijpen naar het eind zonder het begin te willen of te weten. Dat is zooals het willen maken van Stijl alsof stijl een ding was dat ergens lag, zoo klaar om te pakken en dan maar op alles wat los en vast was toe te passen. Of dat 't was een weten, en wie 't wist nu ook Stijl maakte als hij maar het een of ander in elkaar knutselde zonder de minste notie te hebben van de stof en de werktuigen die hij gebruiken mocht.
Zoo ontstaan die tijdelijke verbijsteringen die niets anders zijn dan de mode van één dag, zwakke grepen naar zoo vaak nog vaag geziene en flauw gevoelde dingen, of lust naar buitenissige sensaties of zwakke navolgingen van wat ontstaan is in vroeger tijden.
In die laatste soort van dingen komt het gebrek en het verkeerde begrijpen van stijl zoo klaar aan den dag omdat juist het bestudeeren van oude kunst ons allereerst leert dat die niet meer gemaakt kon worden, want dat ons leven, ons eigen innerlijk van een anderen tijd is en andere eischen stelt.
Wel vinden we groote verwantschap, want de kern is altijd weer de verhouding van den mensch tot de natuur, tot God en zoo toonen de beste werken in elken grooten tijd zoo veel overéénkomst omdat de menschelijke geest niet boven zichzelf uit kan gaan en zijn voorstelling van het goddelijke alleen bepaald wordt door den tijd en de omstandigheden waarin hij leeft. In een tijd waarin ontstaan zijn de wondere werken die we nu met dankbaarheid en liefde trachten te beleven, is ook verwezenlijkt het soms geuite verlangen van groote kunstenaars, die na een lang leven van vruchtbaar werken vonden dat ze pas aan het begin waren van te maken wat ze wilden en nu nog lange, lange tijden wenschten te werken om zich geheel uit te spreken. Maar dat kan alleen de traditie geven, dat werk van eeuwen door één enkele saamgevat. Zoo als 't gaat in het leven van een tijd zoo kan het gaan in het leven van den enkeling als er één doorgaande lijn is van werken en denken, van oefenen en handelen, strak gericht door een helderen geest, een diep voelen en onvermoeid werken. Dan is er een gestadig zich ontwikkelen, een altijd helderder en beknopter zeggen van ruimer en dieper weten en denken.
Zòò is het zeker in dit werk.

DE VERLOREN ZOON ◻ BRONS

SPINOSA ◻ BRONS

FRANS VAN ASSISI ◻ BRONS

VINCENT VAN GOGH ◻ BRONS

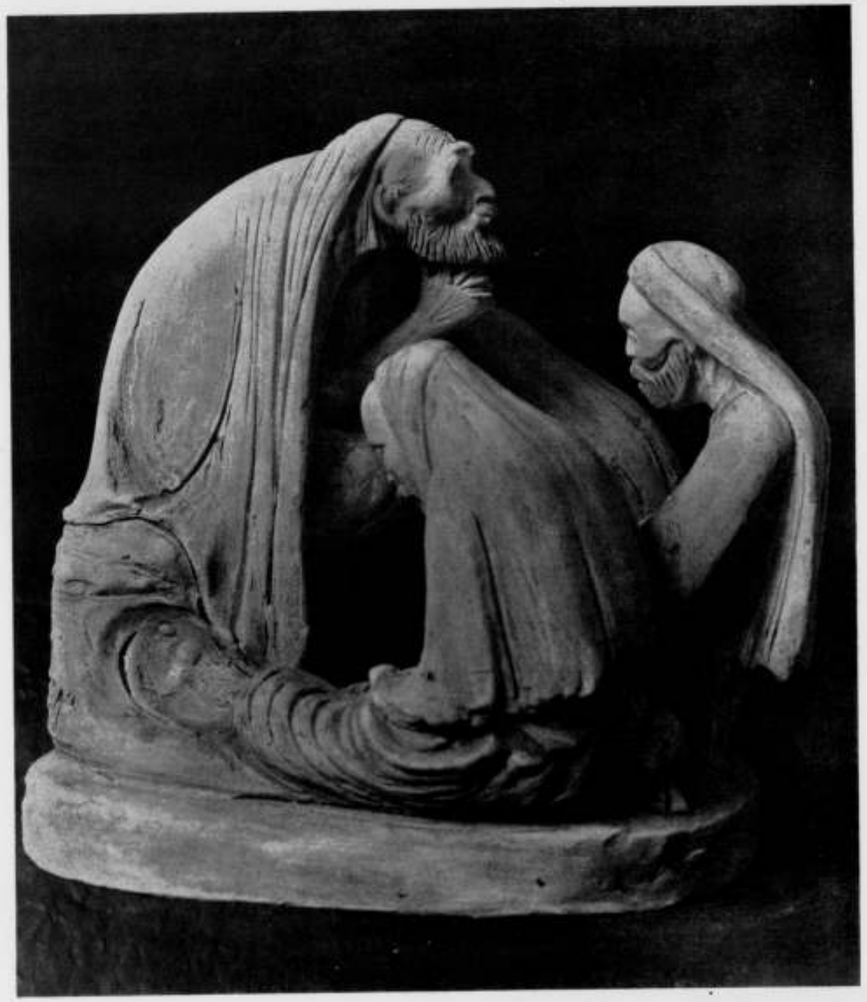

JOB EN ZIJN VRIENDEN

GRÈS CÉRÂME

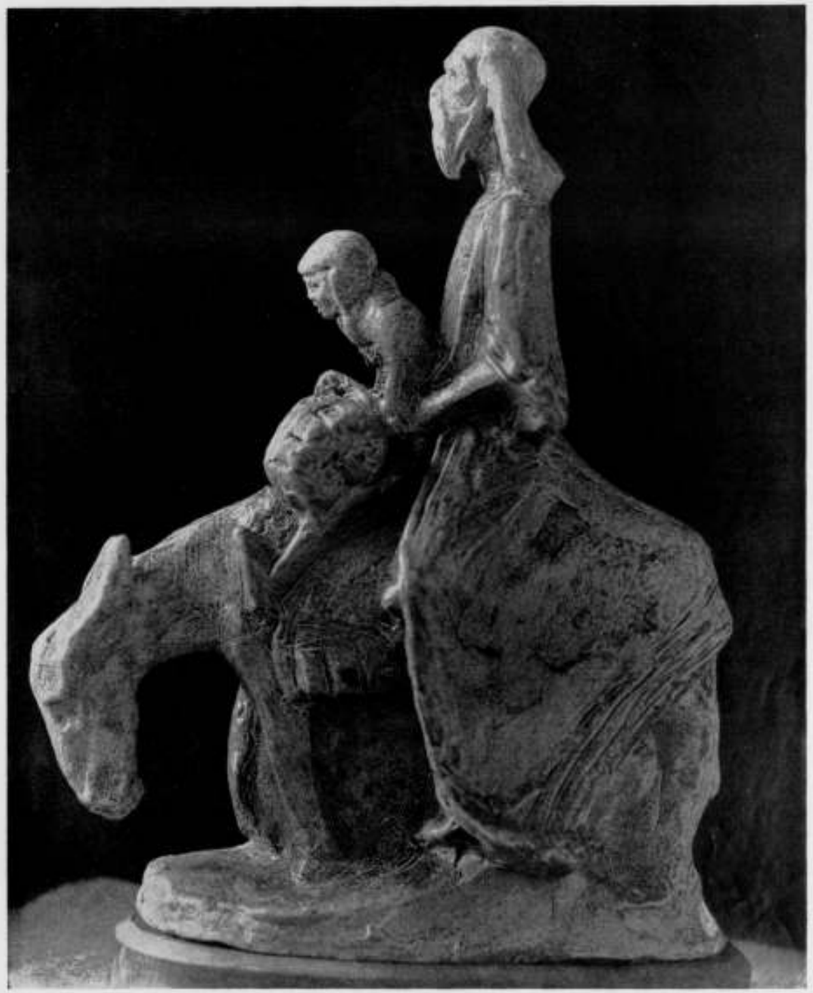

ABRAHAM

GRÈS CÉRÂME

GRÈS CÉRÂME

GRÈS CÉRÂME

BRONS

GRÈS CÉRÂME

BRONS

OVER DEN ARBEID VAN DR. MENDES DA COSTA DOOR H. C. VERKRUIJSEN

In het oppervlakkig en luidruchtig wereldbeweeg blijven de arbeidsmiddelpunten van een hooggestemd aesthetisch leven, door hunne stille werkzaamheid vrijwel onopgemerkt; en zelfs inzooverre er temidden van het dagelijksch gedruis nog werkelijke belangstelling voor de geestelijk-grooten in ons midden leeft, moet toch de waardeering uiteraard zeer zeldzaam blijven. Groote kunst rijpt in den geest en wordt in zwaren strijd geboren; dan is het werk volbracht, al vangt daarna de reis door vreemde menschenhanden aan. Het kunstwerk wordt inzooverre dus noodwendig een ideëel, maar niet volstrekt aldus bedoeld geschenk van den begaafden enkeling aan zijnen medemensch, die uit zichzelf niets nieuws of verheffends brengen kan. Het is aan weinigen gegeven deze levenshouding te verstaan en in waarheid te waardeeren door hun ontvankelijkheid voor de hooge gave op eenzelfde geestesplan te kunnen brengen als dat waarop de kunstenaar zijn arbeid schiep. Moge de aanvoeling van hooge kunst dus moeilijk zijn, het zwaarst verstaanbaar is zeker wel belangrijk plastisch werk.

In groote beeldhouwkunst is de vorm vereenvoudigd tot een sober, allerzijds te schouwen, niets verbergend teeken, dat in zinrijke eenvoudigheid den diepen inhoud dwingend geeft. Te ver voert deze kunst af van de alledaagsche werkelijkheid om bevrediging te brengen voor degenen, die, het hoogere aan den geest dier alledaagschheid toetsend, in de verheven sfeer naar verbeelding hunner lagere bewogenheid en zielige ontroering zoeken. In hun oppervlakkig samengaan en in de zelf-

BRONS

genoegzaamheid der middelmatigheid ongaarne door het hoogere gestoord, hebben zij wel den grooten schepper met zijn arbeid in hun midden, maar hij is voor hen de vreemde, in zich zelf gekeerde geest, die met zijn kunst voor hen gesloten blijft. De geestdriftige artiest echter vermag degenen, die zich openstellen kunnen tot verstaan, boven het gewone leven uit te voeren in de lichte glorie van onvergankelijke waarden en van schoone wijsheid. De beeldhouwkunst vereischt bij een diepen blik en machtig kunnen, een groot menschelijk, liefdevol en belangeloos zich geven aan der schoonheid zaak. Die zuiver-geestelijke roeping heeft Mendes da Costa verstaan en zonder weifeling verwerkelijkt. Hij is de kunstenaar, die wel zoekt en strijdt, maar die in zijn kampen met materie en gedachte de onwankelbare ziener blijft; hetzij hij beeldt de grooten van een ver verleden of de eenvoudigen van geest en harte om ons heen. Zijn onaantastbaar krachtig werk brandt dan ook als een louterend vuur in de kunstpraestatie onzer dagen, want zijn zoekend werken en zijn worstelend zoeken is niet een oppervlakkig pogen, geen leeg experiment als vaak in nieuwe kunst, maar zijn stil en ernstig streven is de redelijke zelfvoltooiing van den aesthetisch rijken geest, die zeldzaam is.

Het doel is nooit bereikt en steeds bereikt; het werkstuk losgelaten draagt de smart en liefde van zijn maker. Wij kunnen nooit volstrekt doorpeilen wat de schepper voelde bij het scheiden van zijn werk; maar wie begrip heeft tot verstaan, ziet in Mendes' werk den oneindig diepen greep, het scheppen uit de innerlijke werkelijkheid der Eeuwige Idee. Het zichtbaar beeld is met dien hoogen inhoud één en even hoog gestemd, geen ge-

GEDENKTEEKEN VOOR CHRISTIAAN RUDOLF DE WET TE HOENDERLOO ◻ HARDSTEEN ◻ 8.50 M. HOOG

dachteloos beweeg of zinloos spel van vormen; het werk is van een grootsche soberheid, monumentale kracht, die in alle onderdeelen de spanning des geheels bewaart. Ook de stof voor zich, de materie, waar het beeld uit groeide, hetzij brons of aarde of steen, is in het geestelijk proces der wording op een hooger plan gebracht; geadeld wordt zij tot in het kleinste deeltje door de liefdevolle hand, die haar gedachtenvol beroerde. Uit die doorwrochte innigheid en technische volmaaktheid spreekt iets dat in het leven om ons heen geleidelijk schijnt af te sterven; het bewustzijn van aesthetische verantwoordelijkheid ten aanzien van de zaak der kunst. In dit licht gezien is eene betrekkelijke moeizaamheid van arbeid of beëindiging geen onmacht, maar veeleer een uiting van aesthetisch plichtsbesef in het hooge kunnen van den kunstenaar, die door den ernst van zijn persoonlijkheid niet lichtzinnig spelen kan met het hoogere, waaraan hij zijn leven heeft gewijd, en die dan ook geen virtuositeit zonder ziel en geest ten toon kan spreiden. Want geestesarbeid is het kunstwerk toch in hoogsten aanleg; overwinning van den geest op de genieting zonder meer, die de natuur beheerscht. Het werk van een groot artiest als Mendes wekt dan ook niet allereerst een gevoel van natuurgenot zooals de arbeid van den naturalist, het is niet alleen gesteld om het welbehagen aan schoonen vorm of lijn, maar door veredeling van den natuurvorm wordt, hetgeen ongeweten school in de natuur als hare waardevolle zijde, drager van hare idee. De levenshouding, die dit resultaat heeft is die van den kunstenaar, welke als verbeeldingrijk doorschouwer van het werkelijke leven in zijn drang naar tijdelooze waarden de beknelling van natuurgebondenheid in den geest heeft overwonnen en verzoening brengt met de werkelijkheid door zuivere harmonieën aan haar te ontworstelen.

GEDENKTEEKEN VOOR CHRISTIAAN RUDOLF DE WET TE HOENDERLOO ◻ HARDSTEEN ◻ FRAGMENT

De om en in ons hevig werkzame natuurlijkheid, met haar teugellooze vruchtbaarheid, haar fel bewogen leven en haar onverbiddelijken dood is ons in haar aanzijn vreemd; zij is niet door ons zelf gemaakt, wij hebben haar slechts te aanvaarden; wij kunnen trachten haar beteekenis te verstaan, en onze onderworpenheid aan haar kluisterenden dwang in ideëelen arbeid te ontstijgen. In de ideeënwereld is natuur vervluchtigd tot doorzichtigheid, keert zij terug tot hare onvergankelijke waarden, legt zij haar tijdelijk karakter af. Het is de kunstenaar die door zijn visie en zijn scheppingskracht die verlossing van de gebondenheid aan de vergankelijke natuurlijkheid, die vrijmaking in ons voltrekken kan om daarmee tevens de natuur tot haren goddelijken oorsprong weer terug te voeren. Het zeldzaam groote is bij Mendes, dat zich alle kwaliteiten van meesterlijke kunst vereenigen in ieder van zijn werken. Decoratieve beeldingsmacht en fijn aanvoelen van het materiaal, een weelderig natuurgevoel en een rijke fantazie worden opgenomen in de groote kracht van zijnen sterken geest. In het werk van Mendes schijnt het licht van een gezonden geest. Zijn grootsche werken zijn zuiver van idee en sterk van artistieke daad. Zij openbaren onuitsprekelijke diepten, maar zonder geheimdoenerij of mysterieuze symboliek: hun mysterie is de diepte van den geest, die ons door hem in de sobere gevormdheid wordt ontsloten. Tegenover deze kunst past ons geen woordenpraal of zielige kritiek, maar erkenning van haar grootheid. Wij hebben te aanvaarden en te danken.

GEDENKTEEKEN VOOR CHRISTIAAN RUDOLF DE WET ◻ HARDSTEEN ◻ HOOGTE VAN HET BEELD 3.15 M.

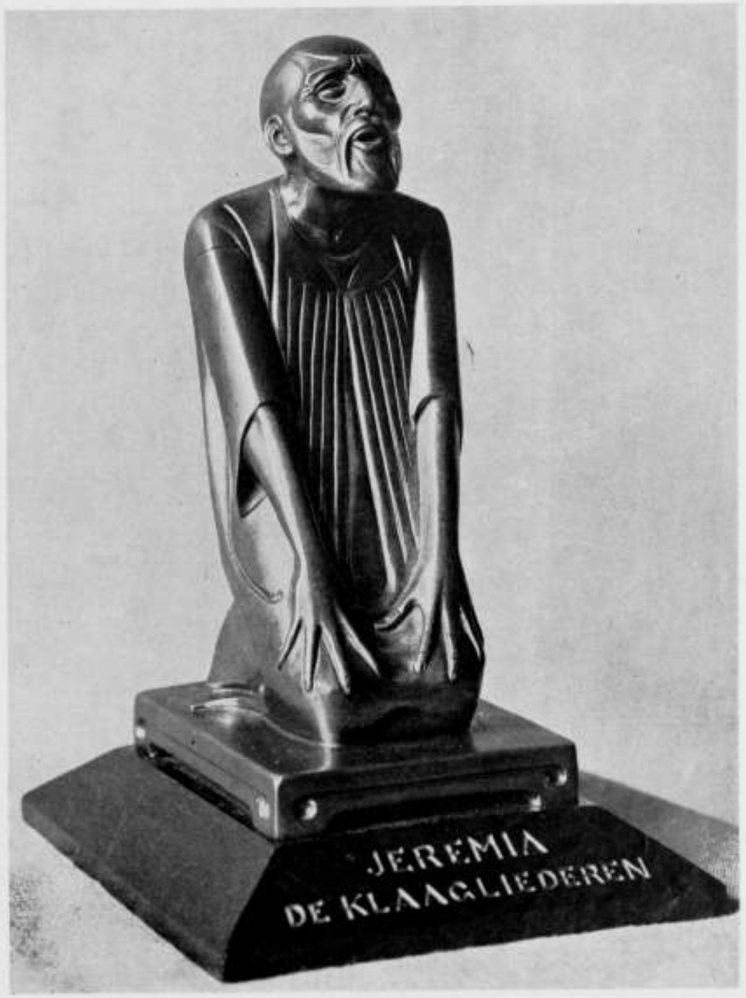

JEREMIA ◻ DE KLAAGLIEDEREN

BRONS

ABRAHAM ('T OFFER) ◻ GRÈS CÉRÂME

JOB ◻ GRÈS CÉRÂME

HARPZANG KONING DAVID ◻ GRÈS CÉRÂME

MOZES VOOR HET BRAAMBOSCH ◻ GRÈS CÉRÂME

HARPZANG KONING DAVID ◻ GRÈS CÉRÂME

ST. JULIEN L'HOSPITALIER ◻ BRONS

ELIA EN ELISA ◻ GRÈS CÉRÂME

VREUGDEDANS KONING DAVID ◻ TERRA COTTA

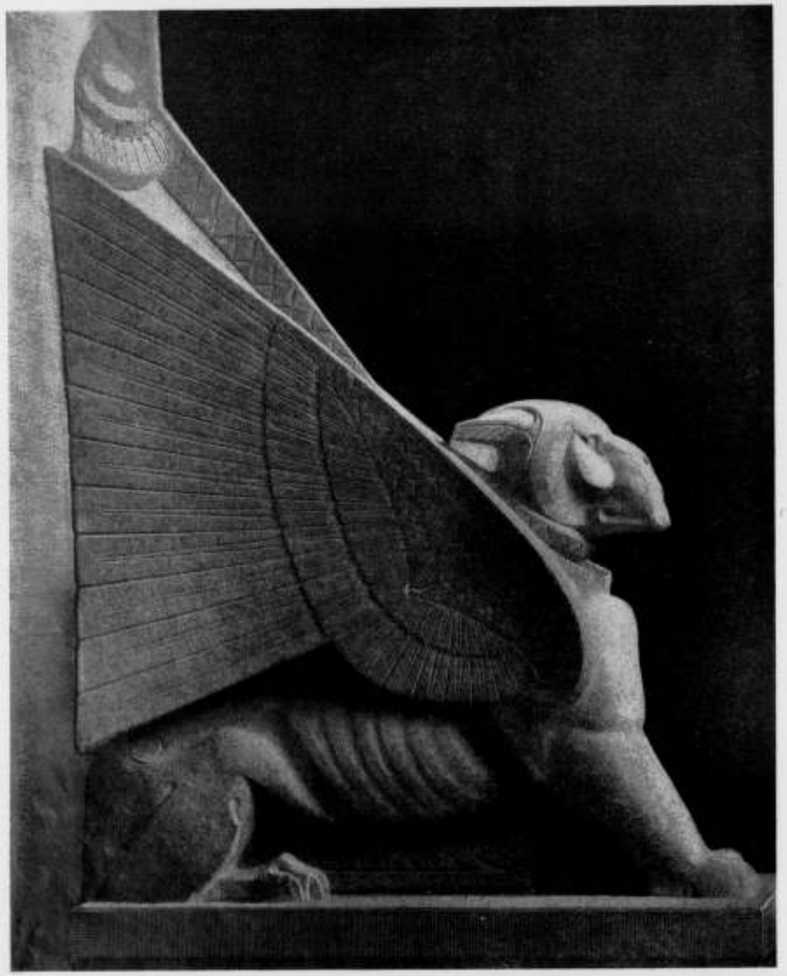

DORPELWACHTER HOOG 2.00 M. HARDSTEEN ALG. LEVENSVERZEKERINGS MIJ. SOERABAIA ARCH. DR. H. P. BERLAGE

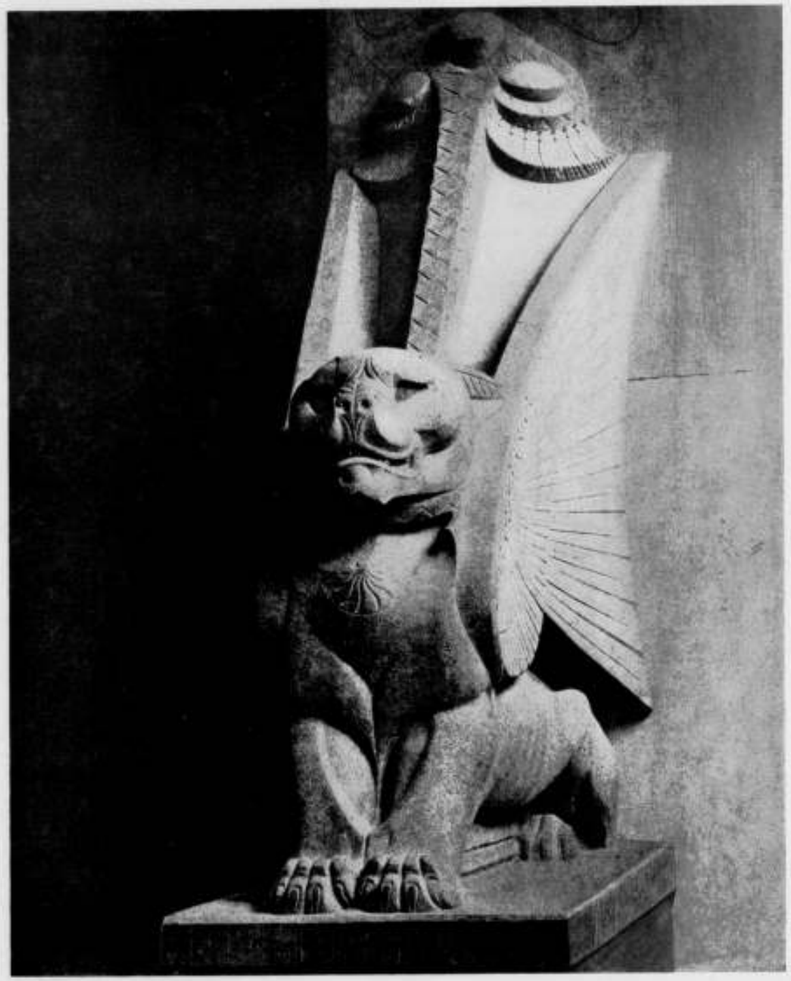

DORPELWACHTER HOOG 2.00 M. HARDSTEEN ALG. LEVENSVERZEKERINGS MIJ. SOERABAIA ARCH. DR. H. P. BERLAGE

PORTRET ◻ BRONS

PORTRET ◻ GRÈS CÉRÂME

PORTRET ◻ BRONS

PORTRET ◻ SYANIET

JONG VAN DEN REUZENREIGER ◻ COROMANDEL

JONG VAN DEN REUZENREIGER ◻ PURPERHOUT

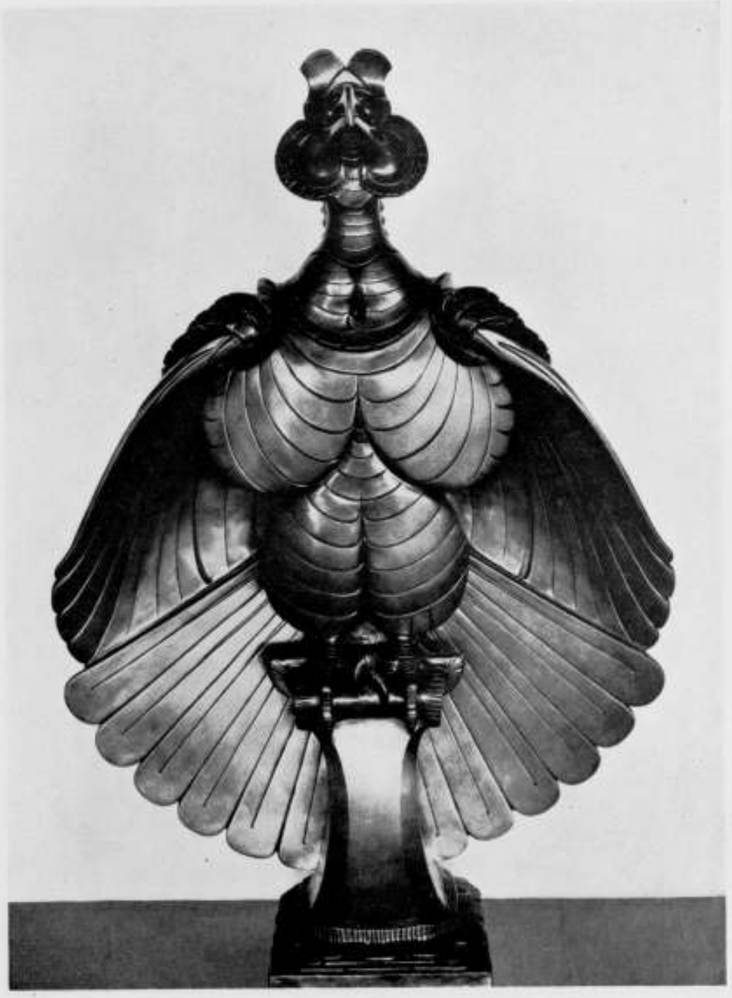

HAVIK ◻ BRONS ◻ 1 METER HOOG

HAVIK ◻ BRONS ◻ 1 METER HOOG

HAVIK ◻ BRONS

GRÈS CÉRÂME (DEZE EN BOVENSTAANDE FOTO)

VERSIERING BALUSTER VAN EEN WENTELTRAP ◻ EIKENHOUT

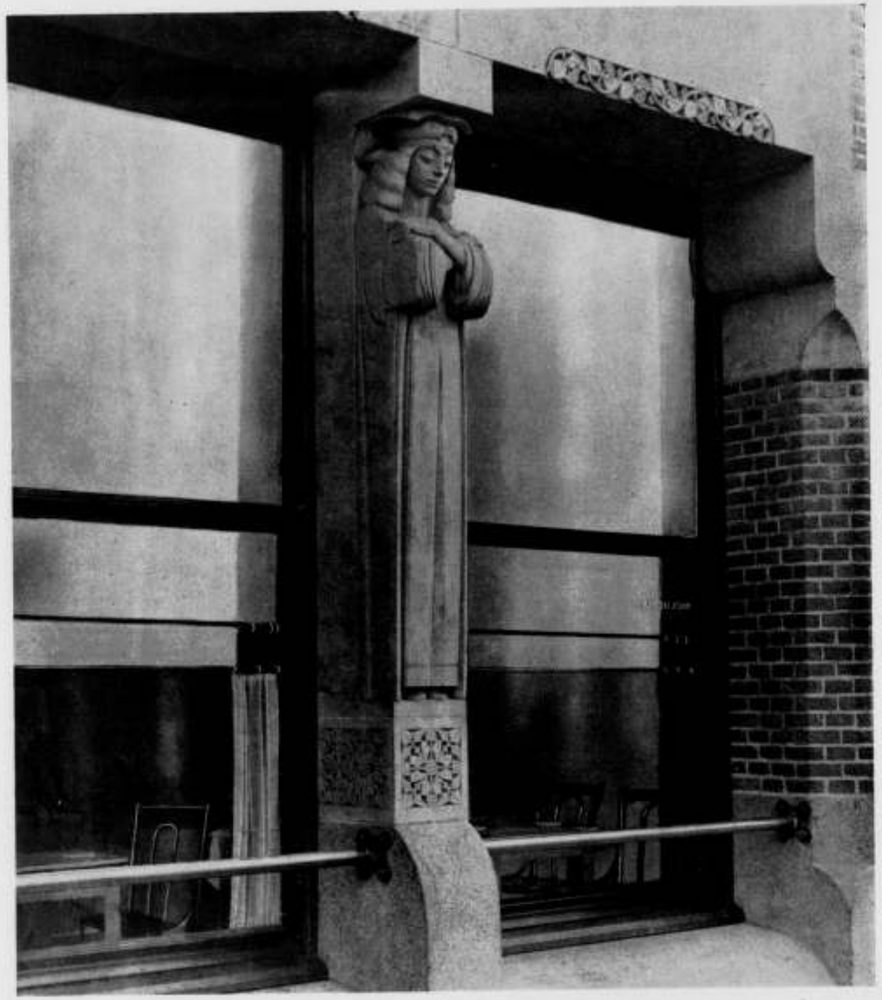

PIJLER AAN HET ARCHIEFGEBOUW VAN DE MIJ. „UTRECHT" TE AMSTERDAM HOOG 2.38 M. ARCH. J. KROPHOLLER EN J. F. STAAL

BEELDEN AAN HET GEBOUW VAN DE MIJ. „UTRECHT" TE AMSTERDAM HARDSTEEN ARCH. KROPHOLLER EN STAAL HOOG 2,50 M.

BEKRONING BOVEN DEN INGANG VAN EEN LANDHUIS TE LAREN ZANDSTEEN HOOG 0.90 M. ARCH. J. KROPHOLLER

GRÈS CÉRÂME

EIKENHOUT HOOG 0.75 M.

GRÈS CÉRÂME

FRAGMENT: NAOMI EN RUTH - TERRA COTTA

GRÈS CÉRÂME

„VREDEZANG" ONTWERP IN GIPS

N.V. NEDERLANDSCHE IJZERGIETERIJ „VULCANUS"
EN MACHINEFABRIEK

V.H. JAN HAMER & Co

FABRIEKEN TE VAASSEN (GELDERLAND)
VERKOOPBUREAU: AMSTERDAM SINGEL 256 - TEL. N. 3067

LIFTEN

STANDAARDTYPEN VAN 5—5000 K.G.
MODERNSTE CONSTRUCTIE
35-JARIGE ERVARING
REEDS 5500 LIFTEN GELEVERD

HELMGO
TECHNISCH BUREAU
VOOR DE BOUWBEDRIJVEN

AFDEELING
PARKET
EN
RUBBER
VLOERBEDEKKING

PALEISSTRAAT 17
AMSTERDAM
TELEFOON
CENTRUM
4124

„PERZITA"
GROOTE MARKT 12 ROTTERDAM 3334

PERZISCHE TAPIJTEN

BINNENHUIS
KUNST
UIT
'T BINNENHUIS
INRICHTING TOT MEUBELEERING
EN VERSIERING DER WONING
TEL. FOODAL 1 BLOEMENDAAL
TEL. K. 27803 AMSTERDAM
DIRECTEUR JAC. VAN DEN BOSCH
MUSIC. GEMEUBILEERDE VILLA SONSH-VLIET BLOEMENDAALSCHE WEG 149
TOONKAMERS: BILBECHT & DYSERINCK STARKHOUDERSKADE 80-81-82
„'T BINNENHUIS" BLIJFT VOLHARDEN IN ZIJN STRIJD TEGEN SMAAKMISLEIDING, „STIJL"-IMITATIE EN AMBACHTSBEDERF IN DE MEUBELKUNST

N.V. AMSTERDAMSCHE
STEENHOUWERIJ

DIRECTEUR:
W. F. GNIRREP JR
AMSTERDAM AMSTEL 107-111
TEL. NOORD 159
HILVERSUM-LIEBERGERWEG 12
TELEFOON 948

GRANIET-HARDSTEEN-
ZANDSTEEN — EN
MARMERWERKEN
VOOR GEBOUWEN EN
GRAFMONUMENTEN

IN VOLKSWONINGEN
ZYN SCHOORSTEENMANTELS VAN
VERGLAASDE WAALKLINKERS
EEN IDEAAL
GEEN BEKLEEDINGS MATERIAAL NODIG
MOOIE MATTE TINTEN
DUURZAAM MASSIEF EN HYGIËNISCH
GEEN AANZET-KOSTEN
GEEN ONDERHOUD
N.V. V-H.
DERICKS & GELDENS
DRUTEN

N.V. DE HONSEL
PYROCHROME GLAS
DECORATIEF
GEBRAND GLAS
VOOR RAMEN EN IN HET BIJZONDER
VOOR VERLICHTINGS DOELEINDEN
VERLICHTINGS
ORNAMENTEN
MET VOLLEDIGE BIJLEVERING VAN
ALLE METAALEN HOUTWERKEN DOOR
NAAR OVERGELEGDE ONTWERPEN

AANVRAGEN ENZ. TE RICHTEN
DEN HAAG
GROOT HERTOGINNELAAN 220
TELEFOON MARNIX 3236

LOU
ASPERSLAGH

ATELIERS VOOR
KUNSTNIJVERHEID

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS IN LOOD
TOLLENSSTRAAT 18–26
DEN HAAG TELEF. M. 4611

GEPANTSERDE
BRANDDEUREN
EN
BRANDSCHUIVEN

GEBRS GORTER
WORMERVEER

MEUBILEERINGEN

BETIMMERINGEN

GIDDING & ZONEN
DECORATIEF
SCHILDERWERK
GLAS IN LOOD

130 AERT VAN NESSTRAAT
ROTTERDAM

„BU ST. LAURENS"
WINKEL
SCHEEPS EN KAMER
BETIMMERINGEN
UITMUNTEND
DOOR
STUL EN TOOM
DIR: C. BREEDVELD
ROTTERDAM
ROCHUSSEMSTR. TEL. 4671

TEGELHANDEL
N. WAFELBAKKER & Co.
AMSTERDAM
KANTOOR EN MONSTERKAMER: 212 SPUISTR.
TELEFOON INTERC. 6422 NOORD
MAGAZIJN EN FABRIEK: 78 KERKSTRAAT
TELEFOON 7046 NOORD

CÉRAMIQUE
VLOERTEGELS
HOLLANDSCHE TEGELS
FAYENCE TEGELS
(WIT, GEKLEURD EN VERSIERD)

UITVOERINGEN NAAR ONTWERP IN GLANS-, MAT- EN KUNSTGLAZUUR
FABRIKANTEN VAN TERRAZZO-, MOSAIK- EN HOUT-GRANIETVLOEREN

A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
TELEF 3047 ROTTERDAM

GLAS IN LOOD

GEËTST GLAS

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

G. W. C. PAARDEKOOPER
BOEKBINDER - KEIZERSGR. 486
TEL. CENTR. 4385 - AMSTERDAM
ALBUMS, PORTE-FEUILLES, ARTISTIEK BINDWERK

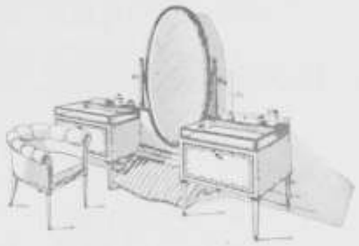

Binnenarchitectuur.
Nusink & Zn.
Leidsegracht 41. Amsterdam.

G. WILLEMSE
& ZOON
UTRECHT
VROUWJUTTENSTR. 4

ATELIERS
VOOR MODERN EN ARTISTIEK GLAS IN LOOD
OOK VOLGENS TEEKENING
VAN HEEREN ARCHITECTEN

FLA. E. LÖHRER

STATIONSPLEIN-17-UTRECHT
TELEF: 3479 STAALLOOD

J. C. VAN STRAATEN
PRINSEGRACHT 184-184A
's-GRAVENHAGE

LIFTEN
VOOR ALLE DOELEINDEN
1200 REFERENTEN
IJZEREN
BRANDTRAPPEN

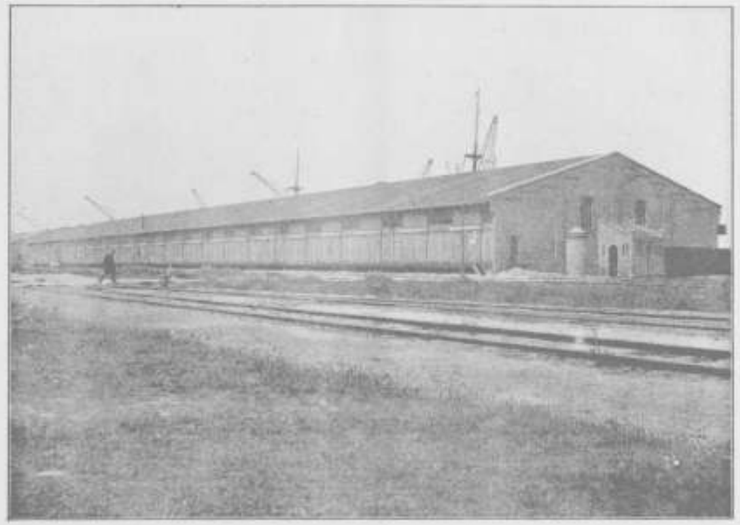

LOODS „J" DER GEMEENTE AMSTERDAM AAN DE SUMATRAKADE ALDAAR IN 1910 DOOR ONS MET

„RUBEROID"-DAKBEDEKKING

AFGEDEKT, OPPERVLAKTE PLM. 4800 M².

THANS HEBBEN WIJ WEDEROM IN OPDRACHT EVENEENS VOOR DE GEMEENTE AMSTERDAM, HET AFDEKKEN VAN 2 PAKHUIZEN AAN DE BORNEO-KADE MET

„RUBEROID"-DAKBEDEKKING N3

TER OPPERVLAKTE VAN PLM. 9000 M².

VRAAGT MONSTERS EN VERDERE INLICHTINGEN BIJ DE HOOFDVERTEGENWOORDIGERS VOOR NEDERLAND EN KOLONIEN

GEBRS KRAMER - ROTTERDAM

TELEFOON INTERC. 11257-11258-11259-11260 TELEGRAM-ADRES: „RUBEROID"

A. J. M. KEMPER
V/H N. LAMME
ALBERT CUYPSTRAAT 243
TELEFOON ZUID 5936
AMSTERDAM

UITVOERING
VAN ALLE
SCHILDERWERKEN

D. SPAAN & Zn
AMSTERDAM
SIERGROEIMEDEN
METALENRAMEN

GRANIVER
TEGELS
VOOR
VLOER
EN WAND
BEKLEEDING
GESCHIKT VOOR MOZAIEKWERK
GLASFABRIEK
"LEERDAM"
TE LEERDAM

GLAS IN LOOD
GEBRANDSCHILDERD GLAS
AMSTERDAM
A.J. LINDEMAN

NYMEEGSCHE C.A. HOOGTERP - INGENIEUR
KUNSTSTEENFABRIEK — HEES - BY - NYMEGEN
DORPSTRAAT 55, HEES BIJ NIJMEGEN
TELEFOON NIJMEGEN 1768—1440

BOUWARTIKELEN IN
KUNSTSTEEN EN TARRAZO
SCHOORSTEENMANTELS
IN EDELBETON
GEVELBEPLEISTERINGEN
TERRAZZOVLOEREN

DRAAI-
DEUREN

UITVOERING
NAAR
TEEKENING

R. CRUIJFF & Zn
AMSTERDAM TELEF. N. 2701
CONCURREERENDE PRIJZEN

SULZER

EERSTE DOOR ONS
UITGEVOERDE CEN-
TRALE VERWARMING
GYMNASIUM
WINTERTHUR
IN HET JAAR
1841-1842

TOT 1922 GELEVERD
MEER DAN
26.000
CENTRALE VERWAR-
MINGS-INSTALLATIES

HET TOTAAL DER TOT EINDE 1921 UITGEVOER-
DE CENTRALE VERWARMINGS-INSTALLATIES

80-JARIGE ONDERVINDING
OP HET GEBIED VAN
CENTRALE VERWARMING
SULZER-
VERWARMING
TIMSTOOM

3e SCHINKELSTR. 35 - AMSTERDAM
TEL.-ADRES: TIMSTOOM TELEF. Z. 1816 - 9346

VEREENIGING
VAN NEDERLANDSCHE
SCHELPKALKFABRIKANTEN
APOTHEKERSDIJK 34 LEIDEN

HOLLAND BOUWT ZICH OP UIT DE ZEE

MEUBEL- EN
TIMMERFABRIEK
J. L. CONIJN
's-GRAVENHAGE
FABRIEK EN KANTOOR:
V. D. NEERSTRAAT 66—68
TELEF. N. 2569 · POSTREKENING 44089
PRIMA MATERIALEN
EERSTE KLAS AFWERKING

SPECIAAL ADRES VOOR BETIMMERINGEN VAN
WINKELS - MAGAZIJNEN
KAMERS - SCHEPEN ENZ.
STOFDICHTE VITRINES

GEBROEDERS MERENS
HAARLEM
FABRIEK TE BEVERWIJK

FABRIEK VAN TECHNISCHE
RUBBER-, ASBEST- EN
EBONIET-ARTIKELEN
LEVERING VAN
RUBBER VLOEREN
IN EFFEN TINTEN,
DIVERSE KLEUREN,
EN AAN TE GEVEN
ONTWERPEN

TELEGRAMADRES:
GOMFABRIEK

TELEFOON:
HAARLEM 102
BEVERWIJK 2200

GRANIET
VOOR GEBOUWEN, KUNSTWERKEN ENZ.
IN ALLE KLEUREN EN BEWERKINGEN
GROENE SYENIT
ZEER DECORATIEF

HARDSTEEN — ZANDSTEEN
MARMER — TURFSTEEN
BASALTLAVA - SCHOOR-
STEENMANTELS ENZ.
JOHANNES POLET
NATUURSTEENHANDEL
SARPHATISTRAAT 175 · AMSTERDAM
TELEFOON NOORD 8624
OPSLAGPLAATS EN STEENHOUWERIJ:
ZEEBURGERPAD 37 · TELEF. N. 1764

J. DE WAAL & ZOON
UTRECHT
GROOTHANDEL
IN SPIEGELGLAS
VENSTERGLAS
EN VERFWAREN
OPGERICHT 1692

TELEF. INTERC. 787

N.V. HANDELMAATSCHAPPIJ
WAALSTEEN
NIJMEGEN
STARINGSTR. 9

MONSTERKAMER, WAARIN TYPESTEENEN VAN ALLE AANGESLOTEN FABRIEKEN.
AAN H. H. ARCHITECTEN WORDT VRIJE BEZICHTIGING EN KEUZE AANGEBODEN.
ALLE MET WAALSTEENEN BEREIKBARE TINTEN EN NUANCEERINGEN ZIJN VERTEGENWOORDIGD.
BINNENMUUR- EN FUNDEERINGSTEENEN WORDEN TEGEN
STERK VERLAAGDE PRIJZEN VERKRIJGBAAR GESTELD.
GEBRUIK VAN BUITENLANDSCHE STEENEN IS NU NIET VOORDEELIGER MEER.

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM

LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
CARRELIN
IMITATIERUBBER
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

CHRISTAAN TEDERS

ARTISTIEKE MEUBILEERING
IN EERSTE KLASSE UITVOERING
OOK VOLGENS SPECIALE ONTWERPEN

KORTE LEIDSCHEDWARSSTRAAT
AMSTERDAM
47 - 49 - 49 A

A. C.
VAN DEN HOEK
TELEFOON No. 3
BUSSUM

SPECIALITEIT IN
TEGELS, WAALSTEEN
ALGEMEENE HANDEL
IN BOUWMATERIALEN
SCHERP CONCURREERENDE PRIJZEN

L. VAN GENT
ARCHIPELSTRAAT 5
NIJMEGEN

GRANIET
HARDSTEEN
VOOR GEBOUWEN
DIRECT VAN BELGISCHE GROEVEN

DR. H. P. BERLAGE
ONTWERP VAN HET
HOFPLEIN TE
ROTTERDAM
EEN PLATTEGROND, 15 AFBEELDINGEN VAN DE TEEKENINGEN EN EEN BIJSCHRIFT, 19 BIJ 25 c.M., GEDRUKT IN 3 KLEUREN, IN OMSLAG VERSIERD DOOR
S. H. DE ROOS
PRIJS f 2.50
W. L. EN J. BRUSSE'S
UITG.-MAATS ROTTERDAM

GLAS IN LOOD
GLASFABRIEK
DEGENS
ROTTERDAM
GEBRANDGLAS

TIGLIA" TEGELEN
LIMBURG
HANDVORM STEENEN IN ELK FORMAAT· PROFIELSTEENEN· HANDVORM· ORNAMENTWERK VOOR GEVELVERSIERING· VERGLAASDE HANDVORM· ALLES VOLGENS ONTWERP VAN HH· ARCHITECTEN· PRACHTKLEUR· GEGARAND·KWALITEIT·

MEN BEZICHTIGE ENKELE DER UITGEVOERDE WERKEN

MAKINIERSKAZERNE — AMSTERDAM
KOLONIAAL MUSEUM
GEBOUW HAAGSCHE COURANT — 'S GRAVENHAGE
LEVENSVERZEKERING-MAATSCHAPPIJ „DORDRECHT" — DORDRECHT
H. B. S. BEUKELSDIJK — ROTTERDAM
SEMINARIE HAGEVELD — HEEMSTEDE
ST. FRANSISCUSKERK — HEERLEN

STEENHOUWERIJ
G. W. HARMSEN
AMSTELVEENSCHEWEG 59/56
AMSTERDAM
GOEDKOOPE WANGBEKLEEDING

LIBERTY
PERZISCHE TAPIJTEN
MODERNE STOFFEN
MEUBELEN

INDIEN ONZE CLIËNTEN BIJ HET KOOPEN IN ONZE MAGAZIJNEN ZICH LATEN VOORLICHTEN DOOR EEN EIGEN GEKOZEN AESTHETISCH ADVISEUR VERGOEDEN WIJ DE
HONORARIUMREKENING
TOT 10 % VAN DE KOOPSOM
METZ & Co's MAGAZIJNEN
AMSTERDAM & GRAVENHAGE

Fabriek van Machinale Houtbewerking „De Mark"
Jacq. van Groenendael, Breda
Alle Timmerwerken, speciaal in Eikenhout,
Kerkbanken, Kerkstoelen, Schoolbanken, enz.

TIMMERFABRIEK
"TRIO"
WIJNANDS & Co.
BUSSUM
ALLE TIMMERWERKEN IN
ELKE HOUTSOORT
PRIMA UITVOERING
BILLIJKE PRIJZEN
VRAAGT PRIJSOPGAAF

FIRMA E. FELIX
AMSTERDAM
CENTRALE
VERWARMING
VENTILATIE
WARMWATER-
VOORZIENING

G. V. GELDERMALSEN
1E WEENASTRAAT 14B
ROTTERDAM
EENVOUDIG
EN = GEBRAND
GLAS IN LOOD
UITVOERINGEN
NAAR ONTWERPEN
VAN = TRUUS VAN
GELDERMALSEN
EN CORALONS
EN VERDER VOL-
GENS TEEKENING

MARMER-
WERKEN
D. WEEGEWIJS
RAPENBURG 14
AMSTERDAM
STEENHOUWERIJ

H.H. ARCHITECTEN
UWE WERKTEEKENINGEN VOOR DE GROEVE
VERVAARDIGT ZONDER PRIJSVERHOOGING
DE NEDERLANDSCHE
NATUURSTEENHANDEL P.J.M.v.STOKKUM

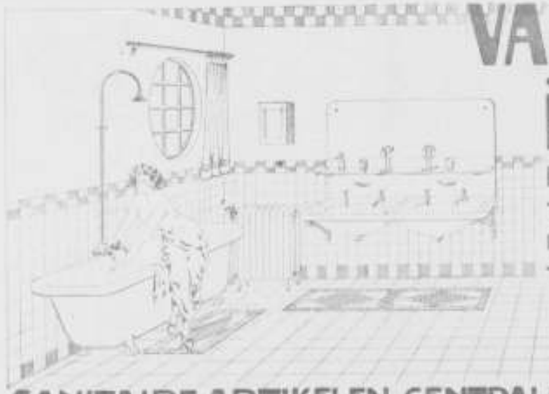

VALKENIER
&
DE HAAS
ROTTERDAM
TECHNISCH BUREAU
MAURITSWEG 48
TELEFOON - 4769
SANITAIRE ARTIKELEN-CENTRALE VERWARMING

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN
LIFTEN
HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

TUIN- EN PARKSIERADEN:
ZONNEWIJZERS - BANKEN - VAZEN - FONTEINEN

Ornamentwerk voor gevelversiering
SIERSTEENEN - LICHTRAMEN
RELIEFS - BALUSTRADES
Uitvoering naar ontwerpen van H.H. Architecten in Zandsteen-, Terra-Cotta- of gewenschte steenkleur
TOONZAAL EN TERREINEN:
Pijlslaan, Haarlem
Rechts langs de spoorlijn Haarlem-Leiden

N. V. WAGENINGSCHE
MACHINALE DAKPANNEN
FABRIEK
VOORH. RIJK DE VRIES
26 NUDE 26
WAGENINGEN

STEEDS VOORHANDEN ALLE SOORTEN DAKPANNEN MET HULPSTUKKEN EN ESTRIKKEO IN ROOD, BLAUW EN VERGLAASD. - GROOTE VOORRAAD. - MOOIE KLEUREN

WENDINGEN

OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH
DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOM-VERBRUIK EN ONDERHOUD

REEDS ZIJN IN WERKING OVER DE GEHEELE WERELD MEER DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(HIERONDER ZIJN NIET BEREKEND DE SPIJZLIFTEN)

FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 745—7. TEL. 237 N.
AMSTERDAM

KLUISDEUREN
VOOR f 310.— PER STUK

DAGMAAT 190 X 80 c.M.
GEGARANDEERD BRANDVRIJ

DE AANGEWEZEN DEUR VOOR KANTOORKLUIZEN, WAARIN BERGING VAN BOEKEN EN ADMINISTRATIE

NADERE INLICHTINGEN WORDEN GAARNE VERSTREKT DOOR
N.V. DE HAAS' BRANDKASTEN FABRIEK - ROTTERDAM

CENTRALE VERWARMING — W & Zn — SANITAIRE INRICHTINGEN

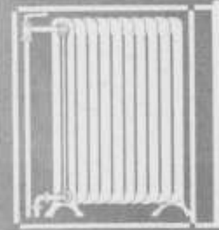

HEEREN ARCHITECTEN
HET IS VOOR U EEN GROOT GEMAK, BIJ HET MAKEN VAN ONTWERPEN, PLANNEN EN BEGROOTINGEN TEGELIJKERTIJD MET ONS DE AANLEG VAN DE SANITAIRE-INSTALLATIES, EAZ. MET AAN- EN AFVOERLEIDINGEN TE BESPREKEN, DAARMEE KAN DAN BIJ DEN BOUW DADELIJK REKENING WORDEN GEHOUDEN EN BEHOEFT ER LATER NIET GEMAKT TE WORDEN.
SEDERT LANG ZIJN WIJ SPECIALITEIT IN HET AANLEGGEN VAN SANITAIRE INSTALLATIES, WARM- EN KOUDWATERVOORZIENINGEN, CENTRALE VERWARMING, ENZ.
BESPREKINGEN ZONDER VERPLICHTING

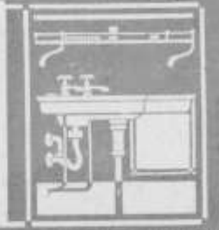

W. SLOTBOOM & ZN DEN HAAG WAGENSTR 96

WENDINGEN

MAANDBLAD · VOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN · ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

HOOFDREDACTEUR ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT 50, AMSTERDAM. TELEF. 26615
LEDEN DER COMMISSIE VAN REDACTIE: J. G. BOTERENBROOD — H. A. VAN DEN EIJNDE — J. F. STAAL — P. L. KRAMER — J. L. M. LAUWERIKS — J. B. VAN LOGHEM EN R. N. ROLAND HOLST
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE EN ENGELSCHE TALEN EN SOMS IN FRANSCH OF DUITSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR DE N. V. UITGEVERS MIJ „DE HOOGE BRUG" AMSTERDAM
GEDRUKT TER N. V. ELECTRISCHE DRUKKERIJ VOLHARDING CEINTUURBAAN 250-252 AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS: KEIZERSGR. 431 A'DAM, TEL. 43809 OF BIJ DEN BOEKHANDEL

DIT IS HET 7DE NUMMER VAN DE 5DE SERIE (1923) EN GEWIJD AAN BOUWWERKEN, UITGEVOERD DOOR DE AFDEELING GEBOUWEN VAN DEN DIENST VAN PUBLIEKE WERKEN DER GEM. AMSTERDAM. DE INLEIDENDE TEKST IS VAN IR. JAN GRATAMA DE OMSLAG (LITHO) DOOR ANTON KURVERS.

WENDINGEN

SCHOOL VOOR BUITEN-GEWOON L. O. AAN DE HAARL. HOUTTUINEN

BOUWWERKEN

AFDEELING GEBOUWEN P.W. AMSTERDAM

BOUWWERKEN VAN AFDEELING GEBOUWEN DER PUBLIEKE WERKEN TE AMSTERDAM DOOR JAN GRATAMA

Het geeft een merkwaardigen kijk op onze bouw-cultuur dat de Gemeente Amsterdam geprezen moet worden, omdat zij haren Overheidsbouw goed verzorgt. Immers, het meest van-zelf-sprekend zou zijn dat de gemeentelijke bouw in groote en kleine plaatsen tot het beste behoort wat gemaakt kan worden. Deze bouw toch, meestal gelegen op belangrijke, gemakkelijk te bereiken punten, speelt èn door zijne ligging, èn door zijn cultureele beteekenis een voorname, ja vaak overheerschende rol in het stads- of dorpsbeeld; terwijl zijn inwendige en uitwendige architectonische verzorging duidelijk laat zien, op welk peil de overheidszorg staat. De publieke gebouwen geven, meer nog dan de particuliere, een goed beeld van wat een tijd op architectonisch-scheppend gebied vermag; zij behooren daarom, gebouwd door de beste talenten, de trots van de gemeente en van hare ingezetenen te zijn.

Wij weten echter, dat met de sterke inzinking der bouwkunst in het algemeen in de 19e eeuw de overheidsbouw in verhouding nog sterker daalde, tot zij door volkomen liefdelooze en onmachtige ambtenarij geen spoor van architectonische beteekenis meer bezat.

Hoe roemvol staat hiertegenover, wat de geslachten vóór 1800 deden, die bijna zonder uitzondering voortreffelijke architectuur hebben voortgebracht! Men denke slechts aan onze oude poorten, bruggen, arsenalen, pakhuizen, scholen, vleeschhallen enz., en de vele fraaie stadhuizen niet te vergeten. De vleeschhal te Haarlem, het weeshuis te Buren, het stadhuis te Middelburg, om maar enkele te noemen uit den grooten schat, zijn meesterstukken, die hun eereplaats hebben in de geschiedenis onzer vaderlandsche bouwkunst.

Met welk een zorg worden deze kunstwerken bewaard en onderhouden, en terecht! Maar is deze groote zorg niet tevens het bewijs dàarvan, dat men beseft, hoezeer in later tijd het scheppend talent is verminderd, hoezeer men, bij menige verrijking door nieuwe schoonheid, de overgebleven oude schoonheid angstvallig moest bewaren. Gelukkig vond, met de moderne architectuurbeweging, een herleving van de publieke belangstelling in de bouwkunst plaats, waardoor de overheidsbouw, zij het langzaam aan, in betere handen komt. Toch zijn we nog lang niet, waar we wezen moeten, namelijk: dat uitsluitend de bekwaamste architecten de publieke gebouwen ontwerpen. De overheid moet zich nog meer ervan bewust worden, dat aan hare gebouwen de hoogste eischen moeten worden gesteld, en dat dit een belangrijk deel is van hare verantwoordelijkheid tegenover het heden en de toekomst. Herhaaldelijk is op de tekortkoming in deze gewezen, vooral door de architecten; echter niet steeds met succes, zoodat nog te veel heerschen sleur, onverstand, ongevoeligheid voor cultuurwaarden en onbekwaamheid der ambtenarij.

Het is daarom een genoegen te wijzen op een der weinige gemeenten, die ernstig hare architectonische verantwoordelijkheid voelt, en daadwerkelijk naar verbetering streeft, namelijk op Amsterdam en haar Afdeeling Gebouwen van Publieke Werken.

Hoe kan men bereiken, dat de bekwaamste architecten de overheidsgebouwen ontwerpen, waardoor een ruime vertolking van de aanwezige talenten verkregen wordt? Voor de hand ligt, om prijsvragen uit te schrijven; maar het is gebleken, dat deze voor alle gevallen van overheidsbouw niet aan te bevelen zijn; men kan opdrachten geven aan particuliere architecten, aan te wijzen door een bouwraad, een methode, die onlangs ook door de Commissie tot Reorganisatie van den Dienst der Rijksgebouwen is voorgesteld; een uitstekend middel, dat echter, gezien de bezwaren die noodzakelijk hieraan verbonden kunnen zijn, niet voor elk onderwerp van overheidsbouw geschikt is; men kan ook doen, wat Publieke Werken te Amsterdam heeft gedaan, namelijk een organisatie scheppen, waarbij onder een hoofdleiding, verschillende architecten-kunstenaars in dienstverband ontwerpen. Hierdoor ontstaat een veelzijdigheid in goede architectuur, die ongeveer gelijk staat met die, welke verkregen zou worden bij opdrachten aan particuliere architecten. Echter krijgt Amsterdam op deze wijze geen scheppingen van die bijzonder-begaafden, die niet aan P. W. verbonden zijn, en wier werk toch ook tot eer van de Gemeente zou strekken. Misschien dat Amsterdam alsnog een methode zal vinden, om in deze leemte te voorzien, zooals Den Haag reeds met enkele belangrijke opdrachten heeft gedaan. Want men

LOODSEN AAN DE OOSTELIJKE HANDELSKADE ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ INGANG HANDELSKADE

moet niet vergeten, dat het een plicht, maar ook een profijt der samenleving is, alle belangrijke talenten aan het werk te stellen tot verhooging van haar architectonische cultuur

Het is Amsterdam ernst met de bevordering van haar bouwkundig schoon; en zij wil positief het scheppend talent hiertoe in dienst stellen. Zij beseft daarbij terecht, dat zij den kunstenaar zooveel mogelijk moet vrij laten, blijkbaar het bekende devies huldigend; „Die Zeit ihre Kunst, die Kunst ihre Freiheit". In hoogste instantie komt de Amsterdamsche overheid den lof toe, een vruchtbare ontwikkeling der moderne Nederlandsche architectuur krachtig te hebben bevorderd. In Amsterdam is het mogelijk geweest, dat de woning-blokken van De Klerk aan aan het Spaardammer Plantsoen konden verrijzen, architectuurscheppingen met een vrijheid in de vormgeving, waarvan de vreemdelingen getuigen, dat deze in hun landen niet toegelaten zou worden, vooral niet door de ambtenaars-wereld. Amsterdam stelt hare eischen hoog; zij begrijpt, dat de stedenbouwkundige en architectonische behandeling van hare groote uitbreidingen in Zuid en West, met de vele nieuwe buurten, straten en pleinen, met de duizende woningen en talrijke openbare gebouwen, in snel tempo op te richten, voor een lange toekomst het karakter van Nieuw-Amsterdam bepaalt. Zoover het in haar macht ligt, werkt zij er toe mede, dat dit alles zoo goed mogelijk zal zijn; en het gevolg is een groote architectonische bedrijvigheid met die eigenaardige aanwakkering van het talent en van de eerzucht der bouw-kunstenaars, welke noodig is voor het slagen van zulke groote en belangrijke plannen. Afdeeling Gebouwen van Publieke Werken doet in dezen

LOODSEN AAN DE OOSTELIJKE HANDELSKADE ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ LINKER ZIJGEVEL

wedstrijd krachtig mede; haar bouwwerken toonen aan dat talentvolle ontwerpers daar aan het werk zijn. De architecten van de Afdeeling Gebouwen die aan de hierbij afgebeelde bouwwerken hebben medegewerkt, zijn: Ir. A. R. Hulshoff (Hoofd van Afdeeling), A. Kok, N. Lansdorp, B. A. Lubbers, Th. R Luyken, P. L. Marnette, E. P. Messer, A. J. Westerman, en als Architect-intérieur A. Grimmon. Bijzondere zorg wordt, terecht, besteed aan de situatie der gemeente-gebouwen; in het bijzonder vraagt de ligging der scholen nauwkeurige aandacht, opdat zichtbaar blijvende blinde gevels vermeden worden.

Scholen leenen zich vaak tot zeer dankbare architectonische oplossingen; de schijnbare moeilijkheid: een goeden gevel te ontwerpen, waarin hoofdzakelijk raampjes van W. C.'s en van de gangen voorkomen, kan juist architectonisch voordeel worden, wanneer een bekwame hand ontwerpt. Want dan kan er een monumentale architectuur met gesloten wand ontstaan, waarin de kleine ramen pikante motieven zijn. Daarenboven leenen zich de verschillende massa's van klasse-lokalen, trappen, leeraarskamers, gangen enz. tot een natuurlijke cubistische architectuur vol tegenstelling van hoog en laag en van vóór- en terugspringende partijen, terwijl het gestrekte lichaam van een dubbele school een uitgesproken karaktervorm aan het geheel geeft. Een van de fraaiste in dit genre is de dubbele Gem. Lager-Onderwijsschool in de Jan Lievenstraat, hierbij afgebeeld, waarvan de achtergevel nog meer geslaagd is dan de voorgevel. Ook de schoolinterieurs vragen een bijzondere verzorging, zoowel wat doelmatigheid als aesthetische vorm- en kleurbehandeling betreffen. Aan Publieke Werken is een speciale sierkunstenaar verbonden, die reeds meer dan

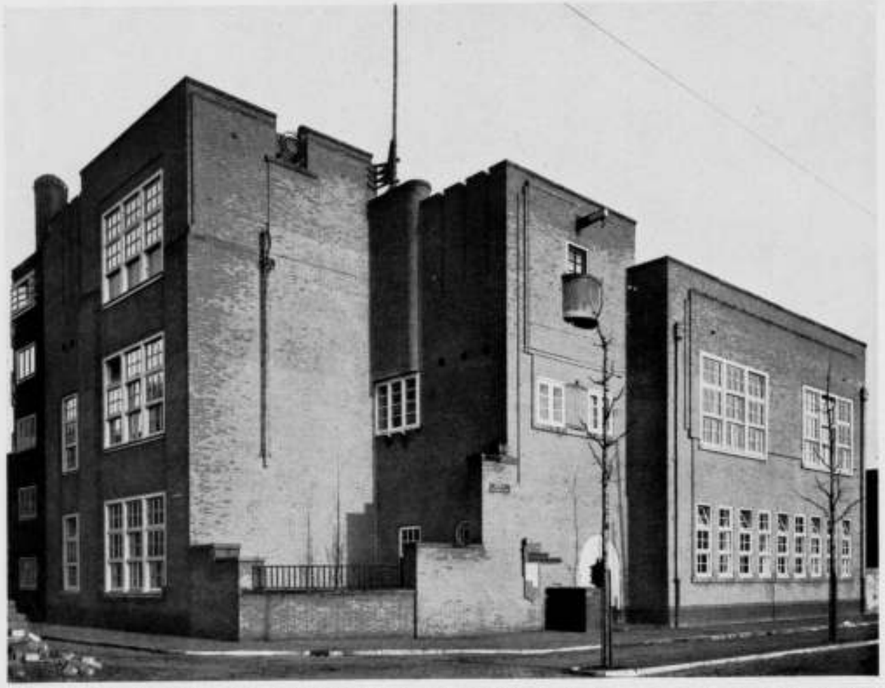

G. L. O. SCHOOL IN DE CORNELIS KRUSEMANSTRAAT ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ VOORGEVEL

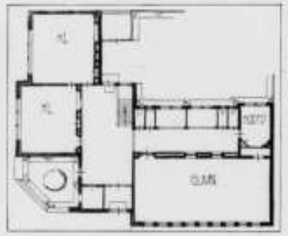

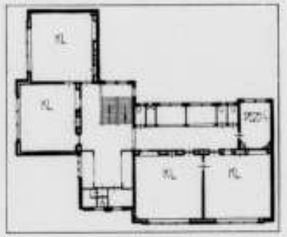

PLAN BEGANE GROND EN 1STE VERDIEPING

één goedkleurig schoolinterieur heeft gemaakt. Gelukkig is al meer en meer het besef doorgedrongen, dat de kleur een van de belangrijkste factoren is in het totaal van den architectonische indruk; en terecht vervangt men in de scholen de ouderwetsche suffe, levenlooze kleuren door heldere en vroolijke.
De gemeente Amsterdam bouwt niet bekrompen of armoedig; een enkel stuk sierwerk wordt gaarne toegelaten,

G. L. O. SCHOOL IN DE CORNELIS KRUSEMANSTRAAT ▫ ▫ ▫ ▫ TRAPPENHUIS BEGANE GROND

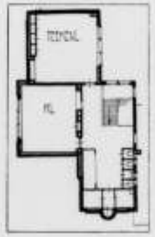

o.a. beeldhouwwerk, dat meestal voortreffelijk in den bouw is opgenomen.
Het is onnoodig, het afgebeelde werk, dat slechts een klein gedeelte van de vele gemeentelijke bouwwerken weer geeft, te bespreken. Jammer is het, dat de laatste groote gebouwen, die in aanbouw of bijna gereed zijn, zooals het nieuwe Tramgebouw aan het eind van de Overtoom of de groote Ambachtsschool aan de Baarsjes, nog niet gereproduceerd konden worden. Deze gebouwen geven beter het tegenwoordig kunnen van P. W. weer, en zijn een stap verder in de

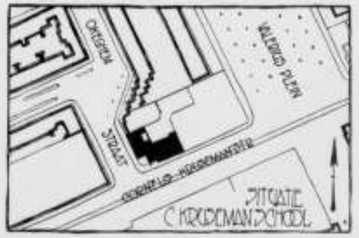

PLAN TWEEDE VERDIEPING EN SITUATIE

G. L. O. SCHOOL CORNELIS KRUSEMANSTRAAT ▫ ▫ ▫ ▫ TRAPPENHUIS EERSTE VERDIEPING

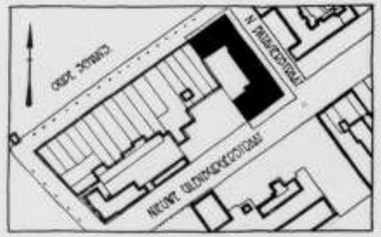

DUBBELE G. L. O. SCHOOL ▫ UILENBURG ▫ SITUATIE-PLAN

richting der architectonische schoonheid. Het algemeen karakter der nieuwere Amsterdamsche gemeentegebouwen is, overeenkomstig de utiliteitsopgaaf, zakelijk en eenvoudig, zonder in eenig opzicht dor te worden. Integendeel, de bouwwerken hebben een houding van kloekheid, en zij zijn bezield door die monumentaliteit, welke de architectonische uitingen van een stad als Amsterdam behoort te kenmerken. Merkwaardig is hierbij, dat de architectuur der verschillende gebouwen een treffende karakter-overeenkomst vertoont; wel een bewijs hoe sterk en toch hoe beleidvol de hoofdleiding is. Men is in Amsterdam met zijne Afdeeling Gebouwen op

DUBBELE G. L. O. SCHOOL ▫ ▫ ▫ UILENBURG ▫ ▫ ▫ GEVEL AAN DE OUDE SCHANS

den goeden weg; ontworsteld aan een verouderde inrichting, heeft de nieuwe leiding het groote bouwbureau gebracht op de hoogte van zijn tijd, zoodat een zeer goed gemiddelde is bereikt.
De huidige gebouwen van Publieke Werken te Amsterdam behooren tot de moderne Nederlandsche bouwkunst; zij doen krachtig mee in het ernstige en energieke streven, dat deze bouwkunst bezielt; en zij zijn daardoor een waardige uiting van de hoofdstad van het land.

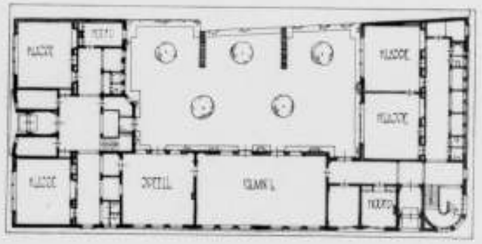

DUBBELE G. L. O. SCHOOL ▫ UILENBURG ▫ BEG. GROND

BIJGEBOUW VAN HET TESSELSCHADE ZIEKENHUIS □ □ □ BINNENPLAATSGEVEL

BEMALINGSGEBOUW VAN DEN BINNENDIJKSCHE-BUITENVELDERSCHE-POLDER □ □ □ □ AMSTELVEEN

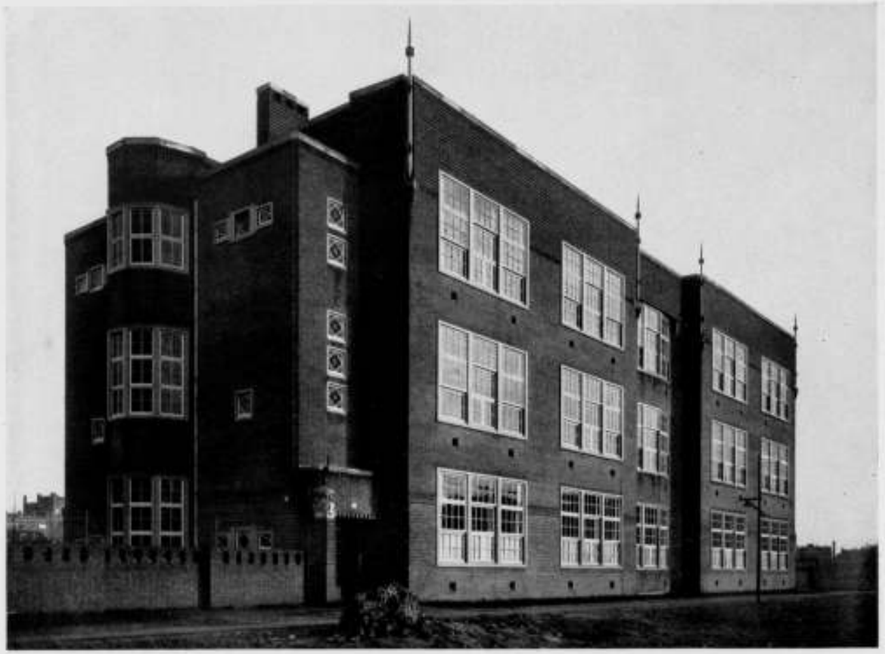

DUBBELE G. L. O. SCHOOL IN DE JAN LIEVENSTRAAT ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ZUID-GEVEL

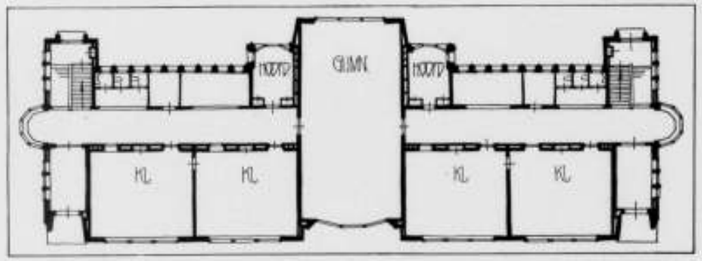

DUBBELE G. L. O. SCHOOL
IN DE JAN LIEVENSTRAAT
PLAN BEGANE GROND

DUBBELE G. L. O. SCHOOL IN DE JAN LIEVENSTRAAT ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ NOORD-GEVEL

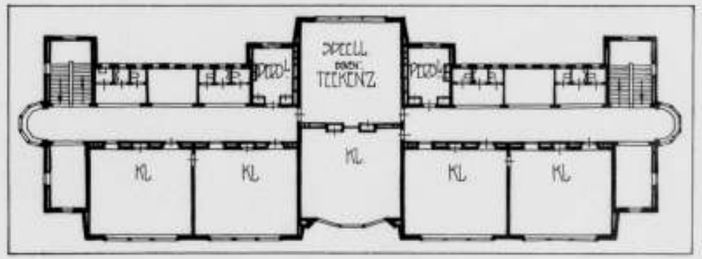

DUBBELE G. L. O. SCHOOL
IN DE JAN LIEVENSTRAAT
PLAN 1STE VERDIEPING

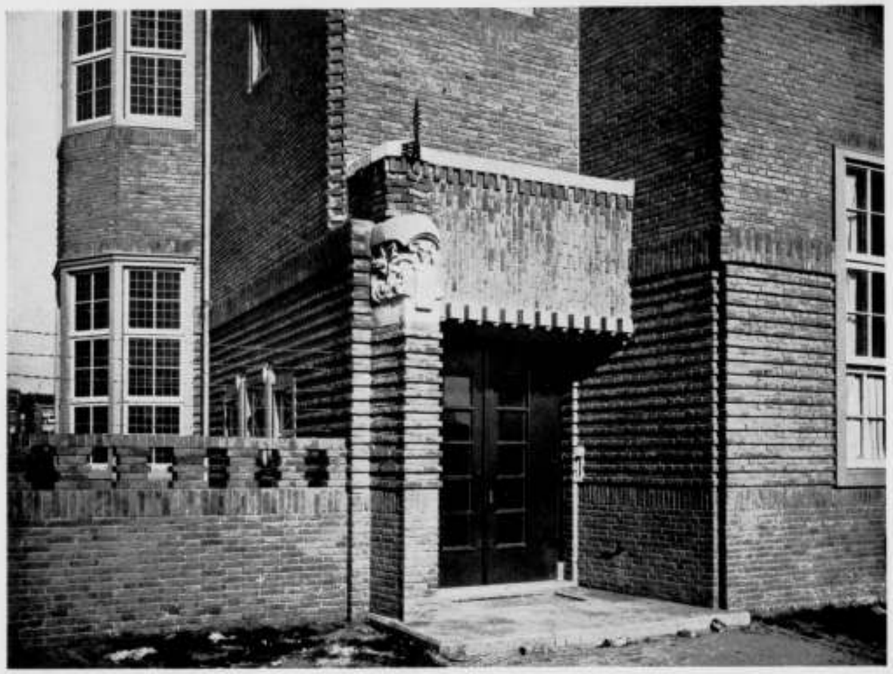

DUBBELE G. L. O. SCHOOL IN DE JAN LIEVENSTRAAT ▫ ▫ DETAIL HOOFD-INGANG

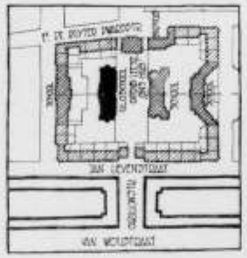

SCHOLEN-COMPLEX IN DE JAN LIEVENSTRAAT ▫ ▫ ▫ SITUATIE

HOUTEN HULPSCHOOL VOOR G. L. O. AAN HET Y-BOSCH ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ ▫ NOORD-GEVEL

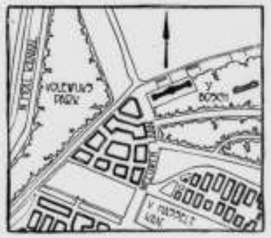

SITUATIE ▫ ▫ ▫ ▫ HOUTEN HULPSCHOOL AAN HET Y-BOSCH

BIBLIOTHEEK IN HET HYGIËNISCH LABORATORIUM AAN HET OOSTERPARK

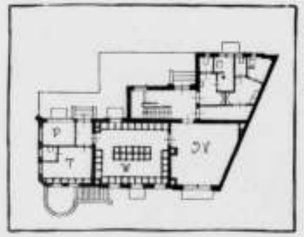

W. = WERKVROUWEN
S.V. = SCHAFTLOKAAL VROUWEN
T. = TOILET
P. = PORTIER
K.V. = KLEEDKAMER VERPLEGERS
S.V. = SCHAFTLOKAAL VERPLEGERS
S.K. = SCHAFTLOKAAL KNECHTEN

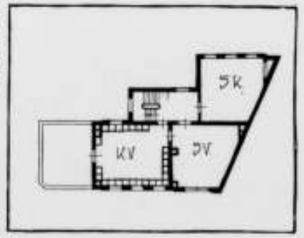

BIJGEBOUW TESSELSCHADE ZIEKENHUIS
PLAN BEGANE GROND EN 1E VERDIEPING

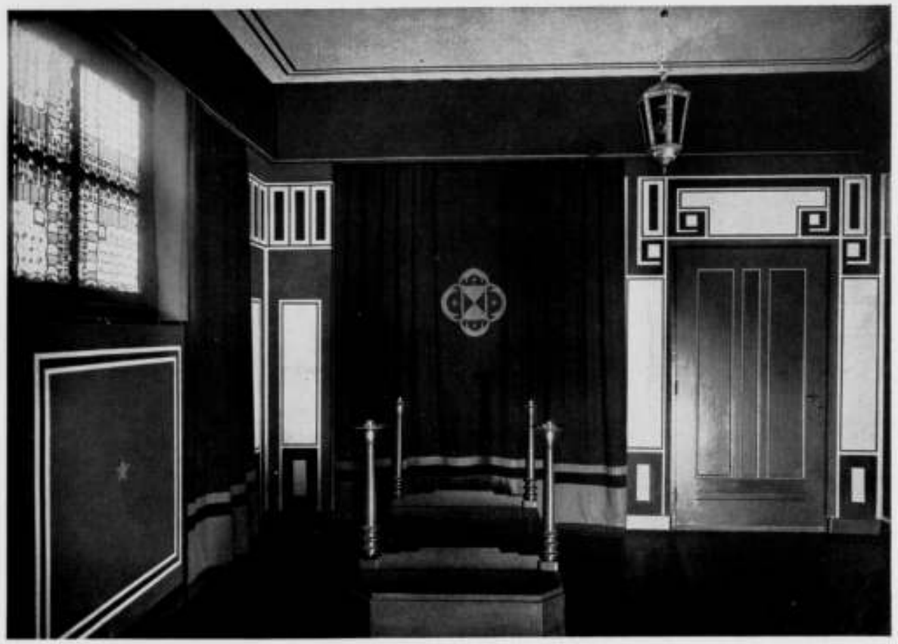

ROUWKAMER IN HET LIJKENHUIS VAN HET TESSELSCHADE ZIEKENHUIS

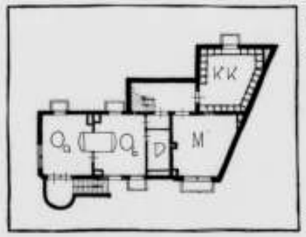

O. = ONTSMETTINGSINRICHTING
A. BESMETTE ZIJDE B. ONTSMETTE ZIJDE
M. = MAGAZIJN
D. = DROOGKAMER
K.K. = KLEEDKAMER KNECHTEN

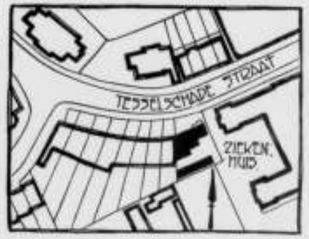

BIJGEBOUW TESSELSCHADE ZIEKENHUIS
KELDERPLAN EN SITUATIE

GEMEENTE BADHUIS IN DE ANDREAS BONNSTRAAT □ □ □ □ □ □ □ INGANGS-GEVEL

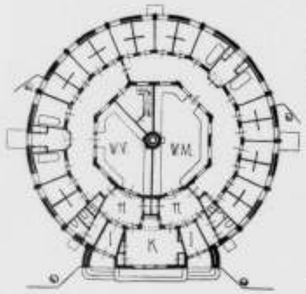

I. = INGANG □ □ □ □ □ □ □
K. = KANTOOR □ □ □ □ □ □ □
H. = HAL □ □ □ □ □ □ □
W.V. = WACHTKAMER VROUWEN □ □
W.M. = WACHTKAMER MANNEN □ □
AFD. MANNEN: 13 DOUCHEBADEN EN 2 KUIPB.
AFD. VROUWEN: 6 DOUCHEBADEN EN 2 KUIPB.

BADHUIS ANDREAS BONNSTRAAT
PLAN BEGANE GROND EN SITUATIE

N.V. NEDERLANDSCHE IJZERGIETERIJ, VULCANUS EN MACHINEFABRIEK
V/H JAN HAMER & Co
FABRIEKEN TE VAASSEN (GELDERLAND)
VERKOOPBUREAU: AMSTERDAM SINGEL 256 TEL. 43047

LIFTEN

STANDAARDTYPEN VAN 5—5000 K.G.
MODERNSTE CONSTRUCTIE
35-JARIGE ERVARING
REEDS 5500 LIFTEN GELEVERD

WINKELMAN
& VAN DER BIJL
WESTERSTRAAT 99
SHOW-ROOM:
P. C. HOOFTSTRAAT 28
AMSTERDAM

SIERWERK
IN ALLE METALEN
GLAS IN LOOD

SANITAIR TECHNISCH BUREAU
N.V. PAFF'S PATENTEN
AMSTERDAM
KEIZERSGRACHT 293 - TELEFOON 35830

„HYDRAULICA" LUCHTDRUK-RESERVOIR
VRAAGT UITVOERIG PROSPECTUS

N.V. DE HONSEL
PYROCHROME GLAS
DECORATIEF
GEBRAND GLAS
VOOR RAMEN EN IN HET BIJZONDER
VOOR VERLICHTINGS DOELEINDEN
VERLICHTINGS
ORNAMENTEN
MET VOLLEDIGE BULKNERING VAN
ALLEMETALEN HOUTWERKEN. OOK
NAAR OVERGELEGDE ONTWERPEN

AANVRAGEN BNZ. TE RICHTEN
DEN HAAG
GROOT HERTOGINNELAAN 220
TELEFOON MARNIX 3236

IN VOLKSWONINGEN
ZYN SCHOORSTEENMANTELS VAN
VERGLAASDE WAALKLINKERS
EEN IDEAAL
GEEN BEKLEEDINGS MATERIAAL NODIG
MODE MATTE TINTEN
DUURZAAM MASSIEF EN HYGIËNISCH
GEEN AANZET-KOSTEN
GEEN ONDERHOUD

N.V. V-M.
DERICKS & GELDENS
DRUTEN

LOU
ASPERSLAGH

ATELIERS VOOR
KUNSTNIJVERHEID

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS IN LOOD
TOLLENSSTRAAT 18–26
DEN HAAG TELEF. M. 4611

GEPANTSERDE
BRANDDEUREN
EN
BRANDSCHUIVEN

GEBRS GORTER
WORMERVEER

MEUBILEERINGEN

N.V.
STOOMMEUBELFABRIEK
W. EDA. KRAAK. A.ZN
AMSTERDAM
VIJZELGR. 26

BETIMMERINGEN

GIDDING & ZONEN
DECORATIEF
SCHILDERWERK
GLAS IN LOOD

130 AERT VAN NESSTRAAT
ROTTERDAM

„BIJ ST. LAURENS"
WINKEL
SCHEEPS EN HAMER
BETIMMERINGEN
UITMUNTEND
DOOR
STUL EN TOON
DIR: C. BREEDVELD
ROTTERDAM
ROCHUSSEMSTR. TEL: 4871

TEGELHANDEL
N. WAFELBAKKER & Co.
AMSTERDAM
KANTOOR EN MONSTERKAMER, 232 SPUISTR.
TELEFOON INTERC. 40422
MAGAZIJN EN FABRIEK: 78 KERKSTRAAT
TELEFOON 47046

CÉRAMIQUE
VLOERTEGELS
HOLLANDSCHE TEGELS
FAYENCE TEGELS
(WIT, GEKLEURD EN VERSIERD)

UITVOERINGEN NAAR ONTWERP IN GLANS-, MAT- EN KUNSTGLAZUUR
FABRIKANTEN VAN TERRAZZO-, MOSAIK- EN HOUT-GRANIETVLOEREN

STALEN
RAMEN
N.V. WERKMETAAL
DEN HAAG

A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
TELEF 3047 ROTTERDAM

GLAS IN LOOD

GEËTST GLAS

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

G. W. C. PAARDEKOOPER
BOEKBINDER - BLOEMGR. 8
TELEFOON 46487 - AMSTERDAM
ALBUMS, PORTE-
FEUILLES, ARTIS-
TIEK BIND-
WERK

Nusink & Zn.

G. WILLEMSE
& ZOON
UTRECHT
VROUWJUTTENSTR. 4

ATELIERS
VOOR MODERN EN ARTISTIEK GLAS IN LOOD
OOK VOLGENS TEEKENING
VAN HEEREN ARCHITECTEN

F. A. E. LÜHRER
STATIONSWEG 15 UTRECHT
GLAS-IN-LOOD
GLASSCHILDERWERK · STALLUIZEN

J. C. VAN STRAATEN
PRINSEGRACHT 184-184'
's-GRAVENHAGE

LIFTEN
VOOR ALLE DOELEINDEN
1200 REFERENTEN
IJZEREN
BRANDTRAPPEN

N.V. AMSTERDAMSCHE
STEENHOUWERIJ

DIRECTEUR:
W. F. GNIRREP JR
AMSTERDAM AMSTEL 107-111
TELEF. 40159
HILVERSUM-LIEBERGERWEG 12
TELEFOON 949

GRANIET-HARDSTEEN-
ZANDSTEEN — EN
MARMERWERKEN
VOOR GEBOUWEN EN
GRAFMONUMENTEN

GEBOUW DER FIRMA **HIRSCH & CIE.**, LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM, WAARVAN **ALLE DAKEN EN GOTEN** IN 1912 ZIJN BEDEKT MET AMERIKAANSCHE

„RUBEROID"-DAKBEDEKKING
TOT EEN GEZAMENLIJKE OPPERVLAKTE VAN ± 2000 M².

AMERIKAANSCHE „RUBEROID" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN BIJNA 2000.000 M². IN NEDERLAND GEBEKT

„RUBEROID-CEMENT" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN VLAKKE DAKEN · TEERVRIJ · ELASTISCH · ISOLEERENDE · GEBRUIK VAN ZINK EN LOOD VOOR DEKRANDEN ENZ. OVERBODIG · LANGDURIGE GARANTIE · PRIJSOPGAVE EN INLICHTINGEN KOSTELOOS

VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN BIJ

GEBRS KRAMER - ROTTERDAM
TELEFOON INTERC. 11257-11258-11259-11260 TELEGRAM-ADRES: „RUBEROID"

A. J. M. KEMPER
v.h. N. LAMME
ALBERT CUYPSTRAAT 243
TELEFOON 25936
AMSTERDAM

UITVOERING
VAN ALLE
SCHILDERWERKEN

D'PAAN N.V.
AMSTERDAM
ÆS/MEDEN
MEUBELFABRIEKEN

GRANIVER
TEGELS
VOOR
VLOER
EN WAND
BEKLEEDING
GESCHIKT VOOR MOZAIEKWERK
GLASFABRIEK
"LEERDAM"
TE LEERDAM

GLAS IN LOOD
GEBRANDSCHILDERD GLAS
AMSTERDAM
A.J. LINDEMAN

MAATSCHAPPIJ C.A. HOOGTERP
KUNSTSTEENFABRIEK — HEEL-EN-AANNEMEN
DOMPSTRAAT 11, HOEK BILJEMMERDIJK
TELEFOON SEMIGER 1743 — 1149

BOUWARTIKELEN IN
KUNSTSTEEN EN TARRAZO
SCHOORSTEENMANTELS
IN EDELBETON
GEVELBEPLEISTERINGEN
TERRAZZOVLOEREN

DRAAI-
DEUREN

UITVOERING
NAAR
TEEKENING

R. CRUIJFF & Zn
AMSTERDAM TELEF. 42701
CONCURREERENDE PRIJZEN

SULZER

EERSTE DOOR ONS
UITGEVOERDE CEN-
TRALE VERWARMING
GYMNASIUM
WINTERTHUR
IN HET JAAR
1841-1842

TOT 1922 GELEVERD
MEER DAN
26.000
CENTRALE VERWAR-
MINGS-INSTALLATIES

HET TOTAAL DER TOT EINDE 1921 UITGEVOER-
DE CENTRALE VERWARMINGS-INSTALLATIES

80-JARIGE ONDERVINDING
OP HET GEBIED VAN
CENTRALE VERWARMING
SULZER-
VERWARMING
TIMSTOOM

3e SCHINKELSTR. 35 - AMSTERDAM
TEL. ADRES: TIMSTOOM TELEF. 21916 - 29346

VEREENIGING
VAN NEDERLANDSCHE
SCHELPKALKFABRIKANTEN
APOTHEKERSDIJK 34 LEIDEN

HOLLAND BOUWT ZICH OP UIT DE ZEE

MEUBEL- EN
TIMMERFABRIEK
J. L. CONIJN
's-GRAVENHAGE
FABRIEK EN KANTOOR:
V. D. NEERSTRAAT 66–68
TELEF. M. 2300 POSTREKENING 84038
PRIMA MATERIALEN
EERSTE KLAS AFWERKING

SPECIAAL ADRES VOOR BETIMMERINGEN VAN
WINKELS - MAGAZIJNEN
KAMERS - SCHEPEN ENZ.
STOFDICHTE VITRINES

GEBROEDERS MERENS
HAARLEM
FABRIEK TE BEVERWIJK

FABRIEK VAN TECHNISCHE
RUBBER-, ASBEST- EN
EBONIET-ARTIKELEN
LEVERING VAN
RUBBER VLOEREN
IN EFFEN TINTEN,
DIVERSE KLEUREN,
EN AAN TE GEVEN
ONTWERPEN

TELEGRAMADRES
GOMFABRIEK

TELEFOON
HAARLEM 103
BEVERWIJK 2300

GRANIET
VOOR GEBOUWEN, KUNSTWERKEN ENZ.
IN ALLE KLEUREN EN BEWERKINGEN
GROENE SYENIT
ZEER DECORATIEF

HARDSTEEN — ZANDSTEEN
MARMER — TURFSTEEN
BASALTLAVA - SCHOORSTEENMANTELS ENZ.
JOHANNES POLET
NATUURSTEENHANDEL
SARPHATISTRAAT 175 - AMSTERDAM
TELEFOON 48824
OPSLAGPLAATS EN STEENHOUWERIJ
ZEEBURGERPAD 37 - TELEF. 41764

WILLEM CORET
FOTOGRAAF
THOMSONLAAN 106
'S-GRAVENHAGE
TELEFOON M. 1638

J. DE WAAL & ZOON
UTRECHT
GROOTHANDEL
IN SPIEGELGLAS
VENSTERGLAS
EN VERFWAREN
OPGERICHT 1692

TELEF. INTERC. 787

N.V. HANDELMAATSCHAPPIJ
WAALSTEEN
NIJMEGEN
STARINGSTR. 9

MONSTERKAMER, WAARIN TYPESTEENEN VAN ALLE AANGESLOTEN FABRIEKEN.
AAN H. K. ARCHITECTEN WORDT VRIJE BEZICHTIGING EN KEUZE AANGEBODEN.
ALLE MET WAALSTEENEN BEREIKBARE TINTEN EN NUANCEERINGEN ZIJN VERTEGENWOORDIGD.
BINNENMUUR- EN FUNDEERINGSTEENEN WORDEN TEGEN
STERK VERLAAGDE PRIJZEN VERKRIJGBAAR GESTELD.
GEBRUIK VAN BUITENLANDSCHE STEENEN IS NU NIET VOORDEELIGER MEER.

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM

LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
CARRELIN
IMITATIERUBBER
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

CHRISTAAN TEDERS

ARTISTIEKE MEUBILEERING
IN EERSTE KLASSE UITVOERING
OOK VOLGENS SPECIALE ONTWERPEN

KORTE LEIDSCHEDWARSSTRAAT
AMSTERDAM
47 - 49 - 49 A

A. C.
VAN DEN HOEK
TELEFOON No. 3
BUSSUM

SPECIALITEIT IN
TEGELS, WAALSTEEN
ALGEMEENE HANDEL
IN BOUWMATERIALEN
SCHERP CONCURREERENDE PRIJZEN

SOC. AN
MERBES-SPRIMONT
BELGIË
HEEFT HAAR MARMERZAGERIJEN,
FABRIEKEN EN OPSLAGPLAATSEN O. A. TE

SPRIMONT	PARIJS	CANNELI
POULSEUR	MARSEILLE	PUGGINA
BRUXELLES	JEUMONT	QUERCETA
ONZE	PRESNES SUR ESCAUT	BRUCIAFERRO
LA BOISSIERE	BLANDIAU	BERLIJN
KECKEREN	RIA	HAMBURG
GUERIGNIES	PUCINA	GOSSELDORF
ENZ.	ENZ.	ENZ.

VOOR BEGROOTINGEN, MONSTERS ENZ.
AANVRAAG TE RICHTEN AAN:
SOC. AN.
MERBES-SPRIMONT
SUCCURSALE HOLLANDAISE
L. VAN GENT
ARCHIPELSTRAAT 5 - NIJMEGEN

DR. H. P. BERLAGE
ONTWERP VAN HET
HOFPLEIN TE
ROTTERDAM

EEN PLATTEGROND, 15 AFBEELDINGEN VAN DE TEEKENINGEN EN EEN BIJSCHRIFT, 19 BIJ 25 c.M., GEDRUKT IN 3 KLEUREN. IN OMSLAG VERSIERD DOOR
S. H. DE ROOS
PRIJS f 2.50

W. L. EN J. BRUSSE'S
UITG.-MAATIJ ROTTERDAM

GLAS IN LOOD
GLASFABRIEK
DEGENS
ROTTERDAM
GEBRANDGLAS

TIGLIA" TEGELEN
IMBURG
HANDVORM STEENEN IN ELK FORMAAT
PROFIELSTEENEN HANDVORM
ORNAMENTWERK VOOR GEVELVERSIERING
VERGLAASDE HANDVORM ALLES VOLGENS
ONTWERP VAN HH ARCHITECTEN
PRACHTKLEUR GEGARAND KWALITEIT

MEN BEZICHTIGE
ENKELE
DER UITGEVOERDE
WERKEN

MARINIERSKAZERNE	AMSTERDAM
KOLONIAAL MUSEUM	
GEBOUW HAAGSCHE COURANT	'S-GRAVENHAGE
LEVENSVERZEKERING-MAATSCHAPPIJ „DORDRECHT"	DORDRECHT
H. B. S. BEUKELSDIJK	ROTTERDAM
SEMINARIE HAGEVELD	HEEMSTEDE
ST. FRANSISCUSKERK	HEERLEN

TIMMERFABRIEK
"TRIO"
WIJNANDS & Co.
BUSSUM

ALLE TIMMERWERKEN IN
ELKE HOUTSOORT
PRIMA UITVOERING
BILLIJKE PRIJZEN
VRAAGT PRIJSOPGAAF

FIRMA E. FELIX
AMSTERDAM

CENTRALE
VERWARMING
VENTILATIE

WARMWATER-
VOORZIENING

G. V. GELDERMALSEN
1e WEENASTRAAT 14B
ROTTERDAM

EENVOUDIG
EN = GEBRAND
GLAS IN LOOD
UITVOERINGEN
NAAR ONTWERPEN
VAN = TRUUS VAN
GELDERMALSEN
EN CORALONS
EN VERDER VOL-
GENS TEEKENING

LIBERTY
PERZISCHE TAPIJTEN
MODERNE STOFFEN
MEUBELEN

INDIEN ONZE CLIENTEN DIE HET
KOOPEN IN ONZE MAGAZINEN ZICH
LATEN VOORLICHTEN DOOR EEN
EIGEN GEKOZEN AESTHETISCH
ADVISEUR VERGOEDEN WIJ DE
HONORARIUMREKENING
TOT 10 %
VAN DE KOOPSOM
METZ & Co's MAGAZIJNEN
AMSTERDAM | GRAVENHAGE

Fabriek van Machinale Houtbewerking „De Mark"

Jacq. van Groenendael, Breda

Alle Timmerwerken, speciaal in Eikenhout,
Kerkbanken, Kerkstoelen, Schoolbanken, enz.

MARMER-
WERKEN
D. WEEGEWIJS
RAPENBURG 14
AMSTERDAM
STEENHOUWERIJ

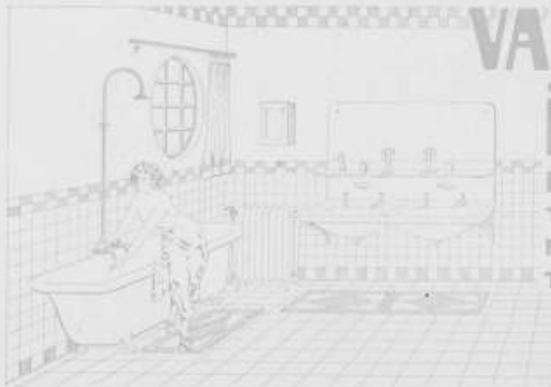

VALKENIER
&
DE HAAS
ROTTERDAM
TECHNISCH BUREAU
MAURITSWEG 48
TELEFOON - 4769
SANITAIRE ARTIKELEN-CENTRALE VERWARMING

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN
LIFTEN

HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

TUIN- EN PARKSIERADEN:
ZONNEWIJZERS - BANKEN - VAZEN - FONTEINEN

Ornamentwerk voor gevelversiering
SIERSTEENEN - LICHTRAMEN
RELIEFS - BALUSTRADES
Uitvoering naar ontwerpen van H.H. Architecten in Zandsteen-, Terra-Cotta- of gewenschte steenkleur
TOONZAAL EN TERREINEN:
Pijlslaan, Haarlem
Rechts langs de spoorlijn Haarlem-Leiden

N. V. WAGENINGSCHE
MACHINALE DAKPANNEN
FABRIEK
VOORH. RIJK DE VRIES
26 NUDE 26
WAGENINGEN

STEEDS VOORHANDEN ALLE SOORTEN DAKPANNEN MET HULPSTUKKEN EN ESTRIKKEO IN ROOD, BLAUW EN VERGLAASD. - GROOTE VOORRAAD. - MOOIE KLEUREN

WENDINGEN

XXXX

AMSTERDAM

WENDINGEN

SCHELPENNUMMER

OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH
DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOMVERBRUIK EN ONDERHOUD

REEDS ZIJN IN WERKING OVER DE GEHEELE WEREELD MEER DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(INBEGREPEN ZIJN NIET BEREKEND DE SPIJSLIFTEN)

FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 748—7. TEL. 227 N.
AMSTERDAM

FAELÖHRER
STAINGLASS
UTRECHT

GLAS-IN-LOOD
GLASSCHILDERWERK · STAALLOZIE

TIGLIA" TEGELEN
IMBURG

HANDVORM STEENEN IN ELK FORMAAT · PROFIELSTEENEN · HANDVORM · ORNAMENTWERK VOOR GEVELVERSIERING · VERGLAASDE HANDVORM · ALLES VOLGENS ONTWERP VAN HH. ARCHITECTEN · PRACHTKLEUR · GEGARANDEERD KWALITEIT

MEN BEZICHTIGE ENKELE DER UITGEVOERDE WERKEN

MARINIERSKAZERNE . . . . . AMSTERDAM
KOLONIAAL MUSEUM . . . . .
GEBOUW HAAGSCHE COURANT . . . . . 'S GRAVENHAGE
LEVENSVERZEKERING-MAATSCHAPPIJ „DORDRECHT" . . . . . DORDRECHT
H. B. S. BEUKELSDUIN . . . . . ROTTERDAM
SEMINARIE HAGEVELD . . . . . HEEMSTEDE
ST. FRANSISCUSKERK . . . . . HEERLEN

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIERENKUNST · ARCHITECTURA ET AMICITIA

HOOFDREDACTEUR ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD VOSSIUSSTRAAT 50 AMSTERDAM. TELEF. 26616

LEDEN DER COMMISSIE VAN REDACTIE: J. G. BOTERENBROOD — H. A. VAN DEN EIJNDE — J. F. STAAL — P. L. KRAMER — J. L. M. LAUWERIKS — J. B. VAN LOGHEM EN R. N. ROLAND HOLST

WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE EN ENGELSCHE TALEN EN SOMS IN FRANSCH OF DUITSCH

WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR DE N. V. UITGEVERS MIJ „DE HOOGE BRUG" AMSTERDAM

GEDRUKT TER N.V. HET DRUKKERSBEDRIJF „VOLHARDING" EN „DE NIEUWE TIJD" CEINTUURBAAN 250-252

ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS: KEIZERSGR. 431 A'DAM. TEL. 43808 OF BIJ DEN BOEKHANDEL

No 8 EN 9

DIT IS NUMMER 8 EN 9 VAN DE 5DE SERIE (1923) EN GEWIJD AAN SCHELPEN. DE TEKST IS GESCHREVEN DOOR R. N. ROLAND HOLST EN H. TH. WIJDEVELD. DE OMSLAG IS EEN LITHO DOOR R. N. ROLAND HOLST. FOTO'S BERNARD EILERS.

DE REDACTEUR IS BIZONDEREN DANK VERSCHULDIGD AAN DEN HEER J. F. DE BEAUFORT EN ZIJN ASSISTENTE MEJ. T. VAN BENTHEM JUTTING VOOR DE BEREIDWILLIGE MEDEWERKING EN HET AFSTAAN DER SCHELPEN UIT DE COLLECTIE VAN HET ZOÖLOGISCH MUSEUM TE AMSTERDAM, ALSMEDE AAN DOKTER J. B. POLAK VOOR HET MAKEN DER MOOIE RÖNTGEN-OPNAMEN.

AVICULA MARGARITIFERA LAMARCK
PAARLOESTER MET PAARL

SCHELPEN

DE WONDERVORMEN DER ZEE

VREEMDE GELIJKENISSEN
DOOR R. N. ROLAND HOLST

Wanneer het weekdier dood is, als zijn zachte weefsels tot slijm en de organen die hem het levensbesef gaven zijn geworden tot aas voor de visschen der zee, dan blijft voortbestaan wat uit hem ontstond en waarbinnen hij zelf groeide, dat wat met hem mede grooter en volkomener werd, naarmate hij zelf ontwikkelde, dat wat hem beveiliging en diepgang gaf, dat waarin hij zich terugtrok en waarbinnen hij onbedreigd en onaanrandbaar was, dat wat zich geheel gevormd had naar zijn aard — afwachtend of bewegelijk — dat wat zich geplooid, getooid en afgerond had naar den bouw van zijn lichaam, naar de bewegingen zijner ledematen en naar de kleur van zijn huid, dat wat zich naar zijn begeerten en lusten had gewelfd en gemond.
Dan blijft, als het leven van een weekdier geëindigd is, de schoone schelp over, licht, leeg en doelloos, onbewoond nu door wil, overgeleverd aan de zware trekkingen en diepe onderstroomen van de rusteloos woelende zee, die wellicht eens de schelp zal mede voeren tot waar op verre kusten de stranden zonnig zijn en zacht, of die haar tot gruis zal slaan tegen de harde scherpe rotswanden die zij beukt en daverend berent, of wellicht zal de schelp zinken naar gonzende donkere diepten, onbereikbaar voor licht en buiten de gebieden van den tijd.

Wanneer alles wat in den kunstenaar dierlijk is en week, dood en afgestorven is, wanneer zijn lichaam, zijn organen en zijn heerlijk hart tot stof zijn geworden, en wanneer ook zijn zintuigen zijn verwoest, dan blijft voortbestaan dàt wat uit hem ontstond en waarbinnen hij zelf niet ophield te groeien, dat wat met hem mede grooter en ruimer werd, dat waarin hij zich verloor en altijd weer in hervond, waarbinnen hij zich heerlijk, éénzaam en onbedreigd wist, dat wat zijn leven omsloot en zijn wil gloed en richting gaf, wat de kleur droeg van zijn geest, fel of kuisch, dat wat zoo hoog uitgebouwd was als zijn kennis kon reiken en zoo diep was als zijn hart peilen kon, dat wat zich geheel geplooid had naar de verrukkingen die in hem leefden.
Dan blijft, als het leven uit den kunstenaar gevloden is, het kunstwerk over, medegevoerd nu of in catastrophale ondergangen, of onverwacht geheven tot naar het licht gekeerde erkenningen, afdrijvend ook soms tot waar stilstand beklemmend eeuwen duurt, maar overgeleverd nu aan alle wisselvalligheden van het leven, die het wellicht eens zal mede voeren tot landen aan de overzijde gelegen van onzen tijd, of die het onbeveiligd achter laat dáár waar de strijd der menschen roekeloos vernietigt, breekt en brandt, — of wellicht zal het leven het kunstwerk achteloos laten zinken in donkere diepe vergetelheid.

Als het weekdier nog klein is, begint de schelp zich reeds te vormen, al groeiend groeit de schelp met het groeiend lichaam mee.
Verlangen en lust gaan feller, driftiger, gulziger in het volwassen lichaam dwingen, waarin ook de waakzaamheid zich nu scherper houdt gespitst, en voortdurend groeit de schelp en windt en welft zich volkomener, rond het lijf waar thans alle krachten op genot en behoud staan gericht. Zoo ontstaat het prachtig roofslot de vesting, die sierlijk, kleurig, vaak als een bloem zoo schoon, toch is gebouwd voor strijd, voor afweer en beveiliging, versterkt rondom door harde pantsering.
Lust en vrees, deze felle drijvers, die altijd zijn dáár waar drang om te leven machtig is, zij vormen van binnen-uit de vesting, zij trekken de muren rond het lichaam op, zij zijn het die de gewelven bouwen en de koepels welven rond het steeds begeerig en vreesachtig lijf, zij zijn het die de regelmatige windingen draaien en gleuven openen, lang scherp en smal, zij drijven cirkels tot puntige spiralen, zij bouwen uit, zij ronden af, zij smeden de hechtingen der sterke sloten, en wringen de klemming der scharnieren om, zij bekleeden met glanzend paarlmoer de gewelfde binnenwanden, zij hollen de gangen uit waardoor glijdend de tentakels gaan, zij bouwen uitgangen, klein, omgebogen, soms geheel verscholen, of diep en lang als een wreede sabelwond, of ruim en hoog als de poorten in verre oostelijke landen, zij zijn het die de vesting maken donker en afgekeerd van alles wat daar buiten leeft, geheel ommuurd en in zichzelf besloten, of bezet met bastions en torens, met vele uitkijkgaten, waar achter ieder gat een gulzig oog loerend spiedt, of waardoorheen voelarmen tastend naar alle zijden, bewegelijk ter verkenning gaan. Maar aan de buitenzijde daar bouwt het eeuwig woelend water aan den vorm van zelfs de kleinste schelp mee, het is het water dat al golvend slijpt, en langzaam rondingen verzacht en scherpe kanten rondt, het water doet de kleurstof tot rythmische patronen vloeien; geen vorm is er die het water niet dwingt naar zijn zachten maar al-verwinnenden wil.

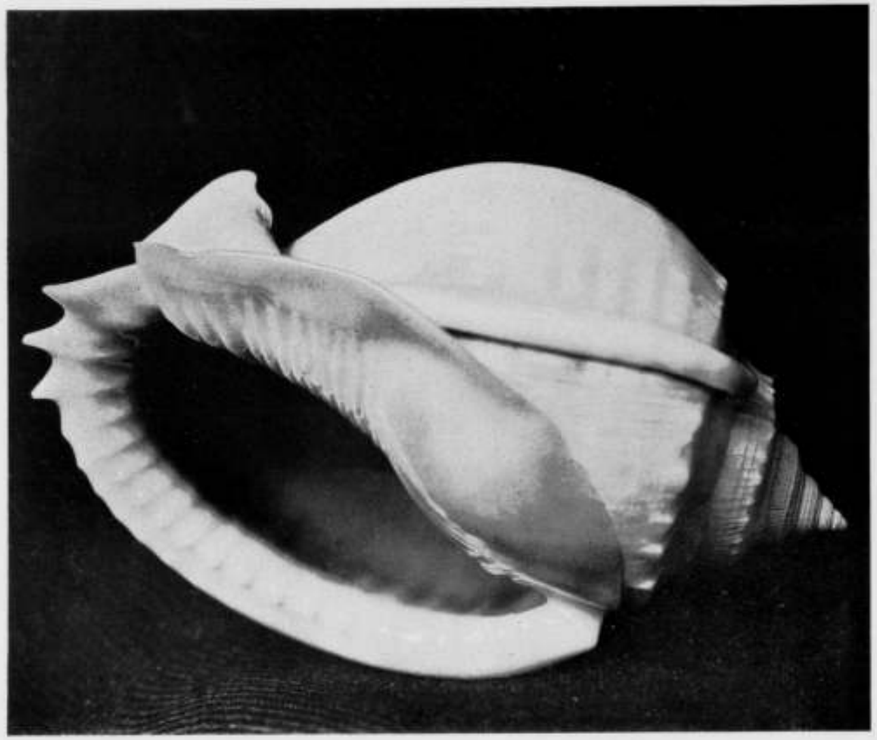

Als de kunstenaar nog een kind is begint de verbeelding in hem te groeien, vaag nog en vormloos eerst ontwikkelt deze met het steeds bewuster wordend lichaam mee. Verlangen en liefde worden weliger, zij stroomen vanuit het kinderlijk hart vertrouwend de onmetelijke wereld in, en komen van deze reis terug pijnlijk gewond en vaak al te droef gehavend. Dan groeit uit dit donker besef de lichte wensch naar een andere, naar een eigen, naar een gedroomde werkelijkheid, om daar heerlijker, vrijer, moediger of dieper ingekeerd te kunnen leven, dan in de ons omringende, in de bestaande werkelijkheid.
Nu gaan verlangen en liefde voor dezen droom de omsluiting bouwen, zij maken ruime welvingen voor het diepe gemoed, maar ook schuilkamers voor alle onzuiverheden, en schoon gewelfde koepels voor den zang van het hart, zij bouwen hooge torens voor de kennis die vèr wil uitzien, en koele cellen voor de zelfbespiegeling, zij bouwen kamers waar het stiller is dan waar ook op de wereld en waar het suizen der stilte is de allerheerlijkste muziek; zij bouwen hoog ommuurde ruimten waar geen ander licht is dan het blanke hemel licht, of maken zonnige vertrekken die naar alle zijden uitzien op 's werelds ver-af en druk gebeur.
Verlangen en liefde bouwen rond dien droom de vesting, die vesting is, wat door ons het kunstwerk wordt genoemd, maar het leven stelt aan iederen bouw zijn grenzen, verlangen en liefde bouwen van binnen-uit naar hunne wenschen, maar geen eindvorm overgroeit ooit de grenzen gesteld door 's levens sterke macht.

De zee, de onpeilbare, onmetelijke en onstuimige, alle wateren harer grensgebieden liggen over alle verten met

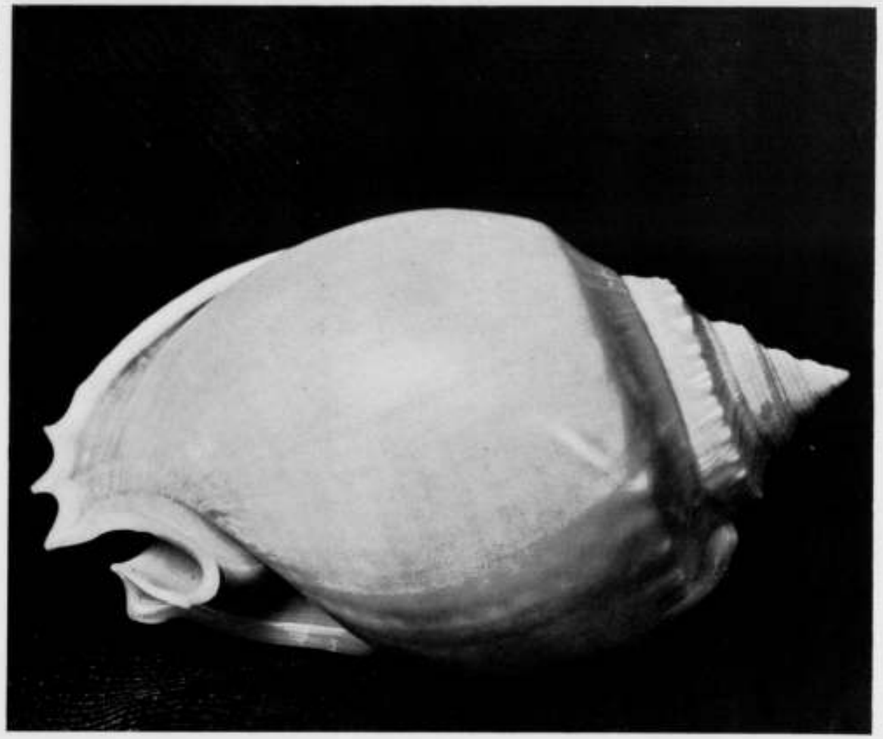

schelpen vol, hoog stapelen zij zich op in de diepe kribben maar ook haar glooiende en lang gerekte heuvelen liggen met verlaten schelpen overstrooid. Schelpen bedekken, overgroeien en hechten zich op alles wat in de woelende diepten dezer wateren onderging. Maar even oneindig als het aantal schelpen aan de stranden der onmetelijke zee, even oneindig is het aantal werken waarin de droom op deze wijde en vaste aarde tot een kristal werd, vast, beveiligend een ziel, en schoon.

In de groote schelpen, doch alleen als zij diep zijn van windingen leeft de donker zangerige stem der „viool-kleurige" eeuwig voort, zoolang dwaalde haar zang door der schelpen galmende gewelven, dat haar sombere echo nimmer meer den uitweg vond. Zoo ook in de kunstwerken der groote vereenzaamden, uit die werken klinkt steeds het ontroerend lied dat het leven eens het hart heeft voorgezongen, het hart dat liefde zocht maar eenzaam bleef.

De lichtere schelpen, de bewegelijk gebouwden, tot heirlegers voeren de sterke stroomingen ze bijéén, zij stijgen mede op in de hooge golven, zij bevolken dicht de bruisende en omstortende koppen, en jagen mede over de holle velden-van-aanloop vóór den nieuwen nog hoogeren sprong.
Alleen wanneer deze duizenden de golven dicht bevolken wordt hooger-ruischende, lichter en ijler de donkere stem die tot de stranden spreekt. Zoo schijnt het zware leven lichter en blijder, als der menschen harten vereenzaamd niet, maar in één machtige stijging tot erkenningen worden geheven, of éendrachtig samen ondergaan.

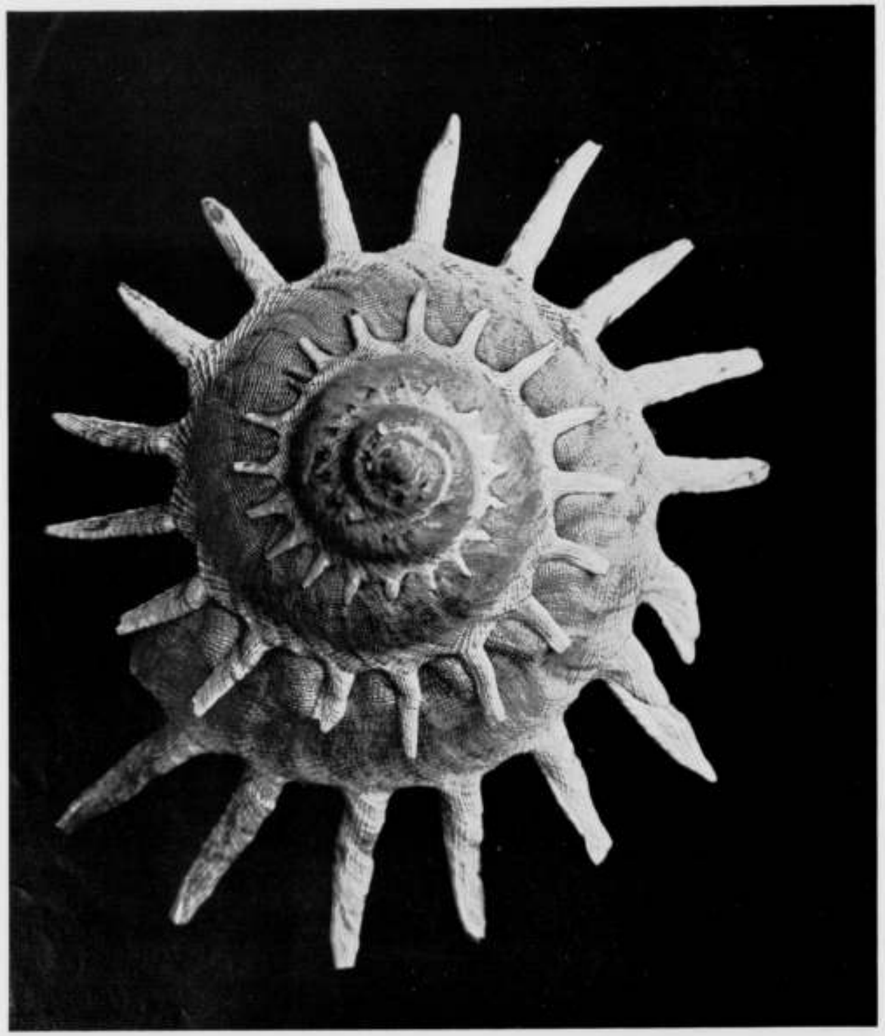

ASTRALIUM
SOLARIS
LINNÉ

ARGONAUTA
ARGO LINNÉ
PAPIERBOOT

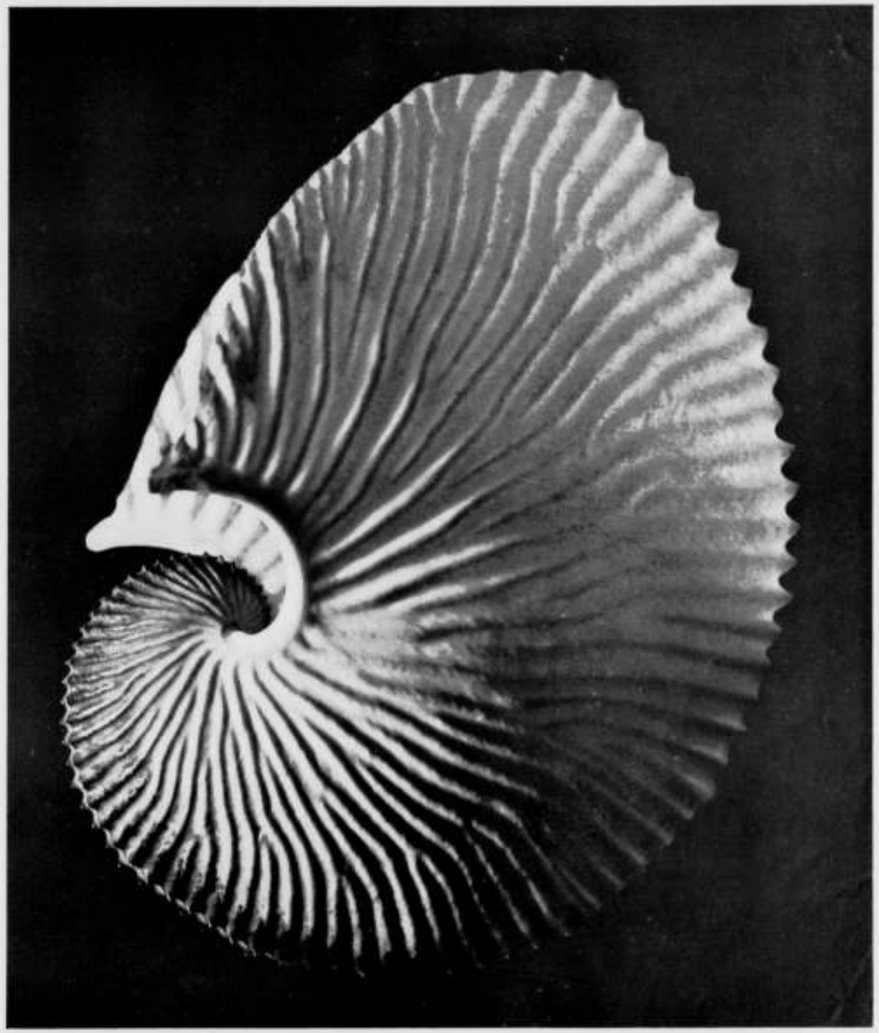

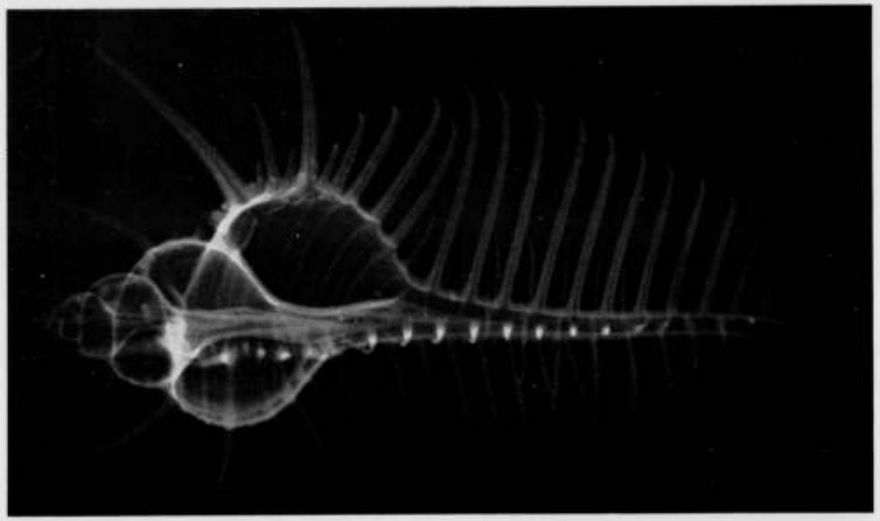

BOVEN RÖNTGEN OPNAME VAN PAGINA 9 BOVEN
ONDER DOLIUM CONSTAT MENKE

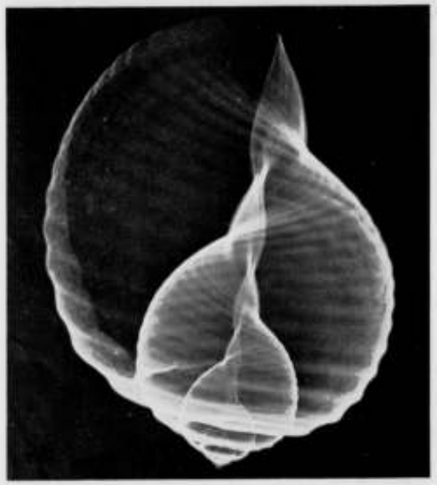

BOVEN MUREX TENUISPINA LAMARCK
ONDER CONUS BETULINUS LINNE

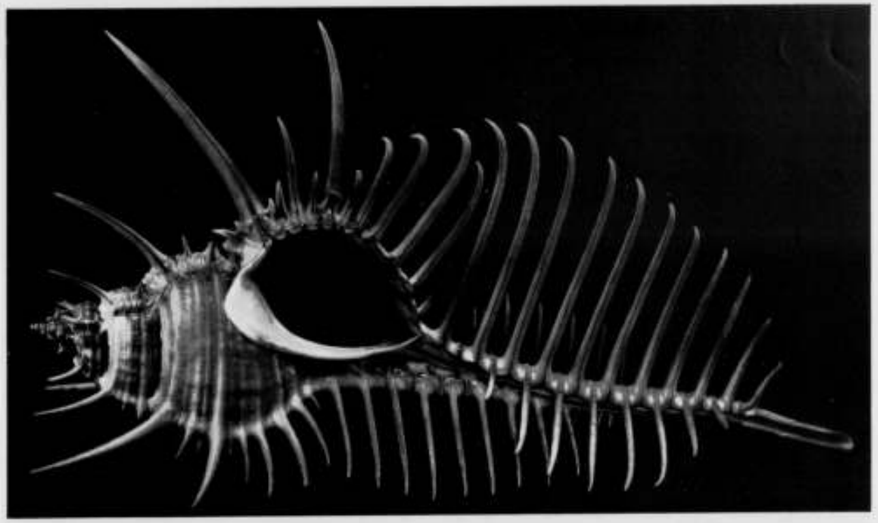

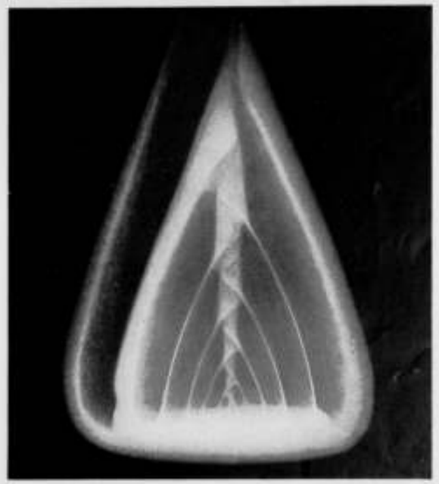

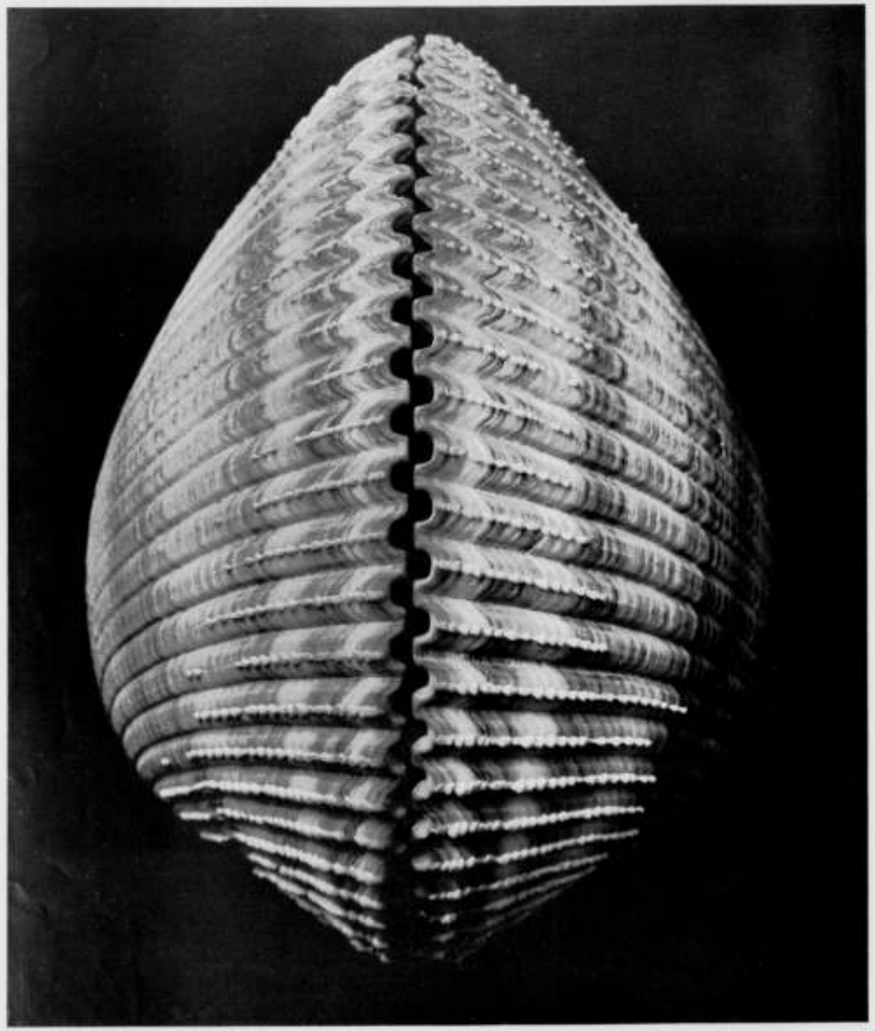

CARDIUM
PSEU DOLIMA
LAMARCK

CARDIUM
PSEU DOLIMA
LAMARCK

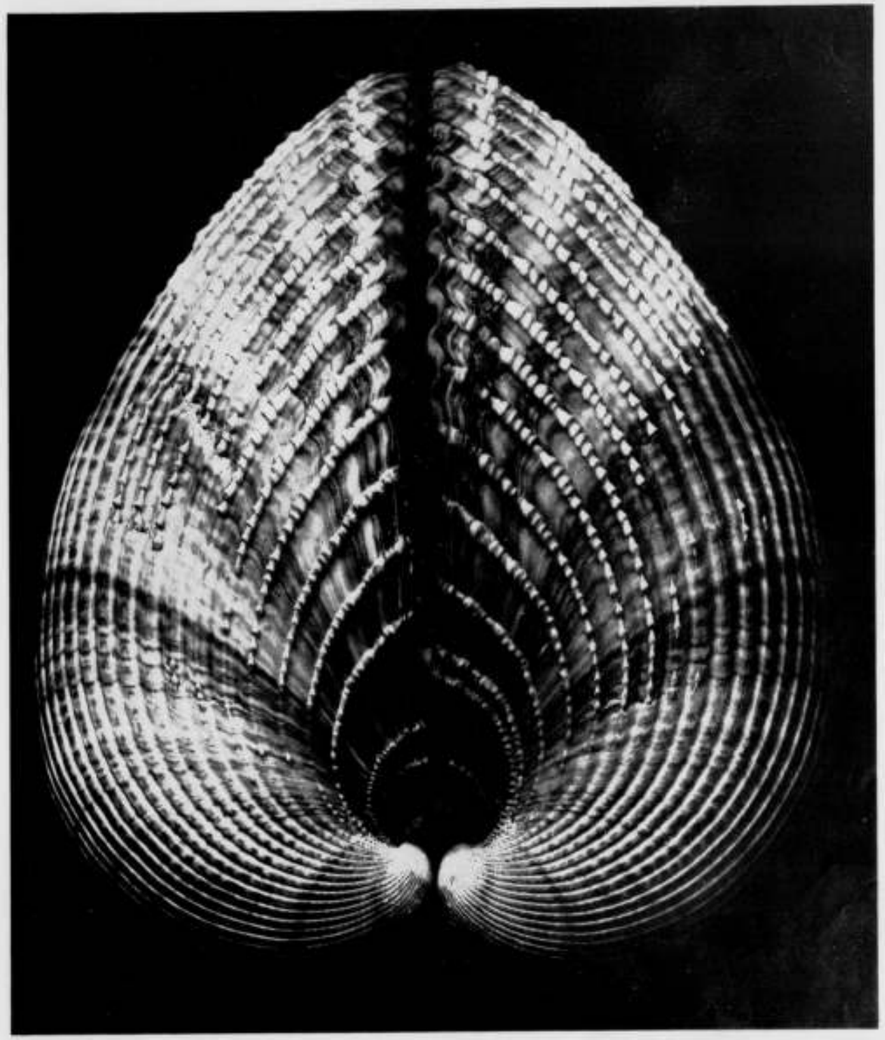

MIDD: VERMETUS SPIRATUS PHIL
LINKS EN RECHTS ROSTELLARIA RECTIROSTRIS LAMARCK OF SNEBHOREN

NATUUR BOUWKUNST EN TECHNIEK
DOOR H. TH. WIJDEVELD

„SEE, WHAT A LOVELY SHELL, SMALL AND PURE AS A PEARL, LYING CLOSE TO MY FOOT, FRAIL, BUT A WORK DIVINE, MADE SO FAIRILY WE'LL WITH DELICATE SPIRE AND WHORL HOW EXQUISITELY MINUTE, A MIRACLE OF DESIGN?"
TENNYSON.

Hier is een vreemde wending in de reeks der Wendingen, een verlaten van den arbeid der menschen, een aandachtig schouwen in een mysterieus geschenk der natuur. Door dit boek ruischt de muziek der oceanen, de acoustiek der zeeën; in deze vormen ligt de beweging der golven en de pracht van ongekende kleuren; hier is de grootste kracht in harmonie met de teederste broosheid; hier zijn gevoelige wezens, die leven, in trillende voelbewegingen, de ziel der wereldzee in zich dragen, haar in hun geheimnisvol bestaan van organisme tot organisme opbouwen, om eindelijk bij het ontglippen van de ziel, het nutteloos geworden huis, den mensch in millioenen voorbeelden op de stranden voor te tooveren.
Opgewoeld uit de diepste wateren, gevonden aan de verste stranden, voelen we in de wonderen dezer molusken, een harmonie tusschen de vormen der natuur en de vormen der kunst. Beiden groeien volgens diep inwendige wetten, beiden ontstaan in eenheid en hebben tot bron een innerlijke harmonie. De metropolen van millioenen wezens op den bodem van den oceaan zijn wonderlijke gelijkenissen met den strijd der menschen in den bouw van hun organismen.
Sluit uw oogen en grijp met den drang tot scheppen om u heen, vorm ruimten die uw innerlijk bewegen u

MIDDEN PIRULA GRACILIS SOW OF PEERSCHELP
LINKS EN RECHTS TURRITELLA TEREBRA LINNE OF PRIEMHOREN

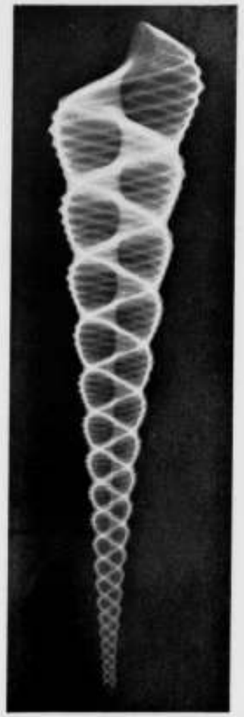

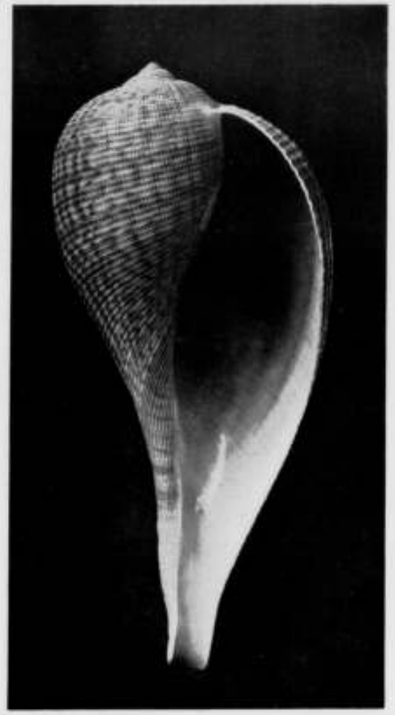

vóórspiegelt, componeer de vormen met de nieuwste mogelijkheden der techniek, grijp met volle accoorden in uw ziele-instrumenten, maar hoe ge dringt en wringt, steeds komen er gelijkenissen met de vormen der natuur. Zou het sublieme in de kunst één zijn met de natuur, zou de synthese voor beide dezelfde zijn, is er een geheim verbond tusschen beiden, dringt d'een, d'ander voorwaards, ontdekken zij wederzijds steeds weer opnieuw, dat zij beiden gelijk zijn en het àl omvatten en is de techniek de menschheid alleen gegeven om haar te blinddoeken en langs de wegen van den schijn te leiden in den cirkel der oneindigheid?
Want al verlangen wij van de techniek onmogelijkheden, in haren machtroes volgt zij ons toch op den voet en realiseert onze stoutste fantasieën.
Maar al is Aladin's lamp nu waarheid geworden, al zweeft het vliegende wonderpaard door het luchtruim, al bereikt de tooverspreuk onzer stem de geliefde werkelijk op oneindigen afstand, al is Zeus' bliksem nu in onze macht, al verrijzen torens van Babel bij dozijnen uit den bodem, al juicht techniek en wetenschap bij haar overwinningen, de kunstenaar ziet verwonderd toe, want hij weet dat de kunst na iedere overrompeling steeds weer zal ontglippen om als een dwaallicht door de oneindige ruimte te schieten.
Ons verlangen zal nooit bevredigd zijn en iedere nieuwe periode der menschelijke groei zal nieuwe eischen stellen voor de realiseering en vertolking der „idee".
Heeft de techniek in de Indische, in de Egyptische, in de Grieksche architectuur grootsche werken voltooid

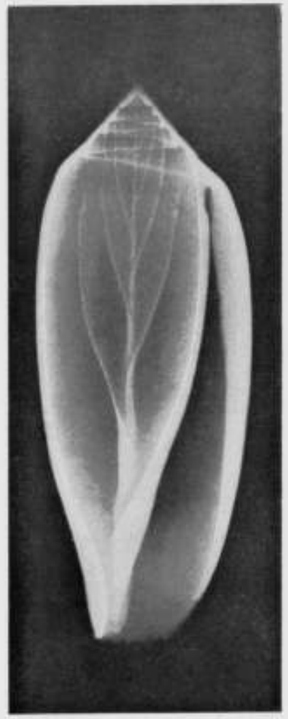

MIDDEN EN LINKS CONUS AULICUS LINNÉ. RECHTS MITRA PLICATA LINNÉ, OOK WEL GEPL: MIJTER

en telkens geloofd een idee voor altijd te realiseeren, heeft de techniek na eeuwen van zwoegen in de kathedralen wederom een idee omvangen, die de religieuse sferen van het bovenaardsche in zich draagt; .... toch, als zij door de techniek in volmaaktheid werd benaderd, jaagde de menschelijke ziel weer voort om nieuwe vondsten te doen en .... voor eeuwen was de mensch weer onrustig en onzeker.

Maar nu voorvoelen wij weer een nieuwe rust en komt er een kans voor de techniek om de kunst, de ziel der menschheid, nogmaals te vangen.

Wij gaan de idee aan nieuwe vormen ankeren. Geef ons het materiaal en uwe geestes-kennis, o, techniek en wij zullen in vorm en kleur en lijn de sfeer u toonen, die nieuwe schoonheid wekken doet. Wij dragen haar in ons met de zekerheid, die weet, met de kracht, die kan. Het is een nieuwe eenheid, een nieuwe harmonie, een nieuwe vreugde, een grootere dan ooit door u werd verwezenlijkt, dan ooit de aarde droeg. Geef ons de materialen, geef ons ijzer en staal en beton en glas, in rechte, gebogen, vloeiende en stollende massa's; geef ons alles, wat in zich draagt de mogelijkheden tot het scheppen der vrije ruimten, alles, wat niet gebonden is aan de wetten van last en steun. Wij willen de spanning en de overspanning, wij willen het zweven en het hangen, het trillen en het beven,..... wij willen het onkenbare, kenbaar maken,..... wij willen de oneindigheid van den kosmos cristalliseeren en in vormen tot uitdrukking brengen .... Wij hebben wederom een idee voor u te vertolken!

ALLE DRIE MITRA EPISCOPALIS LINNÉ. LINKS DOORGEZAAGD MIDDEN RÖNTGEN RECHTS AANZICHT

Zoo is het gekomen, dat wij in onze verterende verlangens naar de realiseering dezer nieuwe wereld, staren naar de natuur en duiken in de diepste diepten der oceanen en grijpen wat daar spanning en innerlijke kracht in zich draagt en brengen aan de oppervlakte, huizen en kluizen die in het water zweven, die in de golven dansen, die in de branding slingeren, die aan de stranden rusten,.... die geen gevels hebben en geen daken, die geen vloeren hebben en geen kelders, geen boven of onder, geen vóór of achter; maar, die in zich dragen de spanningen der gebogen velden, de rechte en strakke banden, de welvingen en spiralen; .... die kennen het geheim van de grootste kracht in de kleinste vorm, van de edelste lijn in de volste massa; .... die één zijn in innerlijke kracht, één zijn in het al omvatten, één zijn in het al beschermen; . . . . één in organisch geheel!

Daarom is dit boek, gewijd aan de schelpen der zee, opgedragen aan den ingenieur en den architect, den modernen mensch.

En mocht de techniek ons geven wat wij verlangen, mocht de menschheid opbouwen uit deze stof een nieuwe wereld, dan zullen wij wederom, voor een wijl, vroolijk zijn in de tuinen der fantasie en dwalen met onzen geest en onze ziel door het vroolijk labyrinth van den kosmos. En kunst en techniek zullen broederlijk in die tuinen spelen en de natuur zal zijn de wip; en techniek zal roepen: „ik ben de zwaarste . . . en win." Maar de kunst zal juichen: „ik ben het hoogste en zie de verste verten." Stil lacht de natuur in haar almacht en laat de kinderen spelen.

NAUTILUS POMPILIUS LINNÉ, OOK WEL NAUTILUSSCHELP (GEPOLIJST)

NAUTILUS POMPILIUS LINNÉ, OOK WEL NAUTILUSSCHELP (RÖNTGEN-OPN.)

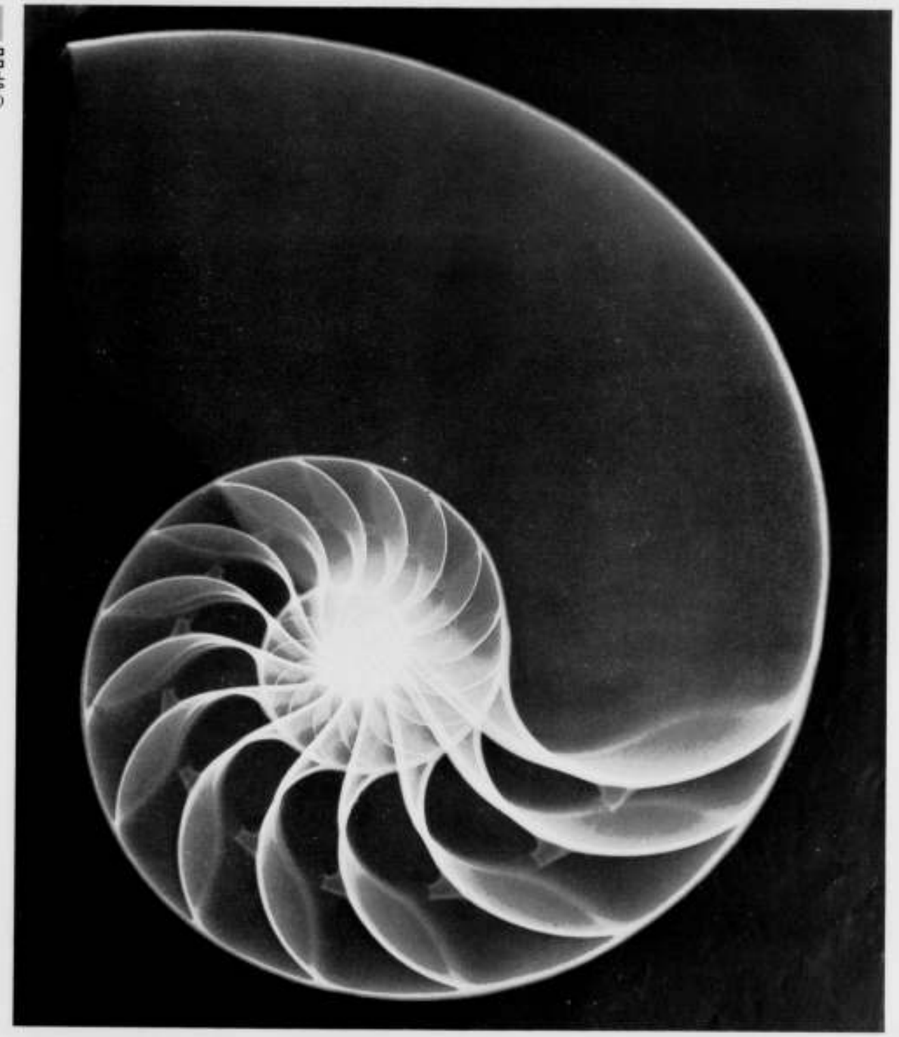

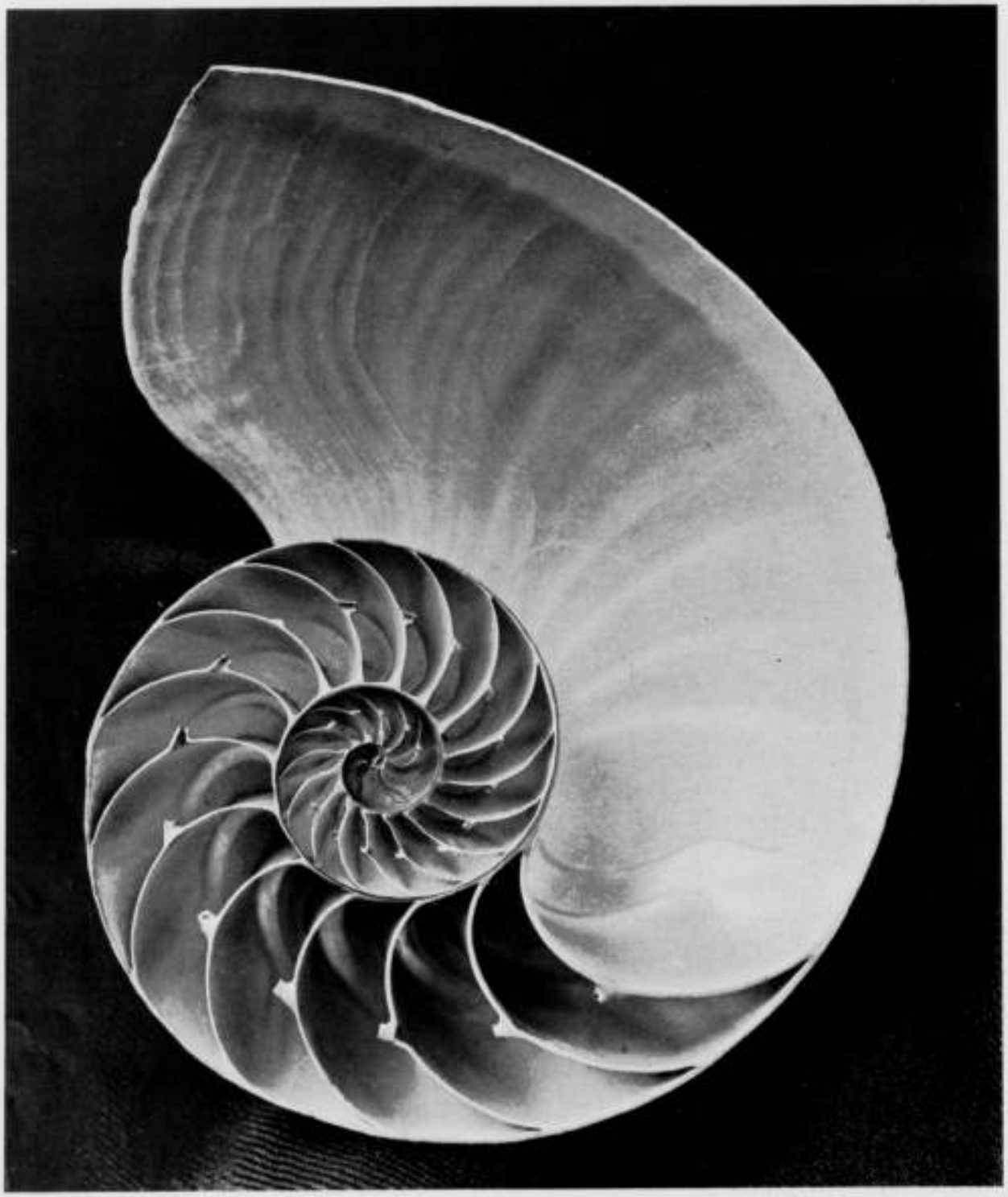

NAUTILUS POMPILIUS LINNÉ. OOK WEL NAUTILUSSCHELP (DOORGEZAAGD)

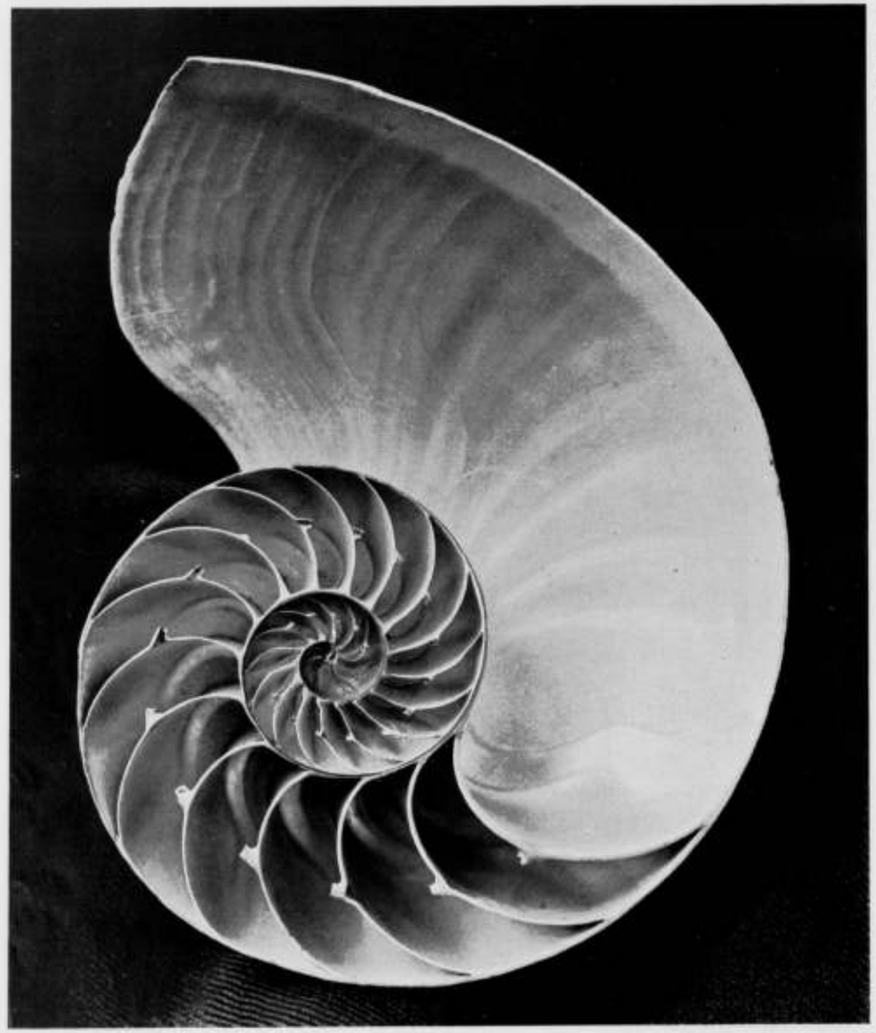

NAUTILUS POMPILIUS LINNÉ. OOK WEL NAUTILUSSCHELP (DOORGEZAAGD)

NAUTILUS POMPILIUS LINNÉ. WAARVAN GEDEELTE SCHAAL WEGGEBROKEN

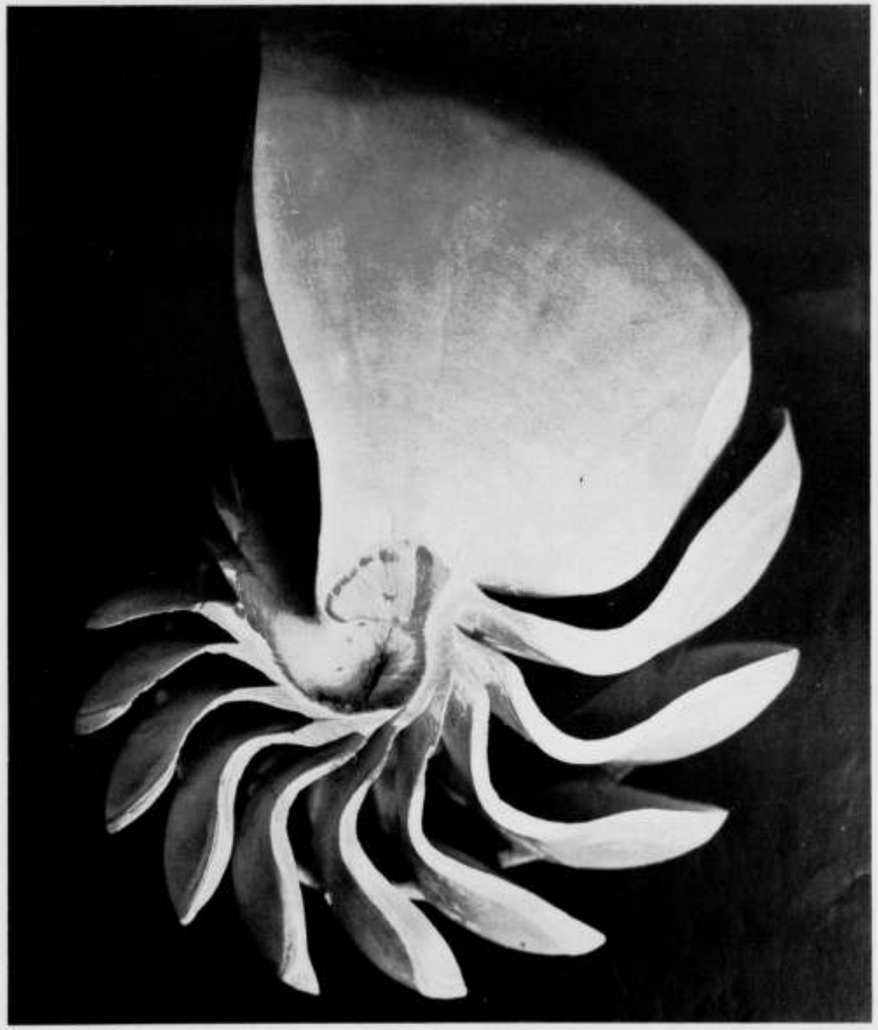

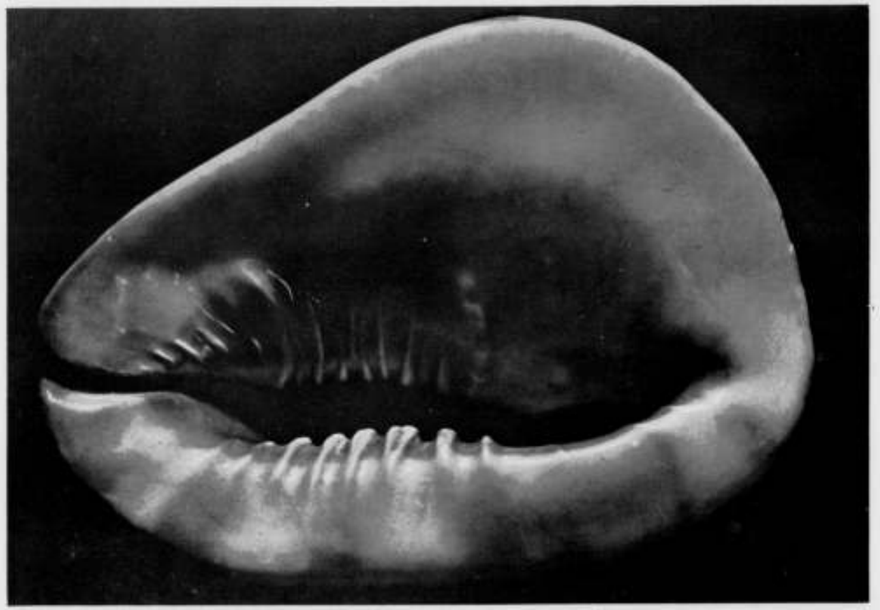

BOVEN CASSIS CORNUTA LINNÉ GEHOORNDE STORMKAP ONDER (LINKS) HARPA ARTICUL: LAMARCKOOKWEL HARP-SCHELP (RECHTS). HARPA COSTATA LINNÉ GER: HARPSCHELP

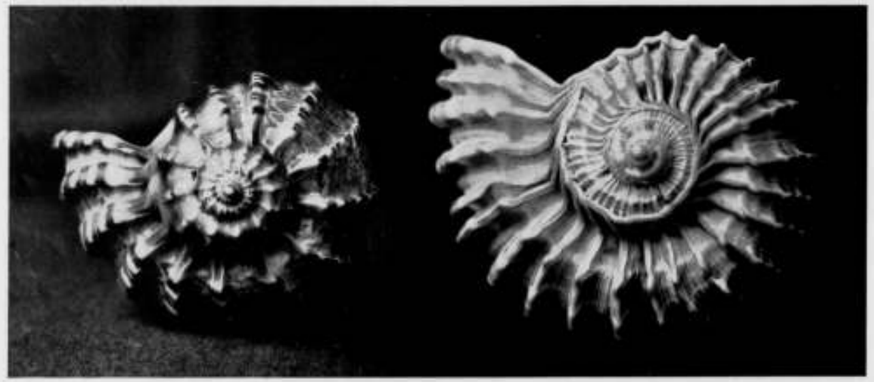

BOVEN HALIOTIS RUBICUNDA DE M. OOK WEL HET ROODE ZEE-OOR ONDER (MIDDEN) CONUSGENERALIS LINNÉ. (LINKS) HARPA ARTICUL: LAMARCK. (RECHT HARPA COSTATA LINNÉ

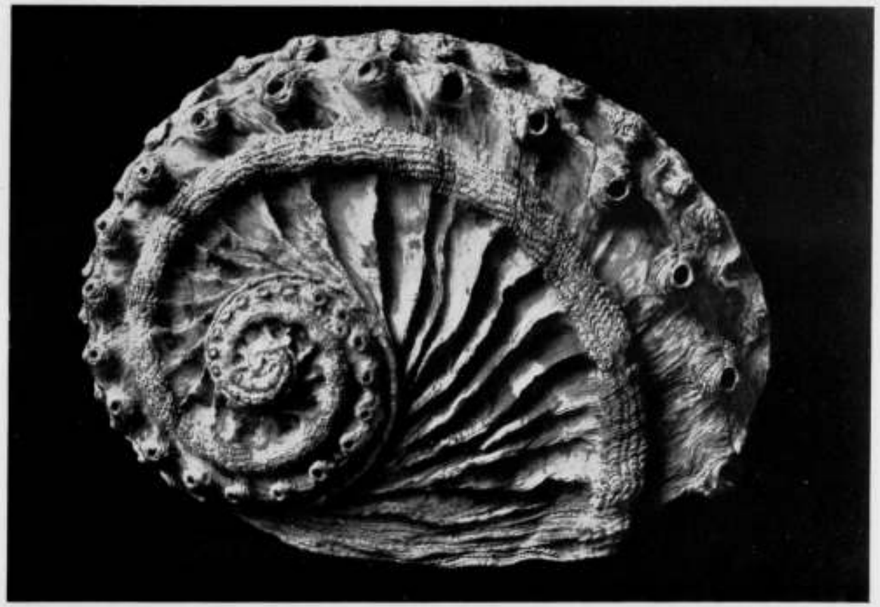

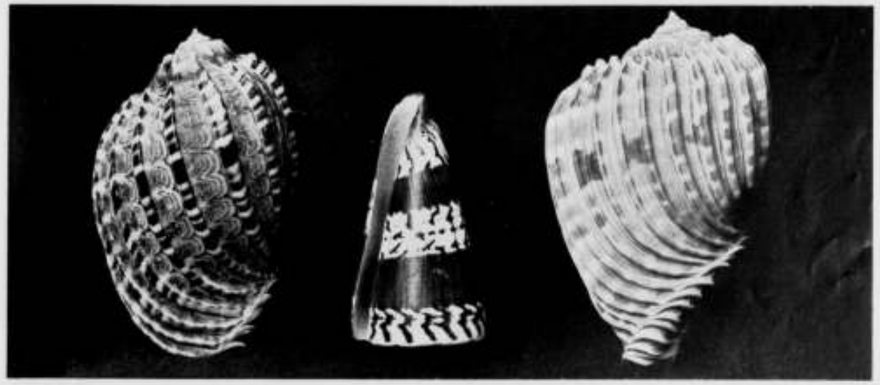

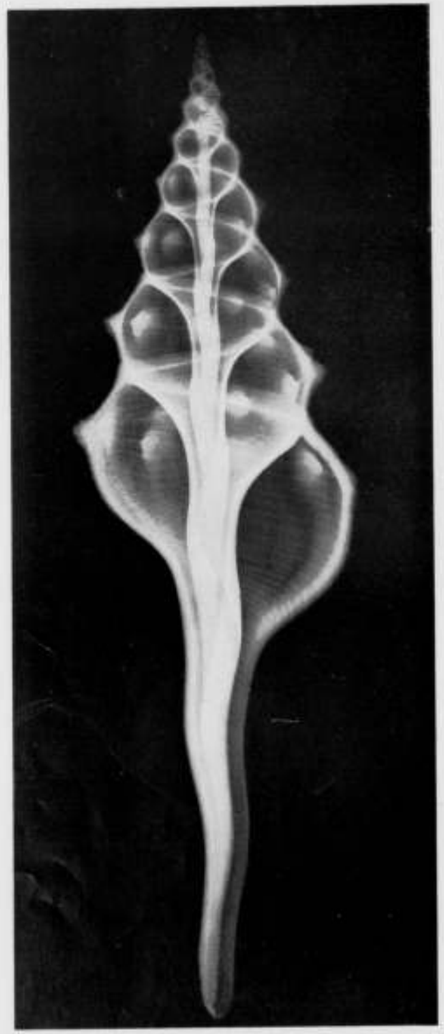

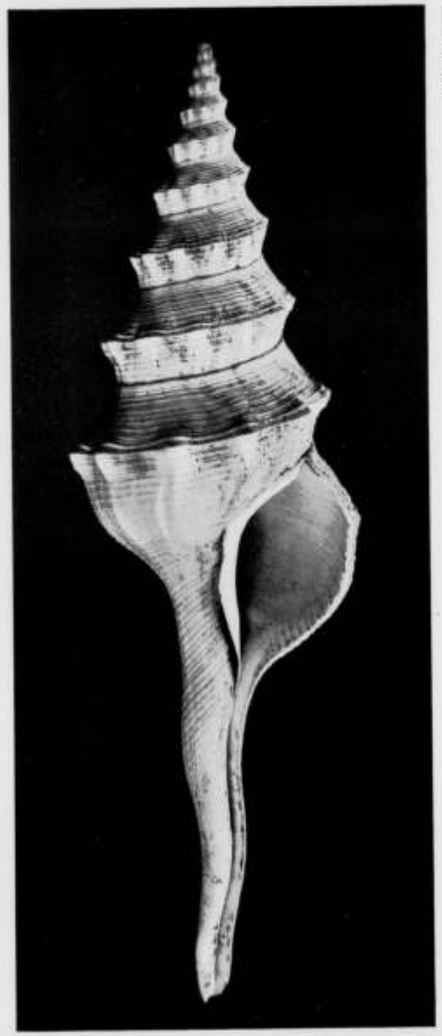

BEIDEN FUSUS LONGISSIMUS GMELIN AANZICHT EN RONTGEN-OPN:

LINKS FUSUS PROBOSCIDIFERUS RECHTS MITRA REGINA SWAINS KONINGSMIJTER

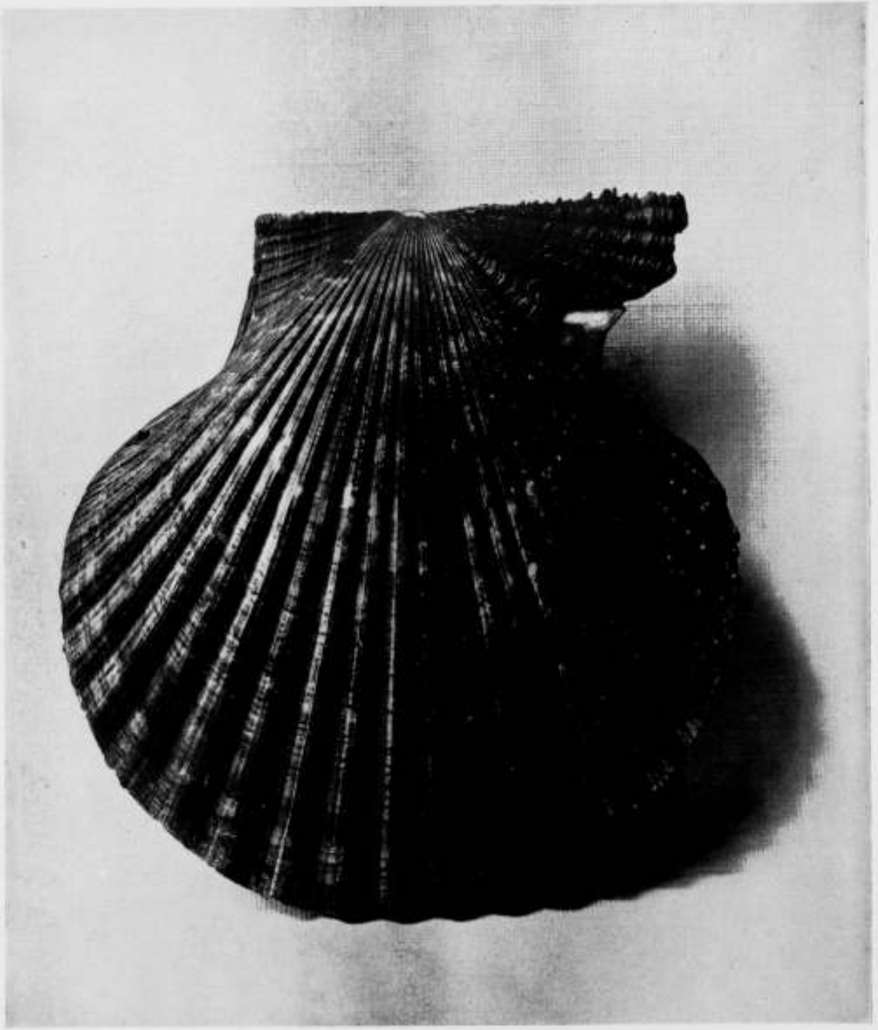

CHLAMYS GLORIOSUS REEVE. EDELE KAMSCHELP

SOLARIUM PERSPECTIVUM LINNÉ. STERK VERGROOT

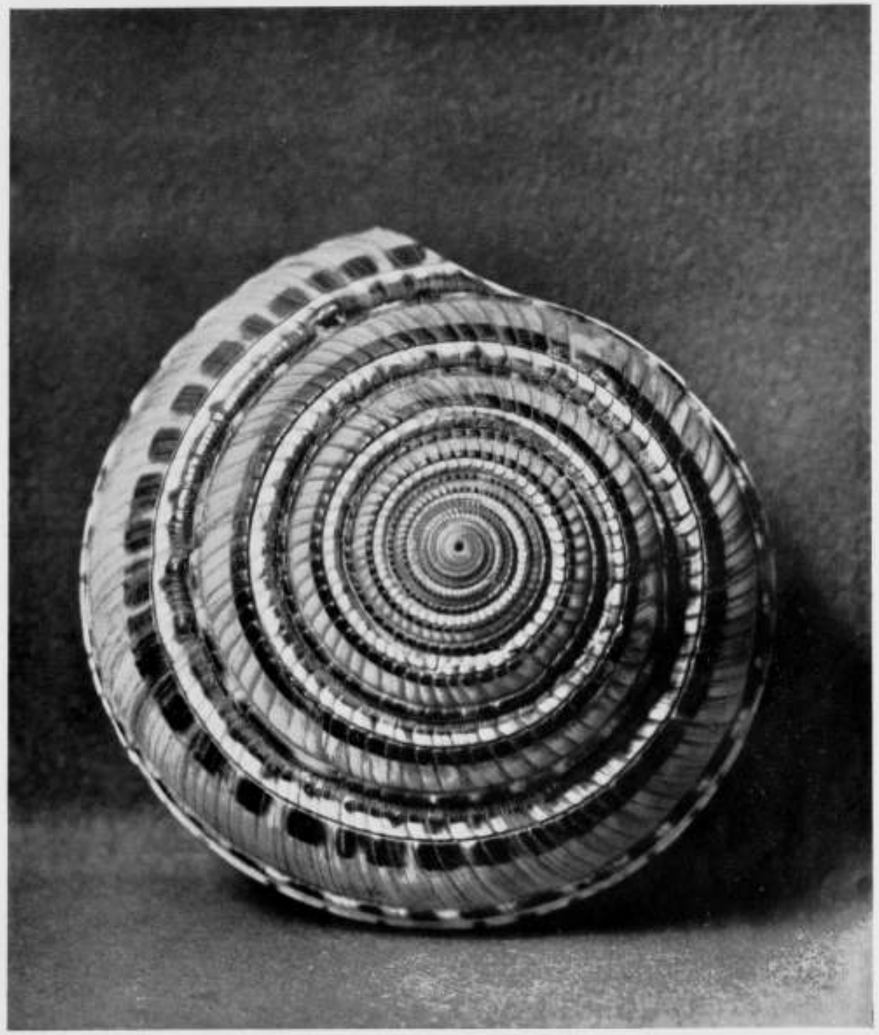

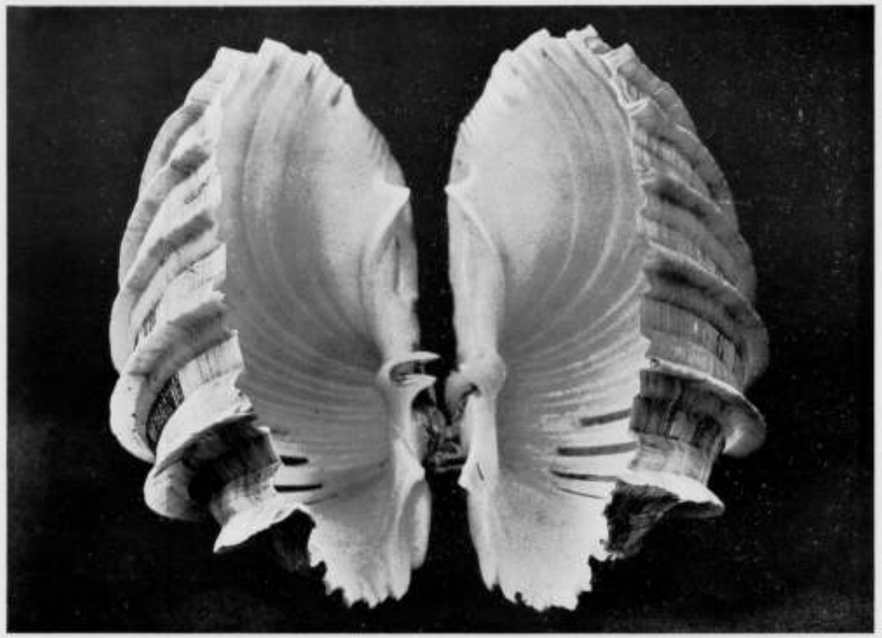

BOVEN CARDIUM
COSTATUM LINNÉ
GER: HARTSCHELP
□ □ □ □
OND: PTEROCERA
SCORPIO LINNÉ
RÖNTGEN OPNAME
VAN PAGINA 27

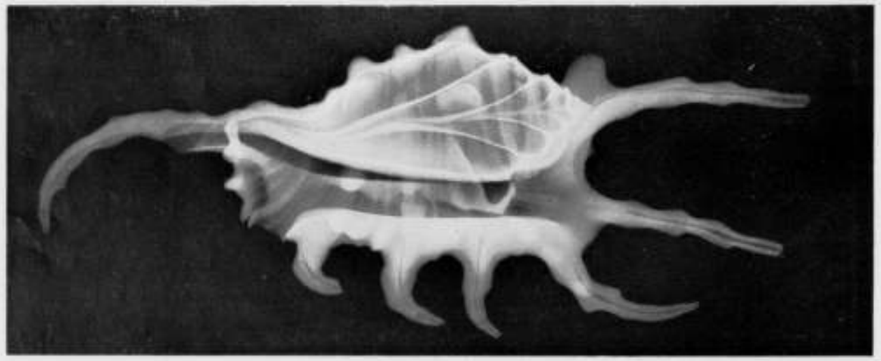

BOVEN CASSIS
CORNUTA LINNÉ
GEH: STORMKAP
□ □ □ □
OND: PTEROCERA
SCORPIO LINNÉ
SCHORPIOENVORM
DUIVELS-KLAUW

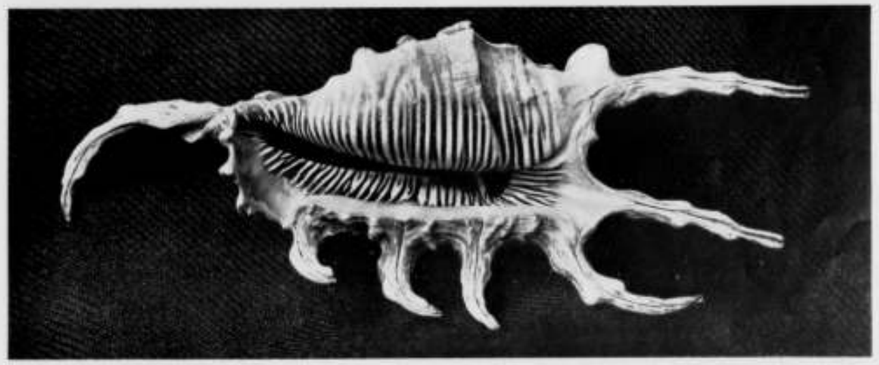

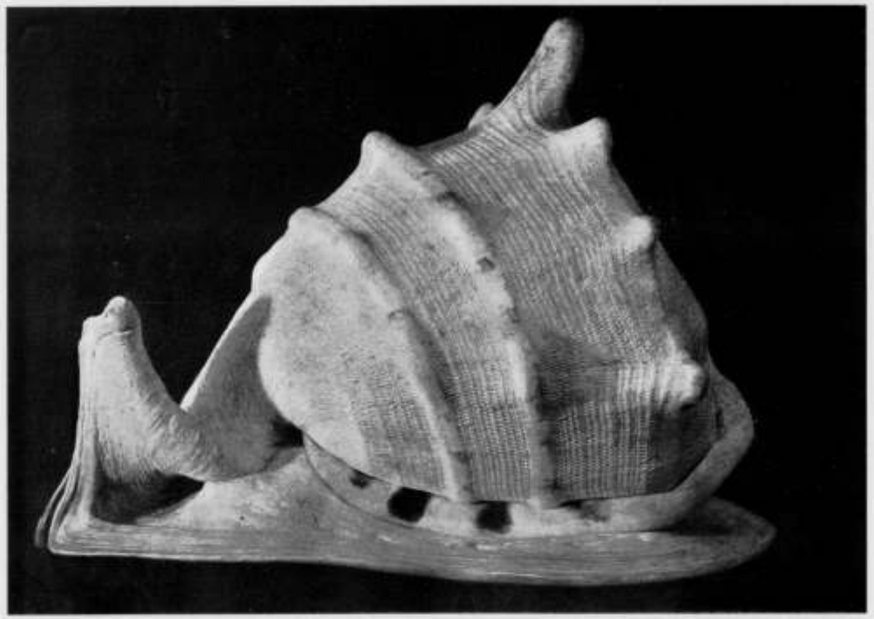

BOVEN CASSIS CORNUTA LINNÉ GEHOORNDE STORMKAP
ONDER (LINKS) GUILFORDIA TRIUMPHANS PHIL (RECHTS) PATELLA GRANATINA LINNÉ

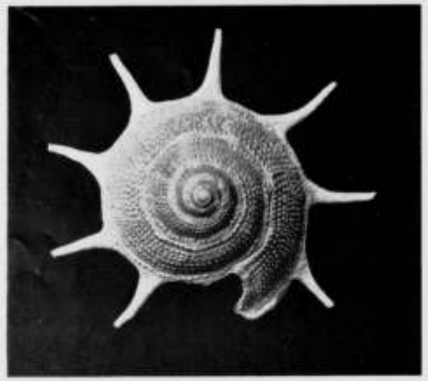

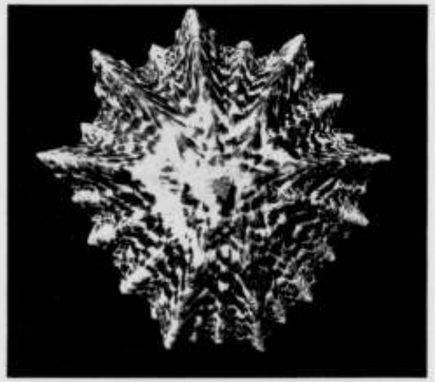

BOVEN VENUS MULTISPINOSA VEELSTEKELIGE VENUS-SCHELP
ONDER (LINKS) ECHINUS ESCULENTUS LINNÉ EETB: ZEE-EGEL (RECHTS) NANINA CITRINA LINNÉ

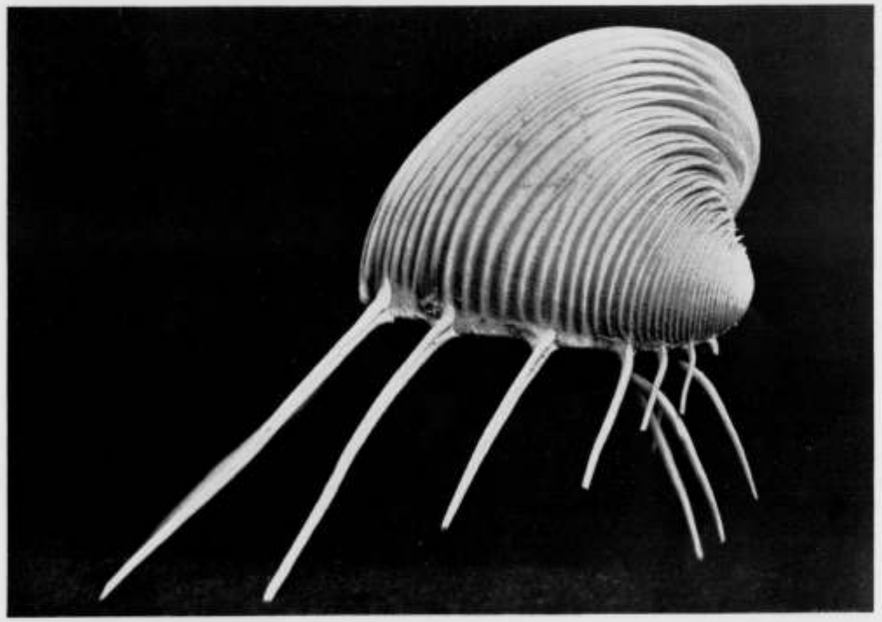

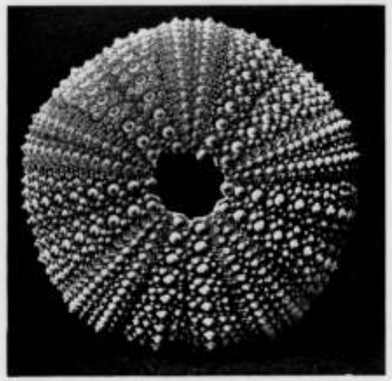

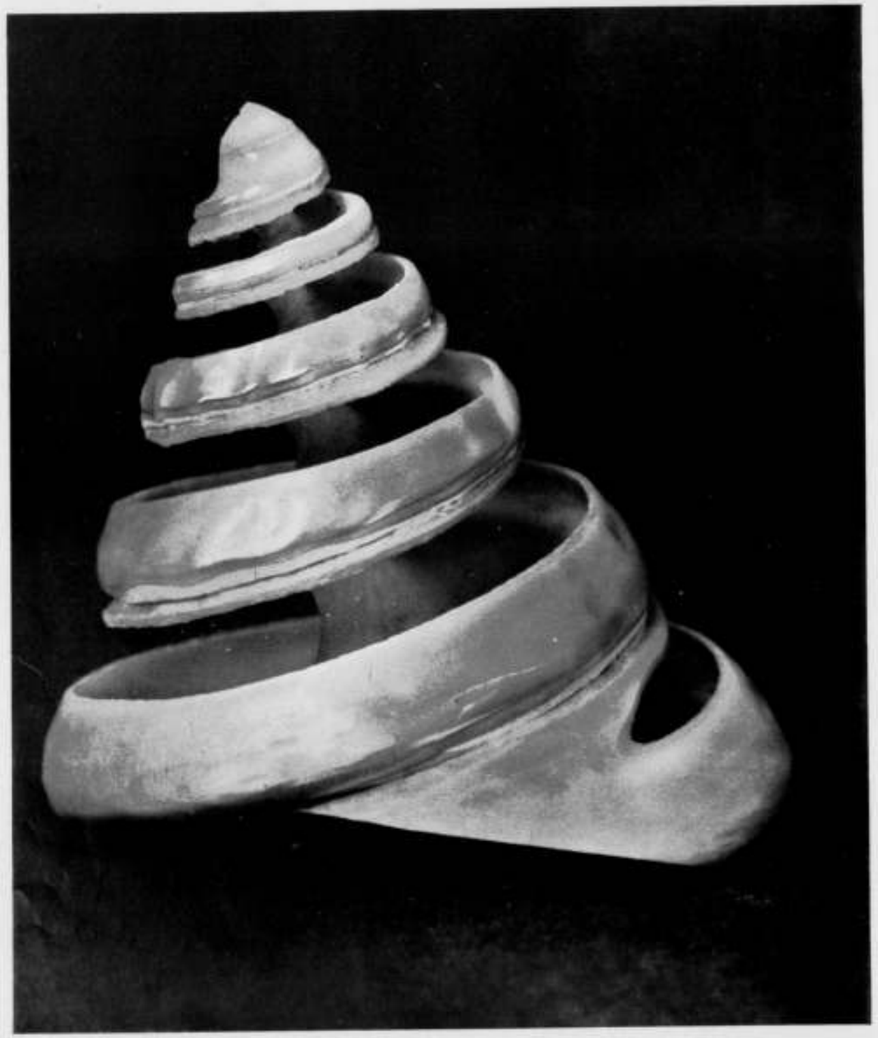

TROCHUS NILO-
TICUS LINNÉ
OF TOLHOREN
GED: V. D. MANTEL
WEGGENOMEN

FUSUS
PROBOSCIDI:
FERUS LAMARCK
TROMPET-
SPILHOREN

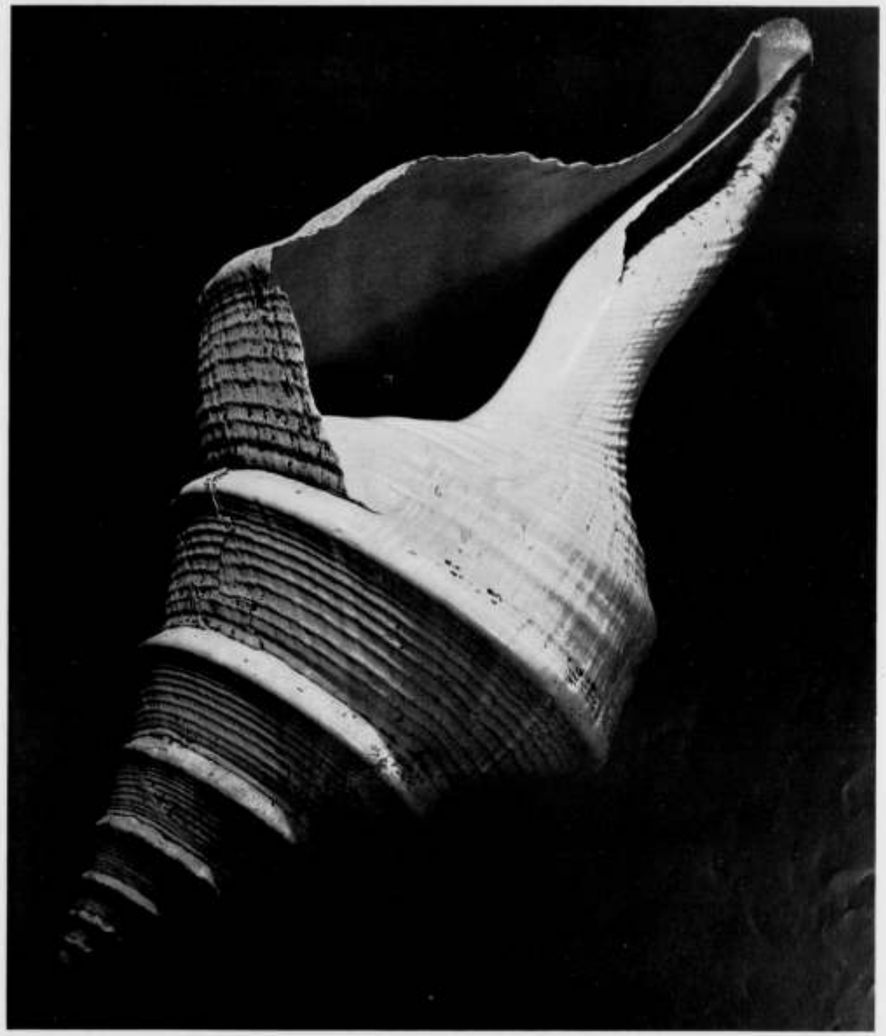

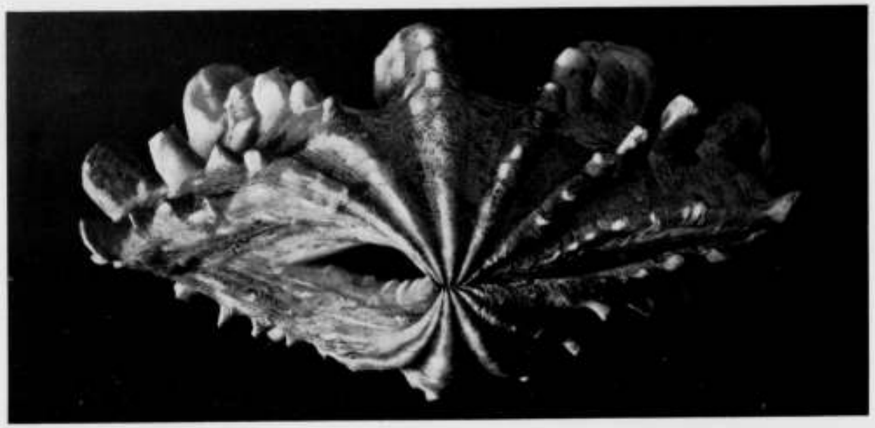

BOVEN TRIDACNA SQUAMOSA LAM; ONDER (LINKS) PLEURODONTE OREAS KOCH (RECHTS) MELONGENA COCHLIDIUM LINNÉ

SPONDYLUS REGIUS LINNÉ BOVEN ONDER (LINKS) EN (RECHTS) AANZICHT EN RÖNTGEN OPNAME VAN OVULA OVUM LINNÉ

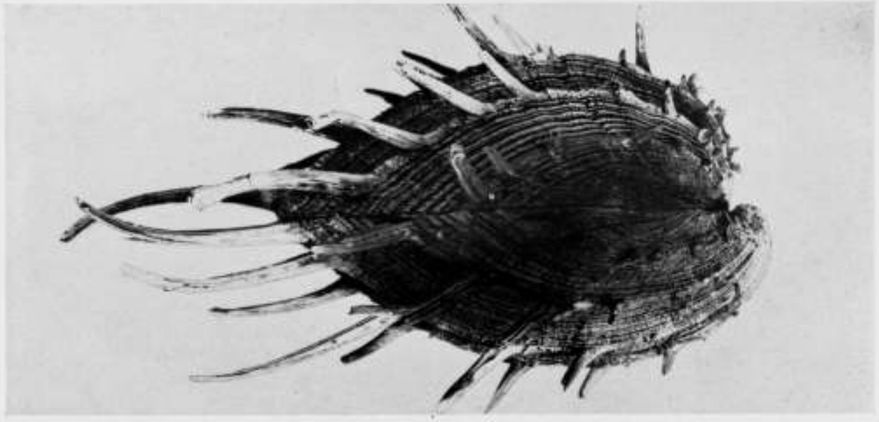

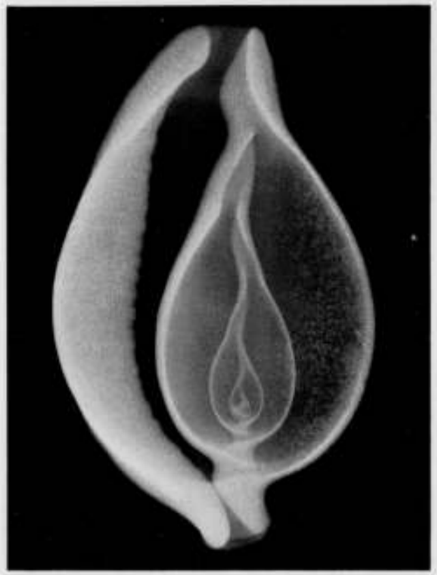

TRITON TRITONIS
LINNÉ. OOK WEL
TRITON'S HOORN
RØNTGEN OPNAME

TRITON TRITONIS
LINNÉ. OOK WEL
TRITON'S HOORN
RØNTGEN OPNAME

5 RÖNTGEN OPNAMEN
BOVEN (LINKS) MUREX REGIUS WOOD
BOVEN (RECHTS) TROCHUS NILOTICUS LINNÉ
ONDER (LINKS) HARPA ARTICULARIS LAMARCK (ZIE VOOR AANZICHT PAGINA 21 ONDER)
ONDER (RECHTS) CYPRAEA CERVUS LINNE
ONDER (MIDDEN) CERITHIUM-SOORT

LIFTEN

PERSONEN-LIFTEN
GOEDEREN-LIFTEN
SPIJS-LIFTEN

N.V. NEDERLANDSCHE IJZERGIETERIJ „VULCANUS"
EN MACHINEFABRIEK V.H.

FABRIEKEN TE VAASSEN (GELDERLAND)

JAN HAMER & Co

VERKOOPKANTOOR SINGEL 258 AMSTERDAM TELEFOON 43067

WINKELMAN & VAN DER BIJL
WESTERSTRAAT 99
SHOW-ROOM:
P. C. HOOFTSTRAAT 26
AMSTERDAM

SIERWERK
IN ALLE METALEN
GLAS IN LOOD

PERZISCHE TAPIJTEN
FIRMA BENEZRA
's-GRAVENHAGE
NOORDEINDE 140
(TEGENOVER ORANJESTRAAT)
ROTTERDAM
FILIAAL „PERZITA"
GROOTE MARKT 13

GROOTSTE VOORRAAD
LAAGSTE PRIJZEN

ZICHTZENDINGEN DOOR HET GEHEELE LAND

REPARATIE-INRICHTING VOOR ALLE SOORTEN TAPIJTEN

SANITAIR TECHNISCH BUREAU
N.V. PAFF'S PATENTEN
AMSTERDAM
KEIZERSGRACHT 293 - TELEFOON 35830

WENDINGEN
OP SANITAIR TECHNISCH GEBIED

HANDWASCHBAKJES
TONDEN PLUG IN DEN BODEM EN MET INGEBOUWDE STANKAFSLUITING

VOORDEELEN:
1e. VOORWERPEN, DIE DE AFVOER RUNNEN VERSTOPPEN, KUNNEN DEN UITLAAT VAN DEN BEN NIET PASSEEREN
2e. INGEBOUWDE STANKAFSLUITING MET ONTSTOPPING IS INWENDIG GEVEEL VERGLAARD EN BIEDT DUS EEN GELEGENHEID TOT HET VASTZETTEN VAN SOIL
3e. HET LASTIGE KETTINKJE MET STOP IS NIEUWE VERGWENEN, EVENALS DE PLUGPLAAT, WAARDOOR ZICH STEEDS OPREINHEDEN VASTZETTEN
4e. BEVENSIEN KAN MET WASCHBAKJE NIET MEER VOOR GEVAARDE BOELDINGEN GEBRUIKT WORDEN
5e. HEEFT DEN MEER GESTHETISCH AANZIEN

BADKUIPEN — ZONDER UITLAAT IN DEN BODEM, DUS OOK ZONDER DE LASTIGE KETTING, — WAAR MET BOUTENWERKENDE AF- EN OVERLOOP (ZIJN PRACTISCH)

„HYDRAULICA"-LUCHTDRUK-RESERVOIR, GEHUISCHLOOS VULLEND, OVERAL PLAATSBAAR, OOK BIJ TE LAGE VERDIEPINGEN. LEKKEN ONMOGELIJK (HET IS LEDIG) KOSTBARE KREOLOUT ZEKERE EN GEMAKKELIJKE BEDIENING

GOOTSTEENEN — ZONDER UITLAAT IN DEN BODEM, MET ZOUDAMINE UITLAAT, DAT VERSTOPPINGEN ZIJN BUITENGESLOTEN

BEZOEKT ONZE TOONKAMERS
KEIZERSGRACHT 293 - AMSTERDAM

„BIJ ST. LAURENS"
WINKEL
SCHEEPS EN HAMER
BETIMMERINGEN
UITMUNTEND
DOOR
STUL EN TOON
DIR: C. BREEDVELD
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. TEL: 4871

IN VOLKSWONINGEN
ZYN SCHOORSTEENMANTELS VAN VERGLAASDE WAALKLINKERS
EEN IDEAAL
GEEN BEKLEEDINGS MATERIAAL NODIG
MODIE MATTE TINTEN
DUURZAAM MASSIEF EN HYGIËNISCH
GEEN AANZET-KOSTEN
GEEN ONDERHOUD

N.V. V-M.
DERICKS & GELDENS
DRUTEN

LOU
ASPERSLAGH

ATELIERS VOOR
KUNSTNIJVERHEID

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS IN LOOD
TOLLENSSTRAAT 18–26
DEN HAAG TELEF. M. 4611

GEPANTSERDE
BRANDDEUREN
EN
BRANDSCHUIVEN

GEBRS GORTER
WORMERVEER

MEUBILEERINGEN

BETIMMERINGEN

GIDDING & ZONEN
DECORATIEF
SCHILDERWERK
GLAS IN LOOD

130 AERT VAN NESSTRAAT
ROTTERDAM

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

G. W. C. PAARDEKOOPER
BOEKBINDER - BLOEMGR. 8
TELEFOON 46487 - AMSTERDAM
ALBUMS, PORTE-
FEUILLES, ARTIS-
TIEK BIND-
WERK

SANITAIRE GROOTHANDEL
N.V. WERKMETAAL
DEN HAAG

G. WILLEMSE
& ZOON
UTRECHT
VROUWJUTTENSTR. 4

ATELIERS
VOOR MODERN EN AR-
TISTIEK GLAS IN LOOD
OOK VOLGENS TEEKENING
VAN HEEREN ARCHITECTEN

TEGELHANDEL
N. WAFELBAKKER & Co.
AMSTERDAM
KANTOOR EN MONSTERKAMER: 212 SPUISTR.
TELEFOON INTERC. 46422
MAGAZIJN EN FABRIEK: 78 KERKSTRAAT
TELEFOON 47046

CÉRAMIQUE
VLOERTEGELS
HOLLANDSCHE TEGELS
FAYENCE TEGELS
(WIT, GEKLEURD EN VERSIERD)

UITVOERINGEN NAAR ONTWERP IN
GLANS-, MAT- EN KUNSTGLAZUUR
FABRIKANTEN VAN TERRAZZO-, MOSAIK-
EN HOUT-GRANIETVLOEREN

J. C. VAN STRAATEN
PRINSEGRACHT 184-184A
's-GRAVENHAGE

LIFTEN
VOOR ALLE DOELEINDEN
1200 REFERENTEN
IJZEREN
BRANDTRAPPEN

N.V. AMSTERDAMSCHE
STEENHOUWERIJ

DIRECTEUR:
W. F. GNIRREP JR.
AMSTERDAM AMSTEL 107-111
TELEF. 40159
HILVERSUM-LIEBERGERWEG 12
TELEFOON 948

GRANIET-HARDSTEEN-
ZANDSTEEN — EN
MARMERWERKEN
VOOR GEBOUWEN EN
GRAFMONUMENTEN

A. J. M. KEMPER
v/h N. LAMME
ALBERT CUYPSTRAAT 243
TELEFOON 25936
AMSTERDAM

UITVOERING
VAN ALLE
SCHILDERWERKEN

D. PAANZ
AMSTERDAM
SIERGROF SMEDEN
MESSINGRAMEN

GRANIVER
TEGELS
VOOR
VLOER
EN WAND
BEKLEEDING
GESCHIKT VOOR MOZAIEKWERK
GLASFABRIEK
"LEERDAM"
TE LEERDAM

GLAS IN LOOD
GEBRANDSCHILDERD GLAS
AMSTERDAM
A.J. LINDEMAN

GENERATOREN-GEBOUW DER
GEMEENTE-GASFABRIEK TE UTRECHT
AFGEDEKT MET AMERIKAANSCHE
„RUBEROID"-DAKBEDEKKING
WAARDOOR EEN VERHARDE BUIGZAME BOVENLAAG VAN GROENE NATUUR LEISLAG OPPERVLAKTE RUIM 500 M².
AMERIKAANSCHE „RUBEROID" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN, BIJNA 2.000.000 M². IN NEDERLAND GEDEKT
„RUBEROID-CEMENT" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN VLAKKE DAKEN - GEBRUIK VAN ZINK EN LOOD VOOR DEKRANDEN ENZ. OVERBODIG
LANGDURIGE GARANTIE - PRIJSOPGAVE EN INLICHTINGEN KOSTELOOS - TEERVRIJ - ELASTISCH - ISOLEERENDE
VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN BIJ
GEBRS KRAMER - ROTTERDAM
TELEFOON INTERC. 11257-11258-11259-11260 TELEGRAM-ADRES: „RUBEROID"

VEREENIGING
VAN NEDERLANDSCHE
SCHELPKALKFABRIKANTEN
APOTHEKERSDIJK 34 LEIDEN

HOLLAND BOUWT ZICH OP UIT DE ZEE

MEUBEL- EN
TIMMERFABRIEK
J. L. CONIJN
's-GRAVENHAGE
FABRIEK EN KANTOOR:
V. D. NEERSTRAAT 66—68
TELEF. M. 2999 - POSTREKENING 44698
PRIMA MATERIALEN
EERSTE KLAS AFWERKING

SPECIAAL ADRES VOOR BETIMMERINGEN VAN
WINKELS - MAGAZIJNEN
KAMERS - SCHEPEN ENZ.
STOFDICHTE VITRINES

GEBROEDERS MERENS
HAARLEM
FABRIEK TE BEVERWIJK

FABRIEK VAN TECHNISCHE
RUBBER-, ASBEST- EN
EBONIET-ARTIKELEN
LEVERING VAN
RUBBER VLOEREN
IN EFFEN TINTEN,
DIVERSE KLEUREN,
EN AAN TE GEVEN
ONTWERPEN

TELEGRAMADRES:
GOMFABRIEK

TELEFOON:
HAARLEM 103
BEVERWIJK 2200

GRANIET
VOOR GEBOUWEN, KUNSTWERKEN ENZ.
IN ALLE KLEUREN EN BEWERKINGEN
GROENE SYENIT
ZEER DECORATIEF

HARDSTEEN — ZANDSTEEN
MARMER — TURFSTEEN
BASALTLAVA - SCHOOR-
STEENMANTELS ENZ.
JOHANNES POLET
NATUURSTEENHANDEL
SARPHATISTRAAT 175 - AMSTERDAM
TELEFOON 48624
OPSLAGPLAATS EN STEENHOUWERIJ:
ZEEBURGERPAD 37 - TELEF. 41784

WILLEM CORET
FOTOGRAAF
THOMSONLAAN 106
'S-GRAVENHAGE
TELEFOON M. 1638

J. DE WAAL & ZOON
UTRECHT
GROOTHANDEL
IN SPIEGELGLAS
VENSTERGLAS
EN VERFWAREN
OPGERICHT 1692

TELEF. INTERC. 787

N.V. HANDELMAATSCHAPPIJ
WAALSTEEN
NIJMEGEN
STARINGSTR. 9

MONSTERKAMER, WAARIN TYPESTEENEN VAN ALLE AANGESLOTEN FABRIEKEN.
AAN H. H. ARCHITECTEN WORDT VRIJE BEZICHTIGING EN KEUZE AANGEBODEN.
ALLE MET WAALSTEENEN BEREIKBARE TINTEN EN NUANCEERINGEN ZIJN VERTEGENWOORDIGD
BINNENMUUR- EN FUNDEERINGSTEENEN WORDEN TEGEN
STERK VERLAAGDE PRIJZEN VERKRIJGBAAR GESTELD.
GEBRUIK VAN BUITENLANDSCHE STEENEN IS NU NIET VOORDEELIGER MEER.

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM

LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
CARRELIN
IMITATIERUBBER
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

CHRISTAAN TEDERS

ARTISTIEKE MEUBILEERING
IN EERSTE KLASSE UITVOERING
OOK VOLGENS SPECIALE ONTWERPEN

KORTE LEIDSCHEDWARSSTRAAT
AMSTERDAM
47 - 49 - 49 A

DRAAI-
DEUREN

UITVOERING
NAAR
TEEKENING

R. CRUIJFF & ZN
AMSTERDAM TELEF. 42701
CONCURREERENDE PRIJZEN

A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
TELEF 3047 ROTTERDAM

GLAS IN LOOD

GEËTST GLAS

KUNSTGESCHIEDENIS
DOOR
E. H. KOREVAAR HESSELING
4° FORMAAT, RUIM 700 BLADZ., COMPRES IN 2 KOLOMMEN GEDRUKT, MET 575 SCHERPE AFBEELDINGEN, WAARVAN EEN 40-TAL BUITEN DE TEKST, VOORZIEN VAN EEN BEKNOPT LITTERATUURNOVERZICHT, EEN LIJST DER AFBEELDINGEN EN EEN UITVOERIG REGISTER MET VERKLARING VAN VREEMDE WOORDEN. - PRIJS COMPLEET IN 5 STUKKEN INGENAAID
F 19.50
GEBONDEN IN
EEN DEEL
F 23.50
W. L. EN J. BRUSSE'S
UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ
WALENBURGERWEG 72-74 - ROTTERDAM

GLAS IN LOOD
GLASFABRIEK
DEGENS
ROTTERDAM
GEBRAND GLAS

ATELIER
VOOR
KERKELIJKE
EN
PROFANE GLAS-
SCHILDERKUNST.
CORNS. STRAATEN.
A.B.C. STRAAT.
UTRECHT.

NIJMEGSCHE C. A. HOOGTERP - INGENIEUR
KUNSTTEEGTAGBEDEK — HEET - EN - NIJMEGEN
DORPSTRAAT 81, HEES BIJ NIJMEGEN
TELEFOON NIJMEGEN 1748—1448

BOUWARTIKELEN IN
KUNSTSTEEN EN TARRAZO
SCHOORSTEENMANTELS
IN EDELBETON
GEVELBEPLEISTERINGEN
TERRAZZOVLOEREN

TIMMERFABRIEK
"TRIO"
WIJNANDS & Co.
BUSSUM

ALLE TIMMERWERKEN IN
ELKE HOUTSOORT
PRIMA UITVOERING
BILLIJKE PRIJZEN
VRAAGT PRIJSOPGAAF

FIRMA E. FELIX
AMSTERDAM

CENTRALE
VERWARMING
VENTILATIE

WARMWATER-
VOORZIENING

G. V. GELDERMALSEN
1E WEENASTRAAT 14B
ROTTERDAM

EENVOUDIG
EN = GEBRAND
GLAS IN LOOD
UITVOERINGEN
NAAR ONTWERPEN
VAN = TRUUS VAN
GELDERMALSEN
EN COR ALONS
EN VERDER VOL-
GENS TEEKENING

STEENHOUWERIJ
G. W. HARMSEN
AMSTELVEENSCHEWEG 59/61
AMSTERDAM
GOEDKOOPE
WANDBEKLEEDING

LIBERTY
PERZISCHE TAPIJTEN
MODERNE STOFFEN
MEUBELEN

INDIEN ONZE CLIËNTEN DU HET
KOOPEN IN ONZE MAGAZINEN ZICH
LATEN VOORLICHTEN DOOR EEN
EIGEN GEKOZEN AESTHETISCH
ADVISEUR VERGOEDEN WIJ DE
HONORARIUMREKENING
TOT 10 %
VAN DE KOOPSOM
METZ & Co's MAGAZINEN
AMSTERDAM & GRAVENHAGE

Fabriek van Machinale Houtbewerking „De Mark"

Jacq. van Groenendael, Breda

Alle Timmerwerken, speciaal in Eikenhout,
Kerkbanken, Kerkstoelen, Schoolbanken, enz.

MARMER-
WERKEN
D. WEEGEWIJS
RAPENBURG 14
AMSTERDAM
STEENHOUWERIJ

JASTIMA
ROTTERDAM
VLOER EN WANDTEGELS
MONSTERZALEN
STATIONSWEG 57-59

E. M. VAN OJEN
(VOORHEEN FIRMA VAN OJEN & CORET)
PIET HEIN STR. 84 DEN HAAG TELEF. M. 2027
E. M. VAN OJEN
ATELIER
VOOR
ARTISTIEKE
EN
TECHNISCHE
FOTOGRAFIE

EDUARD
VAN BILDERBEEK
JOHANNES VIJGHSTRAAT No. 6
TEL. 1568 NIJMEGEN TEL. 1568
ATELIERS
VOOR GESCHILDERD GEBRAND EN EENVOUDIG
GLAS
IN
LOOD
GEËTST GLAS

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN
LIFTEN
HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

SOC. AN.
MERBES-SPRIMONT
BELGIË
HEEFT HAAR MARMERZAGERIJEN, FABRIEKEN EN OPSLAGPLAATSEN O. A. TE
SPRIMONT PARIS DANZIG
KOOLKERK MARSEILLE AUSTRAK
BRUSSELLES LEUVEN QUEBECK
GENT TRENNEC-SUR-VICHY BRUCHSEBERG
LA MONTAGNE CLAMECY BERLIN
ANTWERPEN PIS HAMBURG
NIEUWEWERK PUCIAN DUSSELDORF
ENZ. ENZ. ENZ.
VOOR BEGROOTINGEN, MONSTERS ENZ. AANVRAAG TE RICHTEN AAN:
SOC. AN.
MERBES-SPRIMONT
SUCCURSALE HOLLANDAISE
L. VAN GENT
ARCHIPELSTRAAT 5 - NIJMEGEN

N. V. WAGENINGSCHE
MACHINALE DAKPANNEN
FABRIEK
VOORH. RIJK DE VRIES
26 NUDE 26
WAGENINGEN

STEEDS VOORHANDEN ALLE SOORTEN DAKPANNEN MET HULPSTUKKEN EN ESTRIKKEO IN ROOD, BLAUW EN VERGLAASD. - GROOTE VOORRAAD. - MOOIE KLEUREN

WENDINGEN

WENDINGEN

OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH
DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOM-VERBRUIK EN ONDERHOUD
MEER DAN 151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 240 - 242 TEL. 37 N
AMSTERDAM

SCHILDERS BEDRYF
T'WAPEN VAN ST. LUCAS
KOOY & ROEM
KANTOOR EN WERKPLAATS
SCHENKSTRAAT
66 - 66A
TELEFOON B 873
's GRAVENHAGE

"TIGLIA" TEGELEN
LIMBURG
HANDVORM STEENEN IN ELK FORMAAT · PROFIELSTEENEN · HANDVORM-ORNAMENTWERK VOOR GEVELVERSIERING · VERGLAASDE HANDVORM · ALLES VOLGENS ONTWERP VAN HH. ARCHITECTEN · PRACHTKLEUR · GEGARAND KWALITEIT ·
MEN BEZICHTIGE ENKELE DER UITGEVOERDE WERKEN
MARINESTRAATERING
KOLONIAL MUSEUM
DENDOOR VAARTSCHE COMPANY
LEVENSVERZEKERING-MAATSCHAPPIJ „DORDRECHT"
H. B. S. DUIVENBODE
SEMINARIE HAARVELD
ST. FRANSISCUSKERK
AMSTERDAM
's GRAVENHAGE
DORDRECHT
ROTTERDAM
HOEMSTEDE
HEERLEN

MEDEDEELINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIERKUNST VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA
HOOFDREDACTEUR ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT 30, AMSTERDAM, TELEF. 26816
LEDEN DER COMMISSIE VAN REDACTIE: J. G. BOTERENBROOD — H. A. VAN DEN BUNDE — J. F. STAAL — P. L. KRAMER — J. L. M. LAUWERIXS — J. B. VAN LOGHEM EN R. N. ROLAND HOLST
WIJDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA, TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE EN ENGELSCHE TALEN, EN SOMS IN FRANSCH OF DUITSCH. WIJDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR DE N. V. UITGEVERS MIJ. „DE HOOGE BRUG" AMSTERDAM. GEDRUKT TER N. V. HET DRUKKERSHUIS „VOLHARDING" EN „DE NIEUWE TIJD" CENTUURBAAN 250-252. ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS, KEIZERSGR. 401 A, TAAK, TEL. 40808 OF BIJ DEN BOEKHANDEL.

DIT IS HET 10DE NUMMER VAN DE 5DE SERIE (1923) HET IS GEHEEL GEWIJD AAN DE EXLIBRIS VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS. HET INLEIDENDE ARTIKEL OVER DE EXLIBRIS IS VAN J. VAN KRIMPEN, TERWIJL HET OMSLAG-ONTWERP WERD GESNEDEN (IN PERENLANGS) DOOR B. ESSERS

OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH
DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOM-
VERBRUIK EN ONDERHOUD

REEDS ZIJN IN WERKING OVER DE GEHEELE WERELD MEER DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(INBEGREPEN ZIJN NIET GEREKEND DE SPIJSLIFTEN)

FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 745-7, TEL. 237 N.
AMSTERDAM

SCHILDERS BEDRIJF
T'WAPEN VAN ST. LUCAS
KOOY & ROEM
KANTOOR BY WERKPLAAT
SCHENKSTRAAT
66- 66A
TELEFOON B-875
'S GRAVENHAGE

TIGLIA" TEGELEN IMBURG
HANDVORM STEENEN IN ELK FORMAAT· PROFIELSTEENEN· HANDVORM-ORNAMENTWERK VOOR GEVELVERSIERING· VERGLAASDE HANDVORM· ALLES VOLGENS ONTWERP VAN H.H. ARCHITECTEN· PRACHTKLEUR· GEGARAND· KWALITEIT·

MEN BEZICHTIGE ENKELE DER UITGEVOERDE WERKEN

MARINIERSKAZERNE
KOLONIAAL MUSEUM
GEBOUW HAAGSCHE COURANT
LEVENSVERZEKERING-MAATSCHAPPIJ „DORDRECHT"
H. B. S. BEUKELSDIJK
SEMINARIE HAGEVELD
ST. FRANSISCUSKERK

AMSTERDAM
'S-GRAVENHAGE
DORDRECHT
ROTTERDAM
HEEMSTEDE
HEERLEN

WENDINGEN

MAANDBLAD·VOOR·BOUWEN·EN·SIEREN=VAN·ARCHITECTURA·ET·AMICITIA

HOOFDREDACTEUR ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT 50 AMSTERDAM. TELEF. 26615

LEDEN DER COMMISSIE VAN REDACTIE: J. G. BOTERENBROOD — H. A. VAN DEN EIJNDE — J. F. STAAL — P. L. KRAMER — J. L. M. LAUWERIKS — J. B. VAN LOGHEM EN R. N. ROLAND HOLST WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE EN ENGELSCHE TALEN EN SOMS IN FRANSCH OF DUITSCH WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR DE N. V. UITGEVERS MIJ „DE HOOGE BRUG" AMSTERDAM GEDRUKT TER N.V. HET DRUKKERSBEDRIJF „VOLHARDING" EN „DE NIEUWE TIJD" CEINTUURBAAN 250-252 ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS: KEIZERSGR. 431 A'DAM, TEL. 43808 OF BIJ DEN BOEKHANDEL

No 10

DIT IS HET 10DE NUMMER VAN DE 5DE SERIE (1923) HET IS GEHEEL GEWIJD AAN DE EXLIBRIS VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS. HET INLEIDENDE ARTIKEL OVER DE EXLIBRIS IS VAN J. VAN KRIMPEN, TERWIJL HET OMSLAG-ONTWERP WERD GESNEDEN (IN PERENLANGS) DOOR B. ESSERS

WENDINGEN

LION CACHET

EXLIBRIS

VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS

IN TENUI LABOR... DOOR J. VAN KRIMPEN

Hebben wij het, de zeldzame malen dat wij over bibliophilie kunnen spreken, niet te uitsluitend over zaken die den liefhebber een lust moeten zijn? Ik geloof het wel; en daarom wil ik te dezer gelegenheid enkele zijner zorgen gedenken.

Ik ken een vader die, toen hij merkte dat zijn zoon boeken kocht, aan alle boekhandelaars in den omtrek verbood om den knaap te leveren. Uw vader ging zoo ver niet; maar hij schudde toch het hoofd bij het zien van uw (te langzaam!) groeiende bibliotheek. En eene vrome moeder weet ik die haar broeder, den geestelijke, raadpleegde over maatregelen die zij dacht te moeten nemen ten aanzien van haars zoons Fransche boeken. Had de oom vertrouwen in den neef? docht hem de jongeling die dàt gelezen had toch reddeloos? De boeken bleven gespaard; maar hoe verschrikkelijk waren ze bedreigd geweest!

Zulke dingen zijn slechts een begin. Vallen niet velen van de onverschilligheid of den kalmen onwil hunner ouders in de actieve tegenwerking eener, voor de rest beminnelijke, gade? Gij kent ongetwijfeld dien ambtenaar, welhaast bibliomaan, die zijne nieuwe acquisities ten bureele opslaat om bijna ongemerkt, door steeds met drie boeken uit te gaan en met vier thuis te komen, den buit binnen te sleepen. Of dien hartstochtelijken verzamelaar van éditions originales en éditions définitives die altijd zijne aankoopen komt halen en die alle rekeningen of quitanties — hij is een zeer prompt betaler! — onmiddelijk verscheurt.

Uw gade beschouwe, met u, uw bibliotheek met ingenomenheid; kwelt u niet de pecuniaire kant der zaak? Ik weiger te gelooven dat gij niet reeds te veel voor uw boeken besteeddet; en toch zijn uw wenschen in de verste verte niet bevredigd. Het voorbeeld van onzen halsvriend schrikte u af die eerst tien jaar boeken kocht om vervolgens tien jaar verontrust te worden door hen dien hij de penning gunde doch die hij zóó zelden tevreden stelde dat zij zich eenigszins verongelijkt gingen achten.

Gij ook hebt uwe zeer bijzondere zorgen of ik ze genoemd hebbe of niet. Maar, gelukkig, gij hebt toch — zij het een rudiment van hetgeen gij eens droomdet — uw bibliotheek die gij met verliefden ijver wilt bewaken. Die gij moet bewaken omdat diegenen uwer vrienden die uw koorts niet kennen of begrijpen uw boeken plegen te hanteeren alsof het turven waren; en nog meer omdat, nietwaar, te veel verzamelaars het achtste gebod juist niet gelooven gegeven te zijn om de voorwerpen hunner genegenheid te beschermen. Gij zijt op uw hoede: gij wilt uw boeken van uw merkteeken voorzien.

Natuurlijk denkt gij allereerst, en met afgunst, aan het Ioanno Grolierii et Amicorum van den Vicomte d'Aguisy; aan de banden van Jacques-Auguste De Thou met de wapens van zijn huis in goud op het leder gestempeld; of aan die van Fabri De Peiresc — misschien de meest genereuze van alle bibliophielen — met het geestige monogram. Maar hoe kunt gij er lang over denken daar uw middelen al te kort schoten voor de boeken zelf?

In uw met moeite verworven exemplaar der schoonste editie van den ouden dichter die geheel uw hart heeft staat op den titel, onuitwischbaar, de naam van den verfoeilijken schoolmeester die het vóór u bezat: gij kunt niet besluiten om er ook in te schrijven of te stempelen.

Gij verhoudt u een beetje sceptisch tot de methode van mijn waarden Olibrius*) die zijn fraaiste boeken, met en zonder chaleureuze dedicatiën, zóó lang overal meevoert dat elk die hem kent op het zien van sommige uiterst onverzorgde luxueuze edities de veronderstelling van zijn bezitsrecht bouwt.

Welnu: is dàn niet een exlibris uw eenige uitkomst? Gij behoeft dit middel waarlijk niet bij gebrek aan beter en half tegen uw zin te aanvaarden. Ik verzeker u dat het aangenaam genoeg kan zijn! Begin nu weer niet af te dwalen en te denken hoe Max Elskamp of Gordon Graig iets liefelijks voor u zouden kunnen snijden; iets dat uit een rustiger en intiemer tijd dan de onze schijnt te zijn gekomen; — of dat het misschien binnen uw bereik zou liggen om een geestige en gratieuze houtsnede van Carlègle als exlibris te hebben. Herdenk wèl met weemoed den beminnelijken Van Hoytema; doch vraag, ten slotte, eenen lévenden Nederlander om het merk voor uw boeken te maken.

Verg niet van mij dat ik uw keuze zal trachten te leiden door namen te noemen; kies zelf. Houd mij slechts dezen raad ten goede: wees vooral niet zwaar op de hand; aanvaard een grapje of zoek het zelfs (als ge wilt); — en wees in 's hemels naam niet principieel; geen enkele techniek is verwerpelijk voor dit laatste bijvoegsel tot uw boek. Mijn eenige wensch is dat het bekoorlijk weze.

*) Vat den naam niet letterlijk op, goede vriend! Hij is slechts een herinnering aan den eenigen keer dat ik u zonder boeken zag reizen.

JACOBA-SMIT
VII
VII

J. PETERS Jr.

ANNA VAN
HARINXMA
THOE
SLOOTEN

EX
LIBRIS

VAN
ADRICHEM
BOOGAERT
HEYSE

EX LIBRIS
FRIZONI

G E
M
DE
BRVYN
VAN MELIS- EN
MARIEKERKE

WICHERS
WIERDSMA

LODEWIJK SCHELFHOUT

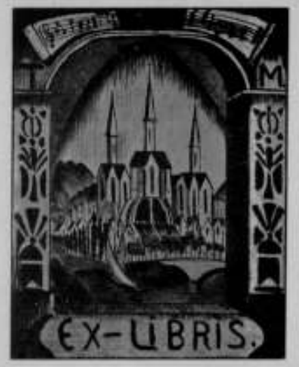

LINKS: LOD. SCHELFHOUT
RECHTS: W. NIEUWENKAMP
ONDER: RECHTS: J. BOON

LION CACHET

STOOMSCHIPPRINSESJULIANA

STOOMVAARTMAATSCHAPPIJNEDERLAND

LINKS: B. ESSERS. RECHTS BOVEN: LEO VISSER EN ONDER: O. VERHAGEN

JOAN COLETTE

RECHTS: G. L. HILHORST
LINKS: N. J. VAN DE VECHT

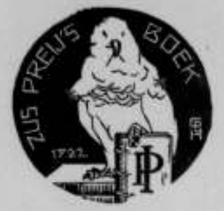

EX·LIBRIS
TELLEGEN
& STOOPS
1915

EX
LIBRIS

EX LIBRIS

VOLKS
UNIVERSITEIT
HILVERSUM

EX LIBRIS FOR JOYCE HAWORTH
ART IS A BATTLE

PIÆ VXORIS ANIMÆ
M V H S

EX·LIBRIS
JWF
WERUMEUS
BUNING

EX LIBRIS
A·ROLAND·HOLST

EX LIBRIS
DELPRAT
VETH

VEREENIGING
JOAN BLÆU

1915

G. L. HILHORST

INA SANDHAGENS-WALLER

LINKS BOVEN: R. HOWELER
MIDD: EN OND: G. RUETER
RECHTS BOV: G. HILHORST
MIDDEN: ALB. HAHN EN
ONDER: L. O. WENKEBACH

LINKS BOVEN: O. REITSMA
RECHTS BOVEN: THEO
VAN HOIJTEMA. DE OVERIGE
VIER STUKS: S. A. CRAMER

LINKS: M. DE KLERK
RECHTS: H. TH. WIJDEVELD

24 NOV: 1884

24 NOV: 1923

EXLIBRIS DOOR M. DE KLERK VOOR ZIJN VROUW

LIFTEN

PERSONEN-LIFTEN
GOEDEREN-LIFTEN
SPIJS-LIFTEN

N.V. NEDERLANDSCHE IJZERGIETERIJ „VULCANUS"
EN MACHINEFABRIEK V/H

FABRIEKEN TE VAASSEN (GELDERLAND)

JAN HAMER & Co

VERKOOPKANTOOR SINGEL 356 AMSTERDAM TELEFOON 43087

WINKELMAN
& VAN DER BIJL
WESTERSTRAAT 99
SHOW-ROOM:
P. C. HOOFTSTRAAT 28
AMSTERDAM

SIERWERK
IN ALLE METALEN
GLAS IN LOOD

PERZISCHE TAPIJTEN
FIRMA BENEZRA
's-GRAVENHAGE
NOORDEINDE 140
(TEGENOVER ORANJESTRAAT)
ROTTERDAM
FILIAAL „PERZITA"
GROOTE MARKT 12

GROOTSTE VOORRAAD
LAAGSTE PRIJZEN

ZICHTZENDINGEN DOOR
HET GEHEELE LAND

REPARATIE-INRICHTING VOOR ALLE
SOORTEN TAPIJTEN

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

G. W. C. PAARDEKOOPER
BOEKBINDER - BLOEMGR. 8
TELEFOON 40487 AMSTERDAM

ALBUMS, PORTE-
FEUILLES, ARTIS-
TIEK BIND-
WERK

SANITAIRE GROOTHANDEL
N.V. WERKMETAAL
DEN HAAG

LOU
ASPERSLAGH

ATELIERS VOOR
KUNSTNIJVERHEID

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS IN LOOD
TOLLENSSTRAAT 18–26
DEN HAAG TELEF. M. 4611

GEPANTSERDE
BRANDDEUREN
EN
BRANDSCHUIVEN

GEBRS GORTER
WORMERVEER

MEUBILEERINGEN

N.V.
STOOMMEUBELFABRIEK
W.ED A. KRAAK A.ZN
AMSTERDAM
VREELSE 2A

BETIMMERINGEN

„BIJ ST. LAURENS"
WINKEL
SCHEEPS EN KAMER
BETIMMERINGEN
UITMUNTEND
DOOR
STIJL EN TOON
DIR: C. BREEDVELD
ROTTERDAM
ROCHUSSEMSTR. TEL: 4891

G. WILLEMSE
& ZOON
UTRECHT
VROUWJUTTENSTR. 4

ATELIERS
VOOR MODERN EN ARTISTIEK GLAS IN LOOD
OOK VOLGENS TEEKENING
VAN HEEREN ARCHITECTEN

TEGELHANDEL
N. WAFELBAKKER & Co.
AMSTERDAM
KANTOOR EN MONSTERKAMER: 212 EPUISTR.
TELEFOON INTERC. 46422
MAGAZIJN EN FABRIEK: 76 KERKSTRAAT
TELEFOON 47049

CÉRAMIQUE
VLOERTEGELS
HOLLANDSCHE TEGELS
FAYENCE TEGELS
(WIT, GEKLEURD EN VERSIERD)

UITVOERINGEN NAAR ONTWERP IN
GLANS-, MAT- EN KUNSTGLAZUUR
FABRIKANTEN VAN TERRAZZO-, MOSAIK-
EN HOUT-GRANIETVLOEREN

J. C. VAN STRAATEN
PRINSEGRACHT 184-184a
's-GRAVENHAGE

LIFTEN
VOOR ALLE DOELEINDEN
1200 REFERENTEN
IJZEREN
BRANDTRAPPEN

N.V. AMSTERDAMSCHE
STEENHOUWERIJ

DIRECTEUR:
W. F. GNIRREP Jr.
AMSTERDAM AMSTEL 107-111
TELEF. 45155
HILVERSUM - LIEBERGERWEG 12
TELEFOON 848

GRANIET-HARDSTEEN-
ZANDSTEEN — EN
MARMERWERKEN
VOOR GEBOUWEN EN
GRAFMONUMENTEN

A. J. M. KEMPER
v/h N. LAMME
ALBERT CUYPSTRAAT 243
TELEFOON 25936
AMSTERDAM

UITVOERING
VAN ALLE
SCHILDERWERKEN

DSRAANZ
AMSTERDAM
MEDEN
MEISENDAMEN

GRANIVER
TEGELS
VOOR
VLOER
EN WAND
BEKLEEDING
GESCHIKT VOOR MOZAIEKWERK
GLASFABRIEK
"LEERDAM"
TE LEERDAM

GLAS IN LOOD
GEBRANDSCHILDERD GLAS
AMSTERDAM
A.J. LINDEMAN

VEREENIGING
VAN NEDERLANDSCHE
SCHELPKALKFABRIKANTEN
APOTHEKERSDIJK 34 LEIDEN

HOLLAND BOUWT ZICH OP UIT DE ZEE

MEUBEL- EN
TIMMERFABRIEK
J. L. CONIJN
's-GRAVENHAGE
FABRIEK EN KANTOOR:
V. D. NEERSTRAAT 66—68
TELEF. N. 2884 - HERTREKKING 44098
PRIMA MATERIALEN
EERSTE KLAS AFWERKING

SPECIAAL ADRES VOOR BETIMMERINGEN VAN
WINKELS - MAGAZIJNEN
KAMERS - SCHEPEN ENZ.
STOFDICHTE VITRINES

GEBROEDERS MERENS
HAARLEM
FABRIEK TE BEVERWIJK

FABRIEK VAN TECHNISCHE
RUBBER-, ASBEST- EN
EBONIET-ARTIKELEN
LEVERING VAN
RUBBER VLOEREN
IN EFFEN TINTEN,
DIVERSE KLEUREN,
EN AAN TE GEVEN
ONTWERPEN

TELEGRAMADRES:
GOMFABRIEK

TELEFOON:
HAARLEM 103
BEVERWIJK 2200

GRANIET
VOOR GEBOUWEN, KUNSTWERKEN ENZ.
IN ALLE KLEUREN EN BEWERKINGEN
GROENE SYENIT
ZEER DECORATIEF

HARDSTEEN — ZANDSTEEN
MARMER — TURFSTEEN
BASALTLAVA - SCHOOR-
STEENMANTELS ENZ.
JOHANNES POLET
NATUURSTEENHANDEL
SARPHATISTRAAT 175 - AMSTERDAM
TELEFOON 49824
OPSLAGPLAATS EN STEENHOUWERIJ:
ZEEBURGERPAD 27 - TELEF. 41784

BETONDAKEN DER HEINEKEN'S BIERBROUWERIJ MIJ. TE ROTTERDAM, IN 1910 OVER
DE GEHEELE OPPERVLAKTE AFGEDEKT MET

„RUBEROID"-DAKBEDEKKING
OPPERVLAKTE PL.M. 2000 M².

MEN LETTE OP DE VERSCHILLENDE VORMEN VAN DE DIVERSE DAKEN BIJ DIT COMPLEX

HET AANBRENGEN DER „RUBEROID"-DAKBEDEKKING OP DEZE BETON-
DAKEN GESCHIEDDE DOOR MIDDEL VAN ONZE Z.G.N.

WARME-BETONKLEEFSTOF
WAARMEDE DE BEDEKKING OVER DE GEHEELE OPPERVLAKTE WERD VASTGEKLEEFD

ALLE OPSTANDEN WERDEN EVENEENS MET DEZE KLEEFSTOF GEKLEEFD ZONDER
DAT DEZE WERDEN AFGEWERKT MET Z.G.N. VOETLOOD

AMERIKAANSCHE „RUBEROID" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN HELLENDE DAKEN. DUNA 2000000 M² IN NEDERLAND GEDEKT

„RUBEROID-CEMENT" DAKBEDEKKING
VOOR AFDEKKING VAN VLAKKE DAKEN - GEBRUIK VAN ZINK EN LOOD VOOR DEKRANDEN ENZ. OVERNOMIG
LANGDURIGE GARANTIE - PRIJSOPGAVE EN INLICHTINGEN KOSTELOOS - TEERVRIJ - ELASTISCH - ISOLEERENDE

VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN BIJ

GEBRS KRAMER - ROTTERDAM
TELEFOON INTERC. 11257-11258-11259-11260
TELEGRAM-ADRES: „RUBEROID"

WILLEM CORET
FOTOGRAAF
THOMSONLAAN 106
'S-GRAVENHAGE
TELEFOON M. 1638

J. DE WAAL & ZOON
UTRECHT
GROOTHANDEL
IN SPIEGELGLAS
VENSTERGLAS
EN VERFWAREN
OPGERICHT 1692

TELEF. INTERC. 787

IN VOLKSWONINGEN
ZYN SCHOORSTEENMANTELS VAN
VERGLAASDE WAALKLINKERS
EEN IDEAAL
DUURZAAM
MASSIEF EN
HYGIENISCH
GEEN
BEKLEEDINGS
MATERIAAL
NODIG
GEEN
AANZET-
KOSTEN
MODE-
MATIG
TINTEN
GEEN
ONDERHOUD
N.V. V-H.
DERICKS & GELDENS
DRUTEN

AANBIEDINGEN
GEVRAAGD
VAN LEVENSGROOT
NATUURSTEENEN
BEELD VAN
COLIJN
EN BUSTE VAN
DR. A. KUIJPER

BRIEVEN ONDER MOTTO „BEELD"
AAN DE UITGEVERS VAN DIT BLAD

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM

LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
CARRELIN
IMITATIERUBBER
VLOEREN
ALLES DOOR ZIJDEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

CHRISTAAN TEDERS

ARTISTIEKE MEUBILEERING
IN EERSTE KLASSE UITVOERING
OOK VOLGENS SPECIALE ONTWERPEN

KORTE LEIDSCHEDWARSSTRAAT
AMSTERDAM
47 - 49 - 49 A

DRAAI-
DEUREN

UITVOERING
NAAR
TEEKENING

R. CRUIJFF & ZN
AMSTERDAM TELEF. 42701
CONCURREERENDE PRIJZEN

A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
TELEF 3047 ROTTERDAM

GLAS IN LOOD

GEËTST GLAS

DE VERLUCHTING VAN HET BOEK

DOOR G. H. PANNEKOEK JR
MET 35 AFBEELDINGEN
WAARVAN 15 AFB. VAN
EX LIBRIS

PRIJS F 1.50

VERSCHENEN IN

DE TOEGEPASTE KUNSTEN IN NEDERLAND

EEN REEKS VAN 24 MONOGRAFIEEN OVER HEDENDAAGSCHE SIER- EN NUVERHEIDSKUNST
UITGEGEVEN DOOR

W. L. EN J. BRUSSE'S
UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ
WALENBURGERWEG 72-74 - ROTTERDAM

GLAS IN LOOD

GLASFABRIEK
DEGEN'S
ROTTERDAM

GEBRAND GLAS

ATELIER
VOOR
KERKELIJKE
EN
PROFANE GLAS-
SCHILDERKUNST
C. DOBS. STRAATEN
A.B.C. STRAAT
UTRECHT.

NAMELOOSE C. A. HOOGTERP - INGENIEUR
KUNSTTEGENWERKER — HEET - EN - VENTILATIE

DOMSTRAAT 18, JAGER 10 NIJMEGEN
TELEFOON NIJMEGEN 1765—1441

BOUWARTIKELEN IN
KUNSTSTEEN EN TARRAZO
SCHOORSTEENMANTELS
IN EDELBETON
GEVELBEPLEISTERINGEN
TERRAZZOVLOEREN

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP ANDELINT INDUSTRIE & HANDEL MAAT

TIMMERFABRIEK
"TRIO"
WIJNANDS & Co.
BUSSUM

ALLE TIMMERWERKEN IN
ELKE HOUTSOORT
PRIMA UITVOERING
BILLIJKE PRIJZEN
VRAAGT PRIJSOPGAAF

FIRMA E. FELIX
AMSTERDAM

CENTRALE
VERWARMING
VENTILATIE

WARMWATER-
VOORZIENING

G. V. GELDERMALSEN
1e WEENASTRAAT 14B
ROTTERDAM

EENVOUDIG
EN = GEBRAND
GLAS IN LOOD
UITVOERINGEN
NAAR ONTWERPEN
VAN = TRUUS VAN
GELDERMALSEN
EN CORALONS
EN VERDER VOLGENS TEEKENING

STEENHOUWERIJ
G. W. HARMSEN
AMSTELVEENSCHEWEG 59/61
AMSTERDAM
GOEDKOOPE
WANDBEKLEEDING

VERSCHENEN HET EERSTE NUMMER
VAN
DE
VOLKSWONING
HET ORGAAN ONDERSCHEIDT ZICH DOOR HAAR WAARDEERING VAN DE MAATSCHAPPELIJKE VERHOUDINGEN EN VERDIENT OOK DAAROM BIZONDERE BELANGSTELLING MET BETREKKING TOT HET VRAAGSTUK DER VOLKSHUISVESTING.
BINNENLAND F 3.50
BUITENLAND F 5.—
PER JAAR
DE ADMINISTRATIE VAN „DE VOLKSWONING", KR. N. GRACHT 21, UTRECHT

Fabriek van Machinale Houtbewerking „De Mark"
Jacq. van Groenendael, Breda
Alle Timmerwerken, speciaal in Eikenhout,
Kerkbanken, Kerkstoelen, Schoolbanken, enz.

MARMER-
WERKEN
D. WEEGEWIJS
RAPENBURG 14
AMSTERDAM
STEENHOUWERIJ

VASTIMA
ROTTERDAM
MONSTERZALEN
STATIONSWEG 57-59
SPECIAAL ADRES VOOR
VLOER-
EN WAND-
TEGELS
DOOR RIJK EN GEMEENTEN
VOORGESCHREVEN

E. M. VAN OJEN
(VOORHEEN FIRMA VAN OJEN & CORET)
PIET HEIN STR. 84 DEN HAAG TELEF. M. 2027
E. M. VAN OJEN
ATELIER
VOOR
ARTISTIEKE
EN
TECHNISCHE
FOTOGRAFIE

EDUARD
VAN BILDERBEEK
JOHANNES VIJGHSTRAAT No. 6
TEL. 1568 NIJMEGEN TEL. 1568
ATELIERS
VOOR
GESCHILDERD
GEBRAND EN
EENVOUDIG
GLAS
IN
LOOD
GEËTST GLAS

„REX" DAKBEDEKKING EN DAKLEIEN MET EN ZONDER STEENSLAG
P. PROOST & ZOON - AMSTERDAM
RUSLAND 24-26 TELEFOON 40137 - 48094 - 32788

BIJ DE UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ
„DE HOOGE BRUG"
KEIZERSGRACHT 431 - AMSTERDAM - TEL. 43808
IS VERSCHENEN:
TOOROP
KALENDER
VOOR 1924
ZES-BLADIG, MET DOOR DEN MEESTER AFGESTANE NOG NIMMER GEREPRODUCEERDE TEEKENINGEN
PRIJS f 9.—
PRIJS f 9.—

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN
LIFTEN
HIJSCH- EN TRANSPORT-WERKTUIGEN

SOC. AN.
MERBES-SPRIMONT
BELGIË
HEEFT HAAR MARMERZAGERIJEN, FABRIEKEN EN OPSLAGPLAATSEN O. A. TE
SPRIMONT, POULSEUR, BRUXELLES, ONCE, LA BUISSIÈRE, ECKEREN, CUSSIGNIES, ENZ.
PARIJS, MARSEILLE, JEUMONT, FRESNES SUR ESCAUT, GLANDIEU, RIA, FUCINA, ENZ.
CANSOLI, RUGSINA, QUERCETA, BRUCIAFERRO, BERLIJN, HAMBURG, DUSSELDORF, ENZ.
VOOR BEGROOTINGEN, MONSTERS ENZ. AANVRAAG TE RICHTEN AAN:
SOC. AN.
MERBES-SPRIMONT
SUCCURSALE HOLLANDAISE
L. VAN GENT
ARCHIPELSTRAAT 5 - NIJMEGEN

N. V. WAGENINGSCHE
MACHINALE DAKPANNEN
FABRIEK
VOORH. RIJK DE VRIES
26 NUDE 26
WAGENINGEN
STEEDS VOORHANDEN ALLE SOORTEN DAKPANNEN MET HULPSTUKKEN EN ESTRIKKEO IN ROOD, BLAUW EN VERGLAASD. - GROOTE VOORRAAD. - MOOIE KLEUREN

WENDINGEN

„REX" DAKBEDEKKING EN DAKLEIEN MET EN ZONDER STEENSLAG
P. PROOST & ZOON - AMSTERDAM
TELEFOON 40137 - 48084 - 87789
RUIJSLAND 24-28

BIJ DE UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ
„DE HOOGE BRUG"
KEIZERSGRACHT 431 - AMSTERDAM - TEL. 43808

IS VERSCHIENEN

TOOROP
KALENDER
VOOR 1924

PRIJS f 9.—

ZEE-MIJDIG MET DOOR EEN MEESTER APPRETEERD NOTENPAPIER GEBERDDICKERDE TEKENINGEN

PRIJS f 9.—

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN
LIFTEN

HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

SOC. AN.
MERBES-SPRIMONT
BELGIË
HEEFT HAAR MARMERZAGERIJEN, FABRIEKEN EN OPSLAGPLAATSEN O. A. TE

SPRIMONT	PARIJS	CASSEL
ANTWERPEN	MARSEILLE	MUNCHEN
BRUSSEL	LEVERPOOL	DUSSELDORF
GENUA	ANTWERPEN BUN SCHUIT	BRUGGEN
LA HOUSSIERE	SLAMPERO	BERLIJN
STUTTGART	RIO	HAMBURG
ROTTERDAM	PUCCHIA	DUSSELDORF
ENZ.	ENZ.	ENZ.

VOOR BEGROOTINGEN, MONSTERS ENZ. AANVRAAG TE RICHTEN AAN:
SOC. AN.
MERBES-SPRIMONT
SUCCURSALE HOLLANDAISE
L. VAN GENT
ARCHIPELSTRAAT 5 - NIJMEGEN

N. V. WAGENINGSCHE
MACHINALE DAKPANNEN
FABRIEK
VOORH. RIJK DE VRIES
26 NUDE 26
WAGENINGEN

STEEDS VOORHANDEN ALLE SOORTEN DAKPANNEN MET HULPSTUKKEN EN ESTRIKKEO IN ROOD, BLAUW EN VERGLAASD. - GROOTE VOORRAAD. - MOOIE KLEUREN

WENDINGEN

II
I

1903
LUTHMANN
BLAAUW
CROUWEL
WENDINGEN

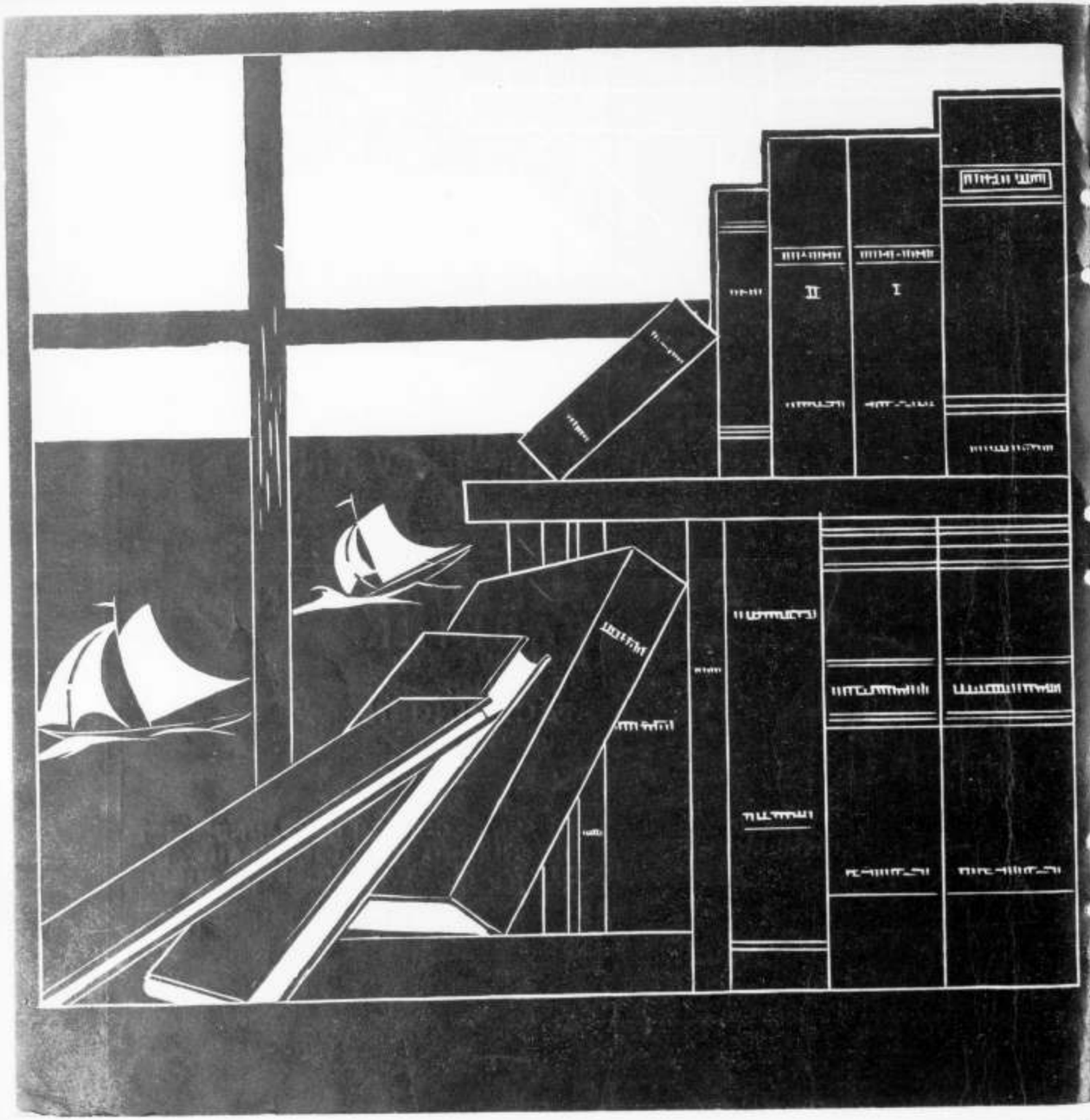

LUTHMANN
BLAAUW
CROUWEL
WENDINGEN

OTIS-LIFTEN
ELECTRISCH OF HYDRAULISCH
DE ZEKERSTE IN BEDRIJF
DE AANGENAAMSTE IN WERKING
DE ZUINIGSTE IN STROOM-VERBRUIK EN ONDERHOUD

REEDS ZIJN IN WERKING OVER DE GEHEELE WERELD MEER DAN
151000 LIFTEN
IN EUROPA MEER DAN
31000 LIFTEN
(HIERONDER ZIJN NIET GEREKEND DE SPIJSLIFTEN)

FRED. STIELTJES EN Co
KEIZERSGRACHT 745-7 TEL. 237 N
AMSTERDAM

F.A.E. LÖHRER
STATIONSPLEIN 1 UTRECHT
OVERHAND TEL. 79

GLAS-IN-LOOD
GLASSCHILDERWERK · STAALWERK

P. M. DUYVIS & Co
KOOG AAN DE ZAAN
LIFTEN

HIJSCH-
EN
TRANSPORT-
WERKTUIGEN

KENNISGEVING
AAN ABONNE'S EN ADVERTEERDERS
DAT HET ADMINISTRATIE-BUREAU VOOR
WENDINGEN
MET INGANG VAN DE NIEUWE JAARGANG
VERPLAATST IS VAN „DE HOOGE BRUG" A'DAM
NAAR

UITGEVERIJ
C. A. MEES, SANTPOORT

WENDINGEN

MAANDBLAD · VOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN · ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

HOOFDREDACTEUR ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD, VOSSIUSSTRAAT 50, AMSTERDAM, TELEF. 26616
LEDEN DER COMMISSIE VAN REDACTIE: J. G. BOTERENBROOD — H. A. VAN DEN EIJNDE — J. F. STAAL — P. L. KRAMER — J. L. M. LAUWERIKS — J. B. VAN LOGHEM EN R. N. ROLAND HOLST
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN ENGELSCH, FRANSCH OF DUITSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR DE N. V. UITGEVERS MIJ „DE HOOGE BRUG" AMSTERDAM
GEDRUKT BIJ GERHARD STALLING AKTIEN-GESELLSCHAFT TE OLDENBURG I. O. (DUITSCHLAND)
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS: p.a. C. A. MEES, SANTPOORT, OF BIJ DEN BOEKHANDEL

No 11 EN 12

DIT IS NUMMER 11 EN 12 VAN DE 5DE SERIE (1923) EN GEWIJD AAN DE UITGEVOERDE PROJECTEN DER ARCHITECTEN IN RIJKSDIENST C. J. BLAAUW J. CROUWEL EN J. M. LUTHMANN. DE OMSLAG IS EEN HOUTSNEDE DOOR S. JESSURUN DE MESQUITA

LANDBOUW HOOGE SCHOOL TE WAGENINGEN □□□□□ MICROLOGISCH LABORATORIUM INGANG AAN DEN WEST-GEVEL □□

de RYKSGEBOUWEN

C.J. BLAAUW: J. CROUWEL: J.M. LUTHMANN

OVERHEIDSBOUWKUNST

Hoe de Overheid de beschikbare begaafdheid van architecten kan gebruiken, ten bate harer bouwwerken, is een vraagstuk dat, zoo al niet allen belanghebbenden, tenminste den architecten dikwijls bezighoudt. De weg van ontwerp tot uitvoering is voor een bouwwerk lang en gevaarvol. Voor de opdracht tot een ontwerp verleend is, hebben zich reeds vele en verschillend-gerichte krachten in beweging gezet, die hunne nawerking somtijds tot aan de inwijding van het gebouw voelbaar maken. En bij de geboorte van het voorontwerp bemerkt de architect dat hij heele volksstammen van geesten, waarvan sommigen zéér stoffelijke begeerten hebben, heeft opgeroepen, die elk voor zich naar de overheersching streven. Met de juiste keus van een ontwerper is weliswaar ten opzichte van het bouwwerk het goede begin gemaakt, dat naar men zegt het halve werk is, doch de praktijk der uitvoering staat gereed een gewetensvol voorbereid ontwerp aan te tasten en te verwonden, zooals het leven zelf het zoo dikwijls een mensch doet, die het, zorgvuldig opgevoed, binnentreedt. De architect De Bazel was wellicht de meest consequente aanhanger van het denkbeeld, dat een bouwwerk alleen dan kans tot volledig slagen heeft, indien een architect vanaf het programma voor het ontwerp tot aan de ingebruikneming van het gebouw, de leiding in de ontwikkeling behoudt, en bij alle zich daarbij openbarende kwesties het beslissend en laatste woord heeft te spreken, door de gecompliceerde, dikwijls verwarde, dikwijls verborgen invloeden, door de dikwijls tegenstrijdige doch onontkoombare practische eischen, te scheiden en daarna onder te schikken in de, door hem verwekte, beweging naar het beoogde doel. Volgens hem zouden dan ook Rijk en Gemeenten, verondersteld zij wilden met de eischen der architectuur ten volle rekening houden, precies hebben te handelen als een particuliere opdrachtgever, die een architect belast met het ontwerp en de geheele uitvoering zijner bouwplannen.

Door de Commissie tot Reorganisatie van den dienst der Landsgebouwen, ingesteld door den Minister van Waterstaat, is een grondige studie geleverd en in een rapport neergelegd hoe eene organisatie is te scheppen, die het mogelijk maakt, dat de Landsgebouwen tot de beste exemplaren der huidige architectuur zullen behooren en tevens op de meest economische wijze zullen worden uitgevoerd. De Commissie tot Reorganisatie van den dienst der Landsgebouwen overwoog, dat de aan het hoofd der Rijksbouwbureaux geplaatste architecten, behalve technisch en administratief bekwame personen, moeten zijn kunstenaars, hetgeen insluit dat zij veel minder arbeid dan in andere diensttakken mogelijk is, aan anderen kunnen overlaten. De omvang der bureaux zou derhalve zoodanig moeten zijn, dat de hoofden daarvan, naast verzorging van een behoorlijke architectonische voorbereiding van de aan hun diensttak toevertrouwde huisvesting van Rijksdiensten, de gelegenheid hebben daarbij ook in technisch en administratief opzicht volledig leiding te geven, zoodat uit dien hoofde de omvang niet grooter zou mogen zijn dan die van een goed geoutilleerd architectenbureau. De Rijksbouwmeester behoort ontwerper te zijn, die de uitvoering leidt, behoudens een bijzondere regeling, ten opzichte van zeer groote gebouwen te treffen. Afgezien van de wijze, waarop de dienst zou worden gereorganiseerd, meent de Commissie, is het van zelf sprekend dat geen behoorlijk resultaat valt te bereiken, wanneer niet kan worden beschikt over een goed programma van de eischen, waaraan het gebouw zal moeten voldoen. Voor dit programma zou van meet af samenwerking van den bouwmeester moeten worden gezocht, daar de architect, die zijn taak juist inziet, zal voorkomen dat de kosten worden opgedreven, en zal bevorderen dat de meest gewenschte architectonisch-economische, dat is te gelijk de goedkoopste oplossing wordt verkregen. Reorganisatie van den dienst zal, naar de Commissie eenstemmig oordeelde, moeten worden gevonden in decentralisatie, waardoor een aantal bureaux zal ontstaan, elk in omvang belangrijk kleiner dan de bestaande, met een bezetting van ieder bureau in totaal met niet meer dan zestien man, welke een maximum personeel is, dat nog door een

LANDBOUW HOOGE SCHOOL TE WAGENINGEN □ VOOR PLANTENPHYSIOLOGIE □ WESTGEVEL ARCHITECT C. J. BLAAUW

architect-leider goed kan worden beheerscht. Naast deze bureaux, ter vervanging van de bestaande der Rijksbouwmeesters, zouden aan particuliere architecten kunnen worden opgedragen die werken, welke de Rijksbureaux bij hunne normale samenstelling zouden overbelasten. (Voor het rapport zie o. a. Architectura 1923 No. 6, 7, 8, 9, 11 en 14). In Wendingen (1923 No. 7) heeft de Heer Ir. Jan Gratama de constructie en werking van de Afdeeling Gebouwen van den Dienst der Publieke Werken Amsterdam uiteengezet.

De Rijksbouwmeester Teeuwisse heeft in de uitvoering zijner functie gestreefd naar de mogelijkheid van moderne vormuitingen voor de Rijksgebouwen, waarvoor hem opdracht werd verstrekt, en daartoe de architecten Crouwel, Blaauw en Luthmann aan zijn bureau verbonden. De ingestelde methode heeft dezen architecten veroorloofd, hunne ontwerpen geheel vrij, zonder aesthetische beinvloeding, ook zonder die van den Rijksbouwmeester, tot stand te brengen en uittevoeren.

De bouwwerken zijn als zoodanig geheel voor de persoonlijke-aesthetische verantwoordelijkheid der ontwerpers, op wier naam zij zijn uitgevoerd en tot stand gebracht. Wat betreft de ontwerpen van den Heer Crouwel, die hoofdzakelijk belast werd met de bouw van postkantoren, zijn deze ontstaan onder organisatorische medewerking van den Rijksbouwmeester aan het plan, eerstens omdat de Rijksbouwmeester ten opzichte van indeeling der postkantoren ervaring had opgedaan, tweedens omdat de post-deskundigen niet in staat waren tot opstellen van een afgerond programma of onderling dienaangaande te veel van meening verschilden.

Het bouwprogramma voor de laboratoria van de Landbouwhoogeschool te Wageningen kwam op de normale wijze van particuliere bouwwerken tot stand: de architect

LABORATORIUM VOOR PLANTENPHYSIOLOGIE □ DETAIL ZUID-GEVEL ARCHITECT C J. BLAAUW

Blaauw trad in geregeld overleg met de, als opdrachtgevers optredende, professoren, die het gebouw voor hunne wetenschappelijke doeleinden noodig hadden. De daarbij zich voordoende vraagstukken waren alléén tot oplossing te brengen door nauwe en innige samenwerking tusschen geleerde en architect, waarbij de Rijksbouwmeester inzag niet een tusschenlid te moeten zijn, dat de samensmelting van wetenschappelijke en architecturale inzichten verhinderde.

De opgave voor het Radiostation was uiteraard gebonden aan de technische eischen van den radiodienst, de uitvoering in gewapend beton maakte een voortdurende samenwerking met den berekenenden Ingenieur J. Emmen noodzakelijk, doch, behoudens deze bij alle bouwwerken min of meer op den voorgrond tredende begrenzingen, heeft de architect Luthmann zijn architecteninzichten kunnen doen gelden en is daarin onafgebroken door den Rijksbouwmeester gesteund. Gedurende de verwezenlijking der plannen is dezen architecten de leiding over de uitvoering in handen gelegd, de Rijksbouwmeester heeft, voor zoover het die uitvoering betrof, geheel zijn gezag dienstbaar willen maken aan de bouwwerken.

De voortreffelijke methode van den Rijksbouwmeester Teeuwisse, zal wel in vergelijking der denkbeelden betreffende de organisatie van Rijks- of Gemeentebureaux en der gevolgen van die organisatie op de architectuur, blijven uitgeschakeld, daar deze methode geheel berust op de persoonlijke eigenschappen van dien Rijksbouwmeester. Het doel van dit artikel kan trouwens die vergelijking niet zijn, het heeft te volstaan met daartoe eenig materiaal te leveren, dat dan misschien alleen als uitzondering op het algemeen-bereikbare is aantezien.

LABORATORIUM VOOR PLANTENPHYSIOLOGIE ◻ AMTSWONING ◻ ARCHITECT C. J. BLAAUW

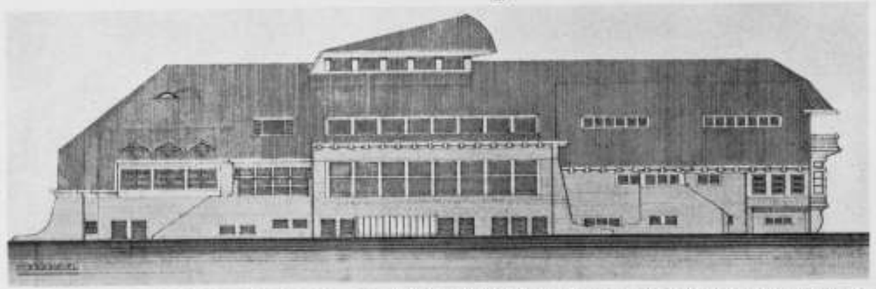

LANDBOUW HOOGE SCHOOL TE WAGENINGEN ◻ LABORATORIUM VOOR PLANTENPHYSIOLOGIE ◻ NOORDGEVEL ARCHITECT C. J. BLAAUW

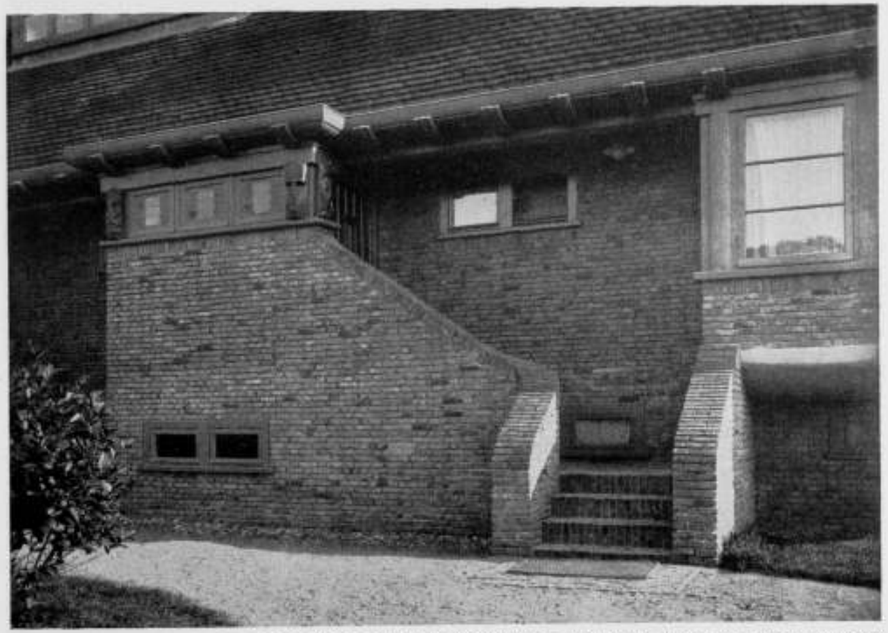

LABORATORIUM VOOR PLANTENPHYSIOLOGIE ◻ WOONHUIS INGANG ◻ ARCHITECT C. J. BLAAUW

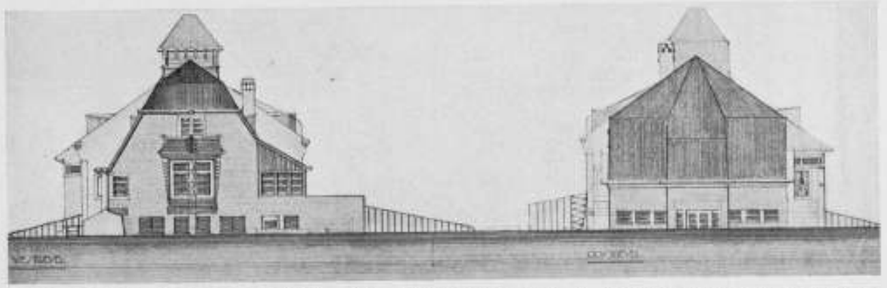

LANDBOUW HOOGE SCHOOL TE WAGENINGEN ◻ LABORATORIUM VOOR PLANTENPHYSIOLOGIE ◻ WEST EN OOSTGEVEL ARCHITECT C. J. BLAAUW

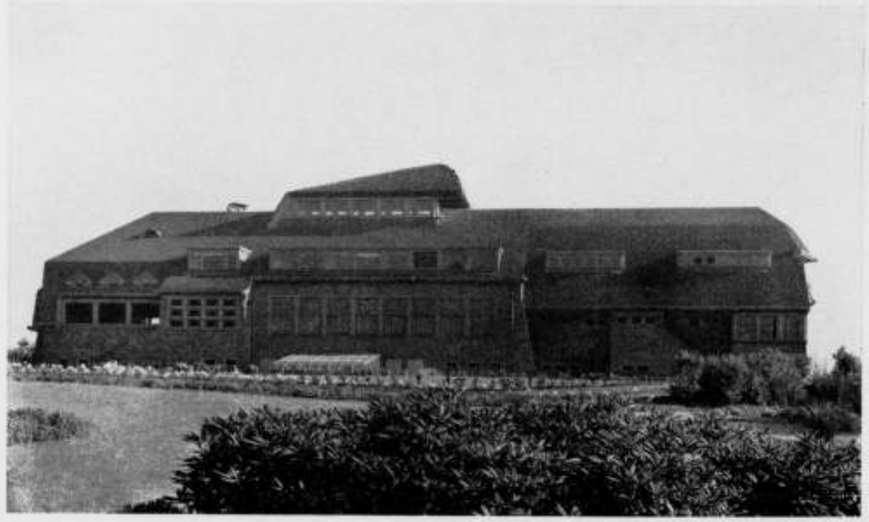

LABORATORIUM VOOR PLANTENPHYSIOLOGIE ◻ NOORDGEVEL ◻ ARCHITECT C. J. BLAAUW

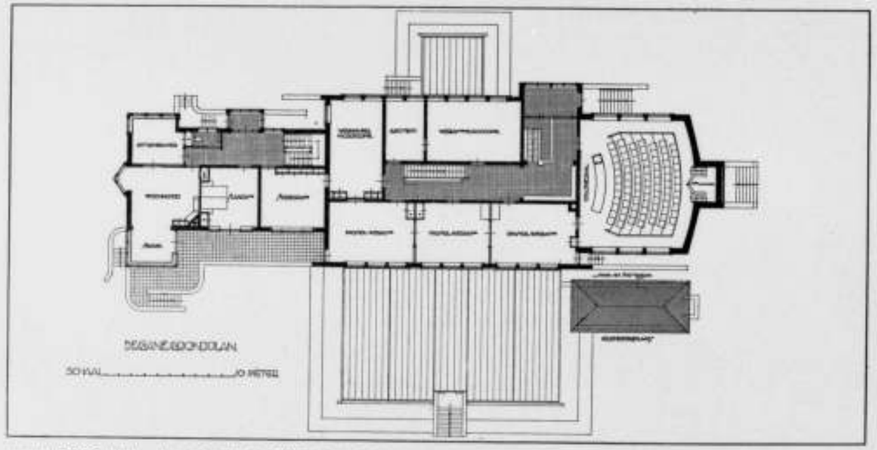

LANDBOUW HOOGE SCHOOL TE WAGENINGEN ◻ LABORATORIUM VOOR PLANTENPHYSIOLOGIE PLAN BEGANE-GROND ◻ ARCHITECT C. J. BLAAUW

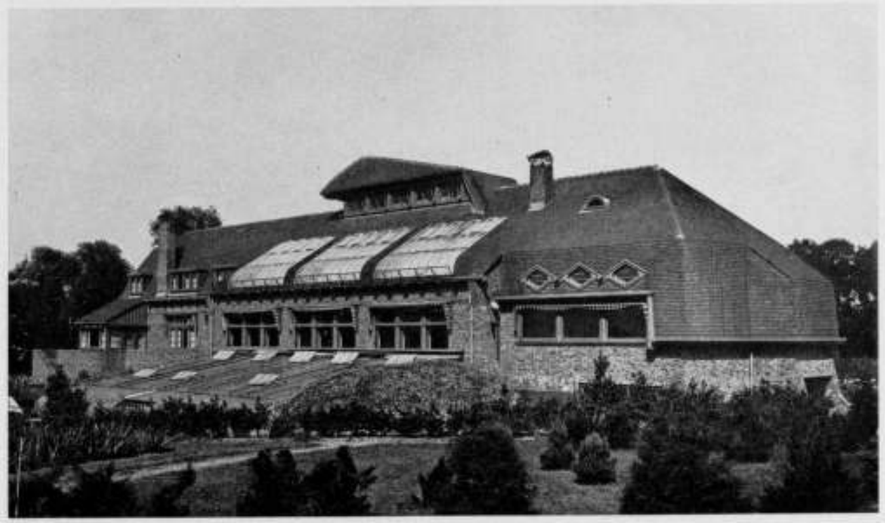

LABORATORIUM VOOR PLANTENPHYSIOLOGIE ◻ ZUIDGEVEL ARCHITECT C. J. BLAAUW

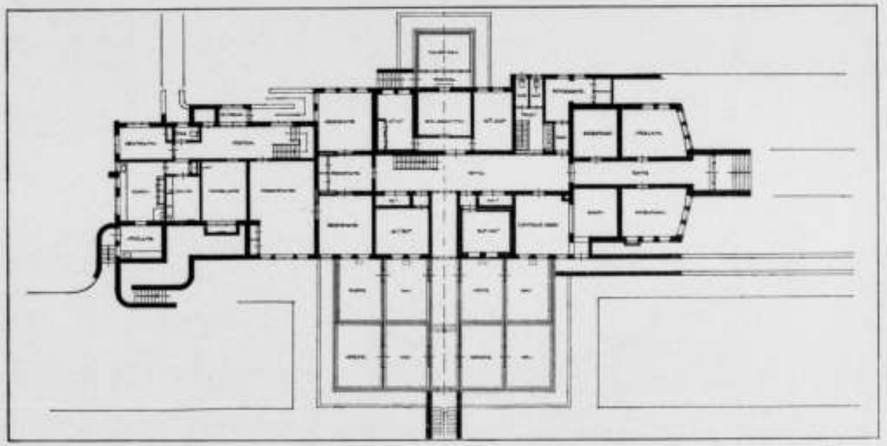

LANDBOUW HOOGE SCHOOL TE WAGENINGEN ◻ LABORATORIUM VOOR PLANTENPHYSIOLOGIE ◻ SOUSTERREIN ARCHITECT C. J. BLAAUW

LANDBOUW HOOGE SCHOOL TE WAGENINGEN ◻ MICROLOGISCH LABORATORIUM ◻ WESTGEVEL ARCHITECT C. J. BLAAUW

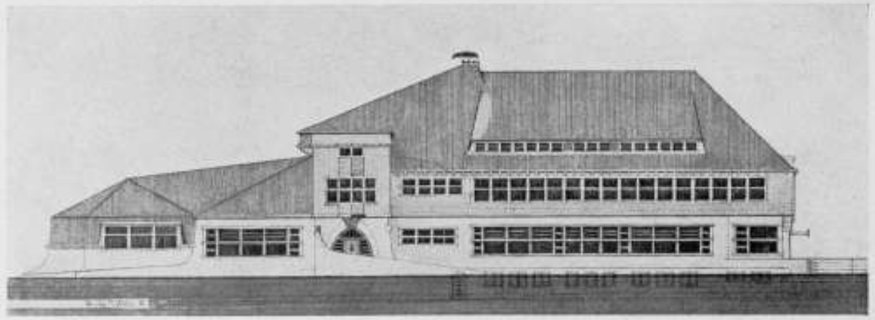

LANDBOUW HOOGE SCHOOL TE WAGENINGEN ◻ MICROLOGISCH LABORATORIUM ◻ OOSTGEVEL ARCHITECT C. J. BLAAUW

LANDBOUW HOOGE SCHOOL TE WAGENINGEN ◻ MICROLOGISCH LABORATORIUM ◻ OOSTGEVEL ARCHITECT C. J. BLAAUW

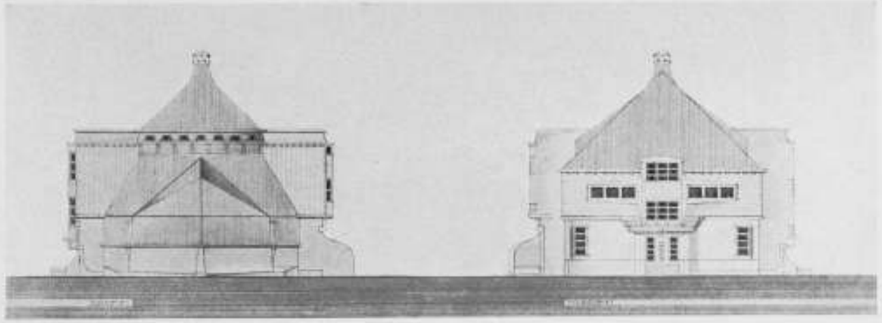

LANDBOUW HOOGE SCHOOL TE WAGENINGEN ◻ MICROLOGISCH LABORATORIUM ◻ ZUID EN NOORDGEVEL ARCHITECT C. J. BLAAUW

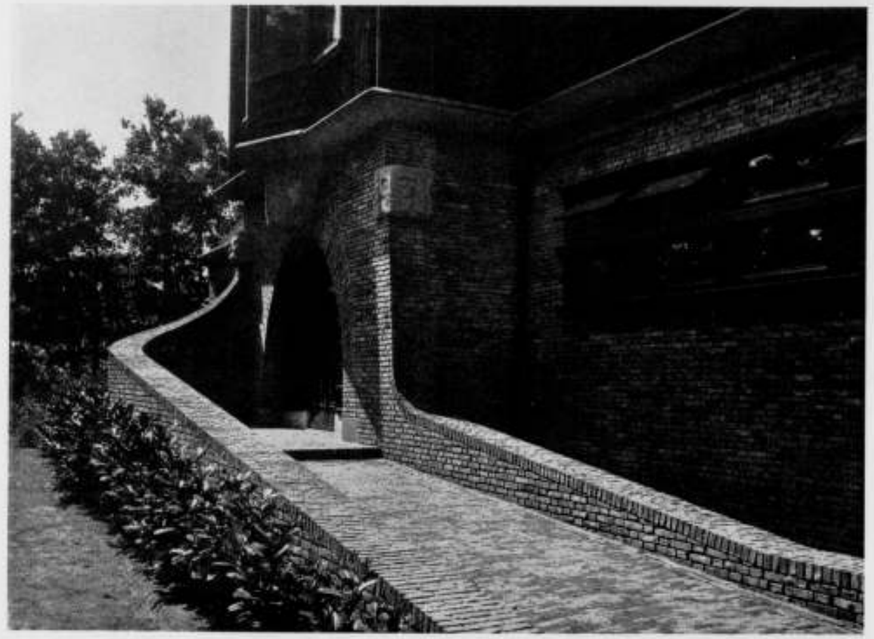

LANDBOUW HOOGESCHOOL TE WAGENINGEN □ MICRO-BIOLOGISCH LABORATORIUM □ HOOFDINGANG ARCHITECT C. J. BLAAUW

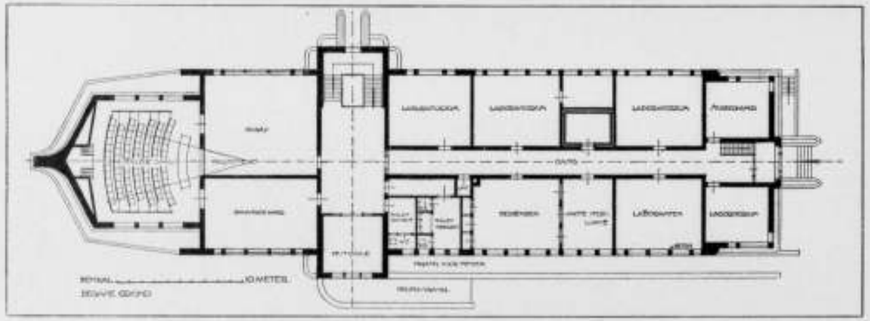

LANDBOUW HOOGE SCHOOL TE WAGENINGEN □ MICRO-BIOLOGISCH LABORATORIUM □ PLAN BEGANE GROND ARCHITECT C. J. BLAAUW

LANDBOUW HOOGE SCHOOL TE WAGENINGEN □ MICRO-BIOLOGISCH LABORATORIUM □ ARCHITECT C. J. BLAAUW

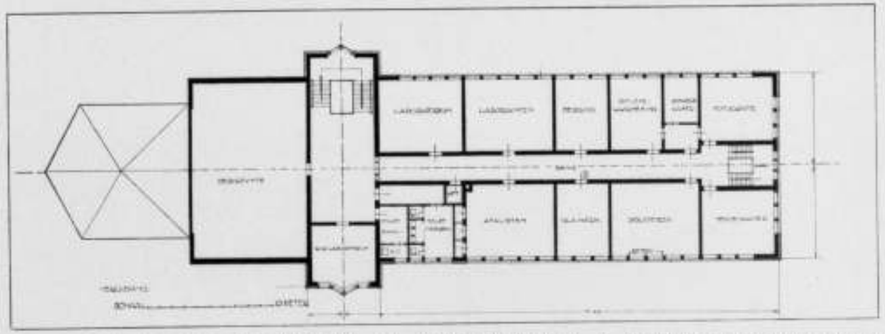

LANDBOUW HOOGE SCHOOL TE WAGENINGEN □ MICRO-BIOLOGISCH LABORATORIUM □ PLAN VERDIEPING ARCHITECT C. J. BLAAUW

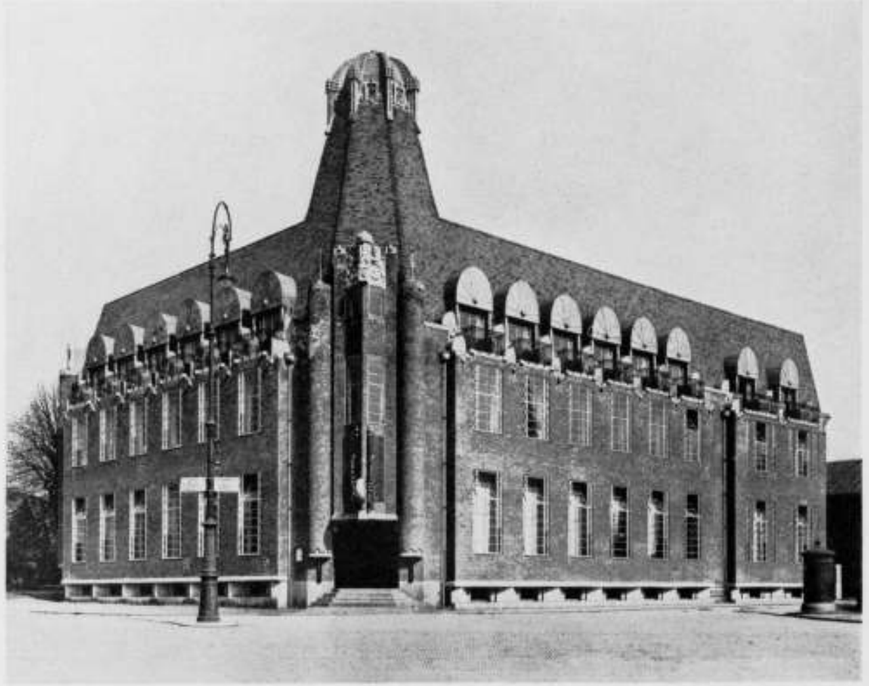

TELEGRAAF- EN TELEFOONGEBOUW TE ARNHEM ◻ ARCHITECT J. CROUWEL

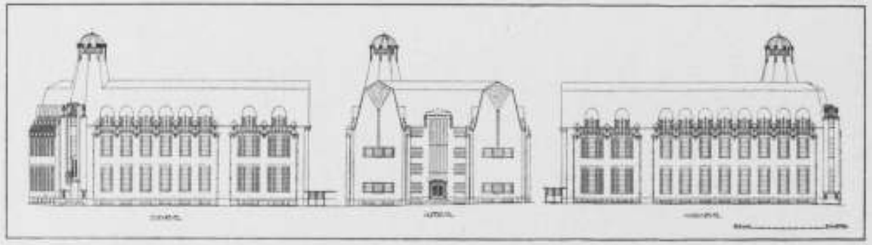

TELEGRAAF- EN TELEFOONGEBOUW TE ARNHEM ◻ ZUID- OOST- EN NOORD-GEVEL

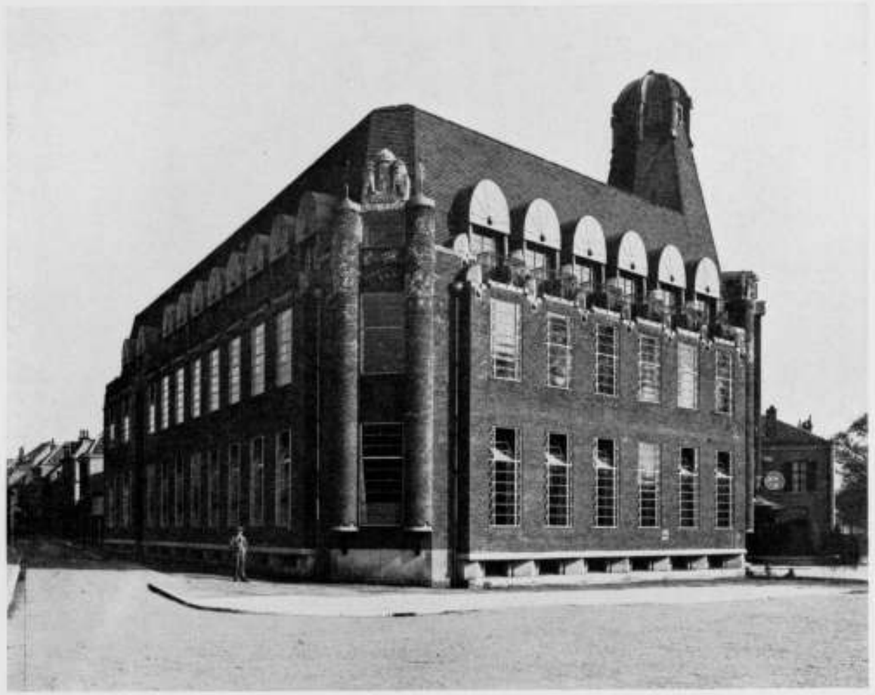

TELEGRAAF- EN TELEFOONGEBOUW TE ARNHEM ◻ ARCHITECT J. CROUWEL

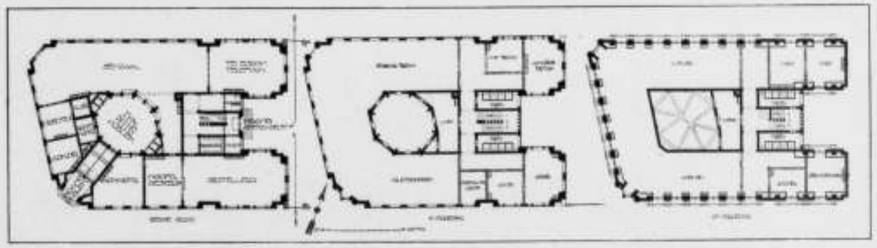

PLAN BEGANE GROND EERSTE VERDIEPING EN TWEEDE VERDIEPING

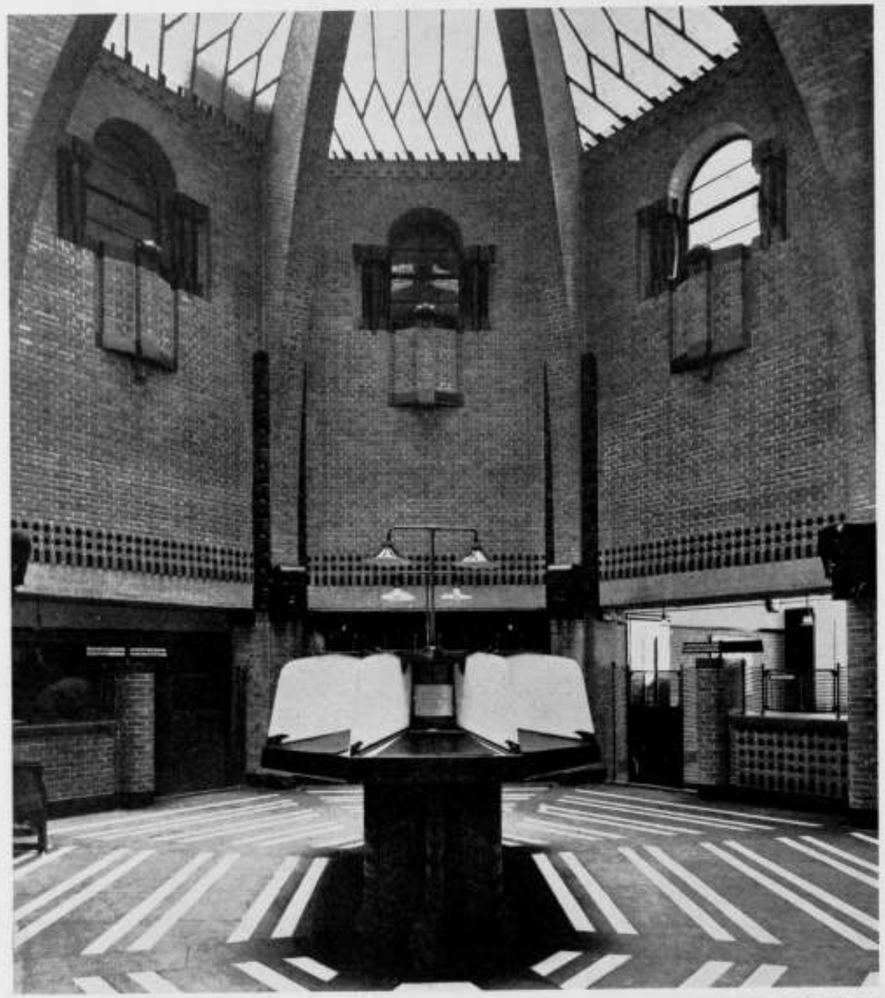

TELEGRAAF- EN TELEFOONGEBOUW TE ARNHEM □ HAL VOOR'T PUBLIEK □ ARCHITECT J. CROUWEL

POST EN TELEGRAAFKANTOOR TE HAARLEM □ ARCHITECT J. CROUWEL

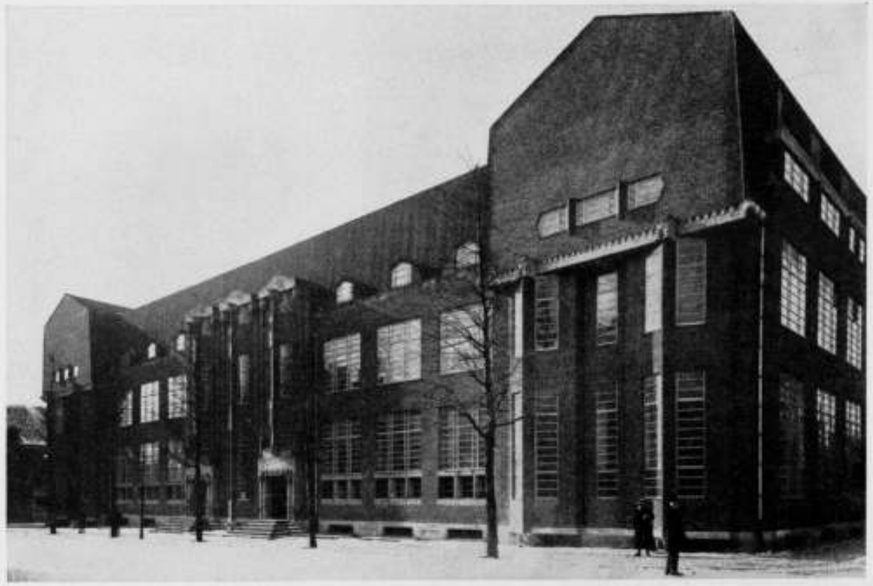

POST- EN TELEGRAAFGEBOUW TE HAARLEM ◻ ARCHITECT J. CROUWEL

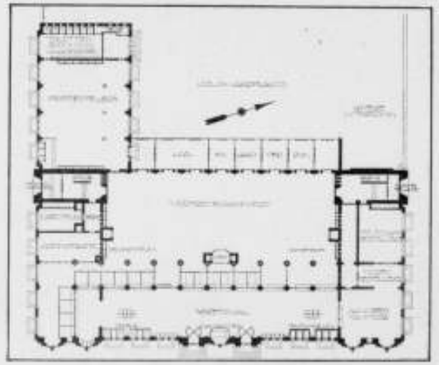

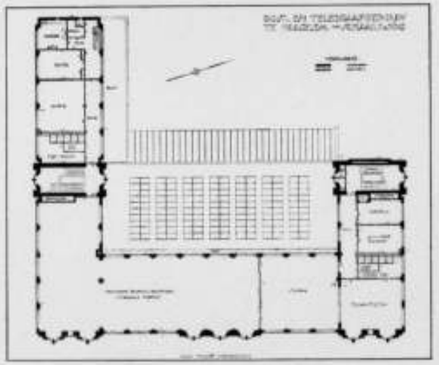

PLAN BEGANE GROND ◻ POSTKANTOOR HAARLEM ◻ PLAN EERSTE VERDIEPING

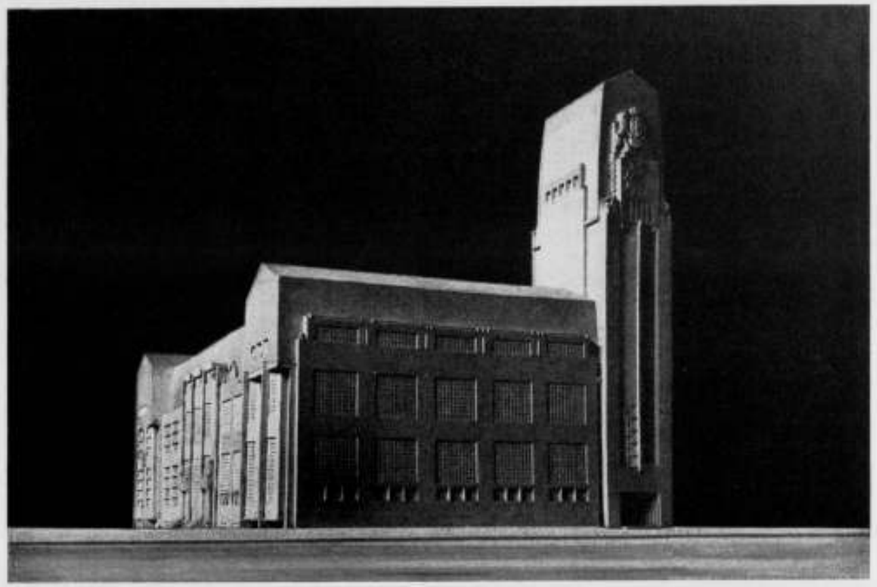

POST- EN TELEGRAAFGEBOUW TE HAARLEM ◻ GIPSMODEL MET DE ONUITGEVOERDE TOREN ◻ ARCH. J. CROUWEL

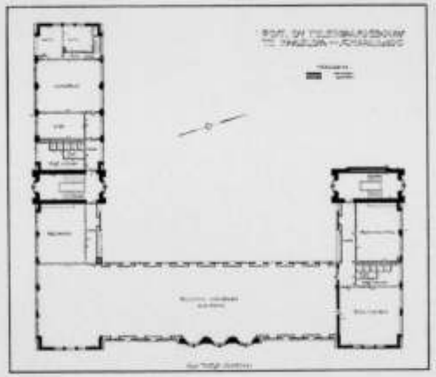

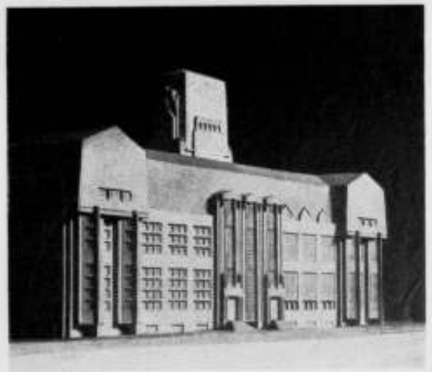

PLAN TWEEDE VERDIEPING ◻ HAARLEM GIPSMODEL ◻ POSTKANTOOR ◻ HAARLEM

POST- EN TELEGRAAFGEBOUW TE HAARLEM ◻ HAL VOOR'T PUBLIEK ◻ ARCHITECT J. CROUWEL

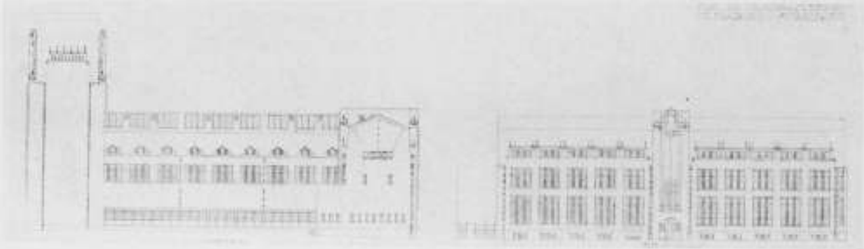

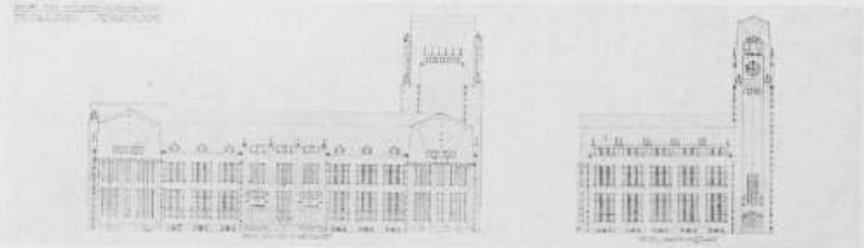

POST- EN TELEGRAAFGEBOUW TE HAARLEM ◻ ARCHITECT J. CROUWEL

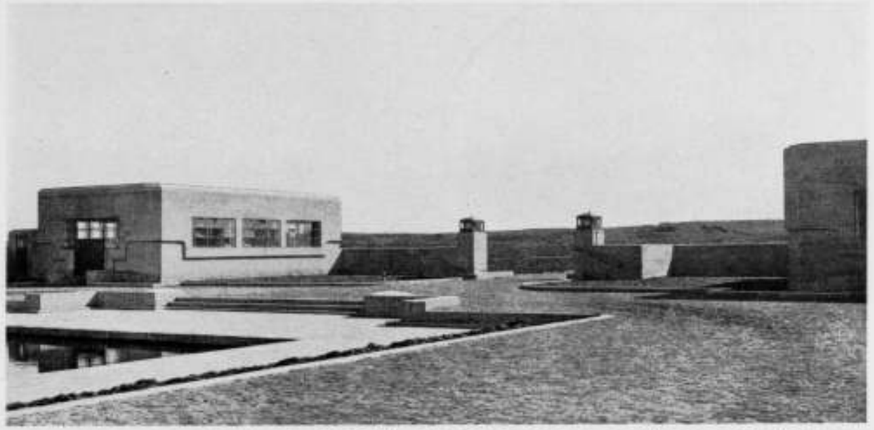

RADIOSTATION TE KOOTWIJK ◻ MAGAZYN EN WERKPLAATS ◻ ARCHITECT J. M. LUTHMANN

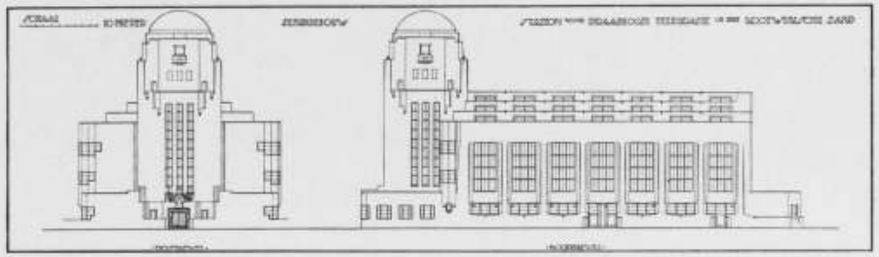

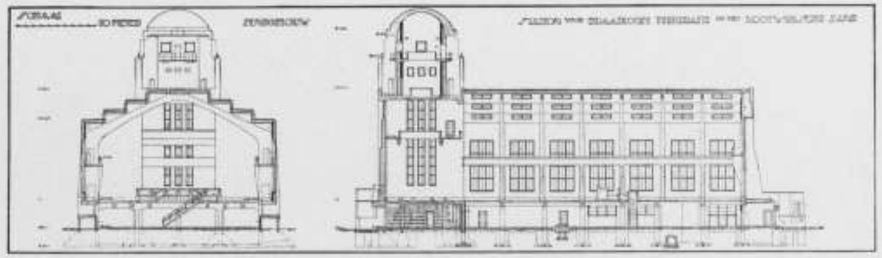

RADIOSTATION TE KOOTWIJK ◻ GEVELS EN DOORSNEDEN ◻ ARCHITECT J. M LUTHMANN

RADIOSTATION TE KOOTWIJK □ SEINGEBOUW □ ARCHITECT J. M. LUTHMANN

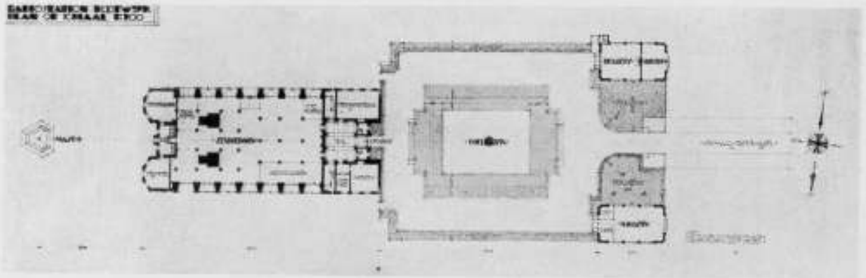

RADIOSTATION TE KOOTWIJK □ ALGEMEENPLAN □ ARCHITECT J. M. LUTHMANN

RADIOSTATION TE KOOTWIJK □ SEINGEBOUW □ ARCHITECT J. M. LUTHMANN

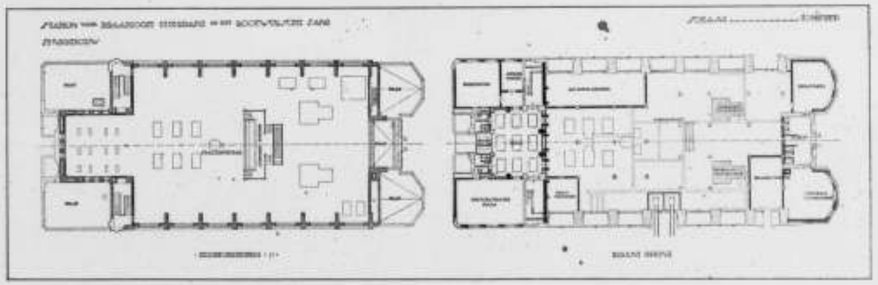

RADIOSTATION TE KOOTWIJK □ SEINGEBOUW □ PLANNEN ARCHITECT J. M. LUTHMANN

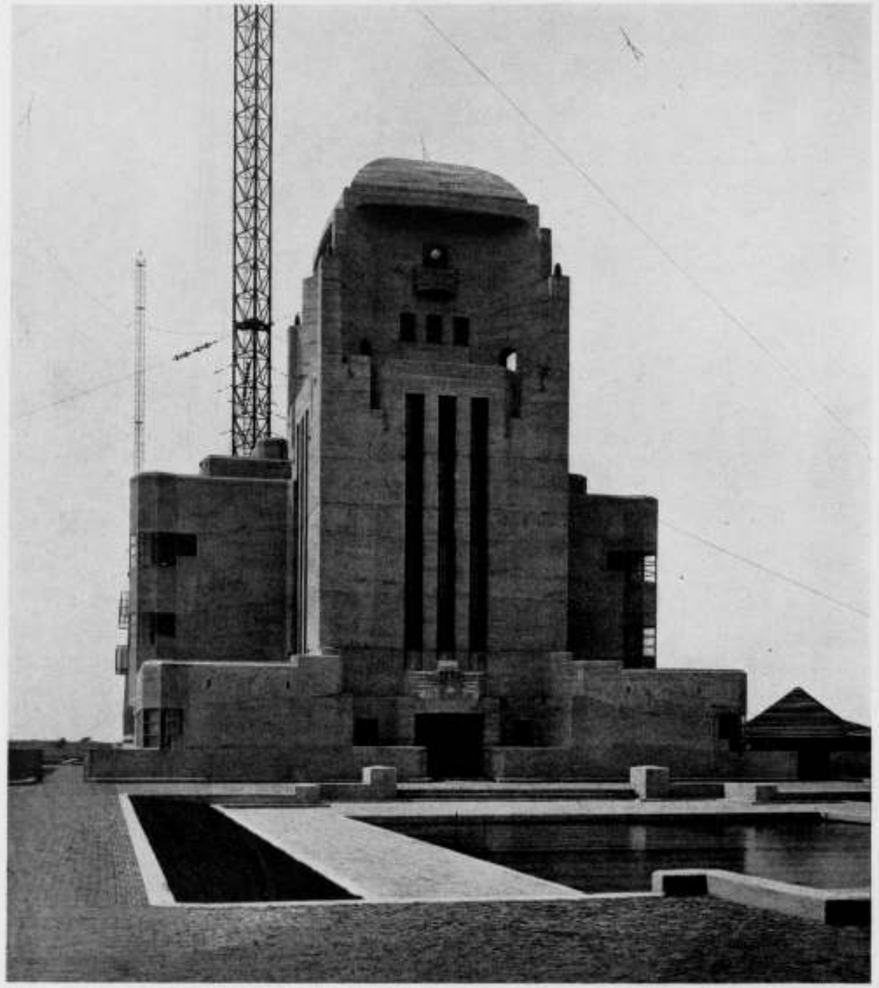

RADIOSTATION TE KOOTWIJK □ SEINGEBOUW □ ARCHITECT J. M. LUTHMANN

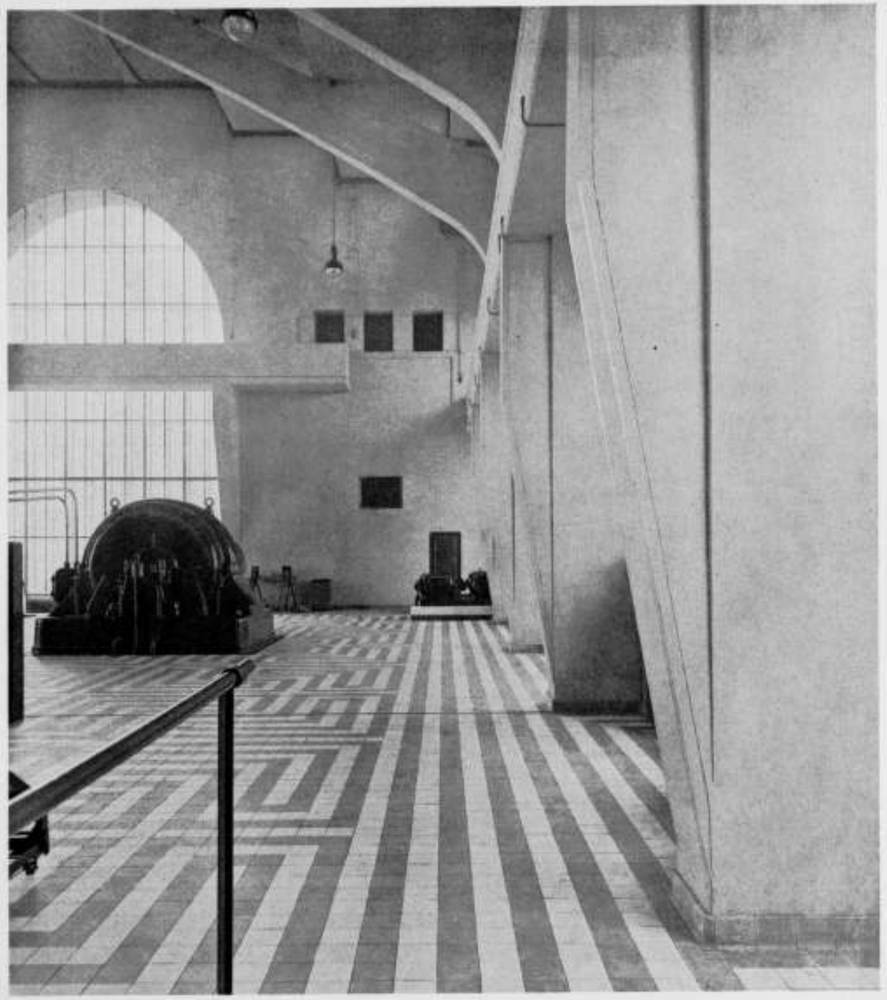

RADIOSTATION TE KOOTWIJK □ SEINZAAL □ ARCHITECT J. M. LUTHMANN

RADIOSTATION TE KOOTWIJK □ AMTENAARSGEBOUW □ ARCHITECT J. M. LUTHMANN

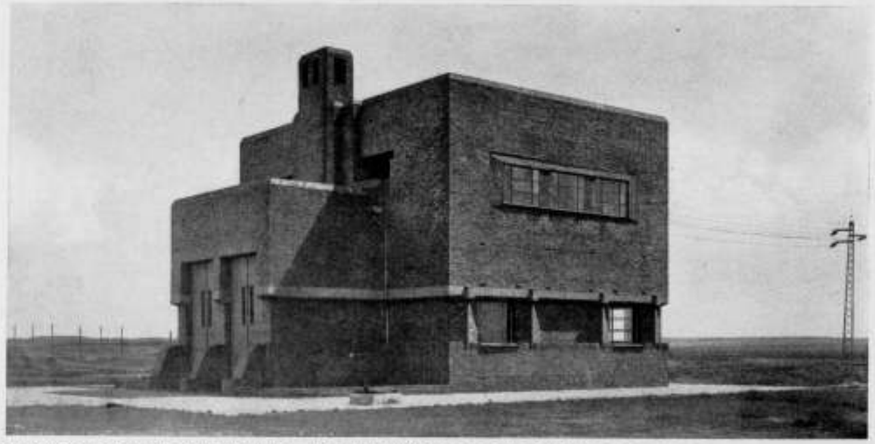

RADIOSTATION TE KOOTWIJK □ TRANSFORMATORENGEBOUW □ ARCHITECT J. M. LUTHMANN

RADIOSTATION TE KOOTWIJK □ ARBEIDERSWONINGEN □ ARCHITECT J. M. LUTHMANN

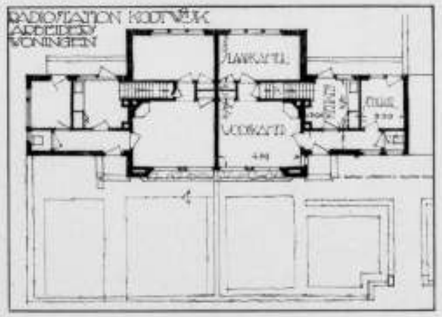

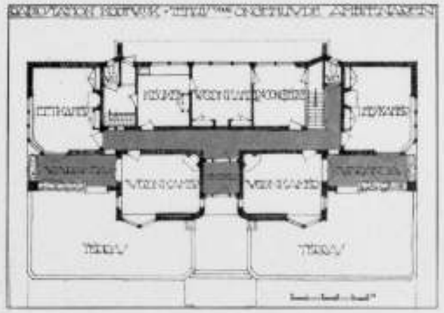

PLAN ARBEIDERSWONING □ ARCHITECT J. M. LUTHMANN □ TEHUIS VOOR ONGEHUWDE AMBTENAREN

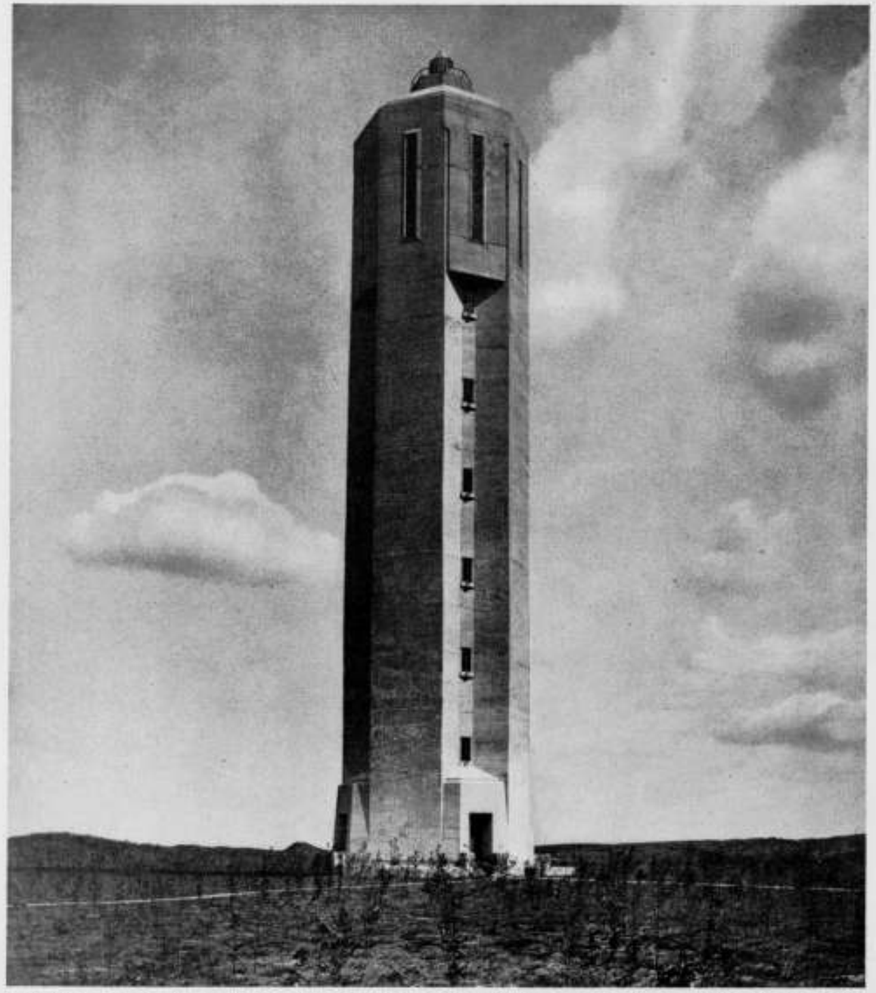

RADIOSTATION TE KOOTWIJK □ WATERTOREN □ ARCHITECT J. M. LUTHMANN

LIFTEN

PERSONEN-LIFTEN
GOEDEREN-LIFTEN
SPIJS-LIFTEN

N.V. NEDERLANDSCHE IJZERGIETERIJ „VULCANUS"
EN MACHINEFABRIEK V/H

FABRIEKEN TE VAASSEN (GELDERLAND)

JAN HAMER & Co

VERKOOPKANTOOR SINGEL 236 AMSTERDAM TELEFOON 43067

WINKELMAN & VAN DER BIJL

WESTERSTRAAT 99
SHOW-ROOM:
P. C. HOOFTSTRAAT 28
AMSTERDAM

SIERWERK IN ALLE METALEN
GLAS IN LOOD

DRUKKERIJ

GERHARD STALLING

OLDENBURG I. O.

BEVEELT ZICH AAN VOOR HET LEVEREN VAN ALLE VOORKOMENDE DRUKWERKEN

VERTEGENWOORDIGING VOOR NEDERLAND

UITGEVERIJ C. A. MEES
SANTPOORT

„BIJ ST. LAURENS"

WINKEL
SCHEEPS EN HAMER
BETIMMERINGEN
UITMUNTEND
DOOR
STIJL EN TOON

DIR: C. BREEDVELD
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR: _ TEL: 4871

DE BIBLIOTHEEKGIDS

MAANDSCHRIFT VOOR LETTERKUNDIGE KRITIEK EN BIBLIOTHEEKWEZEN

PRIJS PER JAAR F. 3.50

PROEFNUMMERS GRATIS

NEDERLANDSCHE KRONIEK: ALBERT VERWEY; ENGELSCHE P.N. VAN EYCK; DUITSCHE HILDE TELSCHOW; FRANSCHE PAUL COLIN; SCANDINAVISCHE MEVR. ROMEIN-VERSCHOOR

UITGEVERIJ C. A. MEES
SANTPOORT

IN VOLKSWONINGEN
ZYN SCHOORSTEENMANTELS VAN VERGLAASDE WAALKLINKERS

EEN IDEAAL
DUURZAAM MASSIEF EN HYGIËNISCH
GEEN BEKLEEDINGS MATERIAAL NODIG
GEEN AANZETKOSTEN
MODIE MATTE TINTEN
GEEN ONDERHOUD

N.V. V-H.
DERICKS & GELDENS
DRUTEN

LOU
ASPERSLAGH

ATELIERS VOOR KUNSTNIJVERHEID

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS IN LOOD

TOLLENSSTRAAT 18–26
DEN HAAG TELEF. M. 4611

GEPANTSERDE BRANDDEUREN EN BRANDSCHUIVEN

GEBRS GORTER
WORMERVEER

MEUBILEERINGEN

N.V.
STOOMMEUBELFABRIEK
W. ED. A. KRAAK. A ZN
AMSTERDAM
VYZELGR: 24

BETIMMERINGEN

N.V.
SAN
DIJFANT
VLOEREN

ALLE
VLOER
HYGIËNISCHE
BEDEKKINGEN

AMSTERDAM
TEL
47515

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

G. W. C. PAARDEKOOPER
BOEKBINDER — BLOEMGR. 8
TELEFOON 44447 — AMSTERDAM

ALBUMS, PORTE-
FEUILLES, ARTIS-
TIEK BIND-
WERK

SANITAIRE GROOTHANDEL
N. V. WERKMETAAL
DEN HAAG

SCHILDERS
BEDRYF

T'WAPEN
VAN ST. LUCAS

KOOY & ROEM
KANTOOR EN WERKPLAATS
SCHENKSTRAAT
66- 66A
TELEFOON 8-873
'S-GRAVENHAGE

TEGELHANDEL
N. WAFELBAKKER & CO.
AMSTERDAM
KANTOOR EN MONSTERKAMER: 212 SPUISTR.
TELEFOON INTERC. 40422
MAGAZUN EN FABRIEK: 79 KERKSTRAAT
TELEFOON 47046

CERAMIQUE
VLOERTEGELS
HOLLANDSCHE TEGELS
FAYENCE TEGELS
(WIT, GEKLEURD EN VERSIERD)

UITVOERINGEN NAAR ONTWERP IN
GLANS-, MAT- EN KUNSTGLAZUUR
FABRIKANTEN VAN TERRAZZO-, MOSAIK-
EN HOUT-GRANIETVLOEREN

ATELIER
VOOR
KERKELIJKE
EN
PROFANE GLAS-
SCHILDERKUNST.
CORNS. STRAATEN
A.B.C. STRAAT.
UTRECHT.

N.V. AMSTERDAMSCHE
STEENHOUWERIJ

DIRECTEUR:
W. F. GNIRREP JR.
AMSTERDAM AMSTEL 107-111
TELEFOON 40159
HILVERSUM-LIEBERGERWEG 12
TELEFOON 949

GRANIET-HARDSTEEN-
ZANDSTEEN — EN
MARMERWERKEN
VOOR GEBOUWEN EN
GRAFMONUMENTEN

A. J. M. KEMPER
V/H N. LAMME
ALBERT CUYPSTRAAT 243
TELEFOON 25936
AMSTERDAM

UITVOERING
VAN ALLE
SCHILDERWERKEN

D. SPAAN N.Z.
AMSTERDAM
SIERSMEDEN
GROF
METAALWRAMEN

GRANIVER
TEGELS
VOOR
VLOER
EN WAND
BEKLEEDING
GESCHIKT VOOR MOZAIEKWERK
GLASFABRIEK
"LEERDAM"
TE LEERDAM

GLAS IN LOOD
GEBRANDSCHILDERD GLAS
AMSTERDAM
A. J. LINDEMAN N.V.

BETONDAKEN DER HEINEKEN'S BIERBROUWERIJ MIJ. TE ROTTERDAM, IN 1910 OVER DE GEHEELE OPPERVLAKTE AFGEDEKT MET

„RUBEROID"-DAKBEDEKKING

OPPERVLAKTE PLM. 2000 M².

MEN LETTE OP DE VERSCHILLENDE VORMEN VAN DE DIVERSE DAKEN BIJ DIT COMPLEX

HET AANBRENGEN VAN „RUBEROID"-DAKBEDEKKING OP DEZE BETON-DAKEN GESCHIEDDE DOOR MIDDEL VAN ONZE

WARME-BETONKLEEFSTOF

WAARMEE DE BEDEKKING VAN DE GEHEELE OPPERVLAKTE WERD VASTGELEEFD.

ALLE OPSTANDEN WERDEN EVENEENS MET DEZE KLEEFSTOF GEKLEEFD, ZONDER DAT DEZE WERDEN AFGEWERKT MET Z.G.N. VOETLOOD.

AMERIKAANSCHE „RUBEROID" DAKBEDEKKING

VOOR AFDEKKING VAN STEILE EN WEGLEENDE DAKEN. MEERA 2.000.000 M². IN NEDERLAND GEBEZIGT

„RUBEROID-CEMENT" DAKBEDEKKING

VOOR AFDEKKING VAN VLAKKE DAKEN. GEBRUIK VAN ZINK EN LOOD VOOR DEKKANDEN ENZ. OVERRIDDEN LANGDURIGE GARANTIE. PRIJZEN, PRAIS- EN INLICHTINGEN KOSTELOOS. FEEKUNDIG ELASTISCH-ISOLEERMAND

VRAAGT MONSTERS EN INLICHTINGEN BIJ

GEBRs KRAMER - ROTTERDAM

TELEFOON INTERC. 11257-11258-11259-11260 TELEGRAM-ADRES: „RUBEROID"

E.M. VAN OJEN
(VOORHEEN FIRMA VAN OJEN & CORET)
PIET HEIN STR. 84 DEN HAAG TELEF. M. 2027
E.M. VAN OJEN
ATELIER
VOOR
ARTISTIEKE
EN
TECHNISCHE
FOTOGRAFIE

MEUBEL- EN TIMMERFABRIEK
J. L. CONIJN
's-GRAVENHAGE
FABRIEK EN KANTOOR:
V. D. NEERSTRAAT 66-68
TELEF. M. 2050 - POSTREKENING 44080
PRIMA MATERIALEN
EERSTE KLAS AFWERKING

SPECIAALADRES VOOR BETIMMERINGEN VAN
WINKELS - MAGAZIJNEN
KAMERS - SCHEPEN ENZ.
STOFDICHTE VITRINES

DE
NED.
NATUURSTEENHANDEL
P.J.M. VAN STOKKUM.
MONSTERZALEN STATIONSWEG 58 ROTTERDAM

GRANIET
VOOR GEBOUWEN, KUNSTWERKEN ENZ.
IN ALLE KLEUREN EN BEWERKINGEN
GROENE SYENIT
ZEER DECORATIEF

HARDSTEEN ⊏ ZANDSTEEN
MARMER ⊏ TURFSTEEN
BASALTLAVA - SCHOOR-
STEENMANTELS ENZ.
JOHANNES POLET
NATURSTEENHANDEL
VERPRATISTRAAT 17A - AMSTERDAM
TELEFOON 48604
OPSLAGPLAATS EN STEENHOUWERIJ:
ZEEKURSENPAD 31 - TELEFOON 41784

WILLEM CORET
FOTOGRAAF
THOMSONLAAN 106
'S-GRAVENHAGE
TELEFOON M. 1638

EDUARD
VAN BILDERBEEK
JOHANNES VIJGHSTRAAT No. 6
TEL. 1568 NIJMEGEN TEL. 1568
ATELIERS

VOOR
GESCHILDERD
GEBRAND EN
EENVOUDIG
GLAS
IN
LOOD

GEËTST GLAS

LANDHUIS - GEDEKT MET GROENE „REX" DAKLEIEN
„REX" DAKBEDEKKING EN DAKLEIEN MET EN ZONDER STEENSLAG
P. PROOST & ZOON - AMSTERDAM
RUSLAND 24-26
TELEFOON 40137 - 48094 - 32788

N. V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR: MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM

LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
CARRELIN
(MITATIEGRUBBER)
ALLES DOOR ELKEN VERVOUDIGE MERKLIJKEN GELEGD
VLOEREN
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

CHRISTIAAN TEDERS

ARTISTIEKE MEUBILEERING
IN EERSTE KLASSE UITVOERING
OOK VOLGENS SPECIALE ONTWERPEN

KORTE LEIDSCHEDWARSSTRAAT
AMSTERDAM
47 - 49 - 49A

DRAAI-
DEUREN

UITVOERING
NAAR
TEEKENING

R. CRUIJFF & ZN
AMSTERDAM TELEF. 42701
CONCURREERENDE PRIJZEN

A.J.A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
TELEF. 3047·ROTTERDAM

GLAS IN LOOD

GEËTST GLAS

DR. H. P. BERLAGE
INLEIDING TOT DE KENNIS
VAN DE ONTWIKKELING
DER TOEGEPASTE KUNST

EEN CULTUURSTUDIE VAN
DEZEN TIJD. VIJF VOOR-
DRACHTEN GEHOUDEN
VOOR DE STUDENTEN DER
NEDERLANDSCHE HANDELS-
HOOGESCHOOL TE ROTTER-
DAM. MET 92 AFBEELDING
BUITEN DEN TEKST. PRIJS
f 4.90 GEBONDEN / 6.25

W. L. EN J. BRUSSE'S
UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ
ROTTERDAM

GLAS IN LOOD
GLASFABRIEK
DEGENS
ROTTERDAM
GEBRAND GLAS

MARMER-
WERKEN
D. WEEGEWIJS
RAPENBURG 14
AMSTERDAM
STEENHOUWERIJ

VANDEWIJFF & C. A. HOOGTERP INGENIEUR
KANTTEKENAARDIX — REC.-EX-NAMEN
DORPSTRAAT 36 HEES BIJ NUMEGEN
TELEFOON NUMEGEN 1768—1948

BOUWARTIKELEN IN
KUNSTSTEEN EN TARRAZO
SCHOORSTEENMANTELS
IN EDELBETON
GEVELBEPLEISTERINGEN
TERRAZZOVLOEREN

TIMMERFABRIEK
"TRIO"
WIJNANDS & Co.
BUSSUM

ALLE TIMMERWERKEN IN
ELKE HOUTSOORT
PRIMA UITVOERING
BILLIJKE PRIJZEN
VRAAGT PRIJSOPGAAF

FIRMA E. FELIX
AMSTERDAM

CENTRALE
VERWARMING
VENTILATE

WARMWATER-
VOORZIENING

G. V. GELDERMALSEN
1e WEENASTRAAT 14B
ROTTERDAM

EENVOUDIG
EN = GEBRAND
GLAS IN LOOD
UITVOERINGEN
NAAR ONTWERPEN
VAN = TRUUS VAN
GELDERMALSEN
EN COR ALONS
EN VERDER VOL-
GENS TEEKENING

PERZISCHE TAPIJTEN
FIRMA BENEZRA
's-GRAVENHAGE
NOORDEINDE 140
(TEGENOVER ORANJESTRAAT)
ROTTERDAM
FILIAAL „PERZITA"
GROOTE MARKT 17

GROOTSTE VOORRAAD
LAAGSTE PRIJZEN

ZICHTZENDINGEN DOOR
HET GEHEELE LAND

REPARATIE-INRICHTING VOOR ALLE
SOORTEN TAPIJTEN

Fabriek van Machinale Houtbewerking „De Mark"

Jacq. van Groenendael, Breda

Alle Timmerwerken, speciaal in Eikenhout,
Kerkbanken, Kerkstoelen, Schoolbanken, enz.

J. C. VAN STRAATEN
PRINSEGRACHT 184-184'
's-GRAVENHAGE

LIFTEN
VOOR ALLE DOELEINDEN
1200 REFERENTEN
IJZEREN
BRANDTRAPPEN

SOC. AN.
MERBES-SPRIMONT
BELGIË
HEEFT HAAR MARMERZAGERIJEN
FABRIEKEN EN OPSLAGPLAATSEN O. A. TE

SPRIMONT, MARLIN, CARDIAL,
MONTEREAU, MARSEILLE, MONTIGNY,
GRUSLEZ, CHAMBRY, SOUMOUTS,
ONOZ, FRESNES SUR ESCAUT, BRUCHEMBRIS,
LA BUISSIERE, ALAMBIER, MERLIN,
SCORBAIX, RIX, HAMBURG,
DUNKERQUE, FUSINE, DORNBELDRAT
ENZ. ENZ. ENZ.

VOOR BEGROOTINGEN, MONSTERS ENZ.
AANVRAAG TE RICHTEN AAN:
SOC. AN.
MERBES-SPRIMONT
SUCCURSALE HOLLANDAISE
L. VAN GENT
ARCHIPELSTRAAT 5 - NIJMEGEN

J. DE WAAL & ZOON
UTRECHT
GROOTHANDEL
IN SPIEGELGLAS
VENSTERGLAS
EN VERFWAREN
OPGERICHT 1692

TELEF. INTERC 787

VEREENIGING
VAN NEDERLANDSCHE
SCHELPKALKFABRIKANTEN
APOTHEKERSDIJK 34 LEIDEN

HOLLAND BOUWT ZICH OP UIT DE ZEE

N. V. WAGENINGSCHE
MACHINALE DAKPANNEN
FABRIEK
VOORH. RIJK DE VRIES
26 NUDE 26
WAGENINGEN

STEEDS VOORHANDEN ALLE SOORTEN DAKPANNEN MET
HULPSTUKKEN EN ESTRIKKEO IN ROOD, BLAUW EN
VERGLAASD. - GROTE VOORRAAD. - MOOIE KLEUREN

TIGLIA" TEGELEN
LIMBURG

HANDVORM STEENEN IN ELK FORMAAT·
PROFIELSTEENEN· HANDVORM·
ORNAMENTWERK VOOR GEVELVERBIERING·
VERGLAASDE HANDVORM· ALLES VOLGENS
ONTWERP VAN HH· ARCHITECTEN·
PRACHTKLEUR· GEGARAND·KWALITEIT·

MEN BEZICHTIGE ENKELE DER UITGEVOERDE WERKEN

MARINIERSKAZERNE	AMSTERDAM
KOLONIAAL MUSEUM	
GEBOUW HAAGSCHE COURANT	'S GRAVENHAGE
LEVENSVERZEKERING-MAATSCHAPPIJ „DORDRECHT"	DORDRECHT
H. B. S. BEUKELSDIJK	ROTTERDAM
SEMINARIE HAGEVELD	HEEMSTEDE
ST. FRANSISCUSKERK	HEERLEN

WENDINGEN

J. C. VAN STRAATEN
PRINSEGRACHT 184-184a
's-GRAVENHAGE

LIFTEN
VOOR ALLE DOELEINDEN
1200 REFERENTEN
IJZEREN
BRANDTRAPPEN

SOC. AN.
MERBES - SPRIMONT
BELGIË
HEEFT HAAR MARMERZAGERIJEN
FABRIEKEN EN OPSLAGPLAATSEN O. A. TE

SPRIMONT, POULSEUR, BRUXELLES, ONGE, LA BUISSIÈRE, ESCHEREN, GUSSIGNIES ENZ.
PARIJS, MARSEILLE, JEUMONT, PRESNES SUR ESCAUT, GLANDIEU, RIA, FUCINA ENZ.
CANSOLI, RUOSINA, QUERCETA, BRUCIAFERRO, BERLIJN, HAMBURG, DÜSSELDORF ENZ.

VOOR BEGROOTINGEN, MONSTERS ENZ.
AANVRAAG TE RICHTEN AAN:
SOC. AN.
MERBES - SPRIMONT
SUCCURSALE HOLLANDAISE
L. VAN GENT
ARCHIPELSTRAAT 5 - NIJMEGEN

J. DE WAAL & ZOON
UTRECHT
GROOTHANDEL
IN SPIEGELGLAS
VENSTERGLAS
EN VERFWAREN
OPGERICHT 1692

TELEF. INTERC. 787

VEREENIGING
VAN NEDERLANDSCHE
SCHELPKALKFABRIKANTEN
APOTHEKERSDIJK 34 LEIDEN

HOLLAND BOUWT ZICH OP UIT DE ZEE

N. V. WAGENINGSCHE
MACHINALE DAKPANNEN
FABRIEK
VOORH. RIJK DE VRIES
26 NUDE 26
WAGENINGEN

STEEDS VOORHANDEN ALLE SOORTEN DAKPANNEN MET HULPSTUKKEN EN ESTRIKKEO IN ROOD, BLAUW EN VERGLAASD. - GROTE VOORRAAD. - MOOIE KLEUREN

„TIGLIA" TEGELEN
IMBURG
HANDVORM STEENEN IN ELK FORMAAT· PROFIELSTEENEN· HANDVORM· ORNAMENTWERK VOOR GEVELVERSIERING· VERGLAASDE HANDVORM· ALLES VOLGENS ONTWERP VAN H·H· ARCHITECTEN· PRACHTKLEUR· GEGARAND·KWALITEIT·

MEN BEZICHTIGE ENKELE DER UITGEVOERDE WERKEN

MARINIERSKAZERNE	AMSTERDAM
KOLONIAAL MUSEUM	
GEBOUW HAAGSCHE COURANT	'S GRAVENHAGE
LEVENSVERZEKERING-MAATSCHAPPIJ „DORDRECHT"	DORDRECHT
H. B. S. BEUKELSDIJK	ROTTERDAM
SEMINARIE HAGEVELD	HEEMSTEDE
ST. FRANSISCUSKERK	HEERLEN

WENDINGEN